

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

ÇORUM KENT MORFOLOJİSİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR

HAZIRLAYAN
Aşır Yüksel KAYA

ELAZIĞ-2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BEŞERİ ve İKTİSADİ COĞRAFYA ANA BİLİM DALI

ÇORUM KENT MORFOLOJİSİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR

HAZIRLAYAN
Aşır Yüksel KAYA

Bu tez.../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

1.
2.
3.
4.
5.

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/ / tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Çorum Kent Morfolojisi**

**Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Coğrafya Anabilim Dalı
Elazığ 2019; Sayfa: XVII+248**

Bir kentin morfolojik yapısı, sosyal-ekonomik ve politik tercihlere göre biçimlenir. Özellikle 19. yüzyıl sonrasında hızlı artan nüfus sonucunda kent gelişimi ve kentleşme konusunda artan çalışmalara paralel olarak kullanılan yöntemlerde de değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemlerde kentleri açıklamak üzere çok sayıda yeni metot ve yöntem uygulanmıştır. Bu yöntem ve metotlardan biride morfolojik yaklaşımdır. Morfolojik yaklaşım en genel hatlarıyla coğrafi unsurlar ile yerleşmelerin bir araya geliş biçimlerini, mekânsal boyutlarıyla değerlendirerek, zaman içerisinde değişimi sistematik olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımla yerleşmelerin formunu, oluşum ve dönüşüm süreçlerini, mekânsal yapı ve karakterini, tarihsel gelişim süreçleri ve yerleşmeleri oluşturan bileşen parçalarını analiz ederek kenti anlamayı sağlayan bir yaklaşımdır.

Çorum kent fizyonomisi bir yandan ülke genelinde yaşanan kentleşme eğilimlerinden etkilenerek şekillenirken, diğer yandan Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olması nedeniyle kendine özgü nitelikler barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Çorum'da kent morfolojisinin oluşmasında etkili olan doğal, idari, sosyal, ekonomik ve politik faktörlere bağlı olarak mekânsal ve toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikleri incelemektir.

Çorum'da kentleşme ve kentsel gelişim ile farklı dönemlerde oluşmuş “iç, orta ve dış” çeper kuşakların oluşum süreçleri kentsel büyüme örüntüsü içerisinde incelenmiştir. İç çeper kuşağın oluşumunda Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalma kamusal alan kullanımının yanında Cumhuriyetin ilk yıllarında modernleşme politikaları ile ortaya çıkan kamusal kullanımlar belirleyici olmuştur. Orta çeper kuşağın oluşumu 1960'lı yıllardan sonra artan sanayi yatırımları ve kooperatifleşme ile kentsel mekânın farklılaşmasıyla gelişim göstermiştir. Dış çeper kuşak gelişimi ise büyük sanayi alanları ve kamusal kullanımı ile ulaşım ağlarına paralel olarak kent periferisinde ortaya çıkmıştır.

Çalışma kapsamında kentsel örüntünün gelişimi üzerinde etkili olan temel sebepleri belirleyerek, kentin ilk kuruluşundan günümüze kadar nasıl bir değişim yaşadığı değerlendirilmiştir. Böylece kent dokusu, cadde ve sokak sistemleri, arazi kullanımı, kent mimarisi ile kent kimliği ve kent kültürü üzerinde etkili olan süreçlerin neler olduğu kentsel morfoloji metodolojisi kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel coğrafi yaklaşım, Çeper kuşak oluşumu, Kent morfolojisi, Kent fizyolojisi, Coğrafya, Çorum

ABSTRACT**PhD Thesis****Urban Morphology of Çorum****Aşır Yüksel KAYA**

**The University of Fırat
The Institute of Social Science
The Department of Geography
Elazığ-2019; Page: XVII+248**

The morphological structure of a urban is shaped according to socio-economic and political preferences. As a result of the rapid increase in the population which especially after the 19th century, the changes in the methods used in parallel with the studies on urban development and urbanization have also occurred. Many new methods were applied to explain the cities in these periods. One of these methods is the morphological approach.

The morphological approach, systematically discusses the change over time, by evaluating the spatial dimensions of geographic elements and settlements. This approach is a way of understanding the city by analyzing the form, formation and transformation processes of settlements, spatial structure and character, historical development processes and component parts that constitute settlements.

On the one hand, the city physiognomy in Çorum is shaped by the urbanization tendencies that are happened throughout the country. On the other hand, due to its being one of the oldest settlements in Anatolia, it has its own characteristics. The aim of this study is to investigate the changes in the spatial and social structure of the city, which is effective in the formation of urban morphology in Çorum, depending on natural, administrative, social, economic and political factors.

In Çorum, the processes of formation of inner, middle and outer fringe belts, which were formed in different periods of urbanization and urban development, were examined within the urban growth pattern. The use of public space from the Seljuk and Ottoman periods was influential in the formation of the inner fringe belt. Together with this, in the early years of the Republic, the public uses that emerged with the modernization policies were determinant. The formation of the middle fringe belt has

been improved by the increasing industrial investments, cooperativization and urban space after 1960s. The formation of the outer fringe belt has emerged in the periphery of the city parallel to the transportation networks due to its large industrial areas and public use.

In addition, by determining the main reasons affecting the development of urban patterns in Çorum, it is evaluated how the city has changed from its first foundation to the present. Thus, within the scope of the methodology of urban morphology, the processes that have influenced the urban texture, street systems, land use, urban architecture, urban identity and urban culture were evaluated.

Keywords: Historical geographical approach, Fringe belt, Urban Morphology, Urban Physiology, Geography, Çorum

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
TABLolar LİSTESİ	X
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XII
HARİTALAR LİSTESİ	XIV
ÖNSÖZ	XVI

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları.....	1
1.2. Amaç	4
1.3. Sorular ve Hipotezler	5
1.4. Yöntem ve Teknikler	6
1.5. Kent Morfolojisi Kavramsal Çerçevesi ve Genel Tanımlar.....	11
1.5.1. Kent Morfolojisine Coğrafi Bakış.....	13
1.5.2. Kent Morfolojisi Genel Tanımlar.....	14
1.6. Kapsam.....	17
1.7. Problemin Durumu.....	18
1.8. Kısıtlamalar ve Sınırlamalar	20
1.9. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	20
1.9.1. Kent Morfolojisi Metodolojik Çalışmaları.....	21
1.9.2. Çorum İle İlgili Yapılan Alansal Çalışmalar.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇORUM'DA KENT MORFOLOJİSİ-DOĞAL ORTAM İLİŞKİLERİ	27
2.1. Doğal Ortam Özellikleri-Kent Morfolojisi İlişkisi	28
2.1.1. Yapısal Özellikler-Kent Morfolojisi İlişkisi.....	30
2.1.2. Jeomorfolojik Özellikler-Kent Morfolojisi İlişkisi	38
2.1.3. İklim Özellikleri-Kent Morfolojisi İlişkisi	49
2.1.4. Hidrografik Özellikler-Kent Morfolojisi İlişkisi.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÇORUM'DA NÜFUS-KENTLEŞME ve KENT MORFOLOJİSİ İLİŞKİLERİ 60

3.1. Çorum'da Nüfusun Gelişimi-Kent Morfolojisi İlişkisi.....	61
3.1.1. 1455-1576 Dönemi ve Geleneksel Kent Formunun Ortaya Çıkışı	62
3.1.2. 16.-19. Yüzyıllar Durağan Dönem	68
3.1.3. 1845-1907 Dönemi Nüfus Özellikleri ve Anadolu Osmanlısı Kent Morfolojisi.....	68
3.1.4 1923-1950 Yüksek Durağan Dönem.....	70
3.1.5. 1950-1985 Nüfusun İlk Yayılma Dönemi.....	72
3.1.6. 1985 Sonrası Nüfusun Geç Yayılma Dönemi	75
3.2. Çorum'da Kentsel Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu-Kent Morfolojisi İlişkisi...	78
3.3 Çorum'da Nüfusun Cinsiyet Yapısı.....	96
3.4 Çorum'da Nüfus-İktisadi Yapı ve Kent Morfolojisi İlişkileri	104

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇORUM'DA KENTLEŞME SÜRECİ VE KENT MORFOLOJİSİ OLUŞUMU

.....	111
4.1. Çorum Adının Ortaya Çıkışı	112
4.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çorum.....	113
4.3. Cumhuriyet Döneminde Çorum.....	126
4.3.1. 1923-1950 Yıllarında Çorum'da Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi.....	126
4.3.2. 1950-1970 Yıllarında Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi	131
4.3.3. 1970-1990 Yıllarında Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi	135
4.3.4. 1990 Sonrasında Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi.....	137

BEŞİNCİ BÖLÜM 140

5. ÇORUM'DA FONKSİYONEL ARAZİ KULLANIMI-KENT MORFOLOJİSİ İLİŞKİLERİ

.....	140
5.1. Çorum'un İdari Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi	140
5.2. Çorum'un Ulaşım Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi	144
5.3. Çorum'un Eğitim Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi.....	150
5.4. Çorum'un Ekonomik Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi	155
5.5. Çorum'da Şehiriçi Arazi Kullanımı-Kent Morfolojisi İlişkisi.....	165

ALTINCI BÖLÜM

6. ÇORUM'DA KENTSEL BÜYÜME VE ÇEPER KUŞAKLARIN OLUŞUMU

.....	175
6.1. Tarihi Kent Dokusunda Çeper Kuşak Oluşumu (Formation)	176
6.2. Cumhuriyet Döneminde Çeper Kuşak Oluşumu ve Gelişimi	183
6.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1960)	183
6.2.2. Sanayileşme ve Hızlı Kentleşme Dönemi (1960-1980)	188
6.2.3. 1980 Sonrası Çeper Kuşaklarda Değişim ve Dönüşüm	195
6.3. Çorum'da Konut Alanlarının Morfolojik Dönüşümü	201
6.3.1. Bahçelievler Mahallesi Morfolojik Dönüşüm Aşamaları	208
6.3.2. Ulukavak Mahallesi Morfolojik Dönüşüm Aşamaları	216
6.3.3. Buharaevleri Mahallesi Morfolojik Dönüşüm Aşamaları	221
SONUÇ	226
KAYNAKÇA	232
EKLER	245
EK 1:	245
EK 2: Sanayi Tesisi Uygunluk Analizi	246
Ek 3: Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu	247
ÖZGEÇMİŞ	248

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kentsel Morfolojide Çalışma Ölçekleri ve Kentsel Kademeler Arasındaki İlişkiler	9
Şekil 2: Kent Morfolojisi Çalışma Alanları	18
Şekil 3: Çorum ve Yakın Çevresinin 3 Boyutlu Görünümü	29
Şekil 4: Kent İklimi, Kentsel Morfoloji İlişkisi	50
Şekil 5: Çorum’da Yüzey Sıcaklığının Kentsel Dokuya Göre Seyri (GB-KD).....	52
Şekil 6: Çorum’da Aylık Ortalama Yağış Miktarlarının Yıllık Ortalaması	53
Şekil 7: Çorum’un Rüzgâr Frekans Gücü (1960-2017).....	55
Şekil 8: Çorum’da Kentsel ve Kırsal Nüfusun Seyri (1927-2018)	72
Şekil 9: Çorum'da Kentleşme Düzeyi	75
Şekil 10: Çorum ve Türkiye’de Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Artış Hızı Değişimi (1927-2018)	76
Şekil 11: Çorum’da Kentleşme Eğrisi.....	77
Şekil 12: Çorum İli Kentli Nüfus ile Çorum Nüfusu Cinsiyet Oranlarının Değişimi	97
Şekil 13: Türkiye, Çorum İli ve Çorum’un Erkek ve Kadın Nüfuslarının Seyri (1935-2018).....	99
Şekil 15: Çorum Nüfus Piramitleri (1985, 2000 ve 2018)	102
Şekil 15: Çorum’da Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı (1985-2012).	105
Şekil 16: Çorum Kentsel Alanının Dönemlere Göre Büyüme Oranları	129
Şekil 17: Binevler Projesi Kentsel Alan Kullanımı.....	136
Şekil 18: Çorumda 2000-2013 Yıllarında Yeni Kentsel Yapılar	138
Şekil 19: Çorum’da Şehirici Arazi Kullanım Tipleri (2018)	172
Şekil 20: Çeper Kuşak Gelişimine Bağlı Olarak Çorum’un Morfolojik Dönemleri....	183
Şekil 21: Morfolojik Değişim Modeli ve Bina-Parsel Kullanımı	204
Şekil 22: Çorum’da Bina-Parsel Kullanımı.....	204

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Çorum ve Çevresinin Yükselti Basamaklarına Göre Arazi Bölümlenmesi	41
Tablo 2: Çorum’da Kentsel Örüntünün Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı	43
Tablo 3: Çorum’da Ortalama iklim Verilerinin Aylara Göre Dağılışı	52
Tablo 4: Çorum’da Rüzgâr Esme Sıklıkları (%) (1960-2017).....	54
Tablo 5: 1455-1456 Yıllarında Çorum’da Mahalle Nüfusları	63
Tablo 6: 1521-1522 Yıllarında Çorum’da Mahalle Nüfusları	64
Tablo 7: 1576-1577 Yıllarında Çorum’da Mahalle Nüfusları	65
Tablo 8: Çorum’da Kentsel Nüfusun Seyri	69
Tablo 9: Çorum Merkez İlçenin Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Değişimi ((1927-2018).....	71
Tablo 10: Çorum'da Kentsel Nüfus Artış Hızı, Artış Oranı ve Kentleşme Oranının Değişimi (1927-2018).....	73
Tablo 11: Çorum’un 1970-2016 Mahalle Nüfusları	80
Tablo 12: Çorum’da Dönemlere Göre Nüfus Yoğunluğu	89
Tablo 13: Çorum İli ve Şehrinin Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1935-2018)	96
Tablo 14: Çorum’da Nüfusun Yaş Gruplarına Bölünüşü (1985, 2000 ve 2016).....	101
Tablo 15: Çorum’da Nüfusun 1985, 2000 ve 2018 Yılları Arasındaki Geniş Aralıklı Yaş Grupları ve Oranları ile Bağımlı Nüfus Oranları.....	101
Tablo 16: Çorum’da Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı (1985-2012).....	105
Tablo 17: Çorum’da Çalışanların Sektörel Dağılımı (2012).....	106
Tablo 18: Çorum’da Mahallelere Göre Gelir Grupları ve İktisadi Sınıflar (2012).....	107
Tablo 19: Tarihi Dönemlerde Çorum Kenti Nüfusu(16.-20.Yüzyıl).....	120
Tablo 20: Çorum Kentinde Mahalle Sayılarının Zaman İçerisinde Değişimi	122
Tablo 21: Çorum’da Mahalle İsimlerinin Değişimi.....	125
Tablo 22: Çorum’da Sanayi Tesislerinin Kuruluş Yerleri ve Yıllarına Göre Dağılımı	133
Tablo 23: Çorum’da Yeni Yapı Yapımı İçin Alınan Ruhsatların Yıllara Göre Değişimi	134
Tablo 24: Eğitim Kurumları Yer Seçimi Ortalama Kriterleri.....	153
Tablo 25: Çorum’da Ticaret Sektöründe İşletme ve Çalışan Sayısı (2016)	161
Tablo 26: Çorum’da Kent İçi Arazi Kullanım Türleri (2018)	171

Tablo 27: Planlanan Bölgede Arazi Kullanım Tipleri (2019)	174
Tablo 28: Çorum’da Parsel Kullanım Türleri (2019)	205
Tablo 29: Çorum’da Mevcut Yapıların Kullanım Türleri (2019).....	206
Tablo 30: Bahçelievler Mahallesi Konut Yapım Dönemleri	215
Tablo 31: Ulukavak Mahallesi Konut Yapım Dönemleri	221
Tablo 32: Buharaevleri Mahallesi Konut Yapım Dönemleri.....	224
Tablo 33: Kentsel Alan Planlaması.....	227

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Kuruçay Köyü Yakınlarında Bulunan Kum Ocakları	33
Fotoğraf 2: Slimkent Konutları	34
Fotoğraf 3: Organize Sanayi Sitesi	35
Fotoğraf 4: İskilip Yolu Tuğla ve Kiremit Sanayi Tesisleri	36
Fotoğraf 5: Tuğla ve Kiremit Fabrikalarının Hammadde İhtiyacını Karşılama İçin Toprak Alınmış Araziler	37
Fotoğraf 6: Çorum Ovası ve Çorum Kentsel Alanı	40
Fotoğraf 7: Çorum’da Alçak Seviye Aşınım Yüzeyleri Üzerinde Kurulan Küçük Sanayi Sitesi	45
Fotoğraf 8: Çorum Üçtutlar Mahallesi İki Katlı Konutlar;	47
Fotoğraf 9: Çorum Ovası Çevresinde Alçak Seviye Arazi Üzerinde Gelişim Gösteren Akkent Mahallesi	48
Fotoğraf 10: Ayarık Bağları	53
Fotoğraf 11: Melikgazi Deresi, Devlet Hastanesi Kavşağı-Nadik Semsî Arası Duvarlı Kanal	59
Fotoğraf 12: Kale Mahallesi Bir Görünüm (2019)	109
Fotoğraf 13: 19. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Hükümet Konağı, Ulu Camii ve Saat Kulesinden Bir Görünüm	123
Fotoğraf 14: 1936 Yılında Saat Kulesi ve Hürriyet Meydanından Bir Görünüm	128
Fotoğraf 15: Bahçelievler Konut Kooperatifi Tarafından Yapılan İki Katlı Evler.	133
Fotoğraf 16: Çorum Belediye Binası ve Kent Meydanı.	141
Fotoğraf 17: Çorum Müzesi.	142
Fotoğraf 18: Çorum Vali Konağı eski ve yeni görünümü	143
Fotoğraf 19: Çorum Adalet Sarayı ve Parkı.	143
Fotoğraf 20: Çorum Kent Özeğinde Gelişen Geleneksel Konut Tipi (2019)	149
Fotoğraf 21: Geleneksel Doku Cadde Sokak ilişkisi	150
Fotoğraf 22: Çorum Merkezi İş ve Ticaret Merkezi	155
Fotoğraf 23: İnönü Caddesi; Merkezi İş ve Ticaret Alanları (2019)	156
Fotoğraf 24: Kent Merkezinde Bulunan İnönü Caddesi İş Bankası Binası	157
Fotoğraf 25: Çorum Çöplük Çarşısı ve Hürriyet Meydanından Bir Görünüm.	157
Fotoğraf 26: Çöplük Çarşısı Sokak Görünümü (2019).	158
Fotoğraf 27: Eskiçiler Arastası.	159

Fotoğraf 28: Bahabey Caddesi.	159
Fotoğraf 29: Çorum'da Atıl Halde Bulunan Un Fabrikası.	162
Fotoğraf 30: Çorum Küçük Sanayi Sitesi.....	163
Fotoğraf 31: Çorum Sanayi Sitesi Girişi.	164
Fotoğraf 32: Çorum Organize Sanayi Bölgesi.	165
Fotoğraf 33: Velipaşa Hanı	169
Fotoğraf 34: Çorum AHL Park, Anitta Otel ve Semt Pazarı.....	173
Fotoğraf 35: Çorum Kalesi Yerleşme Dokusu.	177
Fotoğraf 36: Çeper Kuşak Alanı Arazi Kullanım Türü.....	178
Fotoğraf 37: Ulu Cami.....	182
Fotoğraf 38: Küçük Park ve Halk Evi	184
Fotoğraf 39: Cezaevi	185
Fotoğraf 40: Hıdırlık Cami.....	187
Fotoğraf 41: Büyük Park (Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Parkı).....	187
Fotoğraf 42: İç Çeper Kuşak Arazi Kullanım Türleri (1929-1960)	188
Fotoğraf 43: Hıdırlık Cami ve Mezarlığı.....	189
Fotoğraf 44: Eski Garaj.	189
Fotoğraf 45: Sıklık Tabiat Parkı.	190
Fotoğraf 46: Tahıl Pazarı.....	192
Fotoğraf 47: AHL Park.....	192
Fotoğraf 48: Çöplü Mahallesi Çöküntü Alanları.....	194
Fotoğraf 49: Buharaevleri Ayırık Nizam Konut Tipi.....	198
Fotoğraf 50: Buharaevleri Villa Tipi Konutlar.....	198
Fotoğraf 51: Kooperatifleşmeyle Başlayan Süreçte Ortaya Çıkan Tek Aile Tipi Konut Üretim Türü	202
Fotoğraf 52: Bahçelievler Kooperatif Konut Tipi	210
Fotoğraf 53: Yerine Geçme Süreci.....	213
Fotoğraf 54: Bahabey Caddesinden bir görünüm:.....	215
Fotoğraf 55: Ulukavak Mahallesi Birikim Dönemi Konutları	218
Fotoğraf 56: Ulukavak Mahallesinde Farklı Dönemlerde Oluşmuş Konutlar:	219
Fotoğraf 57: Çorum Orta Çeper Kuşak arazilerinden biri olan Hıdırlık Mevki.....	231

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Çorum Lokasyonu (2019)	3
Harita 2: Alnwick, Northumberland Çeper Kuşak Alanları ve Plan Tipleri	12
Harita 3: Çorum ve Yakın Çevresinin Jeolojisi (2019)	31
Harita 4: Çorum ve Yakın Çevresinin Topografik Durumu (2019)	39
Harita 5: Çorum ve Çevresi Topoğrafyası (2019)	42
Harita 6: Çorum'da Topografya Yerleşme İlişkisi (2019)	44
Harita 7: Çorum ve Çevresinin Jeomorfolojisi (2019)	46
Harita 8: Çorum'da Yaz Mevsimi Yüzey Sıcaklığının Dağılışı (2018)	51
Harita 9: Çorum ve Yakın Çevresinde Bulunan Başlıca Akarsular (2019)	57
Harita 10: Çorum Kenti Mahallelerinin Mekânsal Dağılımı (1890)	67
Harita 11: Çorum'da Nüfusun Mahallelere Göre Dağılışı (1970)	82
Harita 12: Çorum'da Nüfusun Mahallelere Göre Dağılışı (2000)	84
Harita 13: Çorum'da Nüfusun Mahallelere Göre Dağılışı (2018)	86
Harita 14: Çorum'da Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu (1970)	90
Harita 15: Çorum'da Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu (2000)	92
Harita 16: Çorum'da Mahallelere Göre Nüfus Yoğunluğu (2018)	95
Harita 17: Çorum'da Gelir Gruplarının Mekânsal Dağılışı (2012)	108
Harita 18: Çorum Kalesi ve Eski Kent Dokusu.	118
Harita 19: 19.Yüzyılda Çorum'da Ortaya Çıkan Yeni Mahalleler.	121
Harita 20: Kentsel Örüntünün Dönemlere Göre Büyümesi	130
Harita 21: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Ulaşım Güzergâhı	132
Harita 22: Çorum'da Kentsel Örüntünün Tarihsel Gelişimi (2019)	139
Harita 23: Çorum'da Kent Formu ve Ulaşım Ağları Arasındaki İlişki (2019)	146
Harita 24: Çorum'da Kentsel Doku ve Sokak Örüntüsü İlişkisi (2019)	148
Harita 25: Çorum'da Eğitim Kurumlarının Dağılışı (2019)	152
Harita 26: Çorum'da Eğitim Alanları Yeterlilik Analizi (2018)	154
Harita 27: Çorum Merkezi İş ve Ticaret Sahası (2019)	160
Harita 28: Çorum'da Kent İçi Arazi Kullanımı (2019)	168
Harita 29: Çorum Koruma Öncelikli Alanlar	170
Harita 30: 19. Yüzyılda Çorum'da Çeper Kuşak Gelişimi	181
Harita 31: Çorum'da Erken Cumhuriyet Dönemi Çeper Kuşak Gelişimi (1923-1960)	186

Harita 32: Çorum'da Çeper Kuşak Gelişimi (1960-1970).....	191
Harita 33: Çorum'da Çeper Kuşak Gelişimi (2019).....	197
Harita 34: Çorum'da Morfogenetik Bölgelemlendirme (2019).....	207
Harita 35 : Kurucu Aşama: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1945-1955).	209
Harita 36: Kurucu Aşama: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1955-1960).	211
Harita 37: Dönüşüm Aşaması: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1970-1990).	212
Harita 38: Yerine Geçme Aşaması: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (2000-2018).	214
Harita 39: Bahçelievler Mahallesi Kat Sayısı Görünümü (2018).	216
Harita 40: Kurucu Aşama: Ulukavak Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1945-1970).	217
Harita 41: Dönüşüm Aşaması: Ulukavak Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1970-1990).	218
Harita 42: Ulukavak Mahallesinde Yerine Geçme ve Doygunluk Aşaması (1990-2018).	220
Harita 43: Ulukavak Mahallesi Kat Sayısı Görünümü (2018).	221
Harita 44: Kurucu Aşama: Buharaevleri Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1980-1990).	222
Harita 45: Dönüşüm Aşaması: Buharaevleri Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1990-2000).	223
Harita 46 : Yerine Geçme Aşaması: Buharaevleri Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (2000-2018).	224
Harita 47: Buharaevleri Mahallesi Kat Sayısı Görünümü (2018).	225
Harita 48: Çorum Çevre Düzeni Planı (2026).....	228
Harita 49: Çorum Çevre Düzeni Planı (2030).....	230

ÖNSÖZ

Kent; birçok insanın bir arada yaşadığı, her bir yapının ekonomik temeller üzerine kurulduğu, apartman bloklarının arasına sıkışmış yaşantılar olmasının ötesinde görünüşleri ne kadar farklı olursa olsun, yaşayanlarda aidiyet duygusu oluşturan bir yerdir. Tıpkı bir bina, cadde, sokak gibi kent uzamda yer tutan bir yapıdır. Bu yapı coğrafi uzamın en önemli unsurlarından biridir.

Bir kenti anlamak hiçbir zaman tek başına yeterli değildir. Çünkü bir kenti anlamak sadece gördüklerimizden ibaret değildir. Kenti oluşturan her bir doku, çevresiyle, geçmişiyile doğrudan bağlantılıdır. Kent, mekânda tıpkı bir bina gibi sabit duran ancak her bir unsurun hareket ettiği değişken bir yapıdır. Bu hareket özellikle de kenti oluşturan insanlar ve onların faaliyetleri ile kenti biçimlendirir.

Değişen, dönüşen ve farklılaşan kentin gelişimi ve biçimi üzerine ne kadar önlem alınırса alınsın düzenlenemez. Kent, yatayda ve dikeyde hareket ederek çeperlerde kırsalın aleyhine gelişir. Kent çeperi, kentleşme ile birlikte en çabuk değişen yerlerdir. Kent morfolojisi değişken kenti en genel hatlarıyla anlamak, kenti oluşturan unsurların bir araya geliş biçimlerini, fiziksel biçimin zaman içinde değişimini somutlaştırarak anlamada önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte yaşanan hızlı kentleşme, hem kırsal hemde kentsel alanları dönüştürmüştür. Çorum ve daha birçok kent bu hızlı kentleşme süreçlerinden etkilenmiştir. Çorum’da nüfus artışına bağlı olarak meydana gelen kentleşme, beraberinde kentsel dokuda değişmelere neden olmuştur. Çorum, 1960-1980 yılları arasında gecekondı sorununun yaşandığı, kent eşiklerinin yok sayıldığı, kentsel alt yapı ve donatıların kentsel ihtiyaçları karşılayamadığı bir yerleşim birimi haline gelmiştir.

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan dönüşüm, Çorum kentinin morfolojisinde önemli değişikliklere sebebiyet vermiştir. Anadolu’nun en eski yerleşim dokusuna sahip Çorum’da kentsel formun anlaşılması son derece önemlidir.

Çorum Kent Morfolojisi isimli bu doktora tez çalışmasında; Çorum kenti örnekleminde kenti şekillendiren unsurlar coğrafi bir bakış açısı ile incelenmiş, kent formunun ortaya çıkışı ve dönüşümü, fiziksel yapısı ve karakteri, zaman-mekân değişimi analiz edilerek kentin morfolojik yapısı anlatılmaya çalışılmıştır.

Değişen ve dönüşeni anlamak üzere bana her türlü desteğini veren, tezin ilk cümlesinden son sözüne kadar emeği olan, beni her konuda cesaretlendiren, sahip olduğum düşüncelere öncülük eden değerli hocam Doç. Dr. İlhan Oğuz Akdemir'e,

Tez yazım sürecinde desteklerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Hayli, Dr. Öğr. Üyesi Bülent Güner ve jüri üyeleri Prof. Dr. Adem Başibüyük ile Prof. Dr. Hasan Kara'ya

Bu süre zarfında beni her konuda cesaretlendiren, yalnız bırakmayan sevgili eşim İrem TOPRAK KAYA ve kızım Ayşe Beril KAYA'ya,

Birmingham City Üniversitesi, School of Engineering and Built Enviroment'da 6 ay boyunca çalışmalarımı **2214 A** burs programı kapsamında destekleyen **TÜBİTAK'a;**

University of Birmingham bünyesinde bulunan Urban Morphology Reseach Group başkanı Prof. Dr. Jeremy Whitehand'a, Susan Whitehand'a, Dr. Yiting Zhang ve 6 ay boyunca verdiği değerli destekten ve tez çalışmasına yaptığı kıymetli katkılardan ötürü Prof. Dr. Peter Larkham'a teşekkür ederim.

ELAZIĞ-2019

Aşır Yüksel KAYA

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

Çorum ili, I. Coğrafya Kongresinde belirlenen yedi coğrafi bölge içerisinde Karadeniz bölgesi ile İç Anadolu bölgesi arasında kalan geniş bir idari sınıra sahiptir. Araştırma sahasının coğrafi bölge sınırları belirlenirken dağlık kütleler, akarsu yatakları su bölümü çizgileri, farklı morfolojik birimler belirleyici olmuştur. Araştırma sahasında bulunan Yeşilırmak ve Kızılırmak nehirleri, bölge sınırlarının belirginleşmesinde en önemli unsurdur. Her iki akarsuyun da il sınırları içinde olmasından dolayı Çorum ili, Karadeniz bölgesinde, Orta Karadeniz bölümü ile İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümleri arasında geçiş bölgesi olmasına neden olmuştur. Çorum ilinin Alaca, Bayat, Boğazkale, İskilip, Sungurlu, Oğuzlar ve Uğurludağ ilçeleri İç Anadolu Bölgesinin Orta Kızılırmak Bölümünde yer alırken, Çorum kenti, Dodurga, Kargı, Mecitözü, Ortaköy ve Osmancık ilçeleri Orta Karadeniz Bölümünde yer almaktadır (Harita 1).

Çorum il sınırları yaklaşık olarak 12.820 km² lik yüz ölçümüne sahiptir. İl genelinde en düşük yükselti birimleri ova tabanlarına denk gelmekte ve ortalama 770 metre yüksekliktedir. Buna karşılık il sınırları içerisinde en yüksek yer ise kuzeyde Kargı ilçesinde Köse dağı üzerinde Erenler tepesidir (Harita 1).

Araştırma sahası ise İç Anadolu Bölgesinin kuzeyinde, Karadeniz Bölgesinin Orta Karadeniz Bölümünde, Yeşilırmak'ın kollarından biri olan Çorum çayının K-KB'sında, Çorum ovası içerisinde KD-GB doğrultulu bir uzanış göstermektedir (Harita 1).

“Çorum, İç Anadolu ile Karadeniz bölgesi arasındaki sınır kuzeyde Köroğlu Dağları'nın İç Anadolu platolarına dönüştüğü eğim kırıklığını takip ederek, Kızılırmak'a ulaşır. Kızılırmak'tan güneye doğru yönelen coğrafi sınır Çorum şehri, Yeşilırmak'ın kolu olan Mecitözü ve Çekerek ırmaklarını Karadeniz Bölgesi'nde bırakacak şekilde kıvrıldıktan sonra, doğuya doğru Deveci Dağları'na ulaşır. Çizilen bu sınır Çorum Merkez, Osmancık, Kargı, Ortaköy ve Mecitözü ilçelerini Karadeniz Bölgesinin, Orta Karadeniz Bölümü'nde bırakmaktadır. Diğer ilçeler Sungurlu, Alaca, Bayat ve Boğazkale ise İç Anadolu Bölgesi, Orta Kızılırmak bölümü içerisinde kalmaktadır. Çorum genel olarak Karadeniz bölgesinde kabul edilmektedir. Çünkü Çorum kentinin Yeşilırmak havzası içerisinde kalması ve bu alanın Karadeniz bölgesinde yer almasından dolayı il geneli Karadeniz bölgesine dâhil edilmektedir. Ancak Kızılırmak ve Yeşilırmak

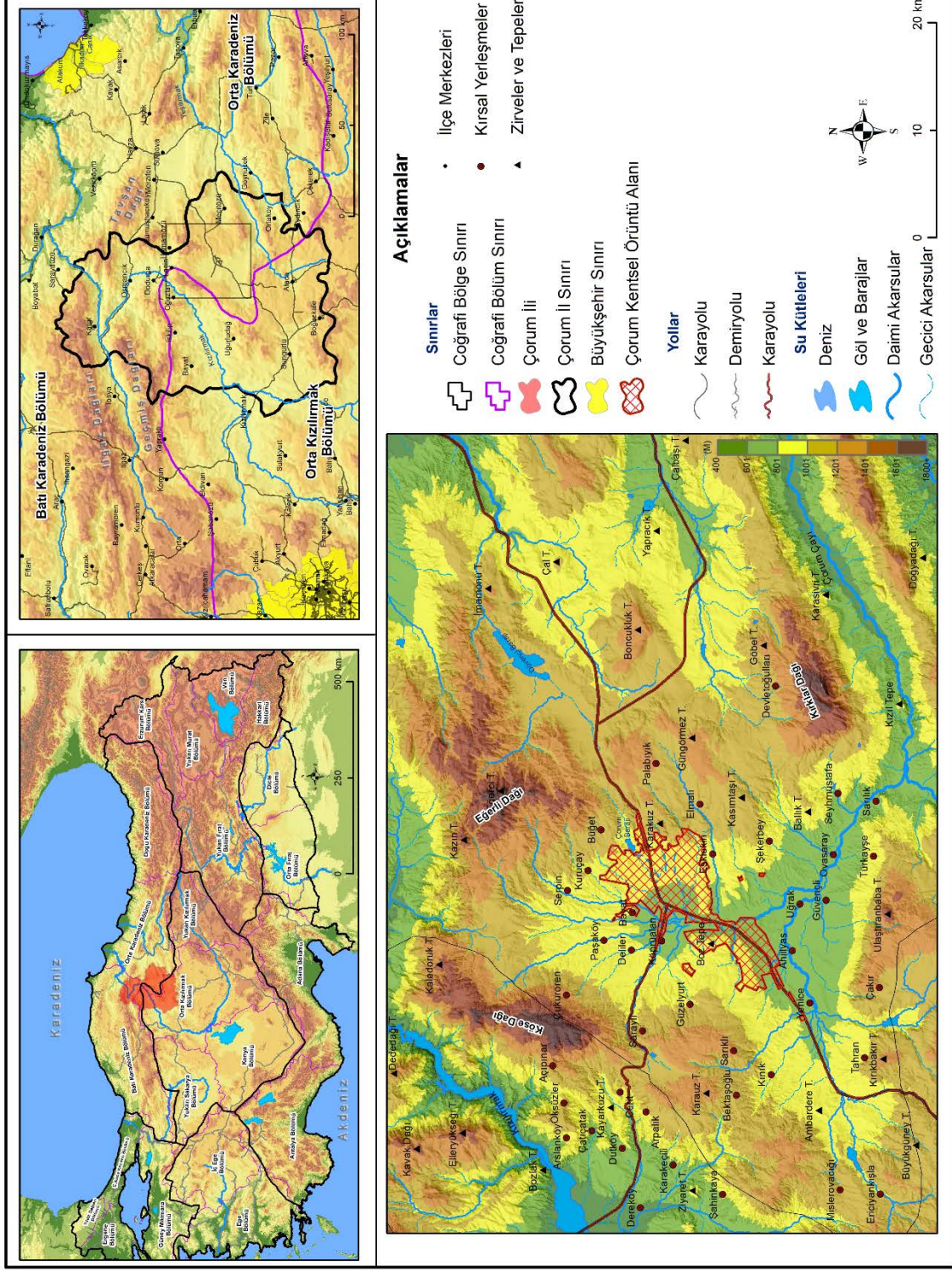
havzalarının farklı coğrafi özellikleri olmasından dolayı bu genel kabul son derece yanlış bir ayrıma sebep olmaktadır” (Yılmaz M. , 2002: 2-3, Harita 1).

Çorum’un kuzeybatısında Köse Dağı, kuzeydoğusunda Eğerli Dağı, güneydoğusunda Kırklar Dağı, güneyinde; Dörttepe Dağları, Odunluk, Kalinkaya ve Cevizli Tepeleri ile batısında Uğurlu Dağı bulunmaktadır (Harita 1).

Çorum ve çevresinde bulunan en önemli akarsular Kızılırmak, Yeşilirmak ve Çorum Çayıdır. Bu akarsulardan en önemlileri, kuzeydoğuda bulunan GB-KD akışlı Kızılırmak ile kentin kurulup geliştiği alanın boşaltılmasında önemli bir rolü olan Çorum Çayı’dır. Çorum Çayı, araştırma sahasının doğusunda Kırklar Dağı mevkinde dar ve derin bir vadi oluşturarak Yeşilirmak’la birleşmektedir (Harita 1).

Çorum, genel olarak ismini de aldığı Çorum ovası içinde yayılmıştır. Bölgede en önemli jeomorfolojik birimler ovayı çevreleyen dağlık ve tepelik alanlar ile vadilerdir. Araştırma sahası ve yakın çevresini kapsayan bu alanda en yüksek Erenler Tepesi (1780 m), en alçak alan ise güneydoğuda Alaca çayı ile Çorum çayının birleşme noktasıdır.

Çorum 14 mahalleden oluşmaktadır. Akkent, Bahçelievler, Buharaevleri, Çepni, Çöplü, Gülabibey, Kale, Karakeçili, Kunduzhan, Mimar Sinan, Ulukavak, Üçtutlar, Yavruturna ve Yeniyol kenti oluşturan mahallelerdir. Nüfusu en kalabalık mahalle Ulukavak Mahallesi (54.930), en az nüfusa sahip mahalle ise Yeniyol (1606) mahallesidir.

1.2. Amaç

Türkiye’de kentleşme her coğrafi bölgede ekonomik, teknolojik, siyasal ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. 20.Yüzyılın ortalarından itibaren kentleşme nedenlerinin etkisiyle birlikte kırsal alanlardan kentlere doğru yoğun göç olayları yaşanmıştır. Benzer demografik süreçler Çorum’da da görülmüştür. Kızılırmak ve Yeşilirmak’ın medeniyetleri yönlendirmesi ile birlikte ilk yerleşim nüveleri ortaya çıkmıştır. Çorum tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, Cumhuriyet dönemiyle birlikte siyasal, ekonomik ve teknolojik yatırımların bölgede yoğunlaşmasına bağlı olarak hızlı kentleşme sürecine girmiştir. Türkiye’nin çoğu kentinde olduğu gibi kentleşme eğilimleri hizmet fonksiyonu ağırlıklı, bir yapıda demografik olarak gerçekleşmiştir. Fakat Çorum’un Anadolu’nun en eski yerleşim tarihine sahip kentlerinden birisi olması, kentsel doku ve formu, kentsel arazi kullanımı olarak farklılıklar arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Çorum’da kent morfolojisinin oluşmasında etkili olan

- Doğal faktörler
- İdari faktörler
- Sosyal faktörler
- Ekonomik faktörlere

bağlı olarak mekânsal ve toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikleri, yukarıda sayılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere bağlı olarak, Çorum kentini biçimlendiren morfolojik süreçleri incelemektir. Aynı zamanda kentsel gelişim üzerinde etkili olan temel sebepleri belirleyerek, kentin ilk kuruluşundan günümüze kadar nasıl bir değişim yaşadığı, günümüzde kentsel doku, cadde ve sokak sistemleri, arazi kullanımı, kent mimarisi ile kent kimliği ve kent kültürü üzerinde etkili olan süreçlerin neler olduğunu kentsel morfoloji metodolojisi kapsamında değerlendirmektir.

Tez kapsamında ilk olarak, kent morfolojisinin oluşmasında etkili olan doğal ve antropojen faktörler incelenmiştir. Daha sonra Çorum’da yaşanan kentleşme eğilimleri ve kent formu oluşumu tarihi süreç içerisinde değerlendirilerek, kentin geçirdiği morfolojik süreçler tespit edilmiştir.

Kent morfolojisini etkileyen faktörler öncelikle fiziki ve beşeri faktörler şeklinde ayrılabilir. Ancak bu ayrım çok genel ve kapsayıcıdır. Kentlerin gelişimi elbette fiziki faktörlerin etkisi altındadır. Fakat günümüzde gelenek teknolojik seviye ile birlikte doğal

faktörler engel olmaktan çıkmıştır. Kent morfolojisi ve kent biçimini etkileyen faktörler en genel yönleriyle şunlardır:

- Nüfus yapısı
- Kentin ekonomik yapısı,
- Politik tercihler,
- Doğal faktörler (dağ, ova, vadi gibi kuruluş yeri özellikleri ile doğal ve beşeri afetler),
- Teknolojik gelişmişlik seviyesi,
- Ulaşım ve ulaşım sistemleri,

Kent formu, dokusu ve morfolojine doğrudan etki etmektedir. Bu faktörler her kentte birbirinden farklı derecelerde öneme sahiptir. Burada en önemli faktör kentin kuruluş yeri yani siti ve sitiasyonuna bağlı olarak değişmektedir. Ancak Çorum özelinde bakıldığında gerek doğal eşikler (fiziki faktörler) gerekse beşerî eşikler kentin şekillenmesinde doğrudan etki etmiştir.

1.3. Sorular ve Hipotezler

Kent morfolojisi araştırmalarında kentler genel olarak iki biçimde ele alınır. İlk olarak kenti oluşturan yapı, parsel, ada, cadde ve sokaklar gibi kentin fiziksel karakterini oluşturan öğeleri bir bütün olarak değerlendirilir. Günümüz kent fizyonomisinin oluşumunu, zaman-mekân değişimi içerisinde yaşanan dönüşümleri değerlendirerek gelecekte kentsel arazi kullanımının belirlenmesi sağlamaktadır. Ayrıca kentleşme sürecinde kent çeperinde yaşanan değişimlerin “iç, orta ve dış kuşakların” ortaya çıkması ile kentsel yapıli alanın zamansal değişimi ortaya konulur. İkinci olarak da kentte yaşanan değişimler morfolojik bölgelere ayrılarak kentsel mekân üzerinde konut bölgelerinin değişimi üzerinde durulur.

Böylece araştırma boyunca üzerinde durulması planlanan konular, aynı zamanda çalışmanın soruları ve hipotezini de oluşturmaktadır. Bu sorular ve hipotezler şunlardır:

- Araştırma sahasında coğrafi olguların kentleşme ve kent morfolojisi üzerindeki etkileri nelerdir?
- Kent morfolojisine etki eden beşeri ve fiziki faktörler nelerdir?
- Kent formunun gelişiminde etkili olan aktörler nelerdir?
- Kent özeklerinin, kent morfolojisine olan etkileri nelerdir?

- Kentsel gelişimde çeper kuşak alanlarının etkileri nelerdir?
- Çeper kuşak alanların dönüşümünde, gelişiminde kentsel gelişimin etkileri nelerdir?
- Konut alanlarında yaşanan morfolojik dönüşüm nelerdir?
- Nüfus artışının kentleşmeye ve çeper kuşak gelişimine etkileri nelerdir?
- Çorum'un ilk kentsel alanının ortaya çıkmasının, gelişmesinin, büyümesinin, centralization ve decentralization ile mekâna dağılmasının (diffusion) ve yayılmasının (spread) kent morfolojisine etkileri nelerdir?
- Fonksiyonel arazi kullanımının kent morfolojisine etkileri nelerdir?
- Şehiriçi arazi kullanılışı ile kent morfolojisi arasındaki ilişkiler nelerdir?

Sonuç olarak bu çalışmada öne sürülen temel hipotez şudur: **Çorum mekânsal yapısında ve kent-çevre ilişkilerinde tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan kentleşme aktörleri, genel arazi kullanımının değişmesine ve dolayısıyla kent morfolojisinin değişmesine neden olmuştur.**

1.4. Yöntem ve Teknikler

Kentsel mekânı coğrafi unsurlar göz önüne alarak değerlendiren bu tez çalışması “lokasyon teorisi yaklaşımı, kentsel ekoloji yaklaşımı ve son zamanlarda coğrafya biliminde ve kent bilim analizlerinde, ağırlık kazanan İlerlemeci (Progressive) coğrafi yöntem (Akdemir, 2015)” metodolojisinden yararlanılarak, coğrafi mekanın değişimini açıklamada kullanılan “Tarihi-Coğrafi yaklaşımı” ile açıklanmaya çalışılmıştır.

19. Yüzyıl sonrasında hızlı artan nüfus sonucunda kent gelişimi ve kentleşme konusunda artan çalışmalara paralel olarak kullanılan yöntemlerde de değişiklikler meydana gelişmiştir. Bu dönemlerde çok sayıda yeni metot ve yöntem uygulanmasına rağmen bunlardan belki de en önemlilerinden biri morfolojik yaklaşımdır. **Morfolojik yaklaşım** en genel hatlarıyla “coğrafi unsurlar ile yerleşmelerin bir araya geliş biçimlerini, mekânsal boyutlarıyla değerlendirerek, zaman içerisinde değişimi sistematik olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımla yerleşmelerin formunu, oluşum ve dönüşüm süreçlerini, mekânsal yapı ve karakterini, tarihsel gelişim süreçleri ve yerleşmeleri oluşturan bileşen parçalarını analiz ederek kenti anlamayı sağlayan bir yaklaşımdır” (Hazar, Kubat, 2015:197).

Kent araştırmalarında ilk olarak Burgess (1925) tarafından kullanılan *Ortak Merkezli halka kuramı* ve Hoyt (1939)’un ileri sürdüğü *Sektör (Dilimler kuramı) modeli*

ile kentlerin gelişimi açıklanmaktaydı. Burgess ve Hoyt tarafından ortaya atılan modeller hemen hemen tüm kent çalışmalarında kentsel alanın gelişimini açıklamak üzere kullanılmıştır. Bu metotlar rant teorisi, fonksiyonel bölgeler, merkezi iş ve ticaret sahası ile konut alanları arasında gelir gruplarına göre yerleşim hiyerarşisini referans alan teorilerdir. Ancak mimar ve kent plancı olan Kevin Lynch (1981:48) kent çalışmalarında arazi kullanımı ile kent formunun gelişimi arasındaki ilişkiyi açıklamada bir netlik olmadığını vurgulamıştır. Böylece Burgess ve Hoyt'un çalışmalarında eksiklik olarak görülen kentsel form elemanları Lynch tarafından tanımlanmıştır. Lynch kent formunu 6 farklı açıdan tanımlamıştır (Kropf, 2009:109):

1. Fiziksel Form
2. Kullanma/aktiviteler/hareket
3. Kontrol
4. Görüş
5. Devamlılık ve Değişim
6. Fikirlerin ve Eşyaların Hareketi

“Lynch’in tanımlarına bakıldığında ilk olarak sosyal yapının, ikinci olarak fiziksel form ve kullanımı tanımlanmaktadır” (Kropf, 2009:109). Lynch’in kenti ele alış biçimi kent morfolojisi çalışmalarını kapsamaktadır. Lynch ve Conzen’in çalışmaları birbirini tamamlar niteliktedir. Fakat farklı okullar tarafından ortaya atılan çalışma metotları vardır. Bunun üzerine Karl Kropf (2009) kentsel morfoloji araştırmalarını mekânı ele alış biçimlerine göre değerlendirdiği “*Aspects of urban form*” başlıklı makalesinde, kent morfolojisi çalışmalarında kullanılan farklı yaklaşımları gruplandırılarak dört başlık altında tanımlamıştır (Kropf, 2009:109, Birlik, 2015: 536, Ünlü, 2018: 63). Bunlar;

- **Mekânsal Analiz Yaklaşımı** (The spatial analytical approach)
- **Biçimleyici Yaklaşım** (The configurational approach)
- **Süreç Tipolojisi Yaklaşımı** (The process typological approach)
- **Tarihi-Coğrafya Yaklaşımıdır** (The historico-geographical approach).

Mekânsal Analiz Yaklaşımı, Michael Batty’in mekânsal analiz çalışmalarına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda coğrafi bilgi sistemlerinin yanında bilgisayar temelli tüm çalışmaları kapsayan mekânsal analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Mekânsal Analitik Yaklaşım, kentsel mekânın ve bu mekânı şekillendiren dinamiklerin anlaşılması üzerine kuruludur. Bu yaklaşımın temeli Jane Jacobs’un kenti bir problem olarak görüp ele alması görüşüne dayanmaktadır. Farklı ölçeklerde kent formu ve arazi kullanımı bir bütün olarak

değerlendirilir. Çeşitli dinamiklerin etkisiyle mevcut nüfusun, göç veya ayrışma sonucu ortaya çıkan mekândaki farklılaşmasını incelenir.

Biçimleyici Yaklaşım, Hillier'in mekân dizimi (Space Syntax) çalışmalarına dayanmaktadır. Bu yaklaşım mekân dizilimi üzerine kuruludur. Bir dizi analitik yöntemle yerleşimlerin yapısal strüktürünü anlamayı amaçlayan yöntemdir. Genellikle mekândaki doluluk ve boşluk kavramları üzerinden mekânsal okumaları içerir. Bireyin mekân içindeki algısını ele aldığı için insan ve fiziksel form arasındaki ilişkiye dayalıdır. Mekân/fiziksel form, işlev/kullanım/hareket, algı konuları üzerinden mekânı değerlendirir.

Süreç Tipolojisi Yaklaşımı, İtalyan mimar Severio Muratori'nin çalışmalarına dayanır ama asıl önemli gelişmeleri Muratori'nin öğrencisi olan mimar ve şehirci Gianfranco Caniggia çalışmalarına dayanmaktadır. Mimari ve kentsel tasarım ölçeğindeki proje önerilerinin mevcut yapıyla çevreyle birlikte değerlendirmesini içermektedir. Bu yaklaşımda kentsel mekânı oluşturan yapı elamanlarını mimari tarzda ele alan morfolojik yaklaşımdır. Genel olarak, kentsel mekânın detaylı yapısal analizi ve yapıların biçimleniş sürecinin incelenmesi üzerine kuruludur. Süreç Tipolojisi yaklaşımında kent formu, fiziksel form, fonksiyon ve kullanım, bina yapım ve form fikri, yapım ve modifikasyon süreci, kültürel süreçlerin gelişimi ve değişimi üzerine kuruludur.

Tarihsel Coğrafi Yaklaşım; İngiliz coğrafyacı M.R. G. Conzen'in çalışmalarına dayanmaktadır. “Alman kökenli İngiliz coğrafyacı M. R. G. Conzen, Alman coğrafya okulu içerisinde gelişen kent monografileri geleneğinin devamında, coğrafya disiplini içerisinde kentsel morfolojinin bilgi kuramsal ve yöntemsel çerçevesini oluşturmuştur. İngiltere’de Alnwick kenti üzerinde yapmış olduğu kentsel morfoloji araştırması, Conzen’in kentsel morfoloji yaklaşımının kavramlarını ve yöntemsel çerçevesini en iyi yansıtan çalışmasıdır (Conzen, 1969; Whitehand, 2001: 103). Kent morfolojisi çalışmaları, İngiliz coğrafya okullarında şehir coğrafyası içerisinde gelişmiştir. Yerleşmeleri ve kentlerin ortaya çıkışı, yerleşme deseni ve kentsel sistemler, tarihsel toplumsal ve ekonomik süreçlerin öznesi olarak ele alır. Kentsel morfolojinin konularını oluşturan, kentlerin makroformu, mekânsal ve işlevsel organizasyonu, kent planları, kentsel dokunun biçimlenmesi ve dönüşümlerini kapsayan bir çalışma alanı olarak gelişir” (Mumford, 1961; Carter, 1983; Beaujeu-Garnier, 1980; Roncayolo, 1985; akt. Birsal, 2015:60).

Tarihsel-Coğrafi yaklaşım, “Coğrafi yapı ve yerleşim karakterlerinin bir araya geliş biçimiyle, mekânsal niteliklerinin zaman sürecinde sistematik analizi üzerine kuruludur” (Birlik, 2015: 536). Bu yaklaşımda kent¹

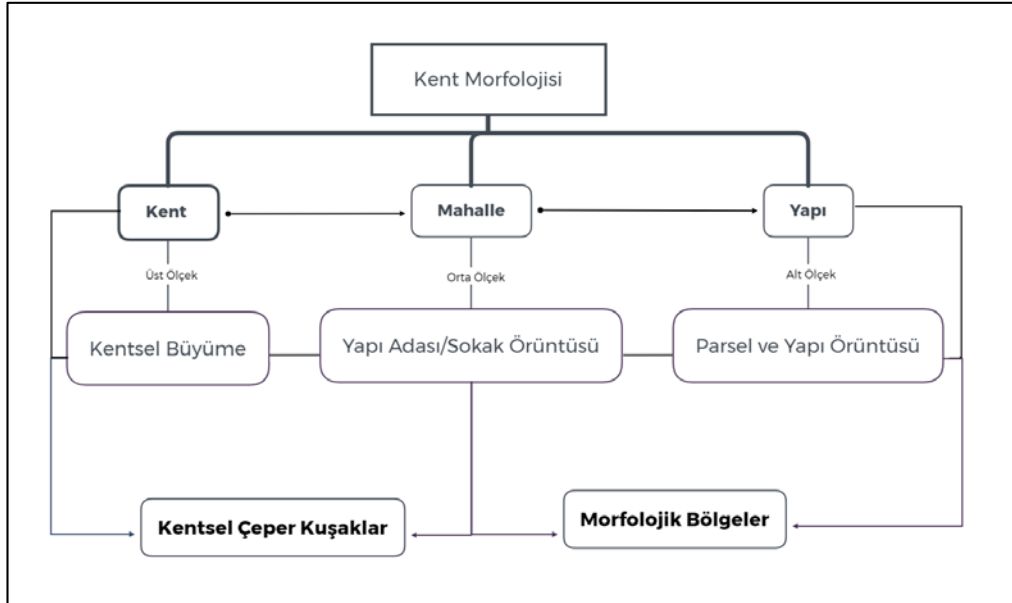
- Yerleşim yeri (site)
- Fonksiyon(Function)
- Kentsel görünüm (Townscape)
- Sosyal ve ekonomik durum (social and economic context)
- Gelişim (development)

olarak ele alınmaktadır. Daha sonra kentsel görünüm (Townspace) içinde karmaşık olan

- Kent planı(town plan),
- Arazi kullanım dokusu (land utitization pattern)
- Bina dokusu (building fabric)’nu incelemiştir.

Kent planını ise kendi içinde sokak sistemi (street system), parsel dokusu (plot pattern), yerleşme dokusu (building pattern) ele almıştır (Birlik, 2015: 536). Tüm bu çalışmalar sonucunda tarihsel coğrafi yaklaşım ile kentlerin günümüz morfolojik durumları açıklanabilmektedir.

Şekil 1: Kentsel Morfolojide Çalışma Ölçekleri ve Kentsel Kademeler Arasındaki İlişkiler²

¹ Tarihi-Coğrafi yaklaşımının çalışma aşamaları Conzen, (1969) Alnwick çalışmasına dayanmaktadır.

² Conzen (1960), Ünlü (2015) çalışmaları referans alınarak düzenlenmiştir.

Araştırma alanı olarak belirlenen Çorum'da morfoloji çalışması ilk olarak kent ölçeğinde incelenerek ve kentsel gelişme ile birlikte kentin kurulmasında etkili olan **doğal ve beşeri faktörler** açıklandıktan sonra **çeper kuşak oluşumları** ele alınmıştır. Daha sonra mahalle ölçeğine inilerek yapı adası ve cadde sokak örüntüleri üzerinden kentin geçirdiği **morfolojik süreçler** değerlendirilerek **morfolojik bölgelendirmeler** yapılmıştır. Böylece kent; zaman ve coğrafi olarak tartışılmış ve günümüz kent formunun ortaya çıkış süreçleri analiz edilmiştir.

Ayrıca konu ile ilgili olarak yerli ve yabancı dilde yazılmış eserler incelenmiş, ikinci olarak arazi çalışması ve son olarak ofis araştırmaları, çalışmanın şekillenmesine yardımcı olmuştur.

I. aşamada literatür çalışması yapılırken üç yol izlenmiştir. Birincisi; Çorum ile ilgili genel çalışmalar taranmıştır. İkincisi Çorum ve yakın çevresi ile ilgili yapılmış coğrafi çalışmalar incelenmiştir. Üçüncüsü ise Kent ve Kent morfolojisi, kent dokusu, yapısı, biçimi ve formu ile ilgili olan çalışmalar derlenmiştir.

II. aşamada Çorum kentinin arazi çalışması üzerinde durulmuştur. İlk olarak araştırma sahasının genel tanınmasına yönelik Google Street View (sokak görünümü) ve Çorum Kent Bilgi Sistemi (City Surf) ile Google Earth programları kullanılarak kentsel alan tanımlanmaya çalışılmıştır. Farklı tarihlerde araziye gidilerek, kent fiziki ortamında gözlenmiştir. Arazi çalışmaları sonucunda, Çorum'un; merkezi iş sahası (MİS), konut alanları, tarihi dokusu, kenti oluşturan mahallelerin sosyo-ekonomik durumları, cadde ve sokak görünümleri, bölgesel hinderlantı ve ulaşım güzergâhları detaylı incelenmiştir.

Arazi çalışmalarının yanı sıra Çorum kent tarihi, kent kültürü ve yapısı üzerine çalışmalar yapan bilim insanları ve kent planlaması üzerine çalışmalar yapan uzmanlar ile çalışmanın her aşamasında görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra Çorum Belediyesi bilgi işlem dairesi, Şehir ve Bölge planlama birimlerinden tez yazım süreci boyunca düzenli bilgi alış verişi yapılmıştır. Ayrıca tez yazımına başlandığı sürede Birmingham City Üniversitesi ve University of Birmingham üniversitelerinde çeşitli kent morfolojisi araştırmalarına katılarak gözlemler yapılmıştır. Daha sonra ise kent morfolojisi üzerine yapılmış mevcut çalışmalardan yola çıkarak Çorum kent formunun oluşumu ve gelişimi açıklanmıştır.

1.5. Kent Morfolojisi Kavramsal Çerçevesi ve Genel Tanımlar

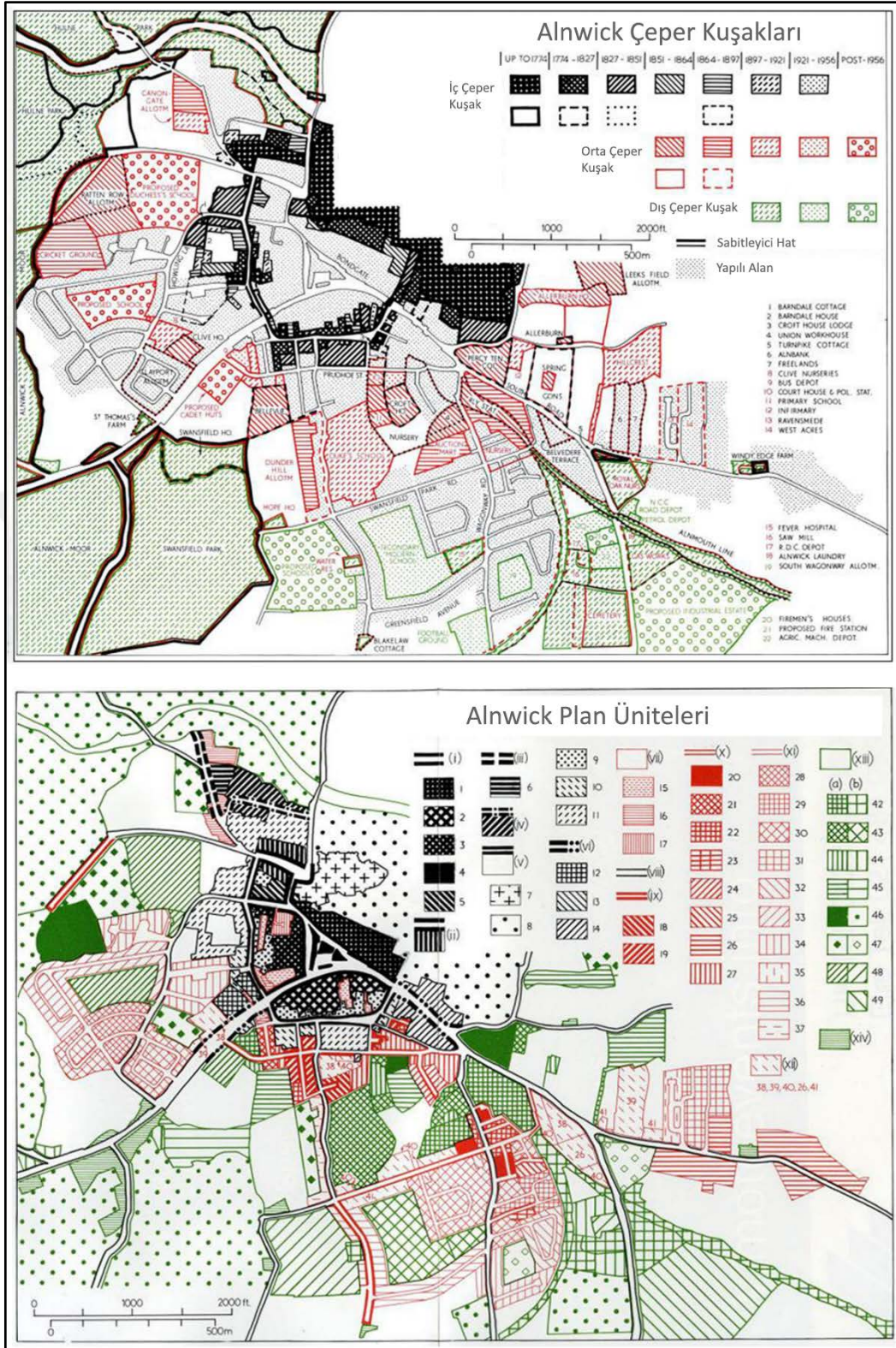
Kent morfolojisi hakkında akademik pek çok çalışma yapılmış ve günümüzde de önemini arttırarak devam ettirmektedir. Bu morfoloji çalışmaları 19. Yüzyılda beşeri coğrafya disiplini içerisinde mekân ile insan yerleşmeleri arasındaki karşılıklı etkileşimin incelenmeye başlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Kent morfolojisi çalışmalarının temeli “Fransa ve Almanya’da modern coğrafya disiplininin kurucuları Paul Vidal de la Blache (1883) ve Frederic Ratzel’in (1882, 1891) çalışmalarına dayanmaktadır” (Birsell, 2015:60). “Özellikle Ratzel’i izleyen Alman coğrafya ekolü kentleri coğrafi konumları, plan özellikleri, fiziksel maddesel özellikleri, kent formu ile yapıları ve dış mekânları fizyonomilerine göre sınıflandıran bir yöntemle kent monografilerine yoğunlaşmıştır” (Whitehand, 2001: 106). “Alman coğrafya ekolü içerisinde gelişen kent monografileri geleneğinin devamında, coğrafya disiplini içerisinde kentsel morfolojinin bilgi kuramsal ve yöntemsel çerçevesini oluşturmuştur” (Conzen 1969, Whitehand, 2001:103-104, Birsell, 2015: 60).

Kentsel morfoloji çalışmalarının temellerinin atılmaya başladığı yıllarda Alman ekolü şehir coğrafyası ve kent planlaması ile ilgili çalışmalar yapan yazarlardan özellikle Sieder (1914), Klaiber (1912) form çalışmalarından ziyade fonksiyonel çalışmalara yönelmiştir. Bu dönemde şehir coğrafyası çalışmaları kentsel kuram üzerine çalışmalar yapan Bobek (1928) ve Cristaller’in (1933) çalışmalarından etkilenecek, kent formunu tanımlamaktan ziyade kent formu oluşumunda etkili olan faktörler üzerinde durmaya başlamaları ile birlikte şehir coğrafyası çalışmalarının odak noktasını fonksiyonel çalışmalara bırakmıştır. Fonksiyonel çalışmaların etkileri ülkemizde şehir coğrafyası araştırmalarında önemli bir yere sahip olan Denker (1978), Gönay (1984), Karaboran (1989), Doğanay (1983), Tümertekin (1973) gibi yazarları da etkilemesiyle birlikte Türk araştırmacıların sonraki süreçte benzer bir çalışma sistemi kurmuşlardır. Böylece kent çalışmaları hem ülkemizde hemde dünyada formdan fonksiyona kaymaya başlamıştır.

Fonksiyonel çalışmalar özellikle Batı Avrupa ve ABD’de hızla yayılmasına rağmen M.R. G. Conzen 1960’lı yıllarda Herbert Louis’in etkisinde kalarak İngiliz kırsal ve kentsel yerleşmelerinin planlamasından ziyade bu yerleşmelerin tarihsel süreç içerisinde gelişimini incelemesi ile birlikte kent morfolojisi çalışmalarının gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle, Alnwick (İngiltere) (Harita 2) üzerinde yaptığı incele tarihsel-coğrafi gelişmesinin çözümlenmesine yönelik ayrıntılı çalışmasıyla, kentsel morfoloji alanında morfolojik ve morfogenetik yaklaşımın geliştirilmesinde öncü rol üstlenmiştir.

Harita 2: Alnwick, Northumberland Çeper Kuşak Alanları ve Plan Tipleri

Kaynak: Conzen, M. R. G., 1960, Alnwick, Northumberland

1.5.1. Kent Morfolojisine Coğrafi Bakış

Kent morfolojisi çalışmaları daha öncede bahsedildiği gibi Almanca konuşulan ülkelerde ortaya çıkmış ve gelişmeye başlamıştır. Kent morfolojisi çalışmaları Alman yerleşme coğrafyasının öncülerinden olan Schlüter³ (1899) yerleşme coğrafyası ve yerleşme şekilleri çalışması ile yerleşme planı çalışmalarına dayanmaktadır. Schlüter'den sonra Hassinger (1916), Geisler (1924) ve Martiny (1928) genel olarak yerleşme yoğunluğu, kent planı ve kent dokusunu çalışmışlardır. 1966 yılında Bobek ve Lichtenberg ise kentlerin fonksiyonel değişimine bağlı olarak ele almıştır. Alman coğrafyacıların çalışmalarından hariç 1960'lı yıllara kadar çok az sayıda coğrafyacı tarafından morfolojik çalışma yapılmıştır. Fakat 1960'ların sonu 1970'lerin başında kent formunun coğrafi analizinde “kantatif devrim” yaşanmıştır. “Bu analizler kentlerin kökenlerini ve geçmişini açıklamaktan ziyade, yerleşmelerin gelecekte nasıl olacağını açıklamakta çeşitli nicel yöntemler geliştirmiştir” (Larkham ve Jones, 1991: 1). Özellikle M.R.G. Conzen 1960'lı yıllardan itibaren başlattığı yayınlarla birlikte kentsel coğrafya çalışmalarında morfolojik analizi detaylı bir şekilde ele alarak geliştirmiştir. Kentsel morfoloji metodolojisinde Conzen'in en önemli katkısı çeper kuşak alanlarının kavramsallaştırılmasının yanında morfogenetik analiz yöntemini geliştirerek yerleşmelerin morfolojik olarak analiz edilmesini sağlamasıdır.

“1960'lı yıllarda fonksiyonel sınıflandırma ve kentsel alanların ekonomik temelli modellerle açıklayan yazarların sayısının artmasıyla birlikte kent morfolojisi çalışma metodolojisinin kentleri açıklamada yeterli olmadığı, ekonomik temellerden bağımsız bir biçimde kenti açıklamanın eksiklikleri ve genel bir teori geliştiremediği düşüncesinden dolayı coğrafyacılar tarafından sıklıkla eleştirilmiştir (Halbert-Colin, 1982). Ancak Conzen'in en önemli temsilcilerinden olan Whitehand (1988, 1992), Shalter, (1990), Larkham (1992), kent morfolojisine daha realistik yaklaşarak, gayrimenkul geliştirmenin çeşitli boyutları, kullanıcılar, plancılar ve mimarlarla ilgili bireysel ve örgütsel çalışmalar ile dokusal değişim analizlerini” (akt.Cömert, 2013: 18) göz önünde bulundurarak kentleri açıklamışlardır.

Öte yandan, 20. yy. boyunca kent, oldukça farklı disiplinler ve ekoller tarafından ele alınmıştır. Bu ekollerden en önemlilerinden biride Chicago Okulu ekoloji ve sosyal mekan analizi çalışmalarıdır. Özellikle Sjober'in (1960) Sanayi öncesi Kenti, Burgess

³ **Otto Schlüter**, kültürel peyzaj (culturel landscape) kavramını ilk kullanan ve geliştiren kişi olmasının yanında yaptığı çalışmalarla coğrafya felsefesinin gelişmesinde öncü rol oynamıştır.

(1924) eş merkezli çember kuramı ve Hoyt (1939) sektör kuramı ile kentin mekansal yapısı üzerinde açıklamalar yapılmıştır. Böylece bu çalışmalarla birlikte “her kent, türlü yönlerden bakılırsa, kendine özgüdür; ancak fonksiyonel ve morfolojik olarak diğerine benzer. Biri üzerine önerilen şeyler diğeri üzerine de önerilebilir” (Harriss, Ullman, 1957: 237).

20. yüzyılın ilk yarısına kadar Wirth ve Chicago Okulunun etkisiyle yapılan çalışmalarda daha çok kent bir problem olarak ele alınmış ve “kenti büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer olmaktan ziyade türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi olan bir merkez” (Wirth, 1938: 54) biçiminde tanımlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. 1970’lerden sonra Chicago Okulu çalışmaları kentin bütün yönleri ile ele alınmasından ziyade, kentsel çalışmaların odak noktasını, “kentsel parçalar üzerinde fonksiyonel ve morfolojik analizler almıştır” (Madabipour, 1996, 55).

Sonuç olarak kent morfolojisi çalışmaları coğrafyacı J.W.R. Whitehand’ın ekonomik ve sosyal temelli yaklaşımları benimsemesiyle birlikte kentsel morfolojiyi bir bütün olarak ele almış, kent formunun değişimini açıklamaya çalışmıştır. Conzen ve Whitehand’ın kavramsal yapısını oluşturduğu kent morfolojisi çalışmaları günümüzde Karl Kropf, Susan Whitehand, Larkham, M.P. Conzen, Gu, Barke ve diğer araştırmacılar coğrafi boyutları ile ele alarak açıklamaya çalışmaktadırlar.

1.5.2. Kent Morfolojisi Genel Tanımlar

Her bilimsel çalışmanın kendi çalışma alanına göre kullandığı çeşitli kavramlar vardır. Bu kavramların ele alınış biçimi ve kullanılış amacı farklı olmaktadır. Bu tez çalışmasında kullanılan genel kavramlar ve tanımlar şunlardır:

Kent (Urban); “Sürekli toplumsal gelişme içerisinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük yerleşme birimidir” (Keleş, 1998:75). Bu çalışmada kent ve şehir kavramları birbirine eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Çünkü farklı dönemlerde şehir ve kent kelimelerinin kullanımı değişmiştir. Şehir sözcüğü Arapça kökenli “şehr” iken, kent sözcüğü ise Soğdakça’da “şehir, kale” anlamına gelen “kand” kelimesinden değişerek günümüz Türkçesine yerleşmiştir. Şehir ilk olarak 1300’lü yıllarda çevresinde bulunan alanlara göre daha kalabalık nüfus barındıran yerler için kullanılmıştır. Osmanlı

döneminde yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu dönemde büyük belde ve vilayet merkezlerini tanımlamak üzere kullanılmıştır.

20. yüzyıla kadar geçen süreçte kent olarak isimlendirilen yerleşim yerleri genellikle “köy ve köy altı yerleşim birimlerini” tanımlamak üzere kullanılmaktaydı. Burada unutulmaması gereken husus dönemin şartları düşünüldüğünde bu alanların çevresine göre daha fazla nüfus barındıran alanlar olmasıdır. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında modernleşme hareketlerinden biri olan harf inkılabı sonrasında kent kelimesi Türkçe sözcüklere şehir ve kasabanın eş anlamlısı olarak aktarılmıştır. Böylece şehir ve kent kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. 1980 yılına kadar akademik ve politik çalışmalarda daha kapsayıcı olduğu varsayılan şehir kelimesi yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bu dönemden sonra gerek akademik gerekse politik çalışmalarda şehir ve kent kavramları eş anlamlı olarak kullanılmıştır⁴. Sonuç olarak çalışma boyunca kent kavramı kullanılmıştır. Özellikle dünya literatüründe yapılan çalışmalarda “urban” kelimesi yapılmak istenen çalışma alanını vurgulamak üzere sıfat olarak kullanılması etkili olmuştur. Ayrıca mekânsal bir temele dayanan tüm çalışmalarda “City,” yerine “Urban” kelimesi kullanılmıştır. Çünkü “urban” kentsel mekânı tanımlamak üzere kırsal mekân (suburban) karşılığı olarak kullanılmıştır.

Kasaba (Small Town, Market Town); “Ülkemizde nüfusu 2000 ila 20.000 arasında değişmekle birlikte, her ülkede farklı kriterler kullanılmakta olan, bir bölüm kent işlevini kamuya sağladığı halde, kırsal özelliklerini henüz yitirmemiş bulunan küçük yerleşim yerleridir” (Keleş, 1998:72). Kasabalar bir uzam (mekân) üzerinde köy ile kent arasında her iki yerleşim biriminin de özelliklerine sahip geçiş formudur. Köyden gelenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak fonksiyonel özellikleri barındırmasına karşılık, kentsel alanlara göre daha kırsal karakterli mekân unsurlarıdır. OECD, kırsal alan ve kentsel alanın belirlenmesinde nüfus kriterini ön plana çıkararak tanımlamalar yapmıştır. OECD’ye göre kırsallık üç aşamalı olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlara göre nüfusun % 50’den fazlası kırsal alanda yaşıyorsa kırsallığı baskın karakterde (Predominantly Rural), nüfusunun % 15-50 arası kırsal yerel birimlerde yaşıyorsa kırsallığı belirgin karakterde (Significantly Rural) olarak kabul edilmektedir (OECD, 2011:3, Canpolat, 2017:13).

Kentsel Alan (Urban Area); “Genellikle bir kent yönetiminin sınırları içinde kalmakla birlikte, kimi kez ondan daha geniş olan ve kırsal niteliğini yitirmek üzere

⁴Ayrıntılı bilgi için N. E. Esen, 2014, Şehir Kavramlarının Yolculuğu, İstanbul, isimli esere bakınız.

bulunan yöre kentleri de kapsayan alanlardır” (Keleş, 1998: 80-81). OECD’ye göre Nüfusunun % 15’inden azı kırsal yerel birimlerde yaşıyorsa kentselliği baskın bölgeler (Predominantly Urbanised) olarak tanımlanmıştır (OECD, 2011:3). Kentsel alan yerleşim alanlarının, konut alanlarının, merkezi iş ve ticaret alanları ile kamusal her türlü alanın dâhil olduğu ve kentleşme ile birlikte kırsal karakterin her geçen gün kent lehine değiştiği, yüksek nüfus yoğunluğuna sahip yerlerdir.

Kent Çeperi (Urban Periphery); “Bir kentsel alanın dış sınırı olarak tanımlanabilir. Kent merkezlerini çevreleyen ve merkezlerden etkilenen kent çevreleridir (Hazar, 2012:11). Periferik ya da çeper olarak anlaşılan kavram, şehirdeki gelişmelerin kentin sınırlarını değiştirmesi ile ilgilidir. Kent çeperi çoğunlukla tarımsal araziler ve tarım dışı kullanıma sahip araziler, ya da doğal niteliklerinden dolayı kullanılamayan arazilerdir (Akdemir, 2014: 131).

Günümüzde hızlı kentleşme ve artan nüfusunun konut ihtiyaçlarını karşılamak üzere kentler çeperlere doğru saçaklanmaktadır. Çünkü kent çeperleri her dönemde alt gelir gurubunun ilk yerleşim yeri tercihi, orta ve üst gelir grupları için ikincil konut alanları, kampüs tipi eğitim kurumları, özel sektör kuruluşları için kampüs alanları ve sanayi tesisleri gibi büyük alan gerektiren fonksiyonel kullanım alanına ihtiyaç duyan kurumların öncelikli tercih alanlarıdır. Bu yüzden çeper kuşak alanlar, heterojen arazi kullanım türüne sahiptir (Simone, 2007:464, akt. Hazar, 2012:11). Ayrıca kent çevresinde bulunan görece düşük arazi fiyatına sahip bu araziler ülkemizde kamu kuruluşları ve sanayi tesisleri tarafından yoğun olarak kullanılan araziler olmasının yanında üst gelir grubunun steril mekan üretim alanlarıdır.

Kentsel Çeper Kuşak Alanı (Urban Fringe Belt); “Kentsel yapıli alanın çevresinde gelişen, başlangıçta çeperlerde bulunan kamusal arazi kullanım birimlerinden oluşan kuşak benzeri bölgelerdir” (Conzen, 1969:58). “Conzen’e göre bir kentin gelişimini anlamanın en kolay yolu farklı dönemlerde oluşmuş çeper kuşakların mekânsal yapısının incelenmesiyle mümkündür. Bu alanlar bir kentin morfolojik gelişimini anlamak açısından son derece önemlidir (Barke, 1990: 280).

“Kentsel kuşaklar, kentin geçmişten günümüze gelişimiyle farklı alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Kentin çeperine doğru farklı kademeler oluşturan kuşaklar çeper kuşak kullanımına bağlı olarak değişmeye başlamıştır. Kentin mekânsal büyüme sürecindeki çeper kuşaklar, dünyanın farklı bölgelerinde ve kentlerinde tarihsel, coğrafi, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişime göre farklı formlarda meydana gelmektedirler

(Conzen M. P., 2009: 32). Bu kuşaklar Whitehand (1987; 1988; 1994)'in çalışmalarında belirttiği üzere iç çeper kuşak (inner fringe belt- IFB), orta çeper kuşak (middle fringe belt-MFB) ve dış çeper kuşak (outher fringe belt-OFB)'lardır. Nüfus artışı ve kentin gelişimiyle birlikte iç çeper kuşakların (IFB), iç bölgede kalması sonucu orta çeper kuşaklar (MFB) oluş(turul)muştur (Carter, Wheatley, 1979: 2015 akt. Hazar, 2012:11). İç çeper kuşaklar genellikle kentin tarihinde savunma amaçlı oluşturulmuş kent çekirdeğini koruyan kent duvarları ve kent içi yerleşime en yakın ve içerisinde yer alan kuşaklardır. Endüstri devrimi sonrasındaki hızlı nüfus artışıyla birlikte (özellikle sanayi sonrası kentlerde), yapılaşmış alan bu kuşakları aşarak gelişim göstermiştir" (Yılmaz, Terzi , 2015: 234).

Kent Morfolojisi (Urban Morphology); "İnsan yerleşmelerinin formunu, oluşum ve dönüşüm süreçlerini, mekânsal yapı ve karakterini, tarihsel gelişim süreçleri ve yerleşmeleri oluşturan bileşen parçalarını analiz ederek anlamayı sağlayan bir yaklaşımdır" (Kubat, Topçu, 2009:336). "Oxford Üniversitesi sosyal bilimler sözlüğünde kent morfolojisi bir kentin mimarisini, yol dokularını ve farklı yaşam yoğunluklarını içeren kent şekli, olarak tanımlanmıştır (Calhoyn, 2002, akt. Hazar, 2012, 14). Sıklıkla kentsel çalışmalarda fonksiyonel bölgelemelerde, kentin arazi kullanım dokusunda, ayırt edilebilir" (Kropf, 2009:108, akt. Hazar, 2012, 14).

Morfolojik Bölge (Morphological Region): "Tarihsel-coğrafi yaklaşımda morfolojik bölgeler parsel, bina, yapı adası, sokak özelliklerindeki benzerliklere dayalı olarak kent içinde farklı büyüklüklerde benzer özellikler gösteren homojen alanlar olarak ele alınmaktadır (Conzen, 1960, Moudon, 1997:4, Ünlü, Baş, 2015:22). Morfolojik bir bölge yakın çevresinde bulunan alanlardan ayrılarak bir bütünlük gösteren kent parçalarıdır" (Whitehand, 2001:106).

1.6. Kapsam

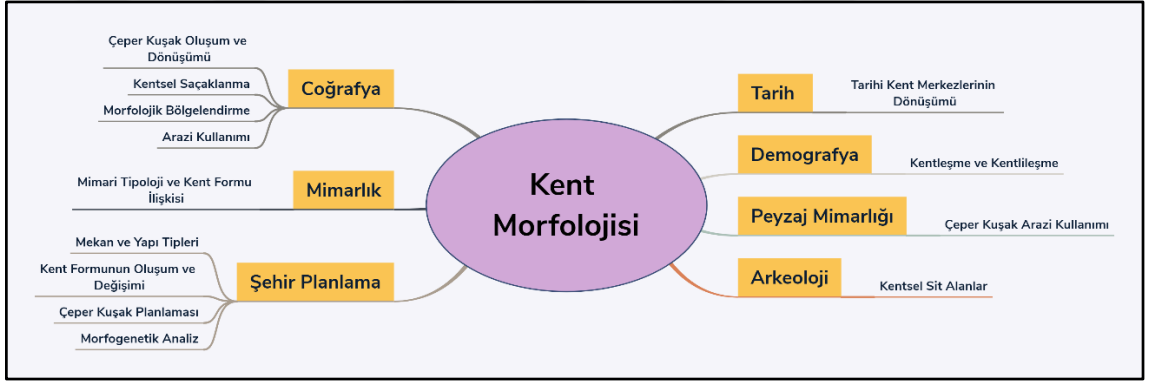
Tez çalışması boyunca, kent morfolojisi ile ilgili yapılan çalışmalara ait yol, yöntem ve metot incelendikten sonra Çorum kentinin gelişiminde etkili olan morfolojik süreçler üzerinde durulmuştur. Çorum'da kentsel morfolojinin oluşumu kent bütünü ve mahalle ölçeği düzeyinde ele alınarak bu iki düzeyde ortaya çıkan morfolojik unsurlar mekânsal boyutları ile değerlendirilmiştir.

Böylelikle yapılan çalışma ile kent bütünü ölçeğinde morfolojik kuram çerçevesinde 'çeper kuşak (fringe belt)' oluşumu açıklanarak, Türkiye'de kentlerin

gelişiminde morfolojik süreçlerin nasıl bir etkiye sahip olduğu ele alınmış ve Çorum kentinde çeper kuşakların nasıl geliştiği ve farklı karakterdeki kentsel yapıları ortaya çıkaran süreçler değerlendirilmiştir. Ayrıca mahalle ölçeğinde yapılan analizlerle kentin gelişiminde etkili olan sosyo-ekonomik koşullar değerlendirilmiştir.

Yapılacak analiz, tasnif ve arazi çalışmaları neticesinde ortaya çıkan veriler Türkiye kentlerinin gelişiminde etkili olan morfolojik süreçleri bütüncül olarak göz önüne serecektir. Bu haliyle çalışma, yalnızca Coğrafya bilimi alanında çalışan araştırmacılar için değil, farklı disiplinlerde (Mimarlık, Şehir Bölge Planlama, Arkeoloji, Demografya ve Tarih) gibi farklı disiplinlerde (Şekil 2) “kent morfolojisi”, “kent formu”, kent dokusu”, “kent biçimi”, “kentsel gelişim” ve “çeper kuşak kullanımı” gibi konularda araştırma yapan bilim insanlarına veri sağlayacaktır.

Şekil 2: Kent Morfolojisi Çalışma Alanları

Çalışma, Anadolu’da önemli bir yerleşme tarihine sahip Çorum kentini kapsadığı için bu konuda yapılmış yabancı çalışmaların örnek alınmakla yetinilmemesi, yeni ve özgün bir araştırma yöntemi geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde çalışma, yabancı kaynaklara dayanan tip çalışmalarının bir tekrarı olarak kalacaktır. Bu nedenle, öncelikle kent morfolojisi çalışmalarının aktif olarak yapıldığı ve mevcut metodolojik kuramları temellerinin atıldığı İngiliz kentleri yerinde gözlemlenerek karşılaştırma yapma imkânı ortaya çıkmış ve böylece Çorum’da ve diğer Anadolu kentlerinde, morfolojik gelişimi açıklamada kullanılabilecek yeni bir model ve yöntem uygulanarak mevcut literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır.

1.7. Problemin Durumu

Türkiye’de kent morfolojisi üzerinde yapılan çalışmalar son dönemlerde coğrafyacılar, şehir bölge plancıları ve mimarlar tarafından ele alınan bir konu olmasına rağmen literatürde gerekli yeri bulabilmiş değildir.

Bir diğer önemli hususta, kent morfolojisinin tam olarak sınırlarının çizilememesidir. Bu durum beraberinde karmaşıklığa yol açmaktadır. Örneğin “‘Kent Formu’ ile ‘Kent Morfolojisi’ arasındaki fark gözetmeksizin birbirinin yerine kullanılabilir. Oysa kent formu ile kent morfolojisi arasındaki en temel fark çalışma metodlarının birbirlerinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Kent formu, yapılanmış çevrenin karakterini açıklayan genel bir tabirken, kent morfolojisi ise somut analizlerle kenti bir bütün olarak ele alıp farklı dönemlerde farkı kullanım tiplerini analiz ederek, özellikle kent planlamasında geleceğe yönelik somut analizler sunabilmektedir⁵” (Conzen M. P. 2016)

Kent morfolojisi çalışmalarında farklı ekollerin farklı yaklaşımları vardır. Bu yaklaşımlar Batı Avrupa kökenlidir. İngiliz, İtalyan ve Fransız bilim insanları tarafından geliştirilmiştir. İngiliz şehir coğrafyacıları tarafından geliştirilen yaklaşım Alman coğrafya ekolünden etkilenen ancak kent fonksiyonlarının yanında kent biçiminin gelişimini açıklayan, doğal ortam ile beşeri ortam arasındaki ilişkiye dayanan açıklamalardır. İtalyan bakış açısı kentleri bir bütün olarak ele almaktan ziyade mimari yapıların morfolojisini açıklamak üzerine gelişmiştir. Fransız bakış açısı ise daha çok sosyoloji temelli kuramlarla mekânı ele almak üzere gelişmiştir.

Farklı ülkelerde farklı bakış açılarının gelişmesinden dolayı özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalarda da kentsel dokuyu anlamada görüş farklılıkları oluşmuştur. 2014 yılında Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı’nın kurulmasıyla ortak bir çatı altında toplanılabilmiş ve Anadolu kentlerinin çalışılmaya başlanmasıyla yeni bir ekol olarak ilk adımlar atılmıştır. Ancak Türkiye’de coğrafyacılar tarafından yapılan kent çalışmalarına bakıldığında yukarıda saydığımız ekollere göre yazılmış bir eser bulunmamaktadır. Daha çok şehir tasnifi şeklinde yapılan çalışmalar bulunması önemli bir eksiklik olarak durmaktadır. Göney’e göre “esasinda yapılan çalışmalarda şehir planının şekli en eski ve üzerinde en çok işlendiği konu olduğu halde, son 50-60 sene zarfında ilerleme kaydedememiş ve değişik esaslarıyla farklı yorumlar getirilememiş olması bir zaaftır. Gerçekten araştırmalarda üzerinde durulması gereken bir konu olmasına rağmen, yapılan çalışmalarda maalesef belirli bir ilerleme farklı ve özgün görüş sarf edilmiş değildir. Kuşkusuz bu husus **Şehir Coğrafyası çalışmalarında bir eksikliktir**. Sadece şehrin dış şeklinin çerçevesinin şekline bakarak sonuca varmakta doğru değildir. Zira şehir planının

⁵ Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Küçük, E., Kubat, A.S. 2016: Bir Kent Araştırması Dalı Olarak “Kentsel Morfoloji”: Conzen ile Söyleşi, Şehir ve Toplum Dergisi, Sayı 4, İstanbul.

o şekli almasının sebepleri üzerinde durmak, plan şeklinin şehir hayatı ve hizmetleri, mevcut ilişkilerini karşılıklı ve mukayeseli bir şekilde ele almak gerekir” (Göney 2017:40). Bu açıdan kent morfolojisi çalışmalarında Anadolu kentlerinin önemini artırmak ve bir coğrafyacı bakış açısıyla kent morfolojisi oluşumu için çözüm yapılması planlanmaktadır. Bu çalışmada Çorum kent Morfolojisi, İngiliz ekolü Coğrafyacılar tarafından ele alınmış biçimi ile değerlendirilmiştir.

1.8. Kısıtlamalar ve Sınırlamalar

Araştırma; kent morfolojisi alanında yazılmış tüm eserlerden haberdar olmayı ve onları bir ön okumadan geçirmeyi içermekle birlikte çalışmada kullanılan temel veriler Çorum kentinin morfolojik gelişimini açıklamaya yöneliktir. Ancak Çorum ile ilgili farklı bilim dalları tarafından yapılan çalışmalarda göz önünde bulundurularak kent morfolojisi dâhilinde değerlendirilmiştir.

Kentsel gelişim ve kent morfolojisi arasında nasıl bir ilişki olduğu kavramsallaştırılarak örneklem alan olarak seçilen Çorum kentinde çeper kuşak oluşumu ve kentiçi arazi kullanımında meydana gelen morfolojik dönüşüm analiz edilmiştir. Farklı dönemlerde oluşan iç, orta ve dış çeper kuşak alanlarının oluşmasında etkili olan faktörler üzerinde durulmuştur. Çalışmada Çorum kent coğrafyası hakkında beşeri ve fiziki coğrafya özelliklerine değinilmiştir. Çalışmada kentleşme, kentlileşme ve kentsel fonksiyonlar sınırlı olarak açıklanmıştır. Ayrıca göç, doğumlar ve ölümler gibi demografik veriler çalışma dışında tutulmuştur.

1.9. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Türkiye’de “Şehir” çalışmaları farklı disiplinlerin inceleme alanına girmektedir. Avcı’nın (2004:9) da belirttiği gibi şehir kelimesi çoğu zaman disiplinin adının önüne bir sıfat olarak eklenerek, kent sosyolojisi, şehir planlaması, şehir coğrafyası gibi farklı disiplinler tarafından çalışılmaktadır. Ancak bir coğrafya çalışmasında şehiri, kültürel coğrafya ünitesi olarak kavramak, dağılışı ve düzenini, yapısını ve fonksiyonunu bir bütün olarak görmek ve değerlendirmektir (Tolun-Denker, 1976:2). Bu bağlamda doğrudan Çorum şehrini konu alan çalışmaların sayısı son derece sınırlı olması ve kent morfolojisi metodolojisini açıklamada, Türkiye kentleri içinde en güzel örneklerden biri olmasından dolayı araştırma örneklem alanı olarak seçilmiştir. Araştırma metodolojisi ve araştırma alanına yönelik yapılan çalışmalar metodolojik ve örneklem alan çalışmaları olarak sınıflandırılarak kısaca özetlenmiştir.

1.9.1. Kent Morfolojisi Metodolojik Çalışmaları

- **AKDEMİR, İ., O., 2013, Elazığ’ın Kentleşme Sürecinin Coğrafi Analizi,** isimli eserde, Elazığ’ın kentleşmesi üzerinde etkili olan faktörler açıklanarak, Harput ve Elazığ’da kentleşmenin zaman içinde kent formu üzerinde etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Akdemir çalışmasında kent çeperi, kent fizyonomisi ve periferik kentleşme kavramları üzerinde açıklamalar yaparak kentsel gelişim ile kent morfolojisi arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklamıştır.

- **AKDEMİR, İ., O., 2013, Şehrsel Fonksiyonlar Doğal Ortam İlişkileri: Elazığ Eğitim Fonksiyonu Örneği** isimli eserde, şehrsel fonksiyonların kentleşme ve kent morfolojisine etkileri üzerine durulmuştur. Ayrıca Akdemir çalışmasında kentsel fonksiyonların, kent fizyonomisine etkisinde coğrafi bilginin önemine değinmiştir. Kent morfolojisi literatüründe sıklıkla karıştırılan jeomorfoloji kavramının yerleşmelerin morfolojik gelişimi üzerindeki etkilerine değinmiştir.

- **AKDEMİR, İ., O., İNCİLİ, Ö.,F., 2013, Şehir Morfolojisi ve İktisadi Yapı İlişkileri: XIX.Yüzyıl Kilis Şehri Örneği ve Coğrafi Ortam ve Kent Fizyolojisi ilişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri Örneği 2014** isimli çalışmalarında Sanayi toplumu öncesi ve sonrası dönemleri yansıtan Kilis şehrinde, iki farklı dönemde oluşan kent formunu kuruluş yeri, tarihi süreçler, şehir içi arazi kullanımı, etnik yapısı ve kültürel farklılıkları kullanarak açıklamıştır. Böylece çalışmada XIX. yüzyıl kent sisteminin ortaya konulabilmesi için sokak ve cadde sistemleri, kamusal mekânlar, kent dokusu ve biçimi ele alınarak, sosyal ve iktisadi yaşama yansımaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu yolla sanayi öncesi kentsel mekânın biçimlenmesinde ve karakterinde pay sahibi öğeler öne çıkarılmıştır.

- **AKTÜRE, S. 1997, Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri** isimli eserde, Anadolu kentlerinin sosyal, ekonomik ve mekânsal süreçlerin karşılıklı ilişkilerini, bir bütünsellik içinde ele alarak “kentsel değişim” olgusunu nitel ve nicel boyutları ile incelemektedir. Çalışmada hem sözel hem de mekânsal verilerden sıkça yararlanılmıştır. Bu çalışma genel olarak arkeologlar tarafından yapılan çalışmaları kaynak olarak dönemin şartları göz önünde bulundurularak kent formu ve dokusu üzerinde incelemeler yapmaktadır.

- **BARKE, M., 1990, Morphogenesis, Fringe Belts and Urban Size: an Exploratory Essay,** isimli çalışmada kent morfolojisi ile ilgili kavramsal tanımlamaların yanında kentsel mekanın büyümesi ile çeper kuşak oluşumu arasındaki ilişkiyi

açıklamaktadır. Örneklem alan olarak Falkirk kentinde sosyo-ekonomik analizlerle kentsel morfolojinin dönüşümü açıklanmaya çalışılmıştır.

- **CONZEN, M.G.R., 1960, Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis** isimli çalışması kent morfolojisi çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Conzen; Alnwick’de kent formunun değişimini kent planı, kentsel yapı formu, arazi kullanımı ve parsel kullanımı gibi özelliklerle açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca kent formunun gelişimini açıklamada morfogenetik bölgelendirme yöntemini kullanmıştır.

Böylece kentin tarihi haritalar ile mevcut arazi kullanımı karşılaştırılarak kentsel dokunun nasıl değiştiği açıklanmıştır.

- **DUCOM, E., 2008, Fringe Belt Analysis in France: A Conzenian Approach to Urban Renewal**, isimli çalışmasında Fransa’nın Rennes ve Nantes kentlerinde çeper kuşak alanlarının nasıl oluştuğu anlatılmıştır. Fransız kentlerinde çeper kuşak alanı olarak bir planlama alanı olmadı ancak yeşil kuşak olarak planlanan alanların çeper kuşak tanımına uyduğunu vurgulamıştır. Ayrıca kentlerin merkezden çevreye doğru kompakt bir yapıda geliştiğini ve gelecekte çeper kuşak alanlarının kentsel alan tarafından istila edileceği görüşü üzerinde durmuştur.

- **GU, K., 2010, Exploring the Fringe Belt Concept in Auckland: An Urban Morphological Idea and Planning Practice**, isimli çalışmada Auckland’ta (Yeni Zelanda) çeper kuşak alanları ve bu çeper kuşak alanlarının kent planlaması açısından önemleri ve dönüşümlerinin sosyo-ekonomik ve coğrafi etkileri üzerinde durmaktadır.

- **HAZAR, D., 2012, Kentsel Planlama ve Tasarım Süreçlerinde Kentsel Kuşak Alanları: İstanbul ve Barselona Kentleri Karşılaştırmalı Değerlendirmesi**, isimli yüksek lisans tezinde, İstanbul ve Barselona kentlerinde Çeper kuşak gelişimi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

- **KROPF, K., 2009, Aspects of Urban Form**, isimli çalışmasında, kentsel morfoloji çalışma okulları tarafından ortaya atılan metodolojik yaklaşımlar açıklanmaya çalışılmıştır. Kropf ilk olarak kent formu çalışmalarında Burgess ve Hoyt ile Lynch’in kenti açıklamada geliştirdikleri metotları incelemiştir. Daha sonra ise kent morfolojileri tarafından geliştirilen modelleri incelemiştir. Böylece Kropf farklı metotları kullanarak yerleşmelerin morfolojik gelişimini açıklamaya çalışmıştır.

- **LARKHAM, P.J., JONES A., N., 1991, A Glossary of Urban Form**, isimli çalışma kent formu üzerine genel tanımları içermektedir. Bu sözlük çalışması Conzen ve

Whitehand tarafından yapılan eserlerde kullanılan kavramları açıklamak üzere tarihi coğrafya araştırma serisi olarak yayınlanmıştır.

- **MOUDON, A., V., 1997, Urban Morphology as an Emergening Interdisciplinary Field**, isimli çalışmada kent morfolojisi çalışmalarının gelişimi ve kent morfolojisi ekolleri üzerinde durarak multidisipliner bir çalışma alanı olan kent morfolojisi alanının gelişimini anlatmaktadır.

- **OLIVERIA, V., 2016, Urban Morphology: An Introduction to the Studuty of Phsical Form of Cities**, isimli çalışmada kent morfolojisi ve kent formu çalışmalarını bir bütün olarak ele almıştır. Genel olarak kentlerin günümüz fiziksel formlarını almasında etkili olan süreçler ve kent dokusunda meydana gelen değişiklikleri ele almış, 10 farklı bölümden oluşan genel kapsayıcı bir kitaptır.

- **OLIVERIA, V., 2018, Teaching Urban Morphology**, isimli çalışma kent morfolojisi alanda nasıl bir öğretme yöntemi izlenmesi gerektiği üzerinde duran farklı disiplinlerde çalışan bilim insanları tarafından yazılmış bir eserdir.

- **ÜNLÜ, T., BAŞ, Y., 2015, Kentsel Gelişme Süreçlerinin ve Morfolojik Dönüşümün Kavramsallaştırılması: Mersin’de Çeper-Kuşak Oluşumu ve Konut Alanlarının Değişen Fiziksel Yapısı**, isimli TÜBİTAK projesi ile başlayan yayın sürecinde Mersin’de Çeper kuşak oluşumu ve konut alanlarının morfolojik dönüşümünden yola çıkılarak Türkiye kentlerinin morfolojik dönüşümü açıklanmaya çalışılmıştır. Doç. Dr. Tolga Ünlü yürütücülüğünde başlayan bu çalışmanın sonucu olan diğer eserler ise şunlardır: 1- 2016, Mersin’de Morfolojik Süreçlerin değerlendirilmesi, 2- 2018, Planning Practice and Shaping of the Urban Pattern isimli çalışmalardır.

- **VILAGRASA, J., 1990, The Fringe-Belt Concept in a Spanish Context: the case of Lleida**, isimli çalışma sosyo-ekonomik bir değişim yapısına sahip Katalunya şehri olan Lleida’nın tarihi süreç içinde kentsel gelişimin etkisiyle kentsel yapıyı alan içerisinde kalan çeper kuşak alanlarını incelemektedir.

- **WHITEHAND, J. W. R ve MORTON, N.J., 2003, Urban Morphology and Planning:The Case Of Fringe Belts** isimli çalışmada planlama ve kent morfolojisi arasındaki ilişkiler üzerine durulmuştur. 1960’lı yıllardan beri Birmingham, Tyneside ve İngiltere şehirleri üzerine yaptıkları araştırmalar sonucunda Çeper kuşak oluşum alanları ve kent planlaması arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda çeper kuşakların sürdürülebilirlikleri ile sosyo-ekonomik yapı arasındaki ilişki açıklanmıştır.

- **WHITEHAND, J. W. R, 1967, Fringe Belts: a Neclected Aspect of Urban Geography** isimli çalışmasında çeper kuşak oluşumu üzerine yoğunlaşmıştır. Tyneside kenti üzerine yapılan araştırmada çeper kuşak alanları üzerinde durulmuştur. Herhangi bir kentsel alanın büyümesini harekete geçiren göreceli durgunluk dönemlerinde, belirli unsurlar, yapıli alanının kenarına toplanma eğilimindedir. Bu periferik elemanlar, daha sonra yerleşik alanın dışı doğru büyümesiyle kaplandığında, bazen daha genç gelişmeden ayrılan bir kuşak olarak, bazen de sürekli olarak ayakta kalma eğilimindedir. Çeper kuşakların tanınması, kentlerin analizi için tamamen tanımlayıcı bir temelden ziyade bir genetik sağlar. Bu çalışmada, Tyneside kentinde yapılan bir araştırmadan elde edilen bilgiler kullanılarak kentsel arazi kullanım örüntüsünde çeper kuşakların yerine dikkat çekmektedir.

- **WHITEHAND, J. W. R., 2007, Conzenian Urban Morphology and Urban Landscape**, isimli araştırmada kent morfolojisi alanının nasıl ortaya çıktığı, gelişimi ve bu gelişimde etkili olan ekoller üzerinde durularak Conzen'in kent morfolojisine katkıları anlatılmıştır. Ayrıca Çeper kuşak kuramı ile kentsel görünüm arasındaki ilişkiler açıklanmıştır.

- **WHITEHAND, J.W.R, GU., K., WHITEHAND., S., 2011., Fringe Belts and Socioeconomic Change in China**, isimli çalışmada Çin'in Pingyao kenti üzerinde durulmuş ve kentin sit alanı olması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada daha çok mevcut İngiliz kentleri üzerine uygulanan Çeper kuşak gelişim modelinden ziyade Çin kentlerinin gelişim süreçleri içinde çeper kuşak oluşumu üzerinde durulmuştur. Çeper kuşak alanlarının oluşu ile kentin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde meydana gelen değişiklikler anlatılmıştır.

1.9.2. Çorum İle İlgili Yapılan Alansal Çalışmalar

- **BULDUK, Ü., 1995, 16. Yüzyılda Çorum Sancağı-I ve II** isimli makalelerinde 16. Yüzyılda çorum mufassal defteri (ID. 38) esas alınarak, 1576 özelinde, 16. yüzyılda Çorum Sancağının idari yapısını, sancağı oluşturan birimleri, nüfus ve vergi gelirleriyle beraber ortaya konmuştur. Ayrıca II. Makalesinde 16. yüzyılda Çorum sancağının vergi gelirlerinin bölgedeki idarecilere nasıl taksim edildiği ele almıştır.

- **ÇİNİCİ, B., 1973, Çorum, Orta Anadolu'da Bir Toplu Konut Uygulaması İçin Ülke-Bölge-Kent Ölçeklerinde Çalışmalar**, isimli eserde Çorum'da yapılması planlanan 1000 evler konut kooperatifi için, ülke, bölge ve kent ölçeğinde incelemeler yapmıştır. Bu çalışmayı yapmanın temel nedeni olarak sanayileşmenin yanı sıra hızlı

kentleşme, Çorum'da sosyal ve mekânsal sıkışmalara yol açmış, sorunları yoğunlaştırmıştır. Bu sorunlara çözüm üretmek için insan-iş-konut dengesinin kurulduğu üretken bir kentsel ortamın sağlanması amacıyla 1000 evler projesinin yapım aşaması ve öncesinde gerçekleştirilen mekânsal analizler üzerinde durulmaktadır.

- **ÇİNİCİ, A.,B., 1996, Çorum Binevler, Gerçekleşen Bir Ütopya**, isimli eserde, Çorum'daki güncel çalışmaların yanı sıra mimar Behruz Çinici'nin çeşitli yayınlanmamış bildiri ve makalelerinden özellikle "Çorum, Orta Anadolu'da bir toplu konut uygulaması için ülke-bölge-kent ölçeklerinde çalışmalar" isimli eserden yararlanılarak 1973 yılında yapılan bin evler konut kooperatifinin 20 yıl sonraki geldiği durum anlatılmıştır.

- **DEMİRBAĞ TURAN, İ., 2016, Çorum Çayı Havzası'nın Uygulamalı Jeomorfolojisi**, isimli doktora tezinde Çorum Çayı havzasının fiziki coğrafya özellikleri açıklamıştır. Çalışma boyunca üzerinde durulan en önemli konular havzanın morfolojik gelişimidir. Bu açıklamaların yanı sıra sahada meydana gelebilecek, sel, taşkın, erozyon ve deprem gibi doğal kökenli afetlere karşı önlem alınması için risk haritaları oluşturulmuştur.

- **DÜNDAR, A., 2004, Çorum Camisi ve Mescitler**, isimli eserde Çorum'da bulunan dini yapılar incelenmiştir. Bu yapıların planı, yapı malzemesi gibi mimari özelliklerin yanında ekonomik olarak hangi vakıflar tarafından destekledikleri gibi konulara değinilmiştir. Ayrıca kent içinde cumhuriyet öncesi ve sonrasında yapılan yapıların lokasyonları tespit edilmiştir.

- **GÖKÇEN, A., 2007, Anadolu Selçuklu Beylikler Döneminde Çorum Şehri**, isimli yüksek lisans tezinde Çorum'un Selçuklu döneminde tarihi coğrafyası açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Selçuklular öncesinde hâkimiyet kuran medeniyetler döneminde Çorum'un siyasi tarihi ile Türk hâkimiyetine giriş dönemi anlatılmıştır.

- **GÜLENSOY, A., E., 2013, Çorum Merkez İlçede Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1987-2011) ve Çevresel Etkileri** isimli makalede; Çorum'un 1987-2011 yılları arasındaki arazi kullanımında yaşanan değişim ele alınmıştır. Çorum kentinde yaşanan değişimin doğal ortam üzerine etkilerine değinilmiştir.

- **KARA, A., 2008, Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı** isimli eserde Çorum Sancağına ait Şer'iyye Sicillerinin yanı sıra Osmanlı Arşivinde yer alan bilgilerden yararlanılarak Çorum Sancağının Osmanlı devleti idari yapılanmasındaki yeri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Çorum sancağının nüfus ve bu nüfusun beslendiği

kaynaklar ve yakın çevresinde bulunan sancak ve kazalarla olan ilişkisi üzerinde durulmuştur.

- **KILIÇ, M., 2008, Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımının Hukuki ve Sosyo Ekonomik Boyutları: Çorum İli Merkez İlçesi Toprak Sanayi İşletmeleri Örneği** isimli doktora tezinde, Çorum toprak sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere Kent çevresinde bulunan tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının sosyo-ekonomik boyutları araştırılmıştır.

- **YALÇIN, O., 1969, Çorum**, isimli eserde Çorum ili bir bütün olarak değerlendirilmiş ve çalışmada ilin tarihi, coğrafyası, turizmi, ekonomisi dönemin şartları içinde değerlendirilmiştir.

- **YILMAZ, A., 2005, Çorum Sanayi**, isimli eserde Türkiye’de Sanayinin tarihsel gelişimi ile kalkınma planlarının sanayi tesislerinin gelişimi üzerine etkileri ile Çorum sanayinin sektörel dağılışı ve yer seçiminde etkili olan faktörler ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

- **YILMAZ, M., 2002, Çorum İlinde Endüstri**, isimli doktora tezinde, Türkiye’de endüstrinin gelişimi ile Çorum endüstrisinin tarihi gelişimi incelenmiştir. Bu inceleme Cumhuriyetten günümüze sanayi sayımları yardımıyla analiz edilmiştir. Daha sonra sanayiye etkileyen faktörler tek tek ele alınıp incelenmiştir. Ayrıca Çorum ilinde sanayinin alansal dağılışı üzerinde durulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇORUM'DA KENT MORFOLOJİSİ-DOĞAL ORTAM İLİŞKİLERİ

Coğrafya, insanlaşmış mekânı araştıran en temel bilimlerin başında gelmektedir. Yeryüzünde yerleşmelerin yapı, doku ve formları üzerinde beşeri faktörler ile fiziki faktörler doğrudan etkilidir. Kırsal ve kentsel yerleşmelerin kurulması, gelişmesi ve ortadan kalkmasında doğal faktörler doğrudan etkilidir. Özellikle “Türkiye gibi arızalı ve yüksek bir topoğrafyaya sahip ülkelerde yerleşmelerin kuruluş ve dağılışı belirleyicidir”. Tanoğlu’nun (1977:22) da belirttiği gibi yerleşmeler ökümen içerisinde eşitsiz bir şekilde dağılmıştır. Nüfus ve yerleşmelerin yeryüzündeki bu dağılışına etki eden faktörler ise çok çeşitli ve karmaşıktır. Bunlar kabaca iki grupta toplanabilir:

- Başta iklim, toprak, yüzey şekli ve maden zenginlikleri olmak üzere fiziki faktörler.
- İnsanın coğrafi çevreye uyma kabiliyetinin özellikleri ile ilgili olan faktörler: Irk grupları, sosyal organizasyon, teknolojik durum (yerleşme tarzı ve iktisadi faaliyetin şekli), coğrafi konum ve tarihi etkenlerdir.

İnsanlar, yeme-içme ve diğer yaşamsal ihtiyaçlarına bağlı olarak, bu ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri alanlara meskenler inşa ederek yerleşirler ve bu yerleşmeler, coğrafi şartların etkisi altındadır (Tanoğlu, 1969:212).

Günümüzde kırsal ve kentsel yerleşmeler köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte her geçen gün teknolojik, ekonomik ve sosyal sebeplerle önemli değişiklikler yaşamaktadırlar. Özellikle Anadolu gibi tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış sahalarda kurulup gelişen yerleşmelerin, ilk ortaya çıktıkları dönemlerdeki sosyo-ekonomik yapıları ile günümüzde çok önemli farklar bulunmaktadır.

Türkiye’de yerleşme kademesini (köy altı, köy, kasaba ve şehir) oluşturan yerleşim birimlerinin kuruluş ve gelişmesinde doğal ve beşeri faktörler etkilidir. “Türkiye’de nüfusun dağılışı, yoğunluğu ile kırsal ve şehir yerleşmelerinin dağılışı, geniş ölçüde yükseltiye bağlıdır ve farklı doğal şartların oluşumuna zemin hazırlayan yükselti, farklı ekonomik faaliyetlerle birlikte değişik yerleşme şekillerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur” (Günel, 1993:144).

Şehirlerin kuruluş yeri (lokasyon) ile doğal ortam arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kentlerin kuruluşu, gelişimi, büyümesi ve sosyo-ekonomik büyümesi lokasyonlarına ve doğal ortam özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Yükselti, iklim, yer şekilleri, bakı, toprak ve hidroğrafya gibi doğal ortam özelliklerinin birinin veya

birkaçının yerleşme yeri seçiminde ön plana çıktığı görülür (Karadoğan, 2019: 891). Kuruluş yeri açısından uygun olan kentler, bölgesel hinderlantında etkisiyle hızla nüfuslanmakta ve kentlerin orijini, genetiği (jenetiği) ve fizyonomisini yani morfolojik gelişimi hızlı bir değişim geçirmektedir. Tarihin ilk dönemlerinde Hattuşa, günümüzde ise Çorum doğal ortam özellikleri ile lokasyonlarına bağlı olarak sürekli büyüme ve gelişme göstermiştir. Denker'e (1976:4) göre şehir yerleşmelerinin kurulması iki faktöre bağlıdır;

1. Kuruluş yeri faktörü: şehrin kurulmasına sebep olan doğal faktörler
2. Ekonomik faktörler: şehri ayakta tutan, ona hayatıyet kazandıran, gelişmesini sağlayan güç ve vetireler

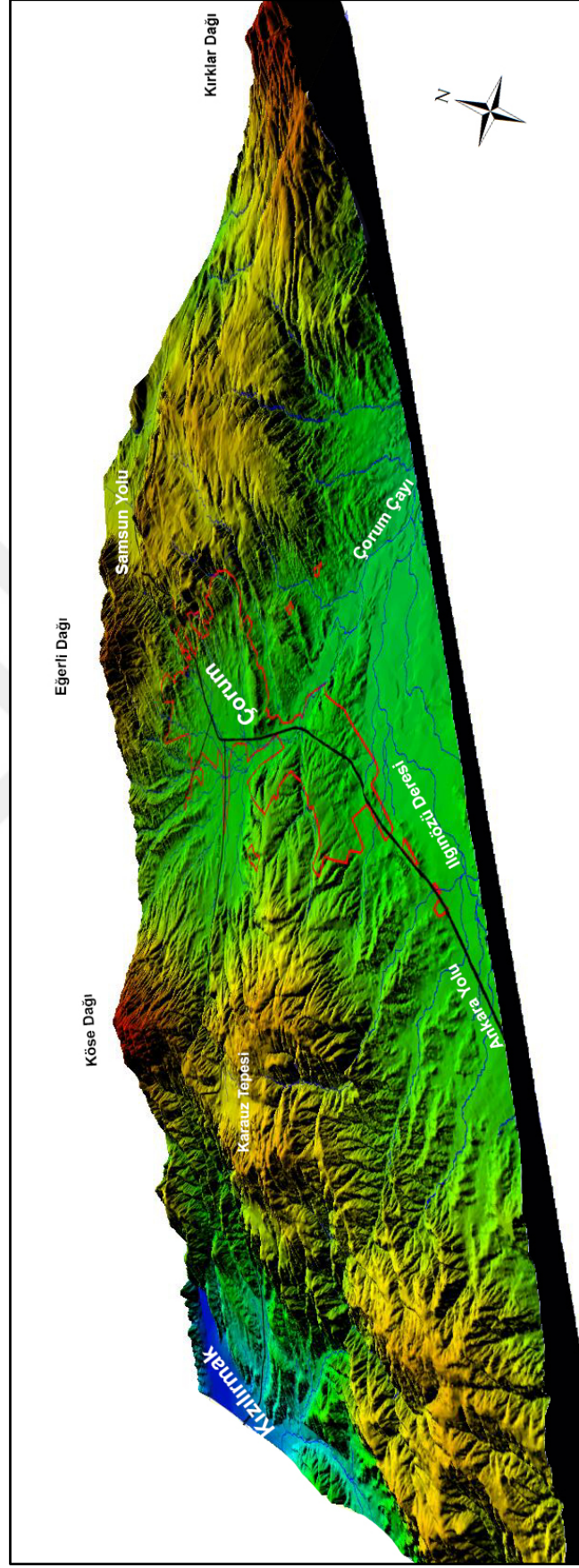
Böylelikle bir kentin mekânsal gelişimi açıklanmak istenildiğinde kuruluş yeri faktörüne bağlı olarak kentin ilk özeğine, dokusuna, kentsel büyüme ve gelişme faktörleri ile bir yerleşmeye hayat veren fonksiyonlarına bağlıdır. Kentlerin günümüzde kazandığı dış görünüşün **“fizyonominin”** oluşmasında kuruluş yeri faktörü son derece önemlidir. Tezin bu bölümünde öncelikle Çorum'da ilk kent özeklerinin ortaya çıkışı, kentsel büyüme ve kent fizyonomisinin oluşmasında etkili olan doğal ortam faktörleri açıklanacak, daha sonrasında ise Çorum'un beşerî ortam özellikleri üzerinde ayrıntılı durulacaktır.

2.1. Doğal Ortam Özellikleri-Kent Morfolojisi İlişkisi

Yeşilirmak'ın kollarından olan Çorum çayının, Çorum ovasını boşalttığı alanda GB-KD doğrultuda gelişim gösteren araştırma sahasında, kentsel gelişmeyi etkileyen unsurlardan biriside kuruluş yeri faktörüdür. Kuruluş yerini etkileyen doğal ortam unsurları: jeolojik yapı, topografik yapı, iklim ve hidrografyadır.

Çorum ili genel olarak Yeşilirmak Havzası⁶ içinde yer almasına karşılık KB ve B'da küçük bir alan Kızılırmak Havzası içerisinde. Araştırma sahası olan Çorum ise tamamıyla Yeşilirmak Havzası içinde yer almaktadır (Şekil 3).

⁶ Kuzey Anadolu Bölgesinde yer alan Yeşilirmak Havzası, Türkiye'deki yirmibeş akarsu havzası içerisinde yüzölçümü olarak en büyük üçüncü akarsu havzasıdır (kaynak: www.yesilirmak.org.tr).

Şekil 3: Çorum ve Yakın Çevresinin 3 Boyutlu Görünümü (2019)

2.1.1. Yapısal Özellikler-Kent Morfolojisi İlişkisi

Türkiye’de yerleşmelerin büyük bir çoğunluğu kuruldukları mekânın doğal ortam özellikleri dikkate alınmadan gelişmiştir. Özellikle yerleşme tarihi açısından köklü bir geçmişe sahip olan kentlerde, kentleşme ile birlikte kentler çeperlere doğru yapısal özellikler dikkate alınmadan büyümektedir. Ancak hızlı kentleşme ile kontrolsüz büyüyen kentler ulaşım, yerleşme dokusu ve sanayileşme ile doğal çevreyi dönüştürmektedir. Bu dönüşümden doğabilecek zararların en aza indirilebilmesi için kentsel gelişimin denetim altına alınması gerekmektedir. “Bunun için de o bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarının yanında, jeolojik ve jeoteknik koşullarının da çok iyi değerlendirilmesi gerekir” (Kasapoğlu, 2007:9). Ancak ülkemizde kent planları genellikle halihazır planlar üzerinden yürütülmekte ve böylece doğal ortam ile kentleşme arasındaki ilişkiler ikinci planda kalmaktadır. Bu yüzden kentsel gelişimde jeolojik yapı özellikle yer seçiminde ihmal edilmemesi gereken en önemli doğal çevre özelliklerindendir.

Her kent gelişme eğilimi gösterdiği için kentsel mimari yapıların yer seçiminde zeminin jeolojik yapısı, litolojisi ve tektonik yapısı iyi bilinmelidir. Ancak Türkiye’de kentlerin kuruluş yerlerine bakıldığında bu durumun üzerinde çok fazla durulmamış aksine sakıncalı alanlar yerleşmeye açılmıştır. Oysa yerleşmeye açılan alanın arazi kullanım potansiyeli ve jeolojik, litolojik ve tektonik özellikler dikkate alınarak planlama yapılması gerekmektedir.

Araştırma sahası Çorum ve yakın çevresinin yapısal özellikleri incelendiğinde Paleozoik, Mesozoik, Tersiyer ve Kuvaterner yaşlı araziler bulunmaktadır. Çorum ve yakın çevresinde en eski yapılar Paleozoik dönemine aittir⁷ (Harita 3).

“Paleozoik yaşlı kayaçlar metamorfizmaya uğramış kalkerlerdir. Bu kayaçların kalınlığı yaklaşık 300 m ye kadar çıkan gri, siyah metamorfik şistlerle temsil edilir” (Akarsu, 1959: 21). Paleozoik döneme ait araziler Çorum’un doğusunda Düvenci ovası ile Çorum kenti arasında ve güneydoğusunda Kasımtaş mevki ile Ballık tepe mevkinde alanda dağılışı göstermektedir (Harita 3).

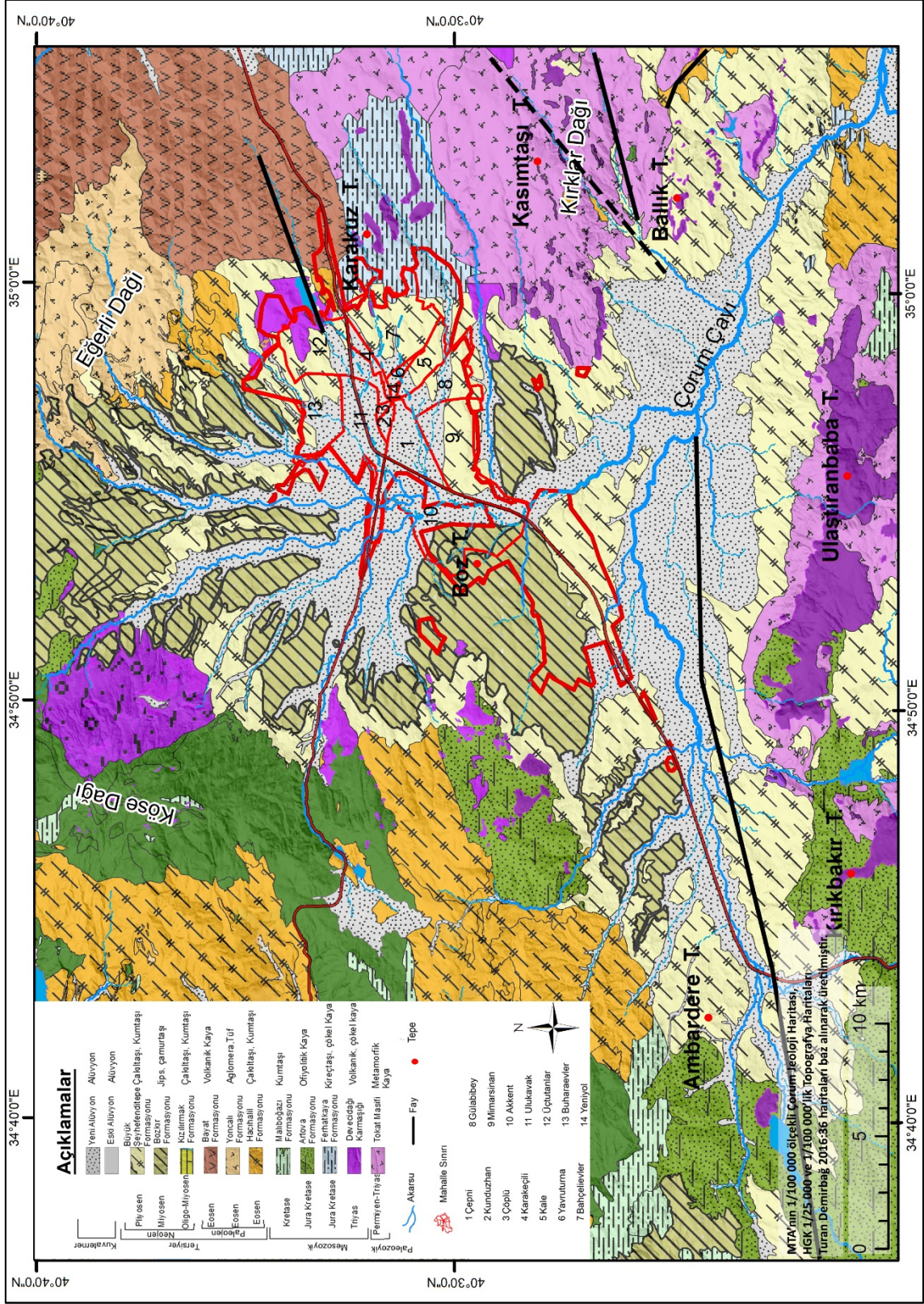
⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

Akarsu, İ. (1959). Çorum Bölgesinin Jeolojisi. Türkiye Jeoloji Bülteni, 1(07), s. 19-29.

Turan Demirbağ, İ. (2016). Çorum Havzası ve Çevresinin Uygulamalı Jeomorfolojisi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi.

Uğuz, M., Sevin, M., & Duru, M. (2002). Türkiye Jeoloji Haritası 1 / 500 000, Sinop Paftası, Ankara: Maden teknik Arama.

(Ateş, ve diğerleri, 2002)

Harita 3: Çorum ve Yakın Çevresinin Jeolojisi (2019)

Araştırma sahasında bulunan Mesozoik yaşlı araziler denizel bir depolonma döneminde Trias, Jura ve Kratese arazilerinden oluşmaktadır. Gri, sarımtırak renkli şisti, rekristalize ve fosilleşmiş olan metamorfik kalkerler 100 m. ye kadar kalınlıktadır (Akarsu, 1959: 24; Turan Demirbağ, 2016:37). Mezozoik döneme ait araziler farklı jeomorfolojik formasyonlardan oluşmaktadır (Harita 3). Turan Demirbağ'a göre (2016) formasyonlar şunlardır⁸:

Devecidağı Karmaşığı: Araştırma sahasında bulunan en yaşlı jeolojik formasyonlardan biridir. Çorum kenti ve çevresinde akarsular tarafından parçalanmış bir biçimde bulunur. Çorum kentsel alanın küçük bir bölümü Devecidağı formasyonu içerisinde kurulmuştur. Çorum kent fizyonomisini sınırlar bir yapıdadır. Daha çok araştırma sahasının KD'sunda Üçtutlar mahallesinin çeperinde dağılış göstermektedir. Çorum Barajı çevresinde bulunan bu formasyon üzerinde rekreasyon faaliyetleri yaygın olarak gerçekleştirilmektedir. Günümüzde kentsel alanın sıkışık formundan kaynaklanan sebeplerle orta ve üst sınıfın villa tarzı konutları gelişim göstermektedir (Harita 3).

Ferhatkaya Formasyonu: Araştırma sahasının doğusunda dağılış gösteren bir formasyondur. Jura-Kratese dönemlerine ait kireçtaşının yaygın olduğu bu saha Bahçelievler mahallesinin doğusunda kent formunu sınırlandırmaktadır (Harita 3). Ancak kentin ekonomik olarak gelişmesinde önemli bir yere sahip olan çimento fabrikası, hammadde yakınlığından bu alana kurulmuştur. Çimento yapımının ham maddelerinden olan kireç taşı fabrika yakınında bulunan kireçtaşının yoğun bulunduğu Ferhatkaya formasyonundan sağlanmaktadır. Çimento fabrikası kuruluş yeri olarak uygun olmasına rağmen kentin hâkim rüzgâr yönü üzerinde olmasından dolayı kent iklimini olumsuz etkilemekte ve kent fizyonomisini sınırlandırmaktadır.

- **Artova Ofiyolit Formasyonu:** Ambar tepe mevkinde Ankara-Samsun yolunun Ankara istikametinde dağılış göstermektedir. Genel olarak araştırma sahasının güneybatısında denk gelen bu arazilerde ofiyolitli bu serilerde serpantin, dünit, harburjit, gabro, diyabaz ve kireçtaşı gibi birimlere rastlanır.

- **Malıboğazı Formasyonu:** Araştırma sahasının batısında küçük bir alanda dağılış gösterir. İçerinde silttaşı, marn ve kumtaşı bulunur.

⁸ Kaynak: Akarsu, İ. (1959). Çorum Bölgesinin Jeolojisi. Türkiye Jeoloji Bülteni, 1(07), s. 19-29.
Turan Demirbağ, İ. (2016). Çorum Havzası ve Çevresinin Uygulamalı Jeomorfolojisi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi.
Uğuz, M., Sevin, M., & Duru, M. (2002). Türkiye Jeoloji Haritası 1 / 500 000, Sinop Paftası, Ankara: Maden teknik Arama.
(Ateş, ve diğerleri, 2002)

Araştırma sahasında **Tersiyer dönemi**, alt eosen ile pliyosen yaşındaki arazilerden oluşmaktadır. Mezozoik döneme ait araziler farklı jeomorfolojik formasyonlardan oluşmaktadır. Bu formasyonlar şunlardır:

Hacıhalil Formasyonu: Buharaevlerinin kuzeydoğunda ve araştırma sahasının batısında Kayarkuzu tepe ile Karauz Tepe mevkinde bulunan yüksek düzlüklerde dağılıp göstermektedir. Köse dağının doğu eteklerinde Dana deresi yakınlarında Saraylı köyü ile Çorum'un kuzeyinde Buharaevlerine bağlı Slimkent mevkinin kuzeyinde Kuruçay köyüne kadar olan alanda görülmektedir (Harita 3, Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: Kuruçay Köyü Yakınlarında Bulunan Kum Ocakları; Kuruçay köyü yakınlarında çıkarılan ve yapı malzemesi olarak kullanılan kum ocakları, Çorum'da taş toprağa bağlı sanayinin gelişmesine çok önemli katkıda bulunan litolojik yapı hammadde sanayi tesisi arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Kaynak: Turan Demirbağ, 2016.

Çorum'da kentsel gelişmeye bağlı olarak son dönemde daha çok iki katlı villa tipi konutların gelişme gösterdiği bir formasyondur. Çorum yerleşme sınırı dışında kalmasına rağmen son dönemlerde artan nüfus ve ikincil ev sahipliğinden dolayı özellikle Slimkent'te yeni konut alanları açılmaktadır. 2017 yılında Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından Kuruçay köyüne 669 konutla birlikte diğer kentsel fonksiyonları barındıracak yeni bir konut alanı yapımına başlanmıştır. Böylece kırsal bir karakterde olan Kuruçay yerleşim birimi, toplu konut yapımıyla birlikte kentsel istilaya uğraması muhtemel bir yerdir. Kent çeperinde bulunan kırsal karakter kentsel alana dönüşecektir.

Fotoğraf 2: Slimkent konutları; Buharaevleri mahallesi sınırları içerisinde olmasına rağmen ikincil ev sahipliğinden dolayı kentsel konutların kırsal alanda kurulması ile oluşmuş bir yerleşim birimidir. Slimkent'in kurulmasından sonra yakınlarında Haskent isimli yeni bir yerleşim birimi kurulmuştur.

• **Yoncalı Formasyonu:** Araştırma sahasının kuzeydoğusunda Çorum barajı kenarında bulunmaktadır. Bu formasyon içerisinde andezitik dayk sokulmaları da görülmektedir (Turan Demirbağ, 2016: 41). Yoncalı formasyonu Alt Eosen yaşlıdır (Şenalp, 1974). Bu alanlar genellikle eğlen-dinlen (rekreasyon) alanı olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Çorum barajı ve çevresinde kentsel gelişim doğal eşiklerden dolayı sınırlı düzeyde kalmıştır.

• **Bayat Formasyonu:** Araştırma sahasının güneydoğusunda Kasımtaş tepesinin doğusu ise kuzeyde Kuruçay köyü mevkinde dağılış göstermektedir. Formasyon “aglomera, tüf, tüfit ve andezitik-bazaltik lavlardan oluşur” (Genç, ve diğ., 1991). “Bayat Formasyonu üzerine uyumsuz olarak Üst Miyosen yaşlı kumtaşı ve çamurtaşı ardalanmalı Kızılırmak Formasyonu yer alır” (Turan Demirbağ, 2016: 42).

• **Kızılırmak Formasyonu:** “Kızılırmak Formasyonu çevredeki yüksek alanlarından akarsuların aşındırarak getirdiği sedimanların havzada depolanması sonucu oluşur. Formasyon genel olarak kırmızı, alaca, gri renkli olup çakıltası, çamurtaşı, kumtaşı, silttaşı ve kiltaşından oluşur” (Ateş ve diğerleri, 2002; Turan Demirbağ, 2016: 43).

• **Bozkır Formasyonu:** Çorum’un batı, güneybatı ve kuzeyinde dağılış göstermektedir. Dana ve Pire dereleri tarafından yarılmış bir arazidir. “Bozkır formasyonunda çalıktaşı, kumtaşı ve çamurtaşı yaygın bulunmaktadır. Çorum Havzası’nda görülen jipsli ve tuzlu tabakalardan oluşan bu birimler daha eski formasyonları açılı bir diskordansla örterler” (Akarsu, 1959: 19). Kent her geçen gün büyümekte ve bu formasyon üzerine doğru yayılmaktadır. Çorum’da kente yeni eklenen

kent parçaları, kentin istila edeceği muhtemel kırsal yerleşim bölgeleri ve yayılma alanlarında bulunan Bozkır formasyonu, litolojik yapısı ve topografyanın uygun olmasından dolayı her geçen gün kentsel alan tarafından istila edilmektedir. Özellikle kentleşme ve kentsel gelişmede sanayi tesislerinin etkisi göz önüne alındığında bu formasyon üzerinde kentsel kullanım türleri artırmaktadır. Çorumda Organize sanayi ve Küçük sanayi sitesinin varlığı bu süreci hızlandırmaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Organize Sanayi Sitesi; Ankara yolu üzerinde Bozkır Formasyonu üzerine kurulmuş olan organize sanayi sitesi çevresine göre daha yaşlı bir formasyonda kurulmuştur.

Araştırma sahası ve yakın çevresinde **Kuvaterner dönemine** ait araziler genel olarak Çorum çayı ve kollarının drene ettiği vadilerde ve ova tabanında yaygın bir biçimde bulunmaktadır. Çorum ve çevresinde Kuvaterner dönemine ait araziler kil, silt ve çakıldan oluşmaktadır. Bu durum beraberinde Çorum'da tuğla fabrikalarına hammadde sağlamasından dolayı sanayi faaliyetlerini olumlu yönde etkilemektedir. Sanayi tesislerinin kurulması ve gelişmesinde hammadde, enerji, sermaye, iş gücü, ulaşım ve pazarlama unsurlarının bir arada olması son derece önemlidir. İskilip yolu üzerinde kurulan tuğla ve kiremit fabrikaları, çevre yolu üzerinde olması, kent merkezine yakınlık, Çorum ova tabanında yaygın olarak bulunan killi arazilerin varlığına bağlı olarak gelişmiştir (Fotoğraf 4). Taşa toprağa dayalı sanayinin gelişmesi ile kent nüfusu artmıştır. Çorum'da tuğla ve kiremit fabrikaları kentsel gelişimi sınırlandırmaktadır. Kent fizyonomisini doğrudan etkileyen bir yapıya sahiptir. Yerleşme açısından uygun olmamasına rağmen kente yakınlığından dolayı ve sanayi tesislerinin varlığı kent formunu sınırlamaktadır. Günümüzde kent merkezine yakın Çepni, Kunduzhan ve Çöplü mahalleleri kentin ilk yerleşim nüveleri olmasının yanında günümüzde kentsel çöküntü alanlarıdır.

Fotoğraf 4: İskilip Yolu Tuğla ve Kiremit Sanayi Tesisleri; Kentin Kuzey batısında bulunan taş-toprağa dayalı sanayi tesisinin yer seçiminde ulaşım ağlarının ve hammaddeye yakınlık son derece önemli bir yer tutmaktadır. Çorum ovasında bol miktarda bulunan killi topraklar tuğla yapımında kullanılmaktadır.

Çorum'un yapısal özelliklerine bakıldığında (Harita 3) kentsel örüntünün önemli bir bölümünün Pliyosen ve Kuvaterner yaşlı araziler üzerinde geliştiği görülmektedir. Kentin kurulduğu ova tabanı Pliyosende göl alanı olarak gelişmiştir. Çorum çayı ve kolları tarafından dış drenaja açılarak boşaltılmıştır. Kuvaterner'de meydana gelen akarsu aşındırma ve biriktirme faaliyetleriyle kentin kurulduğu havzadan aşındırılan malzemeler Pliyosen göl dolguları üzerinde birikmiştir. Bu birikim alanı ise günümüzde kent formunun geliştiği en önemli litolojik yapıdır.

Çorum ovası ve yakın çevresinde kent formu ve litolojik yapı arasında doğrudan ilişkiler bulunmaktadır. Çorum'da artan nüfusla birlikte kent fiziksel olarak her geçen gün Kuvaterner arazileri üzerinde gelişmektedir. Eğimin düşük olduğu bu alanlarda zamanla şişme ve oturmalar olabilmektedir. Bu alanlarda yapılaşmaya izin verilmemelidir. Çünkü bu alüvyon dolgu içerisinde killi yapıların bol miktarda bulunması ve taban su seviyesinin yüksek olmasından dolayı dolgu alanlarında şişmeler görülebilmektedir. Aynı zamanda bölgede sanayi tesislerinin su ihtiyacını karşılamak üzere mevcut akarsu ve derelerin yanında taban suyunu kullanmaları ve kurak geçen dönemlerde yeraltı suyunun düşmesine bağlı olarak oturmalar görülmesi muhtemeldir. Alüvyonlarda oluşan killerde şişme probleminden dolayı bu alanlarda zamanla zemin sıvılaşması ve dirençsiz bir yapıya sahip olmasından dolayı kentsel yapıların çökmesine neden olabilir. Bu faktörlerin yanı sıra bölgede bulunan ova tabanı arazilerin sanayi tesislerine kiralanması sonrasında killi topraklar beşeri erozyona uğratılmaktadır (Fotoğraf 5). Tüm bu olumsuzluklardan dolayı kentsel planlamada litolojik olarak daha sağlam volkanik

yapılar üzerinde kentin gelişimine izin verilmelidir. Fakat İller Bankası Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış 13.05.1987 ve 24.11.1995 tarihlerinde hazırlanmış “Çorum İli, Merkez İlçesinin İlave İmar Planlarına Esas Jeolojik Etüt Rapor”larında Kuvaterner arazileri yerleşme açısından uygun nitelikli olarak değerlendirilmiş ve bu alanlarda çok katlı yapılaşmaya izin verilmiştir. 1995 yılında hazırlanan raporla birlikte ise alüvyon tabanlı araziler yerleşmeye uygun olarak değerlendirilmiştir. Bu raporla birlikte kent ova tabanında yayılmaya başlamış ve günümüz kent biçimini almaya başlamıştır. Öte yandan ova tabanı araziler, planlama bünyesine dâhil edilerek gelecek yıllarda yerleşmeye açılması yerel yönetim tarafından planlanmaktadır. Elbette ova tabanının yerleşmeye uygunluk açısından elverişsiz koşulları gelişen teknoloji ve bilgi düzeyiyle planlamadan doğabilecek olumsuzluklara önceden önlem alınmasına olanak sağlamaktadır. Çorum kenti ve yakın çevresinde jeolojik olarak yerleşmeye uygun olmayan ancak jeomorfolojik olarak uygun alanlar, zamanla kent tarafından istila edilerek, kentsel alana kazandırılacaktır. Çünkü kent, doğal eşiklere kadar yayılmıştır. Böylece geçmiş dönemlerde yerleşmeye uygun olmadığı düşünülen ova tabanı kentsel yapılarla kaplanması muhtemeldir.

Fotoğraf 5: Tuğla ve Kiremit Fabrikalarının Hammadde İhtiyacını Karşılama İçin Toprak Alınmış Araziler; Araştırma sahasının GB’da Ankara yolunun güneyinde bulunan Sarımbey köyü ve çevresinde bulunan tarımsal arazilerden alınan üst toprak grubu fabrikalarda işlendikten sonra tuğla ve kiremide dönüştürülmektedir. Kaynak: Turan Demirbağ, 2016.

2.1.2. Jeomorfolojik Özellikler-Kent Morfolojisi İlişkisi

Çorum'da kent morfolojisinin gelişimi daha çok topografik birimlerin etkisi altındadır. Araştırma sahası genel olarak 700 m. yükseklikte ova tabanı arazileri ile ve 1000 m. yüksekliğe sahip alçak seviye aşınım düzlükler üzerinde gelişim göstermiştir (Harita 4, Harita 5). Kentin kurulduğu alan genel olarak ova tabanından başlayarak yükselmektedir. Ancak kentin içinde geliştiği Çorum Havzası topografik açıdan karmaşık bir yapı göstermektedir. Çorum topografik olarak dört farklı morfolojik yapıya ayrılmaktadır. Bunlar; Dağlık Alanlar, Plato Düzlükleri, Ova ve Vadi Tabanbanıdır.

Çorum ve yakın çevresinde bulunan **dağlık alanlar**; güneyde Dörttepe Dağları, güneybatıda Uğurlu Dağı, kuzeybatıda Köse Dağı, kuzeydoğuda Eğerli Dağı ve doğuda Kırklar Dağı'dır (Harita 4, Harita 5).

Araştırma sahasında kent formunu belirleyen unsur dağlık alanlardan ziyade kentin çevresinde bulunan tepelerdir. Araştırma sahasının kuzeyinde ve kuzeydoğusunda parçalı bir topoğrafyaya sahip olması kentsel gelişimi sınırlayıcıdır. Bu durum kent formunun bozulmasına neden olmakla birlikte, kenti sınırlayan morfolojik üniteleri oluşturmaktadır (Harita 4, Harita 5). Kuzeydoğuda Karakuz tepesi ve Eğerli dağının etekleri kentsel örüntünün gelişimini sınırlayıcı morfolojik ünitelerdir. Köse Dağı ile Eğerli Dağlık kütleleri arasında akarsular tarafından parçalanmış alçak seviye aşınım düzlüğü alanları kentsel gelişim için uygun bir alan sunmamaktadır. Çünkü kuzeydoğuda bulunan akarsuların farkı dönemlerde oluşmuş yüzeyde akış göstermesi ve direnç farklılıklarından dolayı asimetrik vadiler oluşmuştur.

Harita 4: Çorum ve Yakın Çevresinin Topografik Durumu (2019)

Fotoğraf 6: Çorum Ovası ve Çorum Kentsel Alanı; Çorum genel olarak akarsular tarafından direne edilmiş depresyon ova tabanında kurulup gelişmiştir. Kent genel olarak alçak seki arazilerinde yayılmasına rağmen küçük sanayi sitesi, otogar, araştırma hastanesi ve liseler ova tabanında çevre yoluna paralel olarak uzanmaktadır.

Buna karşılık Çorum ovasının oluşumunda önemli bir yere sahip olan Çorum çayı ve kolları ise geniş tabanlı vadiler oluşturması ile topografik olarak yerleşmeye uygun alan haline gelmiştir. Böylelikle araştırma sahasında kentsel örüntü daha çok ova tabanında Ankara-Samsun yolu güzergâhında gelişmiştir (Harita 5).

Çorum ve yakın çevresinde⁹ yüksek alanlar 1500 m. üzerinde bulunan alanlardır. 900 ila 1500 m. arasında aşınım yüzeyleri bulunur. Ova tabanı ise 600 ile 900 m. arasındadır (Harita 5, Tablo 1). Harita 4’te verilen toplam alanın %1,20’ni 1500 m yüksek alanlar, %61,5’ni 900 -1500 m arasındaki aşınım yüzeyleri, 600-900 m. Yükselti basamağında yer alan ova tabanı ise %37,30’u kapsamaktadır (Tablo 1, Harita 4, Harita 5, Harita 7). Ova tabanını yoğun yoğun yerleşim ve iktisadi faaliyet alanıdır.

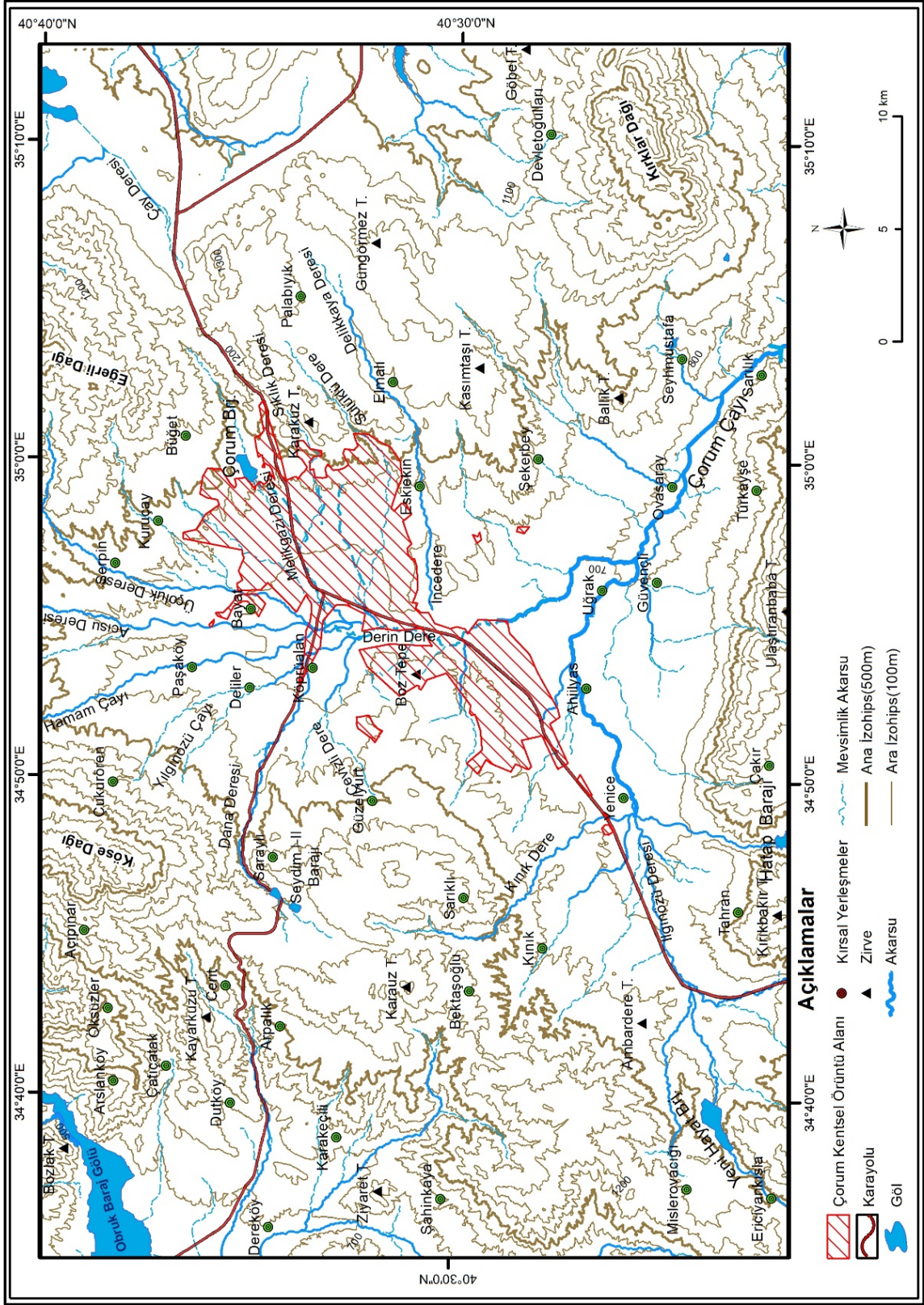
⁹ Çalışma boyunca kullanılan hesaplamalar haritalarda görülen alanla sınırlıdır.

Tablo 1: Çorum ve Çevresinin Yükselti Basamaklarına Göre Arazi Bölümlenmesi

Yükselti Basamağı (m)	Alan (km ²)	Yüzde (%)
490-600	39	2,21
601-700	72	4,08
701-800	270	15,30
801-900	277	15,69
901-1000	268	15,18
1001-1100	311	17,62
1101-1200	279	15,81
1201-1300	155	8,78
1301-1400	47	2,66
1401-1500	26	1,47
1501-1600	15	0,85
1601-1700	1	0,07
1701-1811	5	0,28
Toplam	1765*	100,00

*Harita 4'te gösterilen toplam alan miktarı.

Çorum kentsel örüntünün % 87,5 'i akarsular tarafından drene edilen ova tabanını kaplamaktadır (Tablo 2). Bu alan topografik olarak yerleşmeye uygunluk göstermektedir. Çorum çayı ve kollarına bağlı olarak gelişen Çorum ovası iki farklı ova görünümüne sahip gibidir. “İlki Çorum şehrinin de içinde bulunduğu alan diğeri ise daha güneydeki düzlüktür. Ovanın uzunluğu en uzun yeri olan kuzey güney yönünde 43 km’dir. Eni ise en geniş kısmında doğu batı yönünde 28 km’dir. İki ayrı bölümün birleştiği nokta en dar kısmını oluşturur ve genişliği 2 km’ye kadar düşmektedir. Ovanın uzanışı yaklaşık kuzeydoğu güneybatı yönündedir. Ovanın kuzeyinde Salhançayı Fayı, güneyinde ise araştırma sahası dışında kalan Ezinepazarı Fayı bulunur. Dolayısıyla etrafı dağlarla çevrili ve faylarla kesilmiş tektonik bir çöküntü alanıdır” (Demirbağ Turan, 2016: 138).

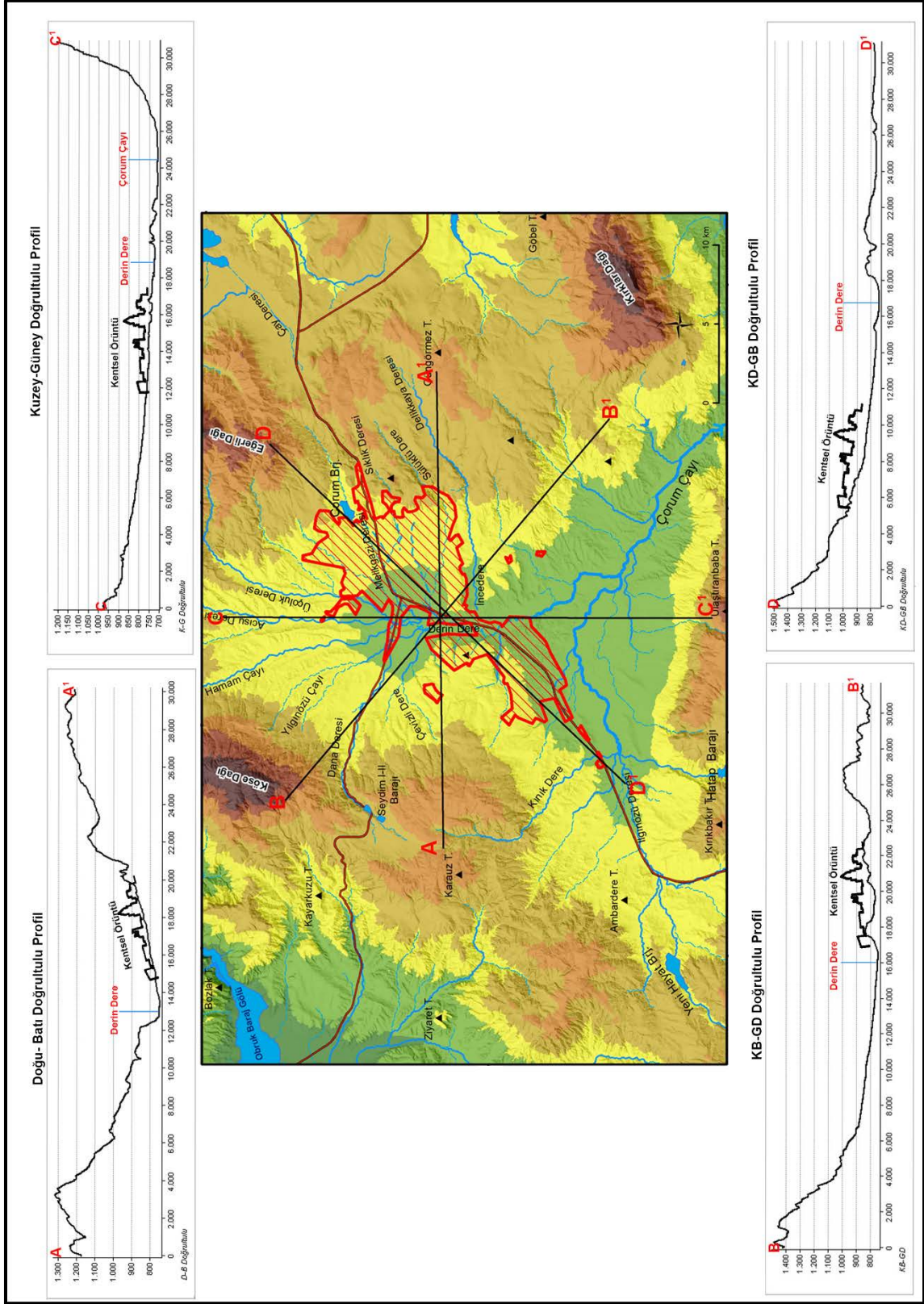
Tablo 2: Çorum’da Kentsel Örüntünün Yükselti Basamaklarına Göre Dağılımı

Yükselti (m)	Alan (km ²)	Yüzde (%)
701-800	36	40,91
801-900	41	46,59
901-1000	11	12,50
Toplam	88	100

Bu çöküntü ovasında ulaşım ağlarına ve topografik unsurlara bağlı olarak kent fizyonomisi gelişmiştir. Çorum her geçen gün ova tabanında yayılmakta ve üst ölçekte ova tabanının şeklini almaktadır. Ancak Çorum’u morfolojik olarak sınırlandıran diğer bir unsur daha öncede bahsedilen dağlık, tepelik alanların varlığıdır. Kentin doğusunda bulunan ve doğal eşikleri oluşturan bu tepelik alanlardan dolayı kent ova tabanında yayılmaya yönelmiştir. Böylece Çorum KD-GB doğrultulu bir yerleşme formu oluşturarak ova tabanında gelişmiştir.

Kentsel arazi kullanımında topografik unsurlar belirleyici olmuştur. Çorum ilk yerleşim nüveleri ova tabanında Kale çevresi (819 m.) (Kale mahallesi) ve Ulu Cami (806 m.) (Çöplü mahallesi güney sınırı) çevresidir. Zamanla kentsel gelişim kuzeye doğru küçük parseller halinde gelişmeye başlamıştır. 1890 yılında 45 mahalleden oluşan bir yerleşim birimi haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kent dokusu daha da yoğunlaşmış ve kent kuzeyde 1000 m. yükseklik ile güneyde 700 m. ova tabanında KD-GB doğrultulu bir gelişim göstermiştir.

Kentsel alanın KD-GB doğrultulu gelişmesinde bölgenin topografik şekli ve karakteri belirleyici olmuştur. Çorum ovasının topografik durumunu gösteren profiller incelendiğinde (Harita 6), coğrafi eşiklerin kent fizyonomisini belirlediği görülmektedir. Özellikle araştırma sahasında kentsel örüntü K, KD ve GD’da coğrafi eşiklere ulaşmıştır. Bu alanların ova tabanına göre arızalı bir topografyaya sahip olması kentsel gelişimi sınırlandırmıştır. Aynı zamanda eğimli yüzeyler olması kentsel gelişimi duraksatmıştır. Buna karşılık ova tabanı topografik olarak yerleşmeye en uygun alandır. Kentsel gelişim günümüzde GB’ya doğru yayılma eğilimindedir. Bu alanda ana ulaşım ağının varlığı ve topografik olarak yerleşmeye en uygun olması etkilidir.

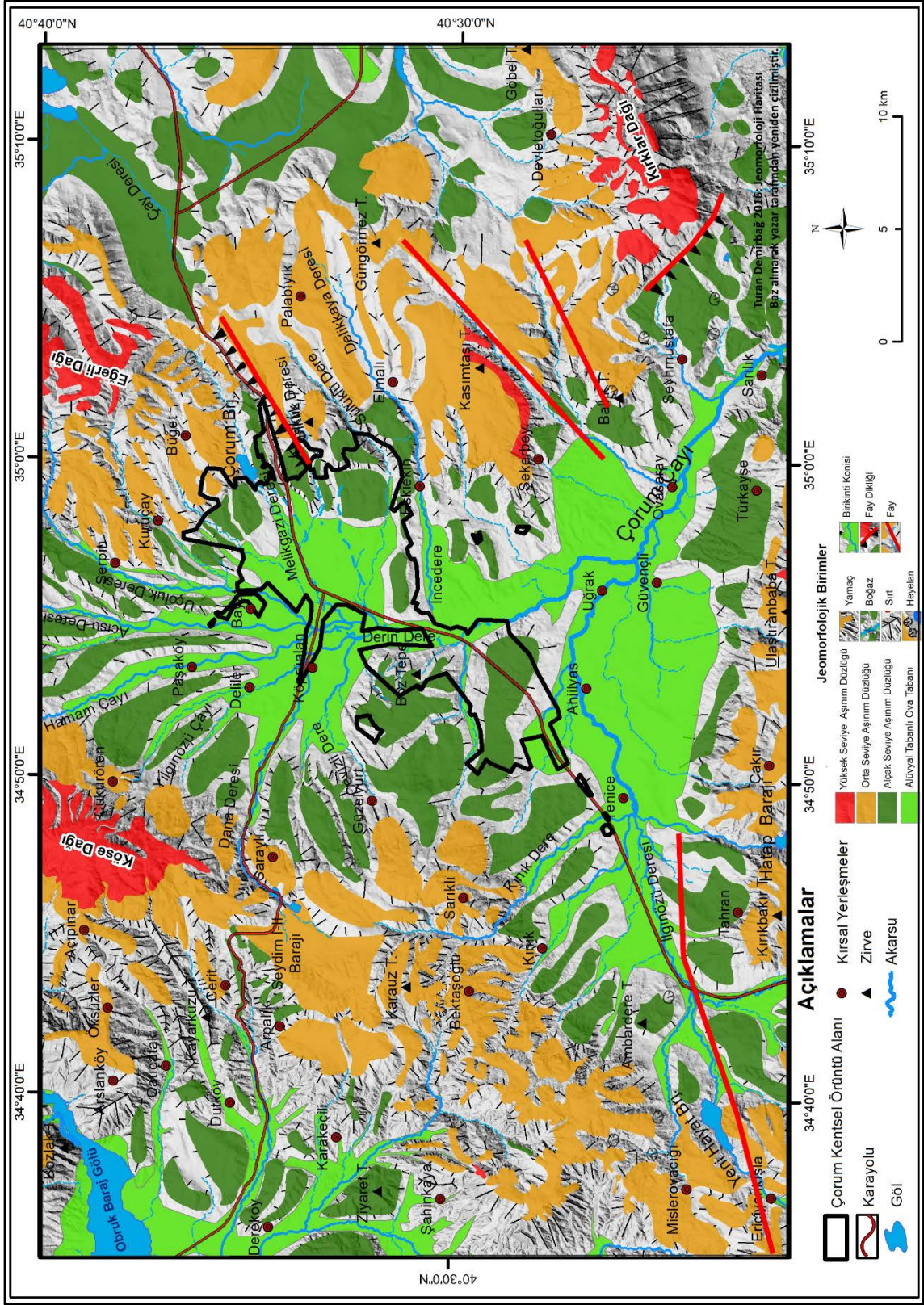

Çorum'da kent morfolojisinin gelişimini etkileyen bir diğer unsurda ova tabanının jeomorfolojik karakteridir. “Çorum Ovası'nın yer aldığı depresyon Üst Miyosen'den itibaren şekillenmeye başlamıştır. Tektonik olaylarla ilgili faylanmanın etkisiyle depresyon tabanı çökmüş ve çevredeki yüksek alanlar ise yükselmeye devam etmiştir” (Demirbağ Turan, 2016:141). Kent çevresinde bulunan akarsu şebekesinin Çorum ovasının çevresinde bulunan Neojen dolgularının üst kısımlarını sıyırmış ve böylece kentin önemli bir kısmının üzerinde kurulduğu alçak seviye düzlüklerini oluşturmuştur. Çorum çayının Pliyosen sonu Pleistosen başlarında ova tabanını yana doğru aşındırmasıyla ova tabanı yana doğru genişlemiş ve günümüz şeklini almıştır (Harita 7). Böylece Çorum ve çevresinde yüksek aşınım düzlüklerinden ova tabanına kadar farklı düzeyde jeomorfolojik üniteler olmasına karşılık kentin gelişim gösterdiği alanlar ova tabanı düzlükleri ve alçak seviye aşınım düzlüklerinin bulunduğu alanlardır. Çünkü kenti oluşturan tüm mahalleler ova tabanından başlayarak alçak seviye aşınım düzlüklerine doğru merkezden çevreye bir yayılım göstermiştir.

Kent içi arazi kullanımına bakıldığında Organize sanayi bölgesi ve Küçük sanayi sitesinin alçak seviye aşınım düzlükleri üzerinde ova tabanından yüksekte kurulduğu görülmektedir (Fotoğraf 7). Yer seçimi açısından bu alanların kente hâkim bir noktada bulunması etkili olmuştur. Bu etkiden daha önemli bir faktör ise ulaşılabilirliğin en yüksek olduğu alanlara yakın olmasıdır. Ankara-Samsun karayolunun varlığı iki sanayi bölgesinin kurulmasında temel faktördür. Ancak küçük sanayi sitesinin ana yol güzergâhı ile olan bağlantısı iyileştirilmeye çalışılmaktadır.

Fotoğraf 7: Çorum'da Alçak Seviye Aşınım Yüzeyleri Üzerinde Kurulan Küçük Sanayi Sitesi (2019).

Çorum'un K ve KD'sunda iki katlı konutlar 800-1000 m. arasındaki alçak seviye aşınım düzlükleri üzerinde kurulduğu görülmektedir (Fotoğraf 8). Bu alanlar topografik olarak yerleşmeye uygun olmakla birlikte imar politikaları sebebiyle genel olarak iki katlı konut yapımına izin verilmiş alanlardır. Bu durum sadece araştırma sahasının KD doğusunda Üçtutlar mahallesi sınırları içerisinde geçerlidir. Çünkü geçmiş dönemlerde kırsal karaktere sahipken özellikle kentin gelişimini sınırlayan coğrafi eşiklerin aşılmasıyla kentsel alan içinde kalmıştır. Böylece kırsal karakter kentleşme ile birlikte ortadan kalkmıştır. Son dönemlerde kentsel dokunun bozulmaması yönünde alınan politik kararlar, örüntülü alanın korunmasında son derece etkilidir.

Fotoğraf 8: Çorum Üçtutlar Mahallesi İki Katlı Konutlar; alçak seviye aşınım düzlükleri üzerinde kurulan 1000 Evler konut tipine uygun konut bölgede yaygın olarak bulunmaktadır (2019).

Araştırma sahasının batısında alçak seki üzerinde kurulmuş olan Akkent mahallesi ise daha çok 4-5 katlı konutlar yaygındır. Bu durumun asıl sebebi ise TOKİ tarafından yapılan konutların, alt ve orta gelir grubun konut ihtiyacını karşılamak üzere yapılmasıdır. Ayrıca kent merkezinde arazi maliyetlerinin yüksek olması ve bu alanın kamu mülkiyeti olması nedeniyle yer seçiminde etkili olmuştur (Harita 7). Akkent mahallesinin kurulması ise birlikte kentsel örüntü parçalı bir yapı kazanmıştır.

Fotoğraf 9: Çorum Ovası Çevresinde Alçak Seviye Arazi Üzerinde Gelişim Gösteren Akkent Mahallesi; Kentsel örüntünün parçalı bir görünüm kazanmasında ova tabanından yüksekte kurulması sebep olmuştur (2019).

Kentsel örüntünün ilk saçaklanması araştırma sahasının doğusunda kent özeğine yakın Bahçelievler konut kooperatifinin yapılmasıyla başlamıştır. Bahçelievler kooperatifi iki katlı benzer plan ve tipte orta ve üst sınıfın konut ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. İki katlı konutlar şeklinde gelişim gösteren Bahçelievler topografik olarak 800-1000 m. arasında alçak seviye aşınım düzlükleri üzerinde kent özeğine yakın alanda kurulmuştur. Günümüzde kent özeğine yakınlık ve kentsel rant nedeniyle dönüşüme uğramıştır.

Çorum'da kamusal alanlar genel olarak 700-800 m. arasında yayılmıştır. Ankara-Samsun karayolu ile kentin GB'dan giriş kapısı olan İnönü Caddesi üzerinde ova tabanı araziler yer seçiminde önemli rol oynamıştır. Çünkü bu alanlarda taban suyunun yüksek olması dolayısıyla konut yapımına açılmamış alanlardır. Yerleşmeye sakıncalı alanlar olarak görülen ova tabanı günümüzde önemli kamusal yapılar ile sanayi tesislerini barındırmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacak olan çeper kuşak alanlarını oluşturan bu yapılar, kentsel formun günümüzdeki şeklini almasında son derece önemli bir yere sahiptir. Kentin kurulduğu topografik yapının özellikleri kentsel arazi kullanımı ve çeper kuşak alanlarının gelişimini belirlemektedir.

Çorum'da ova tabanında kurulmuş önemli kentsel yapılar arasında, gıda sanayi, taşa toprağa dayalı sanayi tesisleri, aşağı sanayi sitesi, otogar, oto galericiler, un sanayileri, devlet öğrenci yurtları, araştırma hastanesi, özel ve devlet okulları, Hitit Üniversitesi kampüs alanı ve Askeri alanlar bulunmaktadır.

2.1.3. İklim Özellikleri-Kent Morfolojisi İlişkisi

İklim doğrudan ya da dolaylı olarak, yerleşmelerin doku, form, yapı (strüktür), fizyonomi ile yeryüzünde dağılışını etkilemektedir. Bir bölgenin iklimi, orada yerleşme tarzı ve tipinin belirlenmesinde etkilidir. Günümüzde kentler doğal ortamı değiştirerek yeni kentsel bir ortam oluşturmaktadır. Kentsel örüntüyü oluşturan yapıların malzeme ve yüzey karakterlerine bağlı olarak iklim elemanlarından (radyasyon, sıcaklık, rüzgâr ve nem vb.) etkilenmektedir. Bu etkileşimde kentin büyüklüğü ve yoğunluğu etkilidir.

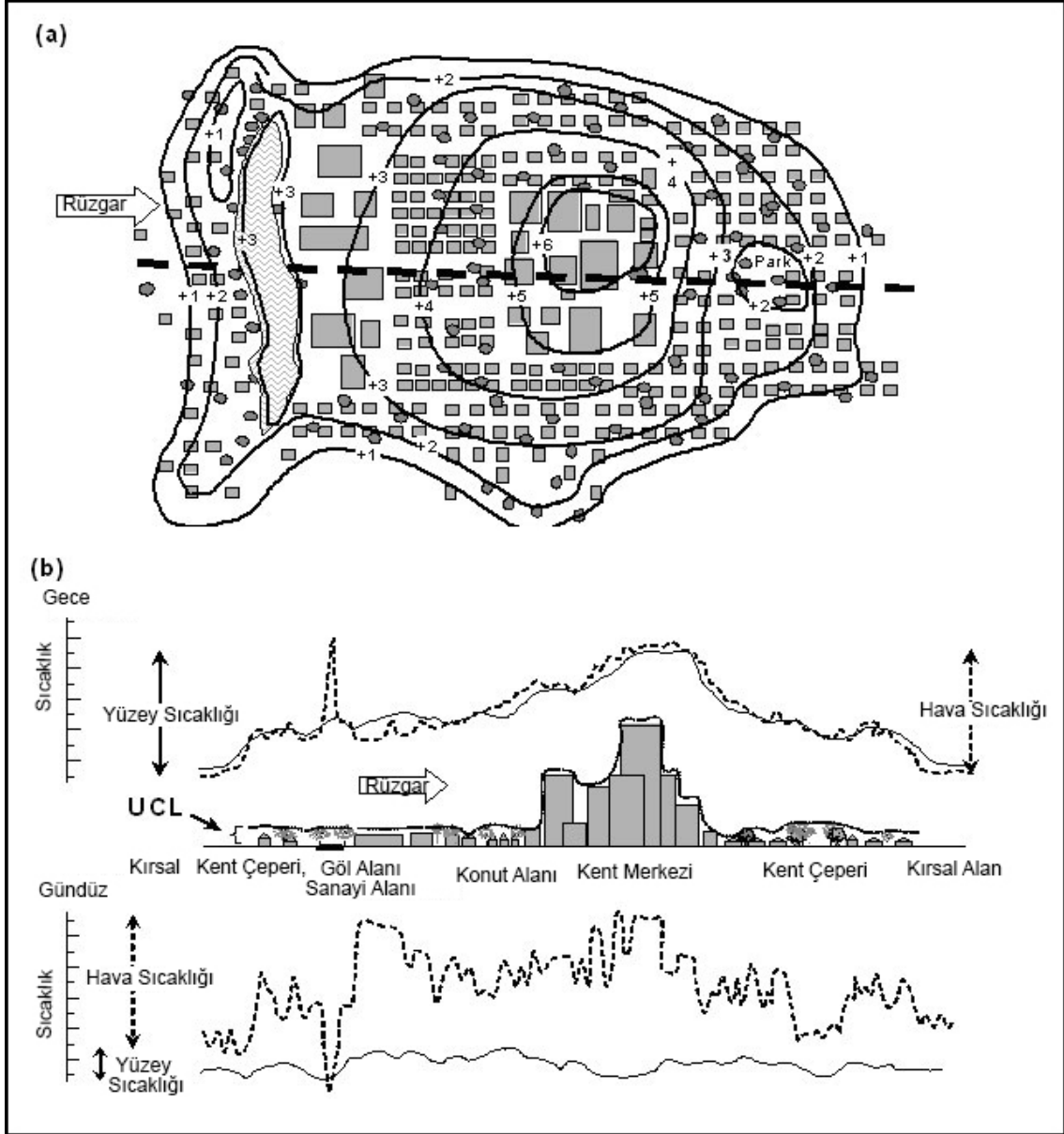
“Kentsel alanlar, kırsal alanlara oranla daha farklı bir iklime sahiptir. Farklı kentler üzerinde yapılan araştırmalara göre kentsel alanlarda kırsal alanlara göre ortalama” (Mills, 2004, Hisarlıgil, 2009: 26, Balık, 2012: 10)

- 0,5-4°C daha fazla sıcaklık,
- %25 daha az rüzgar hızı,
- %2-8 daha düşük nem oranı,
- %15-30 daha az radyasyon oranı,
- %5-10 arası daha fazla bulutlanma
- %30-100 oranında daha yoğun sis olayları görülür.

Kentleşmeye bağlı olarak artan nüfus beraberinde arazi kullanımında da değişime neden olmuştur. Kentsel alanlar, kendine ait yeni bir coğrafi ortam oluşturmuştur. Kentsel alanlar doğal bitki örtüsünün yok edildiği, akarsu vadi ve yataklarının doldurulduğu, geçirimsiz yüzeylerin ve yapısal alanların yoğun olduğu, drenaj ağlarının değiştirildiği ve topoğrafyanın doğal süreçlerden bağımsız olarak işlendiği mekânlar haline dönüşmüştür. Günümüzde kent iklimi, kentsel örüntü (kanopi), yapı yoğunluğu, yapılaşma biçimi, konut dokusu, cadde ve sokak sistemleri etkisinde oluşmaktadır (Balık, 2012: 10).

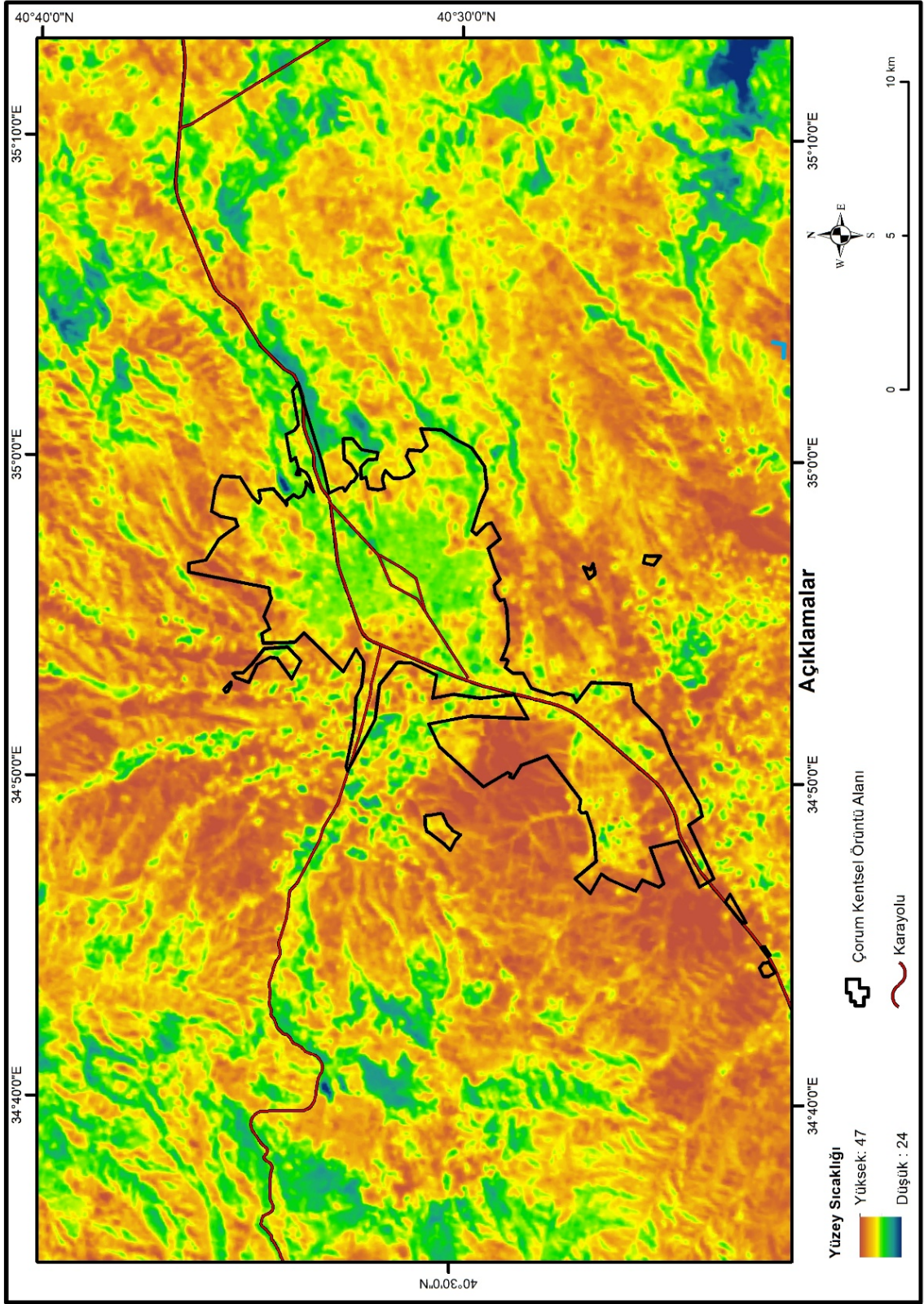
Kentsel alanlarda, örüntüyü oluşturan zeminin ve alt ve üst yapı karakterleri; radyasyon, sıcaklık, yağış, rüzgâr ve nem gibi iklim olaylarını etkilemektedir. Özellikle aşırı kentleşmiş alanlarda kentsel iklim kırsal alanlara oranla daha belirgin bir biçimde değişime uğramıştır. Çünkü kentsel alanlar, yapı yoğunluğuna bağlı olarak sıcaklık artışına, yapıların yüksekliğine bağlı rüzgâr hızının azalmasına ve yapılaşmış çevrenin etkisiyle nem oranının düşmesine neden olur. Ayrıca kentsel alanlarda güneş ışınlarının yeryüzünde yansıma değerleri, kırsal alanlarla kıyaslandığında daha fazladır. Bu sebepten dolayı kentsel alanlar çevresine göre daha sıcaktır (Şekil 4).

Şekil 4: Kent İklimi, Kentsel Morfoloji İlişkisi

(URL 1).

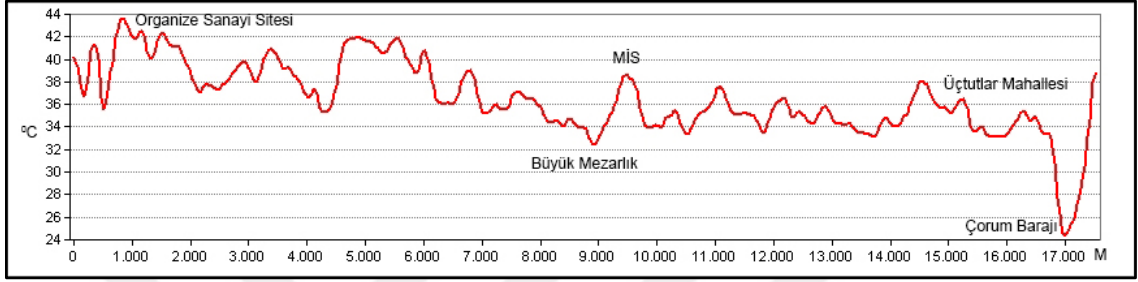
Çorum'da kentsel örüntülü alanlarda yüzey sıcaklığı, kent çeperi ile kıyaslandığında dağlık ve çıplak arazilerin yüksek sıcaklıkta olduğu buna karşılık ova tabanı ve kentsel yapılı çevrenin düşük sıcaklık değerlerine sahip olduğu görülmektedir (Harita 8).

Harita 8: Çorum'da Yaz Mevsimi Yüzey Sıcaklığının Dağılışı (2018)

Kentsel yapıli alan içerisinde Organize sanayi sitesi, küçük sanayi sitesi ve tuğla-kiremit sanayi tesislerinin bulunduğu alanlar ortalama 38 °C yüzey sıcaklığına sahiptir. Buna karşılık akarsularla yarılmış, yeşil alanların geniş alanlar kapladığı, sulak alanlar ile konut yapı yoğunluğunun düşük olduğu KD’da yüzey sıcaklığı ortalama 28 °C’dir. Böylece yapı yoğunluğunun düşük olduğu alanlarda sıcaklıklar düşük düzeydeyken, merkezi iş ve ticaret alanı, sanayi tesisleri ve çıplak alanlar kentsel örüntüde sıcaklık adaları oluşturmaktadır (şekil 5).

şekil 5: orum’da Yüzey Sıcaklığının Kentsel Dokuya Göre Seyiri (GB-KD)

orum’da kent dokusunu etkileyen bir diğer faktörde hava sıcaklığın yıl içindeki dağılışıdır. Araştırma sahasında yıllık ortalama sıcaklık 10.7 °C’dir. Yıl içinde en düşük sıcaklıklar karasallığın etkisiyle Aralık, Ocak ve şubat aylarıdır. En yüksek sıcaklık ortalamaları ise Ağustos ve Temmuz aylarında görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: orum’da Ortalama iklim Verilerinin Aylara Göre Dağılışı

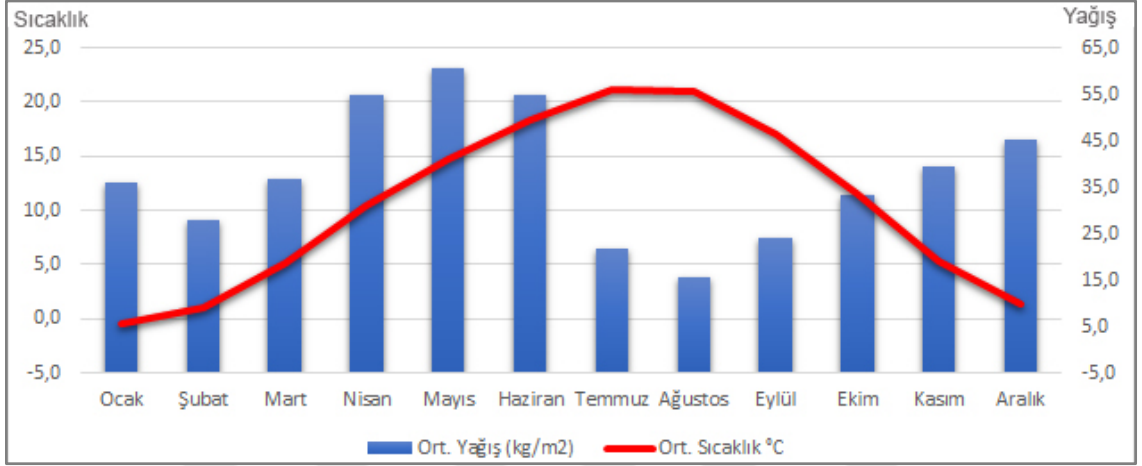
Aylar	Ocak	şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Ort. Sıcaklık °C	-0.5	1.0	5.1	10.5	14.7	18.4	21.2	21.0	17.0	11.6	5.4	1.4	10.6
Ort. Nişpi Nem %	78	75	69	62	63	58	53	53	57	62	72	79	65
Ort. Yağış (kg/m2)	36.0	28.0	36.6	54.9	60.5	54.7	21.9	15.6	24.2	33.3	36.4	45.4	447.5
Ort.Rüzgar Hızı	0.9	1.1	1.0	1.0	0.7	0.7	0.9	0.9	0.8	0.7	0.7	0.9	0.8
Ortalama Karla rtl Gün	12.2	8.6	3.4	0.4	-	-	-	-	-	-	0.8	4.7	30.1

Kaynak: orum Meteoroloji İstasyonu, Barlas İmar Planı, Turan Demirbağ, 2016.

orum’da yıllık ortalama yağış değerleri incelendiğinde en yüksek yağışların ilkbahar ve kış aylarında düştüğü görülmektedir. En yağışlı aylar Mayıs (60,5) ve Aralık (45,4) ayları iken en kurak aylar ise Ağustos (15,6)-Temmuz (21,9) aylarıdır. orum’da yaz aylarının kurak ve sıcak geçmesi yüzey sıcaklığının artmasında önemli bir yere sahiptir.

Uydu görüntüleri üzerinden yapılan yüzey sıcaklığı analizlerinde kent çeperinde bulunan alanlar yüksek sıcaklık değerlerine karşılık gelse de aslında kentsel örüntülü alanlarda cadde ve sokakların uzanışı, kent dokusunun sıkışık ve karmaşık olmasından dolayı hissedilen sıcaklık kent çeperine göre çok daha yüksektir. Bunun yanı sıra Çorum'un KD'sunda bulunan Çorum Barajı ve çevresi ile Sıklık tabiat parkı, Büyük park, Pirbaba parkı gibi çeper kuşak alanları özellikle yaz aylarında önemli kentsel kaçış yerleridir.

Şekil 6: Çorum'da Aylık Ortalama Yağış Miktarlarının Yıllık Ortalaması

Kaynak: Çorum Meteoroloji İstasyonu

Ayrıca kent çeperinde bulunan bu alanlarda son dönemlerde sayfiye evlerinin sayısı her geçen gün artmaktadır. Böylece kent çevresinde ikincil evler araştırma sahasının K, KD ve GD'da yaygınlaşmaktadır.

Fotoğraf 10: Ayarık Bağları; Geçmiş dönemlerde kırsal karakterin baskın olduğu Ayarık bağları yerleşmesi günümüzde kentsel alanın çeperinde sayfiye konutlarının her geçen gün arttığı bir yerdir (2019).

Çorum'da kent fizyonomisini etkileyen diğer bir iklim elemanı ise rüzgârdır. Çorum da hâkim rüzgâr yönü kuzeydoğudur. Yıllık ortalama kuzeydoğu sektörlü rüzgârları güneybatı, güney ve kuzey rüzgârları takip etmektedir. Yıllık ortalamada %18,4 ile kuzeydoğu en yüksek değere sahiptir. En düşük esme değeri ise %8,4 ile kuzeybatı rüzgârlarında görülmektedir (Tablo 4). Çorum'da rüzgârların dönemsel dağılışına bakıldığında (Tablo 4) kış aylarında güney ve güney batı yönlü rüzgârlar hâkimken, yaz aylarında ise kuzey ve kuzey doğu yönlü rüzgârlar hâkimdir.

Tablo 4: Çorum'da Rüzgâr Esme Sıklıkları (%) (1960-2017).

Yönler	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
K	12	12	12	12	14	15	16	15	13	11	12	12	13
KD	9	12	15	17	16	25	32	31	25	17	11	8	18,4
D	8	8	9	9	12	12	16	17	15	13	10	8	11,5
GD	10	10	10	10	8	6	6	6	8	11	12	11	8,9
G	17	16	16	15	15	10	7	7	11	14	16	18	13,5
GB	17	18	16	16	14	12	10	9	12	14	18	17	14,4
B	16	14	13	12	14	11	7	8	9	11	12	16	12,0
KB	11	10	9	9	7	9	6	7	7	9	9	10	8,4

Kaynak: Çorum Meteoroloji İstasyonu,

Rüzgârların yaz ve kış aylarında esiş yönlerini Turan Demirbağ (2016: 61-62) şöyle açıklamaktadır:

“Havzada kışın güney sektörlü rüzgârlar daha hâkimdir. Bunun nedeni sahada kışın yüksek basınç şartlarının hâkimiyeti ile ilgilidir. Haziran ayından itibaren kuzey yönlü rüzgârlar daha yüksek oranlara erişir. Özellikle kuzeydoğu yönlü esen rüzgârlar temmuz ayında maksimum değere ulaşır. Bu devrede kuzey kökenli rüzgârların sık esmesi ülkemiz üzerinde hüküm süren genel atmosfer dolaşım sistemlerinin bir sonucu olmalıdır. Ülkemizde yaz mevsiminde Asor Yüksek Basınç alanından Basra Alçak Basınç alanına doğru kuzey sektörlü rüzgârlar etkili olmaktadır”.

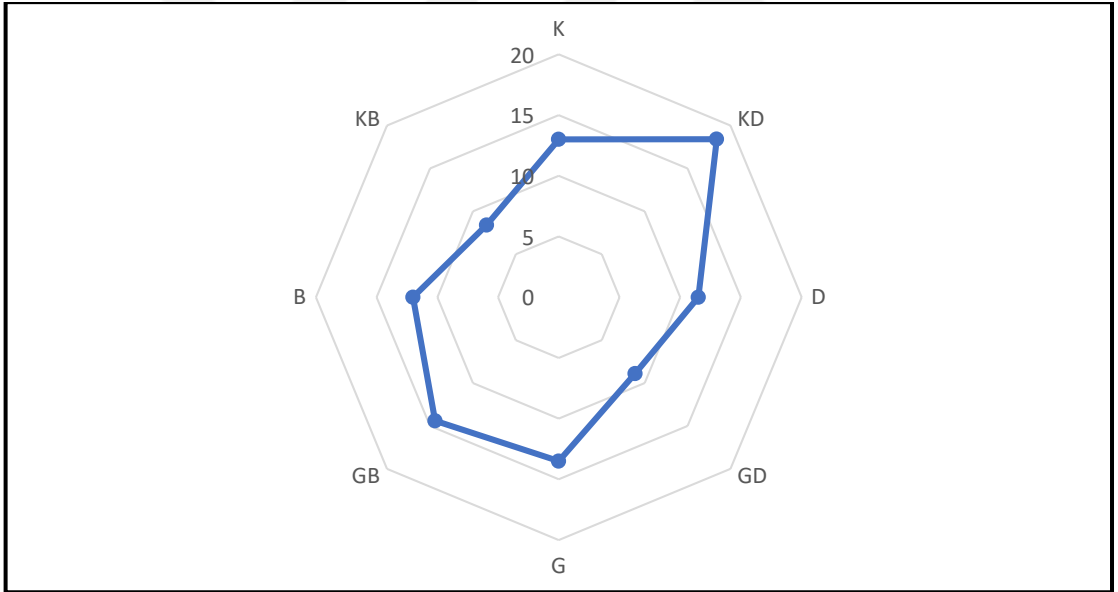
Yukarıdaki açıklamalar meteorolojik verilerin analizidir. Doğruluk payı olmakla birlikte Çorum ovasının topografik yapısından bağımsız bir tanımlamadır. Oysa Çorum'da KD ve GB rüzgârlar Çorum ovasının gelişimine paraleldir. Özellikle araştırma sahasının KD'da Düvenciler ovası ile Çorum ovasını birbirinden ayıran Egerli dağlık kütlesi Çomar çayı ve Çay deresi tarafından aşındırılarak vadi oluşturulmuştur. Bu vadi boyunca KD-GB istikametli rüzgârlar yıl boyunca kenti etkilemektedir.

Çorum'da hakim rüzgar sektörü kuzey, hakim rüzgar yönü ise kuzeydoğudur. İkincil sektör ve yön güney ve güneybatıdır (Tablo 4, Şekil 4). Bu durum kentin

fizyonomisinde kendisini göstermektedir. Kent tam tersi yönde GD-KB yönlerinde yani rüzgar esme sıklığının en düşük olduğu iki yön arasında daha geniş alana yayılmıştır. Rüzgarın daha az etkilediği şehrin bu kesimi imarlı ve rüzgarın hava kalitesine olumlu yansıyacağı biçimde, esme yönüne dik biçimde binalar inşa edilmiştir. Hakim rüzgar yönü üzerinde kurulan imar bölgeleri ise yoğunlukla hava kalitesinin bozulması ile karşı karıyadır. Rüzgar yönüne paralel kent parçaları daha dar alanlı ve nüfusun seyrekleştiği bölümleridir. Güneybatı yoğunlukla sanayi tesislerinin fazlaştığı yerlerdir.

Yaz aylarında öğleden sonra esmeye başlayan KD yönlü rüzgârlar kentin hava kalitesini düşürmektedir. Çünkü kentin endüstrileşmesinde önemli bir yere sahip olan çimento fabrikasının kirleticilerini kente dağıtmaktadır. Benzer durum güneybatıda sanayi tesislerinin yoğunlukta olduğu alanda da gözlemlenebilir. Yani kirleticiler KD-GB yönlü rüzgarların etkisiyle şehirde hava kalitesini düşürmektedir.

Şekil 7: Çorum'un Rüzgâr Frekans Gücü (1960-2017).

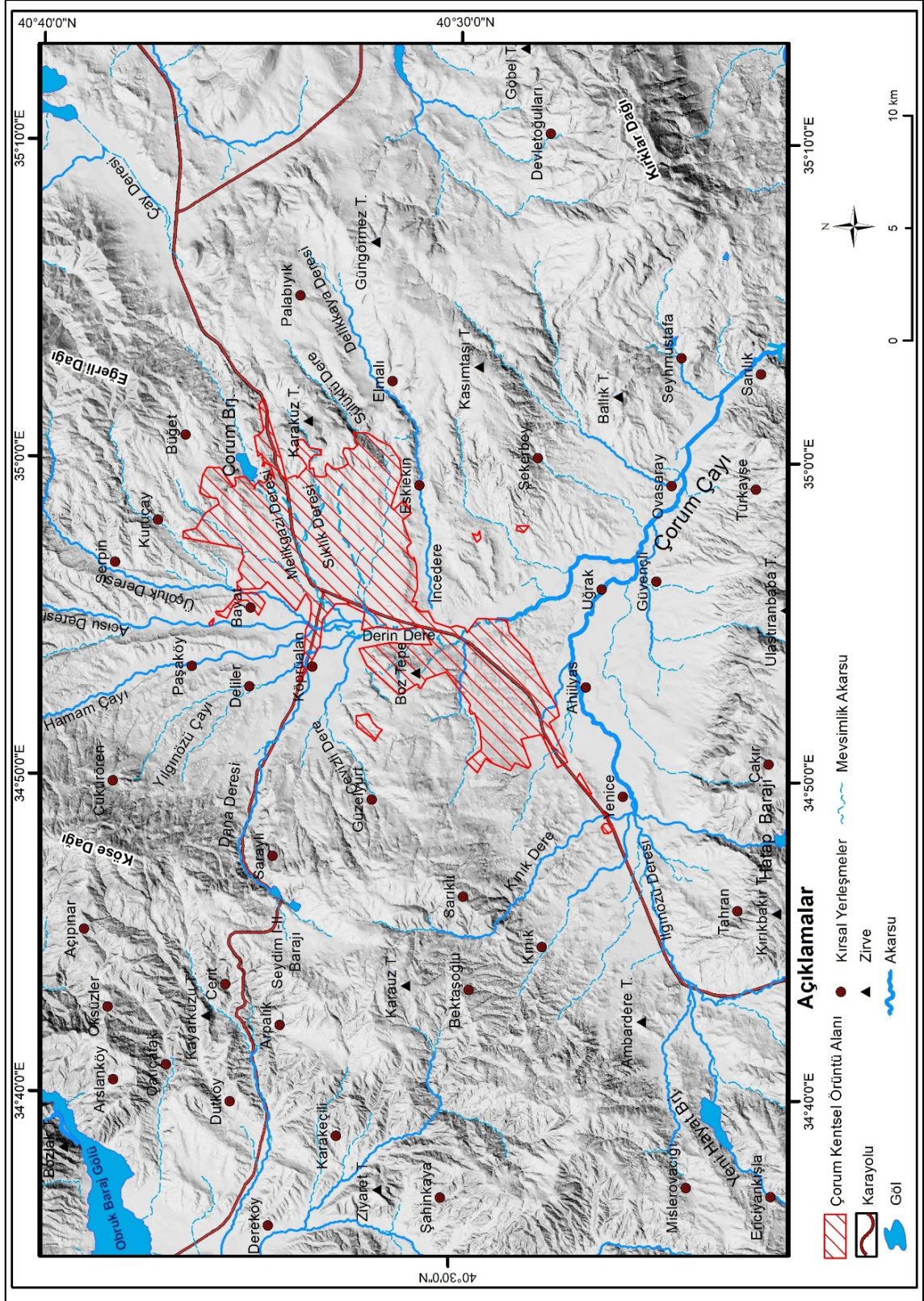
2.1.4. Hidrografik Özellikler-Kent Morfolojisi İlişkisi

Geçmiş çağlardan güzüümüze kadar geçen sürede, kentlerin kuruluş yeri seçiminde akarsuya yakınlık önemli rol oynamıştır. Anadolu'nun en eski yerleşim tarihine sahip Çorum ve çevresinde bulunan akarsular günümüz kent morfolojisinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Çorum ve çevresinde bulunan en önemli akarsular Kızılırmak ve Yeşilirmak'tır. Bu akarsular, geçmiş dönemlerden itibaren bölgenin jeomorfolojik karakterini belirlemiştir. Aynı zamanda Çorum'un günümüzdeki morfolojik görünümünü kazanmasında da önemli rol oynamıştır. Fakat kentin kurulduğu alanda bölgenin karakteristik akarsularından ziyade, bu akarsulara bağlı yan kollar kent fizyonomisini belirlemiştir. Bu kollardan en önemlisi, Çorum ovası ve Çorum kentine de adını veren Çorum Çayı'dır. Çorum Çayı, Çorum Ovasını KB-GD doğu yönünde geçmektedir (Harita 9).

Çorum Çayı, Çorum'un Kuzeybatısında Köse dağının zirvelerinden kaynağını alarak Derindere ve GB'dan Ilgınözü derelerinin birleşmesiyle oluşur. Ancak araştırma sahasının KB'da Hamam çayı, K'de Acusu deresi, KD'da Üçoluk deresi ve D'sunda Çomaranözü derelerinin birleşerek Derindere'yi oluşturmuştur. Derin derenin Çorum ovasının kuzeyini boşaltmasıyla oluşan taban arazilerde, Çorum gelişmeye başlamıştır (Harita 9).

Ova tabanında yayılmaya başlayan kentte, arazi kullanımı akarsulara bağlı olarak değişim gösterir. Kentsel yapılı alanın büyük bir kısmı Derindere çayının doğusunda ova tabanından yamaçlara doğru uzanmaktadır (Harita 9). Kentin Derindere çayının doğusunda kurulup gelişmesinin temel sebebi bu alanın ova tabanına nazaran daha az yarılmış olmasıdır. Aynı zamanda kentsel alan içerisinde kalan akarsular ıslah edilmiştir. Ova tabanında Derindere çayının aşındırdığı alanlar daha çok sanayi tesisleri tarafından kullanılmaktadır. Şehrin bu bölümünde tuğla ve kiremit sanayi, un fabrikaları, Küçük sanayi ve Organize sanayinin varlığı, nüfusu ova tabanının doğusundan ziyade batısına doğru itmiştir.

Kentin en önemli ulaşım ağı olan Ankara-Samsun karayolunun akarsular tarafından yarılan vadileri takip etmesi ve erişilebilirlik yönünden bu alanların daha uygun olması yer seçiminde önemli bir rol oynamıştır.

Kentsel yapılı alanın gelişimini belirleyen Fitne, Kuruçay, Melikgazi ve Sülüklü dereleri kent içinde akış gösteren akarsulardır (Harita 9). Bu akarsular kentsel örüntülü alanı geçerek Derindere çayına dökülmektedir. Bu akarsulardan Sülüklü dere Çorum'un ilk yerleşim nüvesinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamış kentin ilk kuruluş yeri olan Kale ve çevresine içme suyu sağlamıştır. Günümüzde mevsim normallerinden fazla yağış düştüğü dönemlerde bu akarsular sel ve taşkına neden olabilmektedir. Kentsel yapıların sel ve taşkın dönemlerinde zarar görmesini en aza indirebilmek amacıyla bu akarsuların büyük bir bölümü kanallara alınmıştır. İlk olarak Melikgazi deresi kanala alınmıştır.

Melikgazi deresi ile ilgili çalışmalar 1954 yılında başlamış, günümüze kadar devam eden çalışmalarla dere kontrol altına alınmıştır. Akarsu menbaa çalışmaları tamamlandıktan sonra bir kısmı kapalı galeriler şeklinde yer altına alınan dere yatağı o dönemde bulunan Nadik yerleşmesini olumsuz etkilemesinin önüne geçilmiştir (Barlas İmar Planı, 2012). Ancak kent nüfusunun hızlı artmasıyla kentsel alanın mekâna yayılmasından dolayı akarsu kaynak noktasına doğru bir yayılma göstermiş ve günümüz kent sınırları içerisinde önemli bir yer tutan Üçtutlar mahallesinin ilk nüveleri oluşmuştur.

Fitne deresi 31.08.1979 tarihinde meydana gelen ve 4 kişinin yaşamını yitirdiği taşkından sonra ıslah altına alınmıştır. Fitne deresi, Gülabibey Mahallesi içinden geçen kısmı İçeridere, kaynak kısmı ise Fitne deresi olarak adlandırılmaktadır. Fitne deresi ile Sülüklü derenin kesiştiği alanda daha çok gecekondu yerleşmeleri bulunmaktadır (Barlas İmar Planı, 2012). Günümüzde dere yatağının ıslah edilmesiyle birlikte önemli konut dönüşüm uygulamaları yapılmıştır. Fitne dere ve Sülüklü derenin birleştiği ova tabanında kentsel yerleşmeler bulunmaktadır. Günümüzde bu alanlarda çok katlı konutlar yer almaktadır. Ayrıca bahsi geçen alan içerisinde kalmış küçük sanayi sitesinin boşaltılmasından sonra yeni konutların yapımı planlanmaktadır. Bu sebeple DSİ, sel ve taşkın riskini en aza indirmek için çeşitli ıslah çalışmaları yapılmıştır.

Kentin KD'sunda sel ve taşkın riski olan diğer bir dere ise Kuruçay'dır. Bu dere DSİ tarafından derivasyon(dere yatağının değiştirilmesi) kanalı ile Çorum barajına bağlanmıştır (Barlas İmar Planı, 2012). Özellikle Buharaevleri mahallesinde konut

alanları sel ve taşkın dönemlerinde olası can ve mal kayıplarının önüne geçebilmek amacıyla ıslah edilmiştir.

Kentsel yapılı alanın kuzeyinde bulunan Melikgazi deresinde meydana gelen taşkınları önlemek üzere 1985 yılında duvarlı kanallar inşa edilmiştir (Fotoğraf 11). Devlet Hastanesi kavşağı-Fatih Caddesi arası 850 m'lik kısmı kapalı kanal olarak tamamlanmış, ancak; Osmancık Caddesi-Fatih Caddesi arası 1.520 m'lik kısmı duvarlı açık kanal olarak kentte varlığını sürdürmektedir.

Fotoğraf 11: Melikgazi Deresi, Devlet Hastanesi Kavşağı-Nadik Senti Arası Duvarlı Kanal; kanal yapımıyla birlikte kentsel yayılım hızlanmıştır (2019).

Çorum kentini tehdit eden Derinçay, Eskiekin, Sıklık, Pirce, Yakacıközü, Hamamözü ve Salguşa derelerinin yatak kapasiteleri yetersiz olup ıslah altına alınmasıyla kentsel gelişim önemli bir ivme kazanmış ve bu alanlara doğru yayılmaya başlamıştır. Geçmişte yerleşmeye uygun olmayan, taban suyu yüksek, sel ve taşkın riski fazla olan alanlar günümüzde önemli kentsel gelişim alanıdır. Ayrıca Derindere çayının çevreden gelen derelerin birleşmesiyle oluşmasından dolayı dere kenarı iskâna açılmamış bu alanda yeni bir yol yapılmıştır.

Çorum havzasında bulunan diğer akarsuların önemli bir kısmından kentin içme ve sulama ihtiyacı karşılanmaktadır. Kentin K'de Sıklık Sular deresi, Melikgazi deresi, Serpin deresi, D'da İçeridere ile B'da Dana deresi üzerine kurulan Seydim I ve Seydim II barajıyla Çomar (Çorum) ve Yenihayat barajlarından kentin içme ve sulama ihtiyacı karşılanmaktadır.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

3. ÇORUM'DA NÜFUS-KENTLEŞME ve KENT MORFOLOJİSİ İLİŞKİLERİ

Nüfus, yeryüzünde çok kısa mesafelerde eşitsiz dağılmıştır. “dünya, kıta, ülke, bölge, şehir, kasaba, köy ve idari ünite gibi sınırları kesin olarak belirlenmiş bir alanda, belli bir zaman diliminde yaşayan insanların sayısına denir. Nüfusun, kent kabul edilen alanlarda toplanması genel büyüme ve göç yolu ile artması kentleşme sürecinin temelini oluşturur.

Keleş'e göre (2015: 35); dar anlamda kentleşme, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması anlamına gelir. Kentsel nüfus, doğumlarla ölümler arasındaki farkın doğumlar lehine olduğu, aynı zamanda köylerden ve kasabalardan veya diğer şehirlerden gelenlerle, yani göçlerle artar. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde, doğurganlık eğilimleri azaldığından, kentleşme daha çok köylerden kentlere olan nüfus akınlarıyla beslenir. Kentleşmenin dar anlamdaki tanımı, demografik nitelik taşır.

“Kentleşmenin en önemli unsuru nüfus olduğu gibi bir ülkenin en büyük kuvvet ve zenginlik kaynağı da onun nüfusedir. Ekonominin kuvvetli oluşu ve nedeni nüfusa bağlıdır. Bunun yanında bu ekonomik hayatın düzenlenmesinde, nüfus dağılışı miktarının ve nüfusun kültürel yapısının önemi azımsanmayacak kadar önemlidir. Bir ülke; insanın yaşama sahası olarak araştırılmak istenirse, en önde gelen meselelerden birisi şüphesiz nüfustur” (Karaboran, 1992: 1).

Jacqueline Beaujeu-Garnier' göre (1956: 3), “Eğer demografin işi, demografik olguların ölçülmesi ve çözümlemesi (analizi), tarihçininki evrimin kalıntılarını, sosyologunki de insan topluluklarını, nedenleri ve yankılarıyla gözlem yapmak suretiyle araştırmak ise; coğrafyacının işi, nüfus olaylarını günümüz çevresel koşulları bağlamında, nedenleri, özgün nitelikleri ve muhtemel sonuçlarıyla incelemektir” demektedir (Özgür, 2011: 6). Coğrafi çalışmalarda nüfusun nasıl ele alınması gerektiği konusunda Zelinsky'de (1966: 5) “Yerin genel yapısı bağlamında nüfusun mekansal görünümünü inceler” şeklinde tanımlamıştır (Özgür, 2011: 7).

Zelinsky'e göre (1966: 5) bir yerin nüfusu ele alınırken şu hususlara dikkat edilmesini vurgulamıştır:

- Nüfus büyüklüğü lokasyon ilişkisi
- Nüfus büyüklüğü ve nüfusun niteliğinin mekansal ilişkisi
- Nüfusun coğrafi izahı

Günümüzde nüfusun büyük bir bölümü kentsel alanlarda toplanmıştır. Bu kentsel nüfusu ve kentleşme düzeyini yıllık nüfus artış oranlarıyla açıklamak kentleşmenin bir yönüdür. Ancak kentleşmeyi tek bir yönü ile ele almak coğrafi izahın eksik olmasına neden olabilir. Bu yüzden Çorum'da nüfusun belirli bir alanda toplanma süreci ile diğer nedenlerine bağlı olarak kentleşme açıklanmıştır. Çorum'da kentleşme üzerinde etkili olan temel faktörler şunlardır;

- Ekonomik nedenler
- Teknolojik nedenler
- Siyasal nedenler
- Sosyo-psikolojik nedenler

Bu bölüm nüfusun, kentleşme üzerindeki etkileri üzerinde analiz ve değerlendirmeler içermektedir. Bu değerlendirmeler Çorum kentinde nüfusun tarihsel gelişimi ve değişimi, nüfus hareketleri, dağılışı, yoğunluğu, sosyo ekonomik yapısı ile kentleşme ve kent morfolojisine etkilerini içermektedir. Bu başlıklar ele alınırken indirgemeci bir yöntemle değerlendirildiğinde, Çorum'da kent formunun oluşumu ve gelişiminde, nüfusun mekansal dağılışı ve yoğunluğu önemli bir rol oynamaktadır. Kentlerin morfolojik gelişimini, sadece kentin fiziksel varlığı ile açıklamak, kentleşme ve kentleşme seriveninden bağımsız değerlendirmek, salt bir mekan analizinden öteye gidemez. Bu yüzden kent morfolojisi analiz çalışmasında kent formunu etkileyen beşeri faktörlerin anlatımı gerekmektedir.

3.1. Çorum'da Nüfusun Gelişimi-Kent Morfolojisi İlişkisi

Çorum önemli bir nüfus toplanma sahası olmasına rağmen yerleşme tarihinin kesin olarak bilinmemektedir. Çorum ve çevresi tarih boyunca 12 farklı medeniyetin egemenliğinde kalmıştır. Bu medeniyetler sırasıyla, Hattiler, Hititler, Frigler, Persler, Galatlar, Kapadokya Krallığı, Pontus Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğudur. Çorum 1075 yılında Türk hâkimiyetine girmiştir. Bu sürede Danışmentliler, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Söz konusu devletlerin egemenlik dönemleri boyunca sahada yaşayan nüfus hakkında, sayısal verilere ulaşılamamıştır. Bu tür bilgilere Osmanlı Devleti döneminden sonra ulaşılmaya başlanmıştır. Bu nedenle bilinen tarihsel süreçte Çorum'da nüfusun kentleşme serüvenine etkisi Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki dönemde ele alınmıştır. Cumhuriyet öncesi nüfusla ilgili bilgi ve belgelere salnamelerden, tahrir defterlerinden ve

o dönemde Çorum ve çevresini konu alan kaynaklardan ulaşılmıştır. Cumhuriyet dönemi ile ilgili nüfus bilgilerine Devlet İstatistik Enstitüsü ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 1927-2000 yılını kapsayan genel nüfus sayımı sonuçlarından ve 2007 yılı sonrası ise adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) üzerinden ulaşılmıştır.

3.1.1. 1455-1576 Dönemi ve Geleneksel Kent Formunun Ortaya Çıkışı

“Geleneksel Osmanlı anlayışına göre şehir merkezi, nef (kasaba) tabiri ile ifade edilirdi. Osmanlı kanunlarına göre bir yerin şehir sayılabilmesi için “cum‘a kılınır ve pazar kurulur” bir yer olması, han, hamam ve bedesten gibi yapıların inşa edilmiş olması gerekirdi (Ergenç, 2012: 94). Çorum, sahip olduğu bu gibi yapılarla henüz “Fatih Sultan Mehmet devrinde bile nef olarak anılmaktaydı” (BOA. 1997, Mad. 354, 123). Faroqi‘ye göre (2011: 14) Çorum, Amasya, Tokat, Merzifon ve Zile bölgesi, Anadolu’nun en yoğun kentsel yerleşim ağının içerisinde bulunmaktadır. Rum Vilayeti’ Kentleri olarak adlandırdığı bu bölgedeki kentsel yoğunluğun Ege bölgesinden de fazla olduğunu belirtmektedir.

Çorum’un Osmanlı idari yapısı içerisindeki yeri kesin olarak belirtilmemiştir. Bu yüzden Çorum’un ne zaman sancak olduğu bilinmemektedir. Ancak Çorum ve kazalarında bulunan önemli mimari yapılar eski bir Türk yerleşimi olduğunu göstermektedir (Bulduk, 1991: 132). Bu dönem tahrir defterlerinde Çorum Sancağı, Çorumlu, İskilip, Osmancık, Katar, Karahisar-ı Demirli kazaları ile Karim Divanından oluşmaktadır.

Çorumlu kazası günümüzde şehrin bulunduğu Çorum ovasının batısına ve kuzeyine doğru uzanan sahada sınırlarında Nahiye-i Çorum, Divan-ı Emlak ve Divan-ı Serkis nahiyelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Aslında Çorum 1456 yılında Ahi Münevver, Ahmed Çelebi, Alaca Mescidi, Çöplü Mescid, Debbağan Mescidi, Makbere, Akdeme mahallelerinden oluşan bir kasabadır. Bu dönemde toplam nüfusun 2190 olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü 7 mahallede 438 nefer bulunması ve bu dönemde vergi veren neferlerin ve ailelerinin toplamda kaç kişiden oluştuğu tespiti mümkün olmamasından dolayı her bir nefer 5 ile çarpılarak tahmini nüfus elde edilmiştir (Bulduk, 1991: 132, Tablo 5).

Tablo 5: 1455-1456 Yıllarında Çorum'da Mahalle Nüfusları

1455-1456		
Mahalle Adı	Nefer	Tahmini Nüfus
Ahi Münevver	31	155
Ahmed Çelebi	27	135
Alaca Mescidi	50	250
Çöplü Mescid	93	465
Debbağan Mescidi	96	480
Makbere	97	485
Akdeme	44	220
Toplam	438	2190

Kaynak: Rafet, M., (2014). Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Çorumlu Kazasında (Nefs-İ Çorumlu) Teşekkül Eden Mahalleler, The Journal of Academic Social Science Studies, No, 29, S.289-300

1455-1456 yıllarında Çorum kent nüfusu tahmini 2190 ve kenti oluşturan mahalle sayısı 7 iken, 1521-1522 yılları kent nüfusu yaklaşık % 16,98 civarında bir artışla 6715'e ve kenti oluşturan mahallele sayısı ise 31'e yükselmiştir (Tablo 5, Tablo 6). Bu dönemde mahalleler camii ve mescid gibi dini yapılar etrafında kurulmuştur. 1521-1522 yılında mahalle sayısı artarken bazı mahallelerin başka mahallelerle birleştiği ve Alaca Mescidi, Çöplü Mescidi, Makbere ve Akdeme mahallelerinin nüfuslarında azalmalar söz konusu olduğu görülmekte ancak bu azalmaların sebebi bilinmemektedir. Çünkü bu dönemde söz konusu mahallelerden ayrılan veya vergi veren nüfusun azalmasını varsayımlarla açıklamak güçtür. Fakat yeni mahallelerin ortaya çıkması mevcut 7 mahalleden ayrılmış olma ihtimallerini güçlendirmektedir. Bir başka hususta bu dönemde mahalle sistemlerinin kişi ve o mahalleye özgü bir yapı ile anılmasından dolayı net olarak bilinmemesidir. En yoğun nüfuslu mahalleler Cami-i Kebir, Sağrıçı Mescidi, Medrese mahallesi ve Pınarbaşı mahalleleridir. En az nüfusa sahip mahalleler ise Divane Mescidi ve Yenice Kemer Hatun mahalleleridir (Bulduk, 1991: 132),(Tablo 6). 1455 ila 1522 yılları arasında kente yeni mahalleler eklenmesi ile birlikte kent fizyonomik olarak büyümüştür. Bu dönemde dini yapılar, kent formunu biçimlendiren önemli kentsel imgelerdir.

Tablo 6: 1521-1522 Yıllarında Çorum'da Mahalle Nüfusları

1521-1522					
Mahalle Adı	Nefer	Tahmini Nüfus	Mahalle Adı	Nefer	Tahmini Nüfus
Ahmed Çelebi (Bazar Mescidi)	54	270	Pınarbaşı	115	575
Akdeme	37	185	Ahmed Fakih Mescidi	20	100
Akpınar	21	105	Sabuncu	18	90
Atcı (Esbeci) Ali	27	135	Sipah Mescidi	23	115
Cami-i Kebir	92	460	Yenice Kemer Hatun	11	55
Çöplü Bey (Dutluk)	22	110	Şeyh Eyüb	65	325
Günhan	41	205	Divane Mescidi	7	35
Hacı Mescidi	42	210	Ümmet Halife	53	265
Makbere	27	135	Çirişoğlu	25	125
Medrese	89	445	Kefere (Yahudiyan)	14	70
Melik Danişmend	34	170	Esirüddin	26	130
Sağrıci Mescidi	79	395	Ömer (Sofular)	62	310
Sancakdar	33	165	Ümid Halife	63	315
Uç (Açarca)	48	240	Dervişler	45	225
Yeni Mescid (Alaca Mescid)	23	115	Sinan Mescidi	24	120
Yenice Kalem Mescidi	55	275	İbrahim Halife	48	240

Kaynak: Rafet, M., (2014). Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Çorumlu Kazasında (Nefs-i Çorumlu) Teşekkül Eden Mahalleler, The Journal of Academic Social Science Studies, No, 29, S.289-300.

1521-1522 yılından 1576-1577 yılına kadar geçen 55 yıllık sürede kent nüfusu yaklaşık % 14,67'lik oranında bir artışla yaklaşık 15.045'e ulaşmıştır. Bu dönemde mahalle sayısı da 31'den 49'a yükselmiştir (Tablo 7). Mevcut mahallelerde önemli nüfus artışları yaşanmıştır. Ahmet Çelebi, Çöplü Bey, Esirüddin, Akpınar, Yenice Kemer Hatun ve Divane Mescidi mahallelerinde % 15 ila 30 arasında nüfusları artmıştır. Bu artışın yanında mevcut mahallelere 18 yeni mahalle eklenmiştir. Nefs-i Çorum'da yaşanan nüfus artışının kesin sebeplerini açıklamak son derece güçtür. Bu dönemde nüfus artışına sebep olan etmenler kent dokusunun değişim gösterdiği ilk dönemdir.

Tablo 7: 1576-1577 Yıllarında Çorum'da Mahalle Nüfusları

1576-1577					
Mahalle Adı	Nefer	Tahmini Nüfus	Mahalle Adı	Nefer	Tahmini Nüfus
Cami-i Kebir	107	535	Çirişoğlu	25	125
Ahmed Çelebi (Bazar Mescidi)	116	580	Ahmed Fakih Mescidi	90	450
Sağrıcı	128	640	Ümid Halife	73	365
Alaca Mescid	17	85	Dervişler	43	215
Çakır Mescidi	59	295	Divane Mescidi	20	100
Hacı Yusuf Mescidi (Kesegen)	122	610	Esirüddin	33	165
Çöplü Bey	55	275	Sabuncu	36	180
Yenice Kalem Mescidi	55	275	Cedid Mescid-i Hacı Yusuf	47	235
Makbere	41	205	Cedid Mescid-i Hoca Hamza	52	260
Akdeme	27	135	Yeni Mescid-i Karahisar	129	645
Esbeci Ali	82	410	Cedid Mescid-i Yavru Turna	58	290
Sancakdar	50	250	Cedid-i Şarkıyan Hacı Mustafa	73	365
Uç	74	370	Namazgâh-ı Cedid	23	115
Kunduzhan	62	310	Cedid Mescid-i Fatma Hatun	53	265
Melik Danişmend	56	280	Cedid Gülabi Bey Mescidi	34	170
Akpınar	99	495	Mescid-i Cedid Nuri	45	225
Medrese	65	325	Cedid Mescid-i Hacı Kemal	51	255
Mescid-i Hacı Kemal-i Diğer (İhrac 'an Medrese)	47	235	Hacı Nasrullah-ı Cedid	65	325
Yenice Kemer Hatun	33	165	Azab Ahmed-i Cedid	27	135
Pınar (Hasan Fakih Mescidi)	163	815	Yenice Nurullah	101	505
Ömer Fakih (Sofular)	53	265	Cedid Mescid-i Zaviye-i Hıdırlık	12	60
Sinan Mescidi	25	125	Cedid Mescid-i Hacı Ali bin Uzun Yakub	28	140
Halife	97	485	Hacı Bayram-ı Diğer	27	135
Şeyh Eyüb	123	615	Mescid-i Hacı Bayram-ı Diğer	55	275
İbrahim Halife	53	265			

Kaynak: Rafet, M., (2014). Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Çorumlu Kazasında (Nefs-İ Çorumlu) Teşekkül Eden Mahalleler, The Journal of Academic Social Science Studies, No, 29, S.289-300.

Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7 incelendiğinde 1455 ila 1576 yılları arasında, Çorum kenti nüfusu büyük dalgalanmalar göstermekle birlikte, toplam nüfusun yüzde 100 den fazla artış gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Artan nüfusun mekânsal dağılımı ise yeni mahalleler kurmak yoluyla olmuştur. 1455 yılında mahalle sayısı 7 iken, 1521 yılında 31'e ve 1576 yılında ise 49'a çıkmıştır. Bu verilere dayanarak şu genellemeler yapılabilir:

- Eski mahalle sınırları değişmiştir.
- Yeni mahallelerin kurulmasıyla birlikte kentsel örüntü büyümüştür.
- Mahalle sınırları içinde nüfus yoğunluğu oldukça yüksek seviyeye ulaşmıştır.
- En fazla nüfus artışı yaşanan mahalleler kentin iş merkezine yakın Cami-i Kebir,

Ahmet Çelebi (Bazar Mescidi), Sağrıçı Mescidi gibi mahallelerdir. Ayrıca Cam-i kebir (%16,3), Ahmet Çelebi (% 114,81) ve Sağrıçı mahallelerinde (% 60) nüfus yoğunluğu artmıştır.

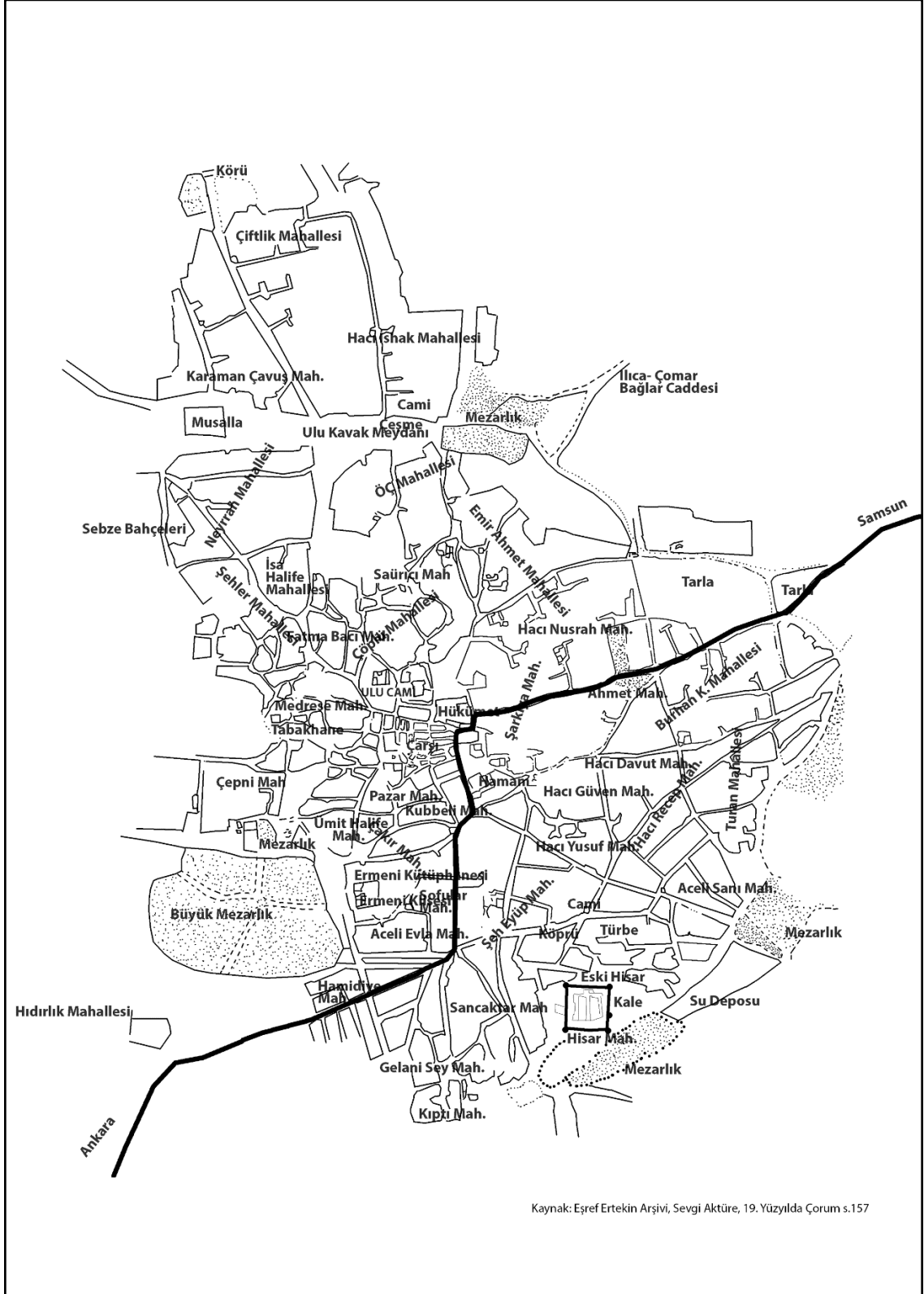
- Bazı mahallelerin nüfusu artarken kent çeperinde bulunan Çöplü, Akdeme, Makbere gibi mahallelerin nüfusları azalmıştır. Çöplü mahallesinde %40, Akdeme mahallesinde %38 ve Makbere mahallesinde ise %57 oranında bir azalma görülmektedir.

- Mahalle nüfuslarının azalmasının en önemli sebebi mevcut mahallelerin bölünerek yeni mahallelerin ortaya çıkması olarak yorumlanabilir.

- Mahallelerin nüfus yoğunlukları merkezden çevreye doğru azalma eğilimindedir. Çünkü kent çeperinde tarım arazileri, bağ bahçeler ve mezarlıkların bulunması konut dokusunun seyrekleştiğine işaret etmektedir (Harita 10). Aynı zamanda kent merkezinde çarşı, Ulu Cami ve karayolunun varlığı nüfusun daha yoğun olduğu bölgeleri göstermektedir.

- Çorum'da ilgili dönemlerde Kefere mahallesi gibi isimler önceleri gayri müslim azınlığında kentte yaşadığını düşündürmektedir. Fakat verili bir bilgi yoktur.

Harita 10: Çorum Kenti Mahallelerinin Mekânsal Dağılımı (1890).

3.1.2. 16.-19. Yüzyıllar Durağan Dönem

Çorum 19. Yüzyıl öncesi nüfus verileri kaynak açısından güvenilirliği tartışmaları verilerdir. Bu nedenle kaynaklar üzerinden ancak bazı tahminler yapılabilir fakat bunların hata payı yüksektir. 1576-1577 yılından sonra resmi tahrir defteri hazırlanmadığından 16. ve 17. yüzyılda Çorum nüfusuyla ilgili doğru bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır. 17. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi şehri anlatırken “dört bin üç yüz bağlı, bahçeli evleri vardır” demesinden yola çıkarak bir hanede de 4-5 kişinin yaşadığı varsayılırsa kent nüfusu 17000 ile 22000 arasında olabileceği öngörülmüştür.

1576 yılında yaklaşık 10.000 civarında olan nüfusun bu dönemde 2.000 ila 7.000 kişi arasında arttığı varsayılabilir. Ancak “16 yüzyıl sonlarından itibaren başlayan, 17. ve 18. yüzyıllarda da devlet için büyük bir problem halini alan iç karışıklıklar, uzun harp yıllarının bir neticesi olarak kendini göstermektedir. Kısa aralıklarla meydana gelen ve uzun süren savaşların getirdiği mali külfet halkın ödeme gücünü aşan vergilerle kapatılmaya çalışılmış; memleket içinde devlet otoritesinin zayıflamasıyla meydana gelen şekavet hareketleri yerleşik ahalinin daha emin olarak gördükleri yerlere göç etmelerine ve birçok meskûn yerin harap olmasına sebep olmuştur” (Hallaçoğlu, 1988: 28). Anadolu geneli için yapılan bu tespit Çorum kenti içinde geçerli bir model kabul edilebilir. 16. ve 17. yüzyıllarda yapılan çalışmaların yetersiz olması ve 1845 yılı kent nüfusu ile kıyaslandığında nüfusun aslında Evliya Çelebi’nin bahsettiklerinden yola çıkılarak yapılan tahminlerin yanıltıcı olabileceğini göstermektedir. Buna bağlı olarak Çorum nüfusunun 16.-19. Yüzyıl arasında durağana yakın yavaş bir artış sürecinde olduğu düşünülebilir.

3.1.3. 1845-1907 Dönemi Nüfus Özellikleri ve Anadolu Osmanlısı Kent Morfolojisi

17. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğunda sosyo-ekonomik ve yönetsel yapının genel değişim süreci incelendiğinde yapıyı oluşturan öğelerde ve bu yapıyı oluşturan öğeler arasındaki ilişkilerde 19. yüzyılın ortalarından başlayarak bazı değişimler olduğu görülür. “Bu dönemde üretimin hammaddesi olan ürünlerin iç pazarlar yerine dış pazara yönelmesiyle bölgeler arası ticaret önemli bir değişme göstermiş, tarımsal ürünlerin Avrupa’da hızla endüstrinin talebi sonucu dış ticarete kayması bölge ölçeğinde mal akım ilişkilerinde ve yönünde önemli değişme olmasına neden olmuştur” (Aktüre, 1986: 133). Çorum bu süreçlerden en çok etkilenen

Anadolu kentlerinden biridir. Bu etkilenmenin en önemli delili, kentsel nüfusun sürekli artmasıdır. Bu artış tarımın ve geleneksel yaşam toplumlarının egemen olduğu nüfus gelişim aşamasının izlerini taşımaktadır.

Çorum nüfusunun mekânsal dağılımına bakıldığında 1845 yılında Çorum’da 42 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerde toplam 1998 hane ve yaklaşık 9.900 nüfus yaşadığı tahmin edilmektedir. “Nüfusun az olmasına rağmen kentin kurulduğu alan itibarıyla pazar yeri işlevi gören bir yerleşim birimi olduğu düşünülmektedir” (Aktüre, 1986: 133). Çorum’un ikinci ve üçüncü kademe yollar üzerinde bulunması kentin etki alanını sınırlayan faktörlerden biri olmuştur. Ancak nüfusun az olmasına karşın hem kentsel nüfusa hem de çevresinde bulunan kırsal nüfusa hizmet sunmasından dolayı bir pazar yeri özelliği sunmaktadır. Bu özelliğinin yanında Kafkasya, Kırım ve Balkanlardan Anadolu’ya göçler sonucunda Çorum kent çevresinde bulunan boş arazilere bu göçmenlerin yerleşmesiyle kentsel nüfusta artışlar olmuştur.

1835-1837 yıllarında yaklaşık 7.600 olan kent nüfusu 10 yılda % 27,34 lük bir artışla 1844-1845 yıllarında 9990 olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemlerde kadın erkek toplam nüfus sayımlarının olmaması ve belirli periyotlar halinde yapılmamasından dolayı kent nüfusunun artışı ile ilgili kesin çıkarımlar yapılamamaktadır. Ancak kentsel nüfusun 20. yüzyılın başına kadar sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir (Tablo 8). 1907 yılı Çorum kent nüfusu yaklaşık 18.858’e ulaşmış bu dönemdeki kentlere oranla orta büyüklükte bir kent görünümündedir (Aktüre, 1986, 134, Kara, 2008, 65, Çavdar, 2016:582).

Tablo 8: Çorum’da Kentsel Nüfusun Seyri

Yıllar	Toplam Nüfus
1835-1837	7600
1844-1845	9990
1850	10000
1876	15463
1890	13000
1893	16629
1900	17267
1902	17922
1907	18858

Kaynak: Aktüre, 1986, 134, Kara, 2008, 65, Çavdar, 2016:582

Kente yeni mahalleler eklenmesi, ulaşım sistemlerinde yaşanan gelişmeler, ekonomik yapıda meydana gelen değişimler ve göçmenlerin Çorum ve yakın çevresine

yerleştirilmesinden dolayı kentsel nüfusta önemli artışlar görülmektedir. Kentin Çorum ovasında kurulması ve çevresinde verimli tarım alanları bulunmasından dolayı tarımsal ekonomik yapıya sahip bir Anadolu kenti görünümün kazanmıştır.

3.1.4 1923-1950 Yüksek Durağan Dönem

Verili dönem ile verisiz dönemi bir arada değerlendirmenin doğru sonuçlara ulaştırmayacağı fikrinden¹⁰ dolayı Çorum'da nüfusun gelişimi Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası olarak ele alınmıştır. Ancak 1950' yılına kadar Çorum nüfus yapısına bakıldığında, bir önceki ayırım döneminin devamı niteliğindedir. Bu dönem demografik döngü ya da demografik geçişin¹¹ ilk gelişim aşaması olan **yüksek durağanlık** aşamasıdır. Nüfusun değişken olduğu (1845) 1923-1950 yıllarda Çorum kent nüfusu değişen ekonomik yapıya bağlı olarak artış görülmüştür.

Çorum kent ekonomisi, ulaşım sistemlerinin olanak verdiği bir iş bölümüne sahip olmasından dolayı tarımsal karakterini 1950 yılına kadar devam ettirmiştir. Tarımsal karakter aynı zamanda Türkiye'de pek çok kentin sahip olduğu bir yapıdır. Çorum demografik yapısını, tarımsal ekonomik yapı doğrudan etkilemektedir. 1923-1950 yılları arasında Çorum ekonomisi artı ürün vermemiştir. Çünkü bu dönemde ülke çapında modernleşme hareketlerine ağırlık verilmiştir. Sanayi yatırımlarının sadece Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ulaşım sistemlerinin yeterince gelişmemesi nüfusun buna paralel bir atış göstermesine neden olmuştur. Bu dönemde tarım teknolojisi büyük ölçüde durağandır. Ekonomik

¹⁰ Doç. Dr. İlhan Oğuz Akdemir, Prof. Dr. Peter Larkham ve Prof. Dr. Jerremy Whitehand ile yapılan görüşmelerin sonunda üç bilim insanının da ortak fikri resmi kayıtlı olan dönemle kayıtsız dönem ayrı ayrı ele alınmalı fikridir.

¹¹ Demografik Dönüşüm Kuramına göre bütün toplumlar kaçınılmaz olarak doğurganlık ve ölümlülük hızlarının yüksek olduğu bir aşamadan her ikisinin de düşük olduğu bir aşamaya dönüşüm yapacaklardır. Klasik demografik dönüşüm kuramının nüveleri Adolphe Landry'de (1933) bulunsu da daha sistematik hale gelmesi 1940'lı yılların sonunda ve 1950'li yılların başında Frank W. Notestein'in çalışmalarıyla birlikte olmuştur (1953). Kuram uzun bir dönem boyunca Avrupa ülkelerinin doğum ve ölüm hızlarının izlenmesi ile geliştirilmiştir. Dört aşamalı ve beş aşamalı türevleri de bulunmasına karşın, Notestein (1953) tarafından geliştirilen ve sonrasında da yaygın olarak kullanılan demografik dönüşüm modeli üç aşamalıdır (Thompson, 1929; Blacker, 1947; Notenstein, 1953). Dönüşümün ilk aşamasında, yani sanayileşme öncesi aşamada hem doğum hem de ölüm hızları yüksektir. Nüfus artış hızı asgari düzeylerdedir. Dönüşümün ikinci aşamasında, sanayi devriminin sonucu olarak iyileşen sağlık ve yaşam koşullarının etkisi ile ölüm hızları düşmeye başlamakta; doğum hızlarındaki düşüş onu gecikmeli olarak takip etmektedir. Bu aşamada hızlı bir nüfus artışı söz konusu olmaktadır. Dönüşümün son aşamasında ise doğum ve ölüm hızları çok düşük düzeylere inmektedir. Bu aşamada da ilk aşamada olduğu gibi nüfus artış hızı yine minimal düzeydedir (Koç ve diğerleri, 2008, s. 5)

büyümenin daha çok emek arzına bağlı olması, tarımsal büyümenin ve nüfus gelişiminin paralel bir yapıda seyretmemesine yol açmıştır.

Çorum ve çevresinde geç sanayileşmeden dolayı ekonomik faaliyetlerin sınırlı olması kentsel nüfusun artışı da sınırlamıştır. Aynı zamanda Çorum il sınırında yaşayan nüfusun büyük bir bölümü kırsal karakterlidir. 1927 yılında Çorum kentsel nüfusu 19.664'iken kırsal nüfus 41.013'tür. 1927 yılında toplam nüfusun yaklaşık %32,4'i kentte yaşarken, %67,6'lık bir kısmı ise kırsal alanlarda yaşamaktadır. 1950 yılına kadar toplam nüfus içinde kentsel nüfus oranında %6,5'lik bir azalma görülmesine rağmen, 1950 yılından sonra kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payının arttığı görülmektedir. 1927-1950 yılları arasında kırsal nüfus, kentsel nüfusa oranla daha hızlı bir artış göstermiştir. Bu dönemde kentsel nüfus artış hızı ortalama % 4,3 iken, kırsal nüfus artış hızı %20,6'lık bir ortalama artış hızına sahiptir (Tablo 9).

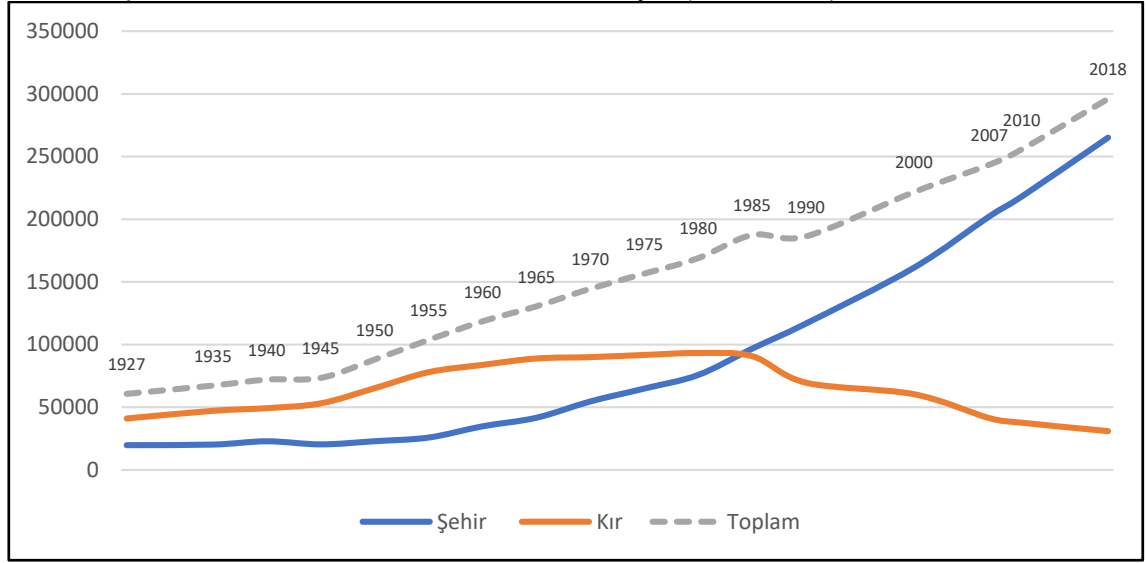
Tablo 9: Çorum Merkez İlçenin Nüfusun Sayım Dönemlerine Göre Değişimi (1927-2018)

Yıllar	Dönemler	Kent	Artış Hızı (%)	Artış oranı (%)	Kentsel Nüfus Oranı	Kır	Artış Hızı (%)	Artış oranı (%)	Kırsal Nüfus Oranı	Toplam Nüfus	Artış Hızı (%)
1927	-	19664	-	-	32,4	41013	-	-	67,6	60677	-
1935	1927-1935	20151	3,1	2,5	30	47128	17,4	14,9	70	67279	12,91
1940	1935-1940	22776	24,5	13	31,6	49259	8,8	4,5	68,4	72035	13,66
1945	1940-1945	20307	-22,9	-10,8	27,7	53096	15	7,8	72,3	73403	3,76
1950	1945-1950	22833	23,4	12,4	25,9	65223	41,1	22,8	74,1	88056	36,40
1955	1950-1955	25765	24,2	12,8	24,8	77984	35,7	19,6	75,2	103749	32,80
1960	1955-1960	34726	59,7	34,8	29,3	83810	14,4	7,5	70,7	118536	26,65
1965	1960-1965	41574	36	19,7	31,9	88936	11,9	6,1	68,1	130513	19,25
1970	1965-1970	54576	54,4	31,3	37,8	89993	2,4	1,2	62,2	144569	20,46
1975	1970-1975	64852	34,5	18,8	41,4	91740	3,8	1,9	58,6	156592	15,98
1980	1975-1980	75726	31	16,8	44,8	93259	3,3	1,7	55,2	168985	15,23
1985	1980-1985	96725	49	27,7	51,6	90737	-5,5	-2,7	48,4	187462	20,75
1990	1985-1990	116810	37,7	20,8	62,7	69567	-53,1	-23,3	37,3	186377	-1,16
2000	1990-2000	161321	32,3	38,1	72,8	60378	-28,3	-13,2	27,2	221699	34,71
2007	2000-2007	202322	32,4	25,4	83,1	41278	-54,3	-31,6	16,9	243600	9,42
2008	2007-2008	206572	20,8	2,1	83,3	41537	6,3	0,6	16,7	248109	2,62
2009	2008-2009	212418	27,9	2,8	84,2	39776	-43,3	-4,2	15,8	252194	16,33
2010	2009-2010	218130	26,5	2,7	85,3	37637	-55,3	-5,4	14,7	255767	14,07
2011	2010-2011	225927	35,1	3,6	86,2	36046	-43,2	-4,2	13,8	261973	23,97
2012	2011-2012	231146	22,8	2,3	87,1	34096	-55,6	-5,4	12,9	265242	12,40
2013	2012-2013	236738	23,9	2,4	87,4	34126	0,9	0,1	12,6	270864	20,97
2014	2013-2014	243698	29	2,9	88,4	31912	-67,1	-6,5	11,6	275610	17,37
2015	2014-2015	250464	27,4	2,8	89,3	30167	-56,2	-5,5	10,7	280631	18,05
2016	2015-2016	259205	34,3	3,5	89,8	29373	-26,7	-2,6	10,2	288578	27,92
2017	2016-2017	263895	17,93	1,81	90,1	263895	-16,96	-1,68	9,8	292774	14,44
2018	2017-2018	265171	4,82	0,48	89,6	265171	68,03	7,04	10,4	296083	11,24

Kaynak: DİE-Genel Nüfus Sayımları (1927-2000), TÜİK-ADNKS Sonuçları, (2007-2016).

1927-1950 yılları arasında Çorum merkez ilçede tarımsal yapıya dayalı ekonomik sistem, ulaşım sistemlerinin gelişmemesi ve kentsel nüfusun istihdamından kaynaklanan sebeplerle kırsal nüfus, kentsel nüfusa oranla daha fazla artış göstermiştir. 1960 yılından itibaren kentsel nüfus, kırsal nüfus oranla daha fazla artmıştır. 1980 yılına kadar devam eden kırsal nüfus, bu dönemden sonra hızla azalmaya başlamıştır. 1985 yılında ilk defa kentsel nüfus, kırsal nüfusu geçmiştir. 1985 yılında toplam nüfusun %51,6'ı kentte yaşarken %48,4 ise kırsal alanlarda yaşamaktadır (Tablo 9). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre kırsal nüfusun oranı 2018 yılında % 10,4 iken, kentsel nüfus toplam nüfusun % 89,6'ini oluşturmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8: Çorum'da Kentsel ve Kırsal Nüfusun Seyri (1927-2018)

Çorum kentleşme ve kentli nüfus açısından büyük şehirlerde görülen kentsel nüfus payının yüksekliği ile dikkat çekmektedir. Çevresinde bulunan kırsal alanlarda nüfusun yaklaşık %10 bulunmaktadır. Büyümeye devam eden Çorum kenti, çevresinde bulunan kırsal alanları her geçen gün kentsel alan tarafından dönüştürülmektedir.

3.1.5. 1950-1985 Nüfusun İlk Yayılma Dönemi

Çorum kent nüfusu, 1950-1985 yılları arasında bir önceki dönem olan 1927-1950 yılları arasındakinden çok farklı bir artış seyri izlemiştir. 1927-1950 arasında yüksek durağanlık dönemi içerisinde olan kentli nüfus özellikle 1955 yılından sonra artmaya başlamıştır. Sanayileşme ile birlikte kentsel nüfus artışının hızlandığı dönem demografik geçiş ya da döngü modeline göre **ilk yayılma aşamasına** denk gelmektedir. 1950-1985 yılları arasında Çorum nüfusunun gelişimini etkileyen üç önemli olay olmuştur.

• 1948 yılından sonra hızla gelişen karayolu ulaşımı ile yük ve yolcu taşımacılığında yaşanan gelişmelere paralel olarak Çorum'da erişebilirliğin artmasıyla hinterlandta yaşanan gelişmeler

• Tarımda makineleşme ile başlayan üretimde yaşanan gelişmelerdir.

• 1970 yılından sonra ortaya çıkan kentteki hızlı sanayileşme ve sanayi faaliyetlerinde çeşitlenme ile kentin artı ürün vermeye başlaması ile kentsel nüfus artmaya başlamıştır.

Yukarıda sıralanan gelişmelerden ilk ikisi Türkiye'de yaşanan kentleşme ile yakından alakalı bir durum iken, üçüncü dönüşüm ise Çorum'un içinde bulunduğu sermaye birikiminden kaynaklanmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10: Çorum'da Kentsel Nüfus Artış Hızı, Artış Oranı ve Kentleşme Oranının Değişimi (1927-2018)

Yıllar	Dönemler	Çorum				Türkiye			
		Kentli Nüfus	Artış hızı (%)	Artış Oranı (%)	Kentleşme Oranı	Kentli Nüfus	Artış hızı (%)	Artış Oranı (%)	Kentleşme Oranı ¹²
1927		19664			32,4	3305879			24,22
1935	1927-1935	20151	3,1	2,5	30,0	3802642	17,5	15,03	23,53
1940	1935-1940	22776	24,5	13,0	31,6	4802642	46,7	26,3	26,28
1945	1940-1945	20307	-22,9	-10,8	27,7	4346249	-20,0	-9,5	23,56
1950	1945-1950	22833	23,4	12,4	25,9	5244337	37,6	20,66	25,04
1955	1950-1955	25765	24,2	12,8	24,8	6927343	55,7	32,09	28,79
1960	1955-1960	34726	59,7	34,8	29,3	8859731	49,2	27,9	31,92
1965	1960-1965	41574	36,0	19,7	31,9	10805817	39,7	132,35	34,42
1970	1965-1970	54576	54,4	31,3	37,8	13691101	47,3	-33,49	38,45
1975	1970-1975	64852	34,5	18,8	41,4	16869068	41,7	23,21	41,81
1980	1975-1980	75726	31,0	16,8	44,8	19645007	30,5	16,46	43,91
1985	1980-1985	96725	49,0	27,7	51,6	26865757	62,6	36,76	53,03
1990	1985-1990	116810	37,7	20,8	62,7	33326351	43,1	24,05	59,01
2000	1990-2000	161321	32,3	38,1	72,8	43706184	27,1	31,15	64,75
2007	2000-2007	202322	32,4	25,4	83,1	49747859	18,5	13,82	70,48
2008	2007-2008	206572	20,8	2,1	83,3	53611723	74,8	7,77	74,96
2009	2008-2009	212418	27,9	2,8	84,2	54807219	22,1	2,23	75,53
2010	2009-2010	218130	26,5	2,7	85,3	56222356	25,5	2,58	76,26
2011	2010-2011	225927	35,1	3,6	86,2	57385706	20,5	2,07	76,8
2012	2011-2012	231146	22,8	2,3	87,1	58448431	18,3	1,85	77,28
2013	2012-2013	236738	23,9	2,4	87,4	70034413	180,8	19,82	91,35
2014	2013-2014	243698	29,0	2,9	88,4	71286182	17,7	1,79	91,75
2015	2014-2015	250464	27,4	2,8	89,3	72523134	17,2	1,74	92,1
2016	2015-2016	259205	34,3	3,5	89,8	73671748	15,7	1,58	92,3
2017	2016-2017	263895	17,93	1,81	90,1	74761132	14,68	1,48	92,5
2018	2017-2018	265171	4,82	0,48	89,6	75666497	12,04	1,21	92,2

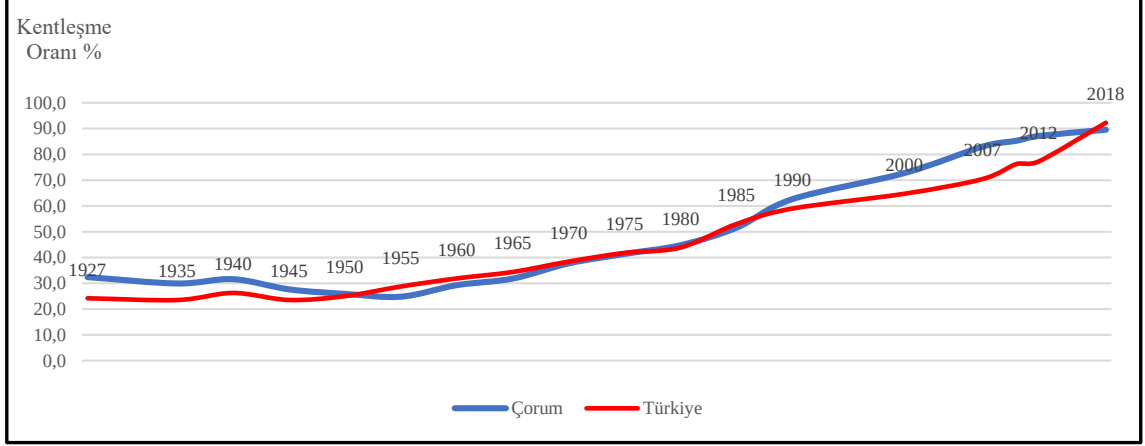
Kaynak: DİE-Genel Nüfus Sayımları (1927-2000), TÜİK-ADNKS Sonuçları, (2007-2018).

¹² 12 Kasım 2012'de kabul edilen 6360 Sayılı "Yeni Büyükşehir Yasası ile Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illeri büyükşehir belediyelerine dönüştürülmüştür. Yasa ile birlikte 16.561 köy mahalle statüsü kazanarak kentsel nüfusa dâhil edilmiştir. Bu durumdan dolayı 2013 yılından itibaren Türkiye idari olarak kentleşme oranı 92,3'e yükselmiştir. Coğrafi olarak ise Türkiye kentleşme oranı %77 oranındadır. Aynı zamanda mevcut yasaya bağlı olarak kentsel nüfus artış hızı da % 180,8 gibi abartılı bir artış göstermiştir.

1950-1985 yılları arasında Çorum kenti nüfus artış hızının Türkiye kentli nüfus artışından biraz daha yavaş olduğu görülmektedir. Ancak ülke kentleşmesine paralel bir seyir izlemektedir (Tablo 10). Özellikle 1950-1960 dönemlerinde Çorum sanayisindeki önemli gelişmelerden biri olan un fabrikaları ve Çimento fabrikasının kurulmasıyla Çorum ovası ve çevresinde yetiştirilen tahıl ürünlerinin işlenmesi kentleşmede önemli bir rol oynamıştır. Mevcut iki un fabrikasına ek olarak Ankara-Samsun karayolu üzerinde üç yeni un fabrikası kurulmuştur. Bu yeni kurulan fabrikalar kentte var olan sektörlerin dışında yeni iş kolları yaratması ve ulaşım ağlarına bağlı olarak Karadeniz ve İç Anadolu pazarında Çorum'un etkisini artırmıştır. Böylelikle kentsel nüfus artmıştır.

Ayrıca Türkiye'deki kentleşme hareketlerine bağlı olarak 1950 sonrasında tuğla kiremit sanayinin gelişmeye başlaması ve 1957 yılında Çimento fabrikasının kurulmasıyla 1950 öncesinde küçük işletme şeklinde olan sanayi üretiminde yeni bir döneme girilmiştir. Sanayi yatırımlarıyla Çorum ovasında nüfus birikmeye başlamıştır. 1955-1960 yılları arasında kentsel nüfus artışı Türkiye nüfus artış hızından daha fazla artarak %36'ya yükselmiştir. Daha sonraki dönemlerde Çorum ovası çevresinde hızla artan kentsel yatırımlar, ulaşım ağlarında görülen gelişmeler ve Çorum kırsalının sürekli göç vermesinden dolayı özellikle 1955-1980 yılları arasında Çorum ovası ve çevresinde yoğun kentleşme eğilimleri görülmektedir.

1980 yılına kadar artmaya devam eden Çorum ovası ve çevresinde bulunan kırsal nüfus sonraki dönemde hızlı bir azalma eğilimine girmiştir. Bu azalmada en önemli faktör kırsal alanın kentsel alan tarafından istila edilmesi ve aynı zamanda kenttin farklı sektörde yeni iş olanakları sunmasından dolayı Çorum ovası ve çevresinde bulunan kırsal nüfusun kente göç etmesine neden olmuştur (Tablo 9, Şekil 8, Şekil 9). Özellikle 1972 yılından sonra kurulan 2 mobilya fabrikası, 2 ağaç parke fabrikası, gıda sanayi fabrikaları (bulgur, makarna, çeltik, yem, süt ve süt ürünleri) ve yurt dışına ihraç için salyangoz işleme fabrikası, metal eşya fabrikası, çivi fabrikası, makine sanayi ve diğer sanayi tesisleri gibi sanayiler Çorum'da yeni iş sektörlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Endüstri yatırımlarının artmasıyla kent, tarımsal üretime dayalı gelişen yer olmaktan çıkarmıştır (Tekeli, 1986).

Şekil 9: Çorum'da Kentleşme Düzeyi (2018)

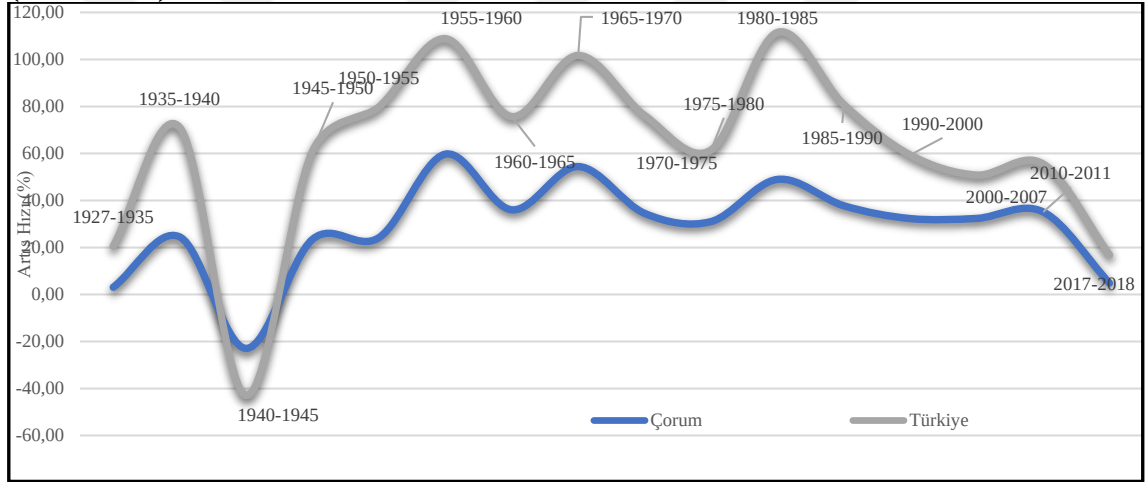
3.1.6. 1985 Sonrası Nüfusun Geç Yayıllma Dönemi

Çorum kent nüfusu 1985 yılından sonra sanayileşme ve tarımda daha az iş gücüne ihtiyaç duyulmasından dolayı bir önceki dönemden ayrılmaktadır. Yeni dönemle birlikte özellikle 1970-1980 yılları arasında Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik olaylar ve yaşanan karışıklıklara bağlı olarak yavaşlayan kentleşme hareketleri 1980'den sonra yeniden ivme kazanmıştır. 1980'de 75.726 olan kentsel nüfus, % 49 gibi bir önceki döneme göre yüksek bir artış yaşamıştır. Türkiye'de kentsel nüfus 19.645.007 iken % 62,61'lık, bir artışla 26.865.757 kişiye ulaşmıştır (Tablo 10). Türkiye'de kentli nüfus payının artması Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerin 3030 sayılı yasa ile 'Büyük Şehir' statüsü kazanması ve kentsel nüfusun sınırların değişmesi ile daha fazla görünmesidir. Ayrıca kentsel alan sınırlarının genişletilmesi ile kentsel nüfusun ilk defa yapay bir biçimde artmasıdır. Bununla birlikte 1985'ten sonra Çorum'un ve ülkemizin kentli nüfus payı genel olarak yüksektir. Büyükşehir yasası sadece payın daha da yüksek olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin pek çok idari biriminde kentsel nüfus kırsal nüfusu geçmeye başlamıştır.

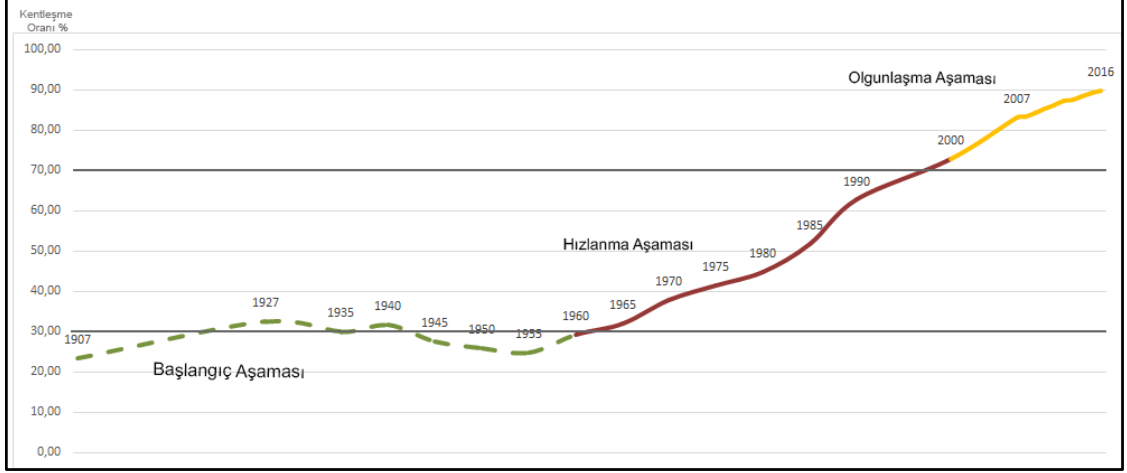
1985 sonrası Çorum'da yaşanan kentleşme hareketlerinde önemli gelişmelerden biri, **kentsel nüfus artış hızında tespit edilen yavaşlamadır**. Kentsel nüfus artış hızındaki yavaşlamaya rağmen kentleşme oranı % 38,2'dir (Tablo 10). Kentleşme oranındaki yükselişin en önemli aktörü sanayi sektörüdür. 1985 yılından sonra 132 yeni sanayi tesisi kurulmuştur. Aynı zamanda yapımı tamamlanan Küçük Sanayi Sitesi ve Organize Sanayi bölgesi faaliyete geçmiştir. Kurulan yeni sanayi siteleri ve tesisleri ile birlikte Çorum da kentleşme günümüzdeki yapısına ulaşmıştır. Böylece kent fizyolojik olarak büyümüştür. Çorum önemli nüfus toplanma alanı haline gelmiştir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte 1985-2018 yılları arası düşük doğurganlık, düşük ölüm oranları ve nüfus artışının diğer dönemlere göre daha az olduğu bir dönemdir. Özellikle 1985 yılından sonra toplumun modernleşmesi, bunu ekonomik ve sosyal kalkınmaların takip etmesiyle demografik geçişin tamamlanmasını güçlendirmiştir. 1985 yılında 96.725 olan kentli nüfus 2018 yılına kadar geçen 33 yılda ortalama binde 28,4'lük artış hızıyla 2,6 kat büyüyerek 265.171 ulaşmıştır. 2008'de bir önceki yıla oranla % 11,56'lık bir azalma görülmektedir (Şekil 10). Bunun sebebi ise adrese dayalı nüfus kayıt sistemine geçilmesiyle birlikte daha doğru nüfus verileri sağlanması ve her yıl sayım verisinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma sahasında 2018 yılı itibariyle kentsel nüfus bir önceki sayım yılına oranla % 4,8 oranında azalmıştır.

Şekil 10: Çorum ve Türkiye’de Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Artış Hızı Değişimi (1927-2018)

Sonuç olarak Çorum’da nüfusun kentleşme sürecine etkisi “Kentleşme Eğrisi (Urbanization Curve)” modeline göre ele alındığında “Demografik Geçiş” modeline uygun bir seyir izlediği görülmektedir. Kentleşme Eğrisi “bir ülkenin ya da bölgenin kentleşme işlevi veya derecesini ortaya koyabilmek amacıyla kullanılan bir modeldir” (Wetherick, ve diğ. 2001: 280-281). Bu modele göre ele alınan Çorum’da kentleşme sayım yılları dâhilinde kentli nüfusun toplam nüfusa oranlanması ile ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca toplam nüfus içinde kentli nüfusun kentleşme düzeyi grafik haline getirilmiştir (Şekil 11).

Şekil 11: Çorum'da Kentleşme Eğrisi (2018)

Araştırma sahasında kentsel nüfusun %30'un altında kaldığı dönem, (1907) 1927-1955 yılları arasını kapsayan “**Başlangıç Aşaması (Initial Stage)**”dır. Bu dönemde Çorum'da kentleşme hareketleri, tarımsal toplum yapısına sahip verimli tarım ovaları çevresinde kurulmuş idari olarak kent kabul edilmesine rağmen kasaba görünümünde bir yerleşim birimidir. Daha önce vurgulandığı üzere bu dönemde tarımsal yapıya dayalı ekonomik sistem, ulaşım sistemlerinin gelişmemesi ve kentsel nüfusun istihdamından kaynaklanan sebeplerle kırsal nüfus, kentsel nüfusa oranla daha fazla artış göstermiştir.

Araştırma sahasında ikinci aşama ise “**Hızlanma Aşaması (Acceleration Stage)**” aşamasıdır. 1960-2000 yılları arasını kapsayan sanayileşme ile birlikte kentsel nüfus artışının hızlandığı 40 yıllık bir süreçtir. Bu dönemde doğal nüfus artışının yanında kırsal yerleşmelerden, kente doğru olan göçlerle nüfus artışının yoğunlaştığı, kentsel alanın kırsal alanı istila etmeye başladığı bir süreçtir. Bir önceki dönemde nüfusun büyük bir kısmını oluşturan kırsal nüfus (%70), bu dönemde tersine dönmeye ve kentsel nüfus önemli bir hal almaya başlamıştır. Kuşkusuz bu değişimin ana nedeni kentin premier sektörlerden çok sekonder ve tersiyer sektörlerde yaptığı atılımlardan kaynaklanmaktadır.

Üçüncü aşama olan “**Olgunluk Aşaması (Mature Stage)**” Çorum'da tam olarak karşılık bulmamaktadır. Çünkü halen artan kentsel nüfus oranı sabit bir seyir izlememektedir. “Oysa modele göre Olgunluk aşaması %70-%80'lere ulaştıktan sonra, kentleşme eğrisinin düzleşmeye başlaması ve belirli bir değerde kalmasıyla gerçekleşmektedir” (Yücesahin, 2003: 91). Çorum'da 2000 yılı itibariyle kentleşme oranı % 72,77'dir. 2018 yılına gelindiğinde bu oranın % 89,6'ye yükseldiği görülmektedir (Tablo 10). Ancak bu aşamanın önemli bir diğer göstergesi, araştırma yapılan sahanın kentsel yerleşmelerindeki nüfus artış hızının, toplam nüfus artış hızından daha geri

kalmasıdır. Oysa Çorum’da kentsel nüfus artış hızı binde 34,3 iken, toplam nüfus artış hızı binde 27,92’dir (Tablo 9). Bu sebepten dolayı Çorum’da kentleşmenin sadece Olgunluk Aşaması’na yaklaşmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Elbette bu durum, Çorum’un kentleşme düzeyinin olgunluk aşamasına yeni girdiğinin ve yakın gelecekte sanayileşme oranının daha ağırlık kazanacağını da göstergesidir.

Diğer taraftan Yücesahin’e göre (2003: 92) “Kentleşme Eğrisi”nin şekli (gidişatı) kentleşme hızını ifade eden önemli bir göstergedir. Kentleşme ve Sanayileşme süreci hızlı olan yerleşmelerde bu eğri, dik ve kısa bir görünüm alırken, Çorum’da bu eğrinin uzun yıllar yatay ve uzun bir görünüm çizdiği görülmektedir (Şekil 11). Özellikle (1907)1923-1960 yılları arasında yatay ve yataya yakın bir gidişat çizerken, sanayi faaliyet dallarında yapılan yatırımlarla 1960’lı yıllardan sonra nüfus artış hızının yükselmesiyle, küçük dalgalanmalarla dikleşmeye başlamıştır. 1985 yılından sonra kentte sanayi faaliyetleri ve hizmet sektöründe yaşanan gelişmelere bağlı olarak kentleşme eğrisi daha dik bir görünüm kazanmıştır.

3.2. Çorum’da Kentsel Nüfusun Dağılışı ve Yoğunluğu-Kent Morfolojisi İlişkisi

Nüfus dağılışı, coğrafi faktörlerin (fiziki ve beşeri) etkisine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Günümüzde kentlerde nüfusun mekânsal dağılışı ve yoğunluğunda iletim faktörleri belirleyicidir. Bu faktörler şunlardır:

- Otomobil kullanımı
- Yol bağlantılarının yaygınlaşması
- Elektrik kullanımı
- İşhale Hatları

Tüm bu faktörlerden kentsel alanlarda nüfusun dağılışı ve yoğunluğunda önemli bir yere sahiptir. İlk olarak yol bağlantılarının ve otomobil kullanımının artmasıyla kentte kolay hareket edebilme olanağı ortaya çıkmıştır. Böylece çalışma alanı ile yaşam alanları arasında mesafe artmış ve yeni kent parçaları ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıl öncesinde kentler, yürüyerek ya da atlı araba ve diğer basit araçlarla yolculuk yapılabilecek büyüklükteydi. 19. yüzyıldan itibaren ulaşım ağlarında yaşanan gelişmelerle birlikte kentler büyümeye ve çevresinde bulunan kırsal alanı istila etmeye başlamıştır. Böylelikle hareket etme özgürlüğüne kavuşan kentli nüfus, doğal faktörlerden bağımsız kentsel mekâna yayılmaya başlamıştır. Ayrıca nüfusun dağılışı ve yoğunluğunda pek

değinilmeyen su şebekeleri, ishale hatları ile birlikte su kaynaklarına olan mesafe bağımlılığının azalması kentsel fizyolojinin yayılmasına, genişlemesine neden olmuştur. Elektriğin ilk olarak kentlerde kullanılmaya başlanması ile birlikte kentsel alanların çekiciliği artmıştır (Akdemir, 2013 (a): 1042-1043).

Çorum'da nüfusun dağılışı kırsal ve kentsel nüfus gelişimiyle yakından ilgilidir. Çorum'da nüfusun, mekânsal dağılımı geçmişten günümüze artış göstermekle birlikte sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişmelerle biçimlenmiştir.

Araştırma sahasında nüfusun dağılışı incelendiğinde genel olarak nüfusun Çorum ovasının doğusunda toplandığı görülmektedir. Nüfusun dağılışı kent morfolojisinin gelişimi ile paraleldir. Araştırma sahasında ova tabanı ve alçak seviye aşınım düzlükleri arasında nüfus dağılışı göstermektedir.

Çorum'da yaşayan nüfusun neredeyse tamamı Çorum ovasını boşaltan Derindere çayının doğusunda toplanmıştır. Aynı zamanda Ankara-Samsun karayolunun güneyi ve kuzeyinde nüfus yer seçiminde cazibe alanıdır. Nüfusun, Çorum ovasında yoğunlaşmasının nedenlerinin başında ana yol ağı ve buna bağlı gelişen ulaşım ağı sistemidir. Ayrıca sanayi, ticaret ve hizmet gibi kentsel fonksiyonlar ile teknoloji gibi antropojen unsurlar nüfusun yayılışı yeri ve yönünü belirlemiştir.

Araştırma sahasında nüfusun yayılışını belirleyen unsurlardan birisi de topografyadır. Günümüzde nüfusun büyük bir bölümü ova tabanı ve alçak seviye aşınım düzlüklerinin bulunduğu 750 ila 1000 m. arasında toplanmaktadır. Yerleşmenin üst sınırı 1000 metreye kadar ulaşmıştır. Ancak 900 metre yükseltiden sonra nüfusun dağılışı belirgin bir azalma olmaktadır. Bu alanlarda daha çok müstakil bağ konutları bulunmaktadır. Bahçelievler mahallesinde kent çeperinde 1000 metre üzerinde apartman tipi konutlar bulunmaktadır. Ulaşım ağlarının gelişmesi ve yeni konut alanlarının oluşması fiziki coğrafyanın oluşturduğu olumsuz durumları ortadan kaldırmaktadır. 1960'lardan sonra artan nüfusun konut talebini karşılamak için birçok doğal ortamdan kaynaklanan engel gelişen teknoloji ile ortadan kaldırılmıştır (Harita 11)

Kuruluş yeri ova tabanı olan kentler genel karakteri bakımından kuruldukları alanlarda yatay (horizontal) büyüme eğilimindedir. Böylece ova tabanı alanlar giderek kent parçası haline gelebilmektedir. Araştırma sahasında 1970 yılında nüfusun tamamı 800 metre yüksekliğinde bulunan ova tabanına yayılmış durumdadır (Harita 11). Nüfusun dağılışının en yoğun olduğu alanlar aynı zamanda kent özeklerini oluşturan Yeniyol ve Yavruturna mahalleleri, Çöplü, Kunduzhan, Ulukavak mahallelerinin kent özeğine yakın

kısımları, kentin eski mahalleleri olup nüfus yoğunlukları daha fazladır. Bahçelievler ve Üçtutlar Mahallesi ise gelişmeye açık, nüfus yoğunluğu açısından diğer mahallelere göre daha seyrek nüfuslu mahallelerdir (Harita 11).

1950-1970 yılları arasında özellikle ulaşım, ticaret ve sanayi yapısında yaşanan değişikliklere paralel olarak kentleşme hızlanmıştır. Kentin ekonomik yapısında yaşanan gelişmeler kent nüfusunun dağılışını etkilemiştir. Yeni sanayi tesislerinin eski Ankara-Samsun karayolunun üzerine kurulması ve özellikle taş toprağa dayalı sanayi tesislerinin birbiri ardına açılması kent nüfusunun **sentripedal** bir eğilim göstermesine neden olmuştur

Çorum'da yaşanan ekonomik, sosyal, idari ve teknolojik gelişmeler, nüfusun mekânsal dağılımında belirleyici olmuştur. 1970 yılına kadar daha çok kent özeğini oluşturan mahalleler önemli nüfus toplanma alanlarıyken, kentleşme nedenlerine bağlı olarak mevcut mahallelerin sınırlarının gelişmesi ve yeni mahallelerin kurulmasıyla merkezden çevreye doğru yayılmıştır.

Tablo 11: Çorum'un 1970-2016 Mahalle Nüfusları

Mahalleler	1970	2000	2007	2010	2018
Akkent	...	...	...	5360	7948
Bahçelievler	3906	31557	39653	42035	46280
Buharaevler	...	10950	14986	15798	26606
Çepni	4415	3454	3339	3298	3599
Çöplü	5903	3243	3601	3007	2549
Gülabibey	5353	27486	32911	34858	40825
Kale	5417	14735	17877	17592	19447
Karakeçili	4385	6374	6387	6259	6239
Kunduzhan	4913	3602	3550	2909	3095
Mimar Sinan	...	11728	13531	13491	16529
Ulukavak	6356	26254	403	19219	57562
Üçtutlar	4457	12148	16807	44468	24038
Yavruturna	6389	7533	38620	8101	7579
Yeniyol	4606	2257	8535	1733	1510

Kaynak: Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Çorum'da kentsel nüfusun mekânsal dağılımı, morfolojik gelişimle paralel bir seyir izlemiştir. Çorum'da nüfusun mekânsal dağılımı şu şekildedir:

- 1970'li yıllarda kentsel örüntülü alan 11 mahalleden oluşur. En kalabalık nüfuslu mahalleler Ulukavak ve Yavruturna mahalleleridir. En az nüfusa sahip mahalle ise Bahçelievler mahallesidir (Tablo 11). Mahalle nüfuslarında bariz bir fark olmamasının

temel nedeni nüfusun daha çok kent özeğinde toplanmış olmasına bağlıdır. Ayrıca kente yapılan ekonomik yatırımların etkisini sonraki dönemlerde göstermesinden dolayı mahalle nüfuslarında önemli değişiklikler olmamıştır.

- 1970 yılında Çorum kentsel alanı 33,83 km² bir alan kaplamaktadır. Bu kentsel alan içerisinde 1970 yılı verilerine göre toplam 56.100 kişi yaşamaktadır. Bu açıdan toplam nüfusun, kentsel alana oranlanmasıyla elde edilen aritmetik ortalamaya göre Çorum'da 1 km²'lik alana 1658 kişi düşmektedir (Harita 11).

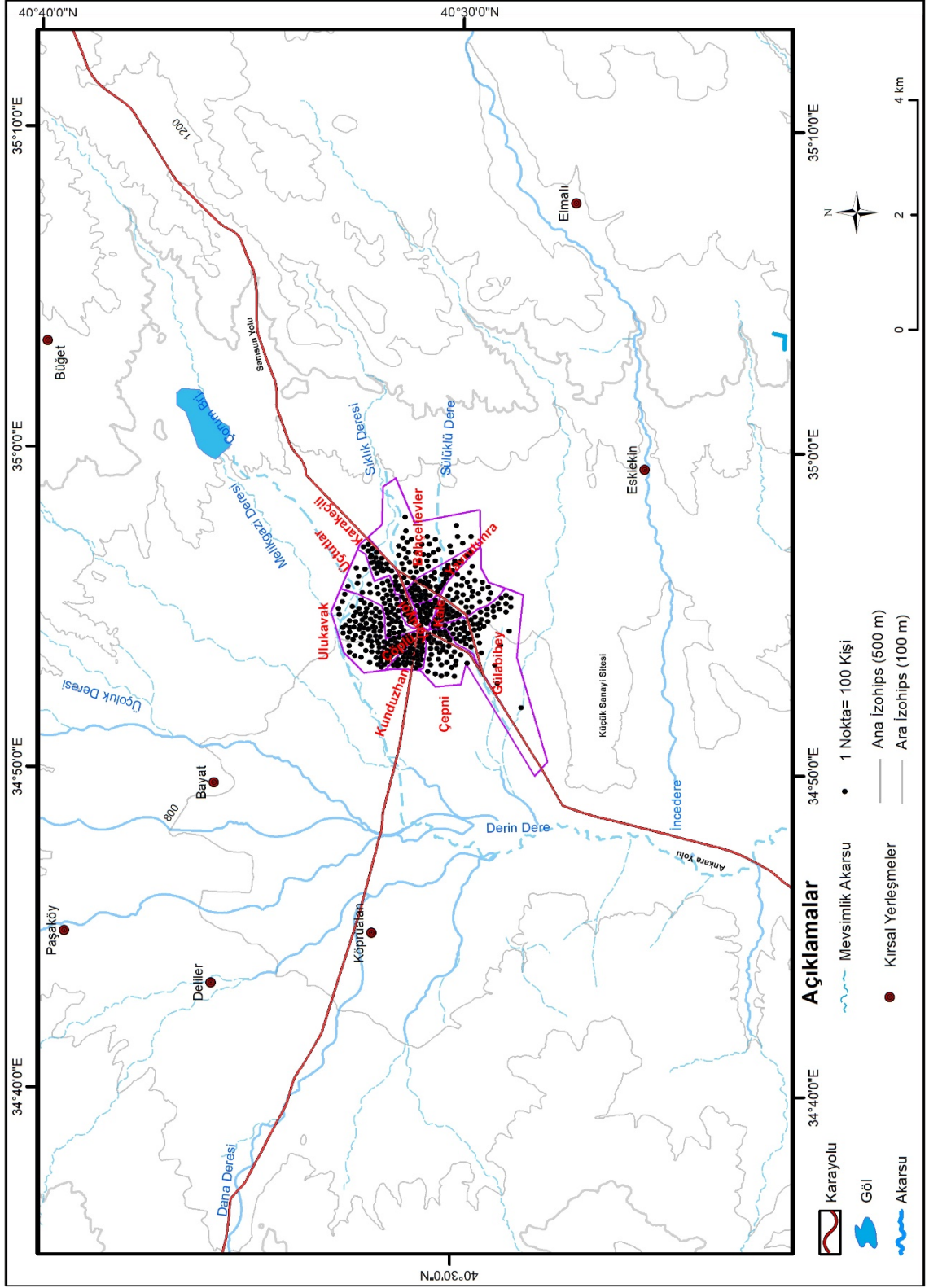
- 2000 yılında nüfusun mekânsal dağılımına bakıldığında, 1970 yılına göre bariz bir artışın olduğu görülmektedir (Harita 11, Harita 12). 1970 yılında Çorum'da nüfus **sentripedal** bir eğilim göstermektedir. Bu dönemde nüfus, kent özekleri çevresinde toplanma eğilimindeyken, 2000 yılıyla birlikte **sentrifugal** bir eğilim göstererek, dağılma ve saçılma kent çeperinde yeni yerleşim birimlerinin oluşmasına sebep olmuştur. 2000 yılında mevcut mahallelere araştırma sahasının K'yinde Buharaevleri Mahallesi, G'de ise Mimar Sinan Mahallesi eklenmiştir.

- Buharaevleri Mahallesi, 1987 yılında gecekondü önleme bölgesi olarak imara açılmış ayırık nizam yapılaşma ile mevcut kent doku tipinden farklı bir doku özelliği ortaya çıkmıştır.

- Mimar Sinan Mahallesi, 1987-1988 yılları arasında küçük sanayi sitesinin kurulması ve araştırma sahasında sanayi faaliyetlerinin artmasına paralel olarak gelişmeye başlamıştır. Özellikle çalışma alanlarına yakın olmasından dolayı gecekondü tipi konutların hızla geliştiği bir yerdir.

- 2000 yılında, en kalabalık nüfuslu mahalle, 1970 yılında en az nüfusa sahip Bahçelievler mahallesidir (Tablo 11). 30 yılda yaklaşık 8 kat büyümüştür. Büyümenin temel nedeni iki katlı binalara ek olarak, 1980 yılından sonra artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için çok katlı konut inşaa edilmesidir (Harita 12). Böylece kent çeperinde (periferisinde) kurulan Bahçelievler mahallesi, sonraki dönemlerde en çok büyüyen ve gelişen mahalle olmuştur.

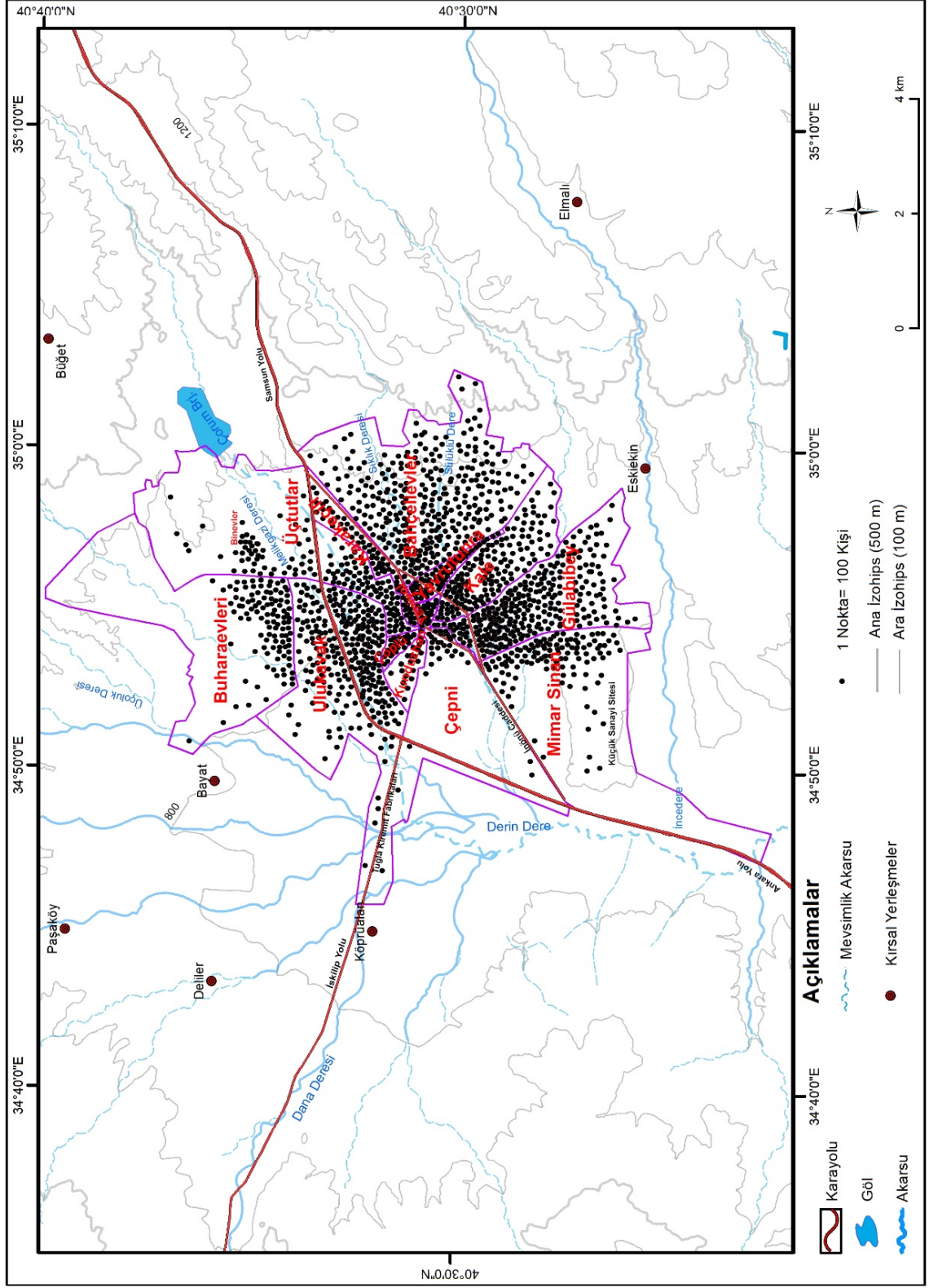
- Ayrıca Gülabibey ve Ulukavak mahalleleri kentin diğer kalabalık nüfuslu mahalleleridir.

- Bu dönemde kent özeğini oluşturan Çepni, Çöplü, Kunduzhan ve Yeniyol mahalleri en az nüfusa sahip mahallelerdir. Kent özeklerini oluşturan bu mahallelerden özellikle Yeniyol ve Çepni'nin merkezi iş ve ticaret sahanı oluşturmaları, konut alanlarını ticaret alanları lehine daraltmıştır. Eski kent dokusunda yenilenmeler olmasına rağmen yeni ve çok katlı dokunun yanı sıra eski ve harabe (metruk) konutlar bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı kentsel nüfus merkezden çevreye doğru yayılma eğilimi göstermektedir (Harita 12).

- Özellikle eski Ankara-Samsun (İnönü ve Gazi caddeleri) yolunun kent içinde kalması ve yeni çevre yolunun 1985 yılında yapılması ile birlikte artan bağlantı yollarına bağlı olarak kent nüfusu ova tabanında yayılmaya başlamıştır. Parçalı hisse satışları ile birlikte yakın çevreden göçle gelen nüfusun yeni konut alanları oluşturmaları kentsel nüfusun yayılmasına neden olmuştur. Bu yayılma kent morfolojisini etkileyerek dağınık ve yayılan bir kent fizyonomisine neden olmuştur.

- 2000 yılında kentsel alan yeni mahallelerin eklenmesiyle birlikte 49,83 km²'lik bir alana yayılmıştır. Bu dönemde sadece kullanılan alan artmamış bunun yanında 1 km² lik bir alana düşen nüfus yaklaşık 3237 kişiye yükselmiştir. Bir önceki döneme göre hem kentsel alan büyümüş hem de km² düşen kişi sayısı artmıştır. Kentsel nüfus sentrifugal eğilim göstererek merkezden çevreye doğru dağılmaya başlamıştır. Özellikle kentin doğusu ve kuzeyinde bulunan mahalleler yoğun nüfuslu alanlar haline gelmiştir. Ancak kentin yerleşim alanı batısında bulunan 50 m. genişliğindeki Ankara-Samsun karayolu ile kuzeybatıda lineer bir gelişim gösteren sanayi kuruluşlarının bulunduğu Çorum-İskilip yolu nüfusun dağılışını sınırlandırmıştır. Fakat araştırma sahasının kuzeyde Ankara-Samsun yolunu aşarak Binevler ve Buharaevleri toplu konut alanlarının kuzeyi, güneyde ise Yaydığın tepesi ile Küçük Sanayi sitesi kentsel nüfusun dağılışının sınırlandığı diğer alanlardır (Harita 12).

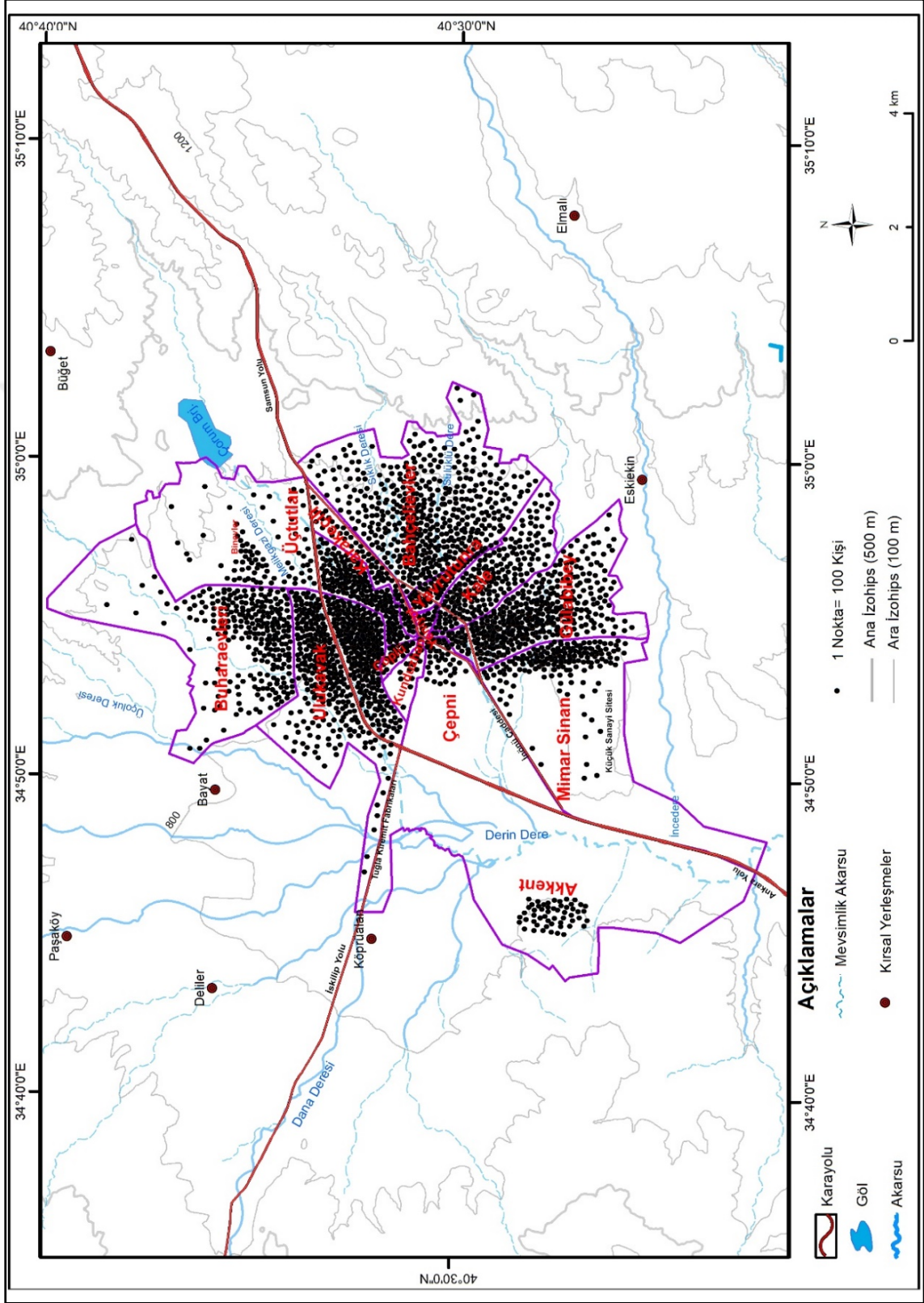

2000 yılıyla birlikte nüfusun **sentrifugal** eğilim göstermesinde etkili olan nedenler şunlardır:

- ✓ Yeni konut alanlarının ortaya çıkması
- ✓ 3 nolu gecekondu önleme projesi ile Mimar Sinan Mahallesinin kurulması
- ✓ Ankara yolu üzerinde Organize Sanayi bölgesinin kurulması
- ✓ Yaydığın tepe mevkinde Küçük Sanayi Sitesinin kurulması
- ✓ Buharaevleri mahallesinin kurulması
- ✓ Parçalı-Hisse satışları ile yeni konut alanlarının açılması
- ✓ Kırsal karakterli alanların kentsel alanın içinde kalması gibi sebeplerle kent nüfusu merkezden çevreye doğru yayılmaya başlamıştır.

• 2005-2009 yılları arasında kentin güneybatıda plato yamacında TOKİ tarafından polis lojmanı olarak inşa edilmiş Akkent mahallesinin kurulmasıyla Çorum'da mahalle sayısı 14'e çıkmıştır. Kentsel yapılı alanın çevresinde kamusal arazi özelliği gösteren bu alan arsa fiyatlarının ucuz olmasından dolayı TOKİ tarafından tercih edilmiştir. İlk yapım aşamasında 40 blok, 350 konuttan oluşan kentsel yapılara ek olarak 2009-2011 yılları arasında ise düşük gelir grupları için 300 konut TOKİ tarafından inşaa edilmiştir. Böylece Çorum kentsel alanı 12 km² daha büyüyerek 61,83 km²'lik bir alana yayılmıştır.

• Günümüzde kentsel nüfusun dağılışına bakıldığında (Harita 13); Akkent mahallesinin kurulmasıyla birlikte kentsel örüntü parçalı bir görünüm kazanmıştır. Akkent mahallesi kurulduğu mekânın coğrafik özellikleri itibari ile Çorum kent bütününden ayrılmaktadır. Kuruluş yeri açısından bakıldığında Çorum ovası ve ana ulaşım güzergâhlarına hâkim bir noktada kurulmuştur. Bu durum kentsel saçaklanmada sıçrayarak (leapfrog development) gelişime neden olmuştur.

Sonuç olarak Çorum’da nüfusun dağılışı kentin morfolojik gelişim dönemlerine göre değişmektedir. 2000’li yıllara kadar bütünsel bir görünümde olan kentsel örüntü, bu dönemden sonra parçalı bir görünüm kazanmıştır. Özellikle Kent çeperinde bulunan alanlarda toplu konut uygulamaları (Akkent mahallesi), ikincil konut edinme süreçleri kent fizyonomisinin parçalanmasına sebep olmuştur. Buharaevleri kuzeyinde Slimkent, Haskent gibi siteler ile münferit ikincil ev sahipliği kentsel örüntünün parçalı bir görünüm kazanmasında etkin rol oynamıştır. Günümüzde en fazla nüfusa sahip mahalleler, Ulukavak, Bahçelievler ve Gülabibey mahalleleridir. Nüfusun en az olduğu mahalleler ise kent özeğinde bulunan her geçen gün merkezi iş ve ticaret merkezi tarafından dönüştürülen Yeniyol Mahallesi, bu alanına yakın olmaları nedeniyle çöküntü alanı haline gelen Çöplü, Çepni ve Kunduzhan mahalleleridir (Harita 13). Aynı zamanda bu mahalleler geleneksel kent dokusu özelliği gösteren alanlardır. Çepni, Kunduzhan ve Çöplü mahalleleri kentsel doku sağlıklılaştırma projeleri ile kentsel dönüşüme girerek çok katlı konut alanlarına dönüşmektedir. Böylece gelecek yıllarda tekrar yoğun nüfuslu alanlar olması muhtemeldir.

Nüfus yoğunluğu, sınırları belirli bir mekân üzerinde yaşayan nüfusun, mekânın sınırlarına oranlanmasıyla bulunur. Bu yöntem ile daha çok nüfusun mekânsal dağılımında coğrafi faktörlerin oynadığı rol ortaya çıkartılmaya çalışılır. Genellikle coğrafya çalışmalarında 3 tür nüfus yoğunluğundan bahsedilir. Bunlar Aritmetik nüfus yoğunluğu, Fizyolojik nüfus yoğunluğu ve Zirai (tarımsal) nüfus yoğunluğudur. Ancak günümüzde nüfusun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşamasından dolayı bu yoğunluk hesaplamaları tam doğru sonuçları verememektedir. Bunun için son dönemlerde coğrafya çalışmalarında kullanılmaya başlanan **Kentsel Nüfus Yoğunluğu** kavramı yaygınlaşmıştır. Kentsel nüfus yoğunluğunu diğer yoğunluk hesaplamalarından ayıran en önemli fark kent sınırlarında hemen hemen her alanın kullanılıyor olması ve kullanılmayan alanların ise muhtemel hizmet alanları içinde olmasından dolayı kentsel alan bir bütün olarak değerlendirilmektedir.

Kentsel nüfus yoğunluğu, bir fizyolojik yoğunluk hesaplama aracı olarak planlamalarda kullanılmakta ve plan türüne göre yoğunluk hesaplamaları değişmektedir. Örneğin Çevre Düzeni planlarında sanayi tesisleri ve kentsel açık alanlar yoğunluk hesaplamalarından çıkartılarak yapılmakta iken, Nazım İmar Planlarında ise bina (yapı) bazlı yoğunluk hesaplamaları yapılmaktadır. Bu durum kentin kullanılan alanlarını sınırlamakta ve yoğunluk değerlerinin artmasına neden olmaktadır. Oysa kentsel alan

olarak kabul edilen tüm alan hesaplamalara dâhil edilmelidir. Böylece morfolojik sınırlar içinde düşük ve yüksek yoğunluklu bölgelere göre planlamalar yapılabilir.

Çorum'da kentsel nüfus yoğunluğu doğal ve beşeri faktörlere bağlı olarak zamansal ve mekânsal farklılıklar göstermektedir. 1955 yılına kadar nüfus yoğunluğu homojen bir dağılışı göstermektedir. Ancak bu dönemden sonra kentte yaşanan sosyo-ekonomik değişikliklerle birlikte göç ve doğal nüfus artışına bağlı olarak heterojen bir yapıya kavuşmuştur. Çorum 1955 yılından önce kırsal karakterli bir yerleşim birimi görünümündeyken özellikle sanayi ve inşaat sektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak kent özeklerinden çevreye doğru nüfus yoğunluğu değişmiştir.

Çorum'da kentsel alan kullanımı ve nüfus yoğunluğu dönemlere göre farklılık göstermektedir. 1970 yılında Yeniyol, Çöplü ve Yavruturna mahalleleri nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu alanlardır (Tablo 12). Aynı zamanda kent özeklerini de oluşturan bu mahallelerden çevreye doğru nüfus yoğunluğu azalmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken önemli husus, kent parçalarının idari sınırlarıdır.

Çorum mahalle sınırları incelendiğinde günümüzdeki sınırlar geçmiş dönemlerde de kullanılmıştır. Ancak 1970 yılında kentsel örüntü ile mahalle sınırlarının uyduğu yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir. Kentsel gelişme ile mahalle sınırları genişlemiş ve yeni kent parçalarının eklenmesi ile Mimar Sinan, Buharaevleri ve Akkent mahalleleri eklenmiştir.

Tablo 12 incelendiğinde mahalle nüfusları ve toplam kentsel mekân alanları görülmektedir. Bu verilere göre kentsel nüfus yoğunluğu ile gerçek nüfus yoğunluğu arasında farklar bulunmaktadır. Şöyle ki kent özekleri merkezi iş ve ticaret merkezi olma özelliklerinden dolayı toplam mahalle nüfusunda sürekli bir azalma görülmektedir. Örneğin Çorum'un en önemli Merkezi İş ve Ticaret merkezi olan Yeniyol, Çöplü ve Kunduzhan mahallelerin kentsel nüfus yoğunluğu sürekli azalma eğilimindedir. Buna karşılık kent özekleri çevresinde bulunan Bahçelievler, Buharaevleri, Üçtutlar ve Ulukavak mahallelerinde ise kentsel nüfus yoğunluğu artmaktadır. Bu durum kent içi arazi kullanımı ile çelişmektedir. Çorum'da gerçek nüfus yoğunluğunda gün içinde büyük değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimde etkili olan faktörler ise şunlardır:

- Merkezi iş ve Ticaret alanlarının kent özeğinde bulunan Yeniyol Mahallesi ve komşu mahallelerin kesişim alanları
- Toplu taşıma sistemlerinin MİS bölgesine bağlanması
- Oturulan yer ile çalışılan yerin farklı olması

- Çalışma alanlarına günlük hareketin fazla olması
- Önemli sanayi tesislerinin kent çeperinde bulunması
- Çorum'un çevresinde bulunan kırsal alanı kapsayan bir hinderlantının olması
- Kent özekleri çevresinde bulunan mahallelerde konut yoğunluğu ve mahalle

nüfusunun fazla olması gibi sebeplerden dolayı aslında görece düşük olarak gözükken başta Yeniyol, Çöplü, Kunduzhan, Karakeçili, Yavruturna ve Gülabibey mahallelerinin kesişim alanları en yoğun nüfuslu alanlardır. Ancak bu alanların nüfus yoğunluğu sadece gündüz en yüksek seviyeye ulaşmaktadır.

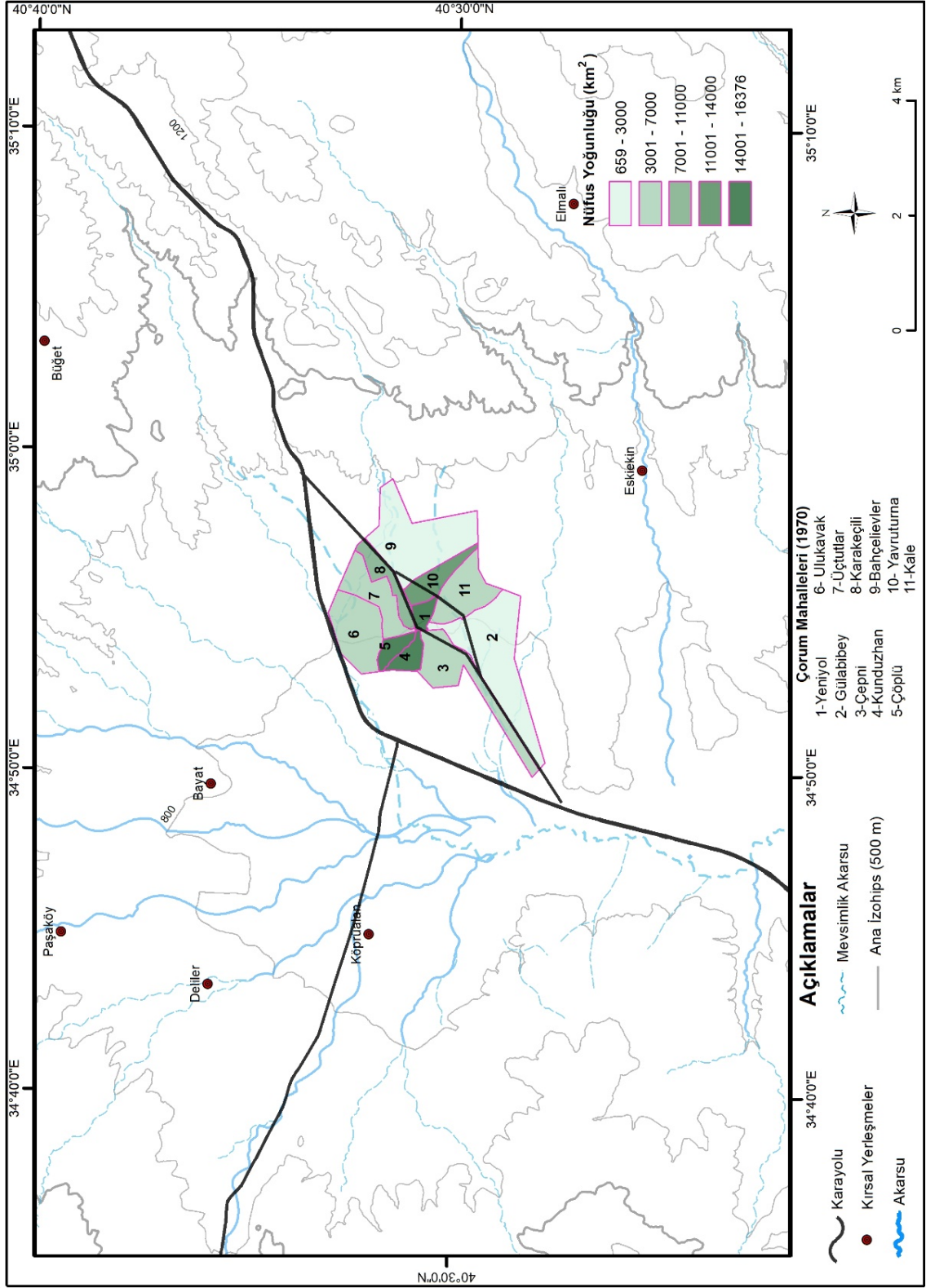
Tablo 12: Çorum'da Dönemlere Göre Nüfus Yoğunluğu

Mahalleler	1970			2000			2018		
	Nüfus	Arazi km ²	KNY*	Nüfus	Arazi km ²	KNY	Nüfus	Arazi km ²	KNY
Akkent	...	...	...	...	...	...	7948	12	662
Bahçelievler	3906	2	488	31557	8	3945	46280	8	5785
Buharaevleri	...	...	...	10950	8	1369	26606	8	3326
Çepni	4415	0,81	1104	3 454	5,4	659	3599	5,24	687
Çöplü	5903	0,21	28110	3 243	0,21	15443	2549	0,21	12138
Gülabibey	5353	2	1338	27 486	4	6872	40825	4	10206
Kale	5417	1	2709	14 735	2	7368	19447	2	9724
Karakeçili	4385	0,4	4385	6 374	1	6374	6239	1	6239
Kunduzhan	4913	0,25	4913	3 602	1	3602	3095	1	3095
Mimar Sinan	...	...	...	11 728	8	1466	16529	8	2066
Ulukavak	6356	0,95	1059	26 254	6	4376	57562	6	9594
Üçtutlar	4457	0,8	637	12 148	7	1735	24038	7	3434
Yavruturna	6389	0,46	13889	7 533	0,46	16376	7579	0,46	16476
Yeniyol	4606	0,16	28788	2 257	0,16	14106	1510	0,16	9438

Kaynak: Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *KNY: Kentsel Nüfus yoğunluğu.

Çorum'da kentsel nüfusun yoğunluğu yıllara göre farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık kentsel fizyonominin sürekli değişmesinden kaynaklanmaktadır. İlk olarak kent özeğinde toplanma eğiliminden dolayı nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu alanlar geleneksel dokulu mahallelerdir. Bu mahallelerin kentin özeğinde bulunması ve sonraki yıllarda oturulan yer ile çalışılan yerin farklılaşmasına bağlı olarak nüfus yoğunlukları değişmektedir. Çorum'da yıllara göre kentsel nüfus yoğunluğu şu şekildedir.

- 1970 yılında kent özeklerinden çevreye doğru nüfus yoğunluğu azalmaktadır (Harita 14). En yoğun nüfuslu mahalle km²'ye 28.788 kişinin düştüğü Yeniyol Mahallesi iken, en düşük yoğunluklu mahalle ise Bahçelievler mahallesidir.

- Bahçelievler Mahallesi kentte bulunan orta ve üst gelir grubunun konut ihtiyacını karşılamak üzere kent özeğinin doğusunda kurulmuştur. Kuruluş yeri olarak kent özeğine yakın ancak arsa fiyatları düşük çeper kuşak arazileri üzerinde toplu konut uygulamaları ile gelişmiştir.

- 1970 yılında Bahçelievler mahallesinde km^2 'ye 488 kişi düşmektedir.

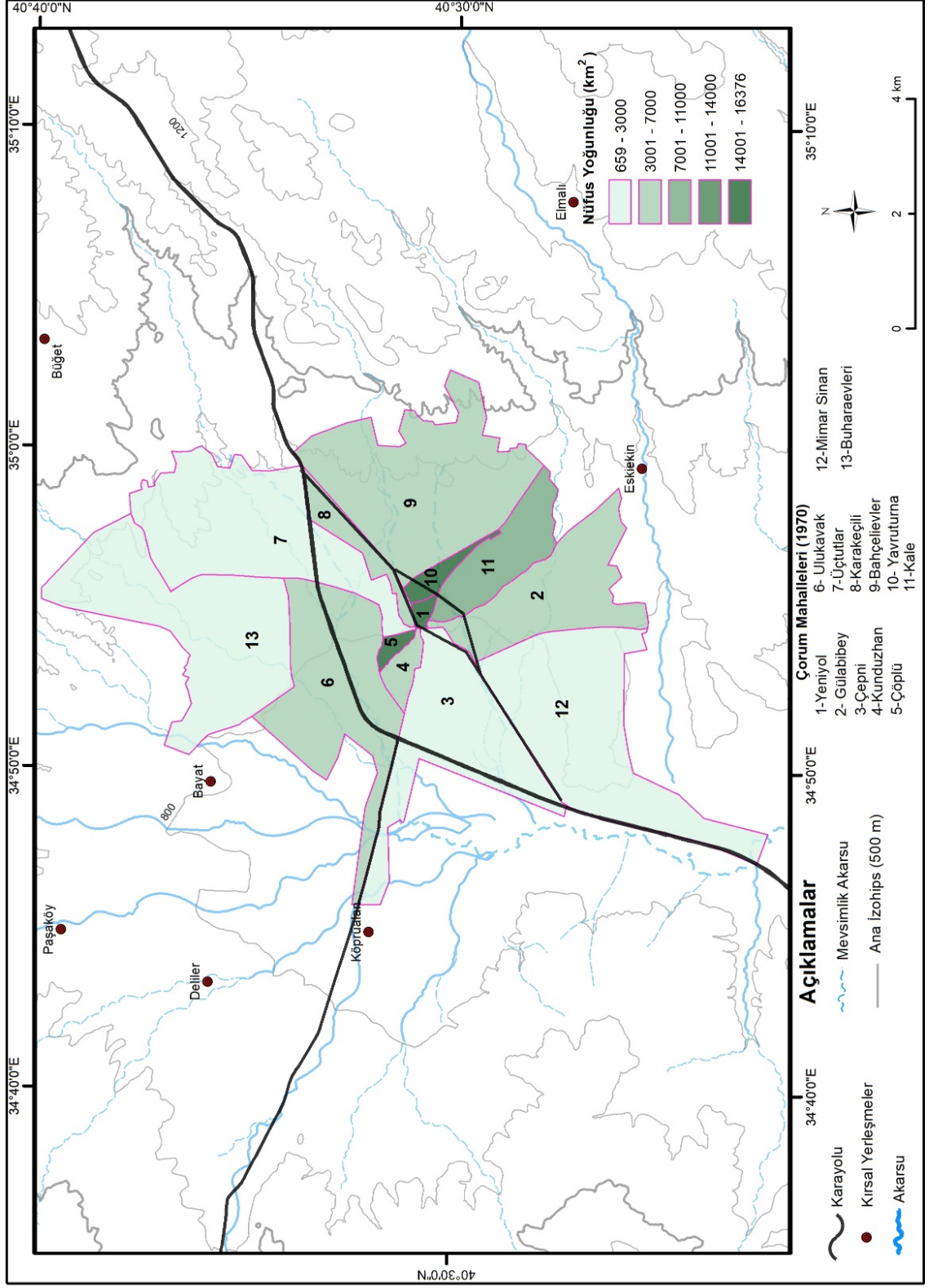
- Bu dönemde kentsel nüfus yoğunluğunun düşük olduğu diğer mahalleler ise araştırma sahasının KD'sunda Üçtutlar mahallesi ile Ulukavak mahallesidir. Üçtutlar mahallesinin kent özeğine yakın alanlarda apartman tipi konutlar yaygınken, kent çeperine doğru kırsal karakteri baskın konutlar yaygınlaşmaktadır. Ulukavak mahallesi kent çeperinde gelişim göstermesinden dolayı nüfus yoğunluğu düşüktür.

- 2000 yılında kentsel gelişmeye bağlı olarak kent özeği çevresinde bulunan mahallelerde kentsel nüfus yoğunluğu artmaya başlamıştır. 1970 yılında düşük nüfus yoğunluğuna sahip Kale, Gülabibey, Bahçelievler ve Ulukavak mahallelerinde nüfus yoğunluğu artmıştır (Harita 15). Bu artışın en önemli sebebi kentin gelişme eğiliminin bu mahallelere doğru olmasındandır. Aynı zamanda değişen konut ve imar politikaları ile özellikle Ulukavak mahallesinde 8-12 katlı konutların yapımına başlanması, Kale ve Gülabibey mahallelerinde kentsel dönüşümle birlikte müstakil konutların yerine 5 katlı konut alanlarının yapılmasından dolayı kentsel nüfus yoğunluğunun arttığı görülmektedir.

- 2000 yılında kente yeni eklenen Mimar Sinan mahallesi, Buharaevleri mahallesi ve kentin önemli kentsel gelişim alanlarından olan Üçtutlar mahallesi en az nüfus yoğunluğuna sahip mahallelerdir.

- Üçtutlar mahallesinde en önemli gelişme daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere 1970'lerde bir konut kooperatif gelişimi olarak ortaya çıkan Binevler konut projesi olmuştur. Bu yapılaşma deseni halen varlığını korumaktadır. Ancak kent öteklerine yakın eski kent dokusuyla Binevler arasında kalan yaklaşık 5 km'lik alan önemli bir gelişme gösterememiştir. Ayrıca villa tipi iki katlı konut dokusunun bozulmadığı özellikle kentin orta ve üst sınıfının en çok tercih ettiği mahalledir (Harita 17).

- 2000 yılında en çok gelişme gösteren bir diğer mahalle Buharaevleri mahallesidir. Buharaevleri mahallesi çevre yolunun 1985 yılında yapılmasından sonra gelişmeye başlamış ve 2000'li yıllarla birlikte kentin en önemli gelişim akslarından birisi oluşturmıştır.

- Buharaevleri mahallesinde ilk yerleşme dokusu çevre yolunun kuzeyinde dere yatağında gecekondular şeklinde olmuştur. Ancak gecekondular önleme bölgesi olarak imara açılmasıyla birlikte çok katlı konut yapımına başlanmış ve mevcut gecekondular küme evler şeklinde yenilenmiştir. Bu dönemle birlikte bölgede yüksek standartlı steril mekan üretimi şeklinde kapalı siteler gelişim göstermiştir.

- Buharaevleri mahallesinde en yoğun nüfuslu alanlar, Üçtutlar mahallesi sınırı ile Ulukavak mahallesinin kuzey sınırına yakın ana ulaşım akslarına yakın alanlardır. Çünkü tarihi dönemlerde nüfusun dağılışı su kaynaklarına göre belirlenirken günümüzde ulaşım ağırları belirleyici konumdadır.

- 2000 yılında kentsel alan kullanımı bir önceki dönemle kıyaslandığında mevcut kentsel örüntü alanı 42,13 km²'lik bir artış göstermiştir (Tablo 12, Harita 15). Bu artışın en önemli sebebi Bahçelievler, Ulukavak ve Üçtutlar mahalle sınırları genişlerken, Mimar Sinan ve Buharaevleri mahallelerinin kentsel alana eklenmesidir.

- Çorum'da 2018 yılında kentsel nüfus yoğunluk değeri yüksek olan mahalleler, kuzey, kuzeydoğu, doğu ve güneydoğu çeperlerinde ve 750-1000 metre yükselti basamağındaki yayılım göstermektedir (Harita 16).

- Bu mahallelerde fazla nüfus yoğunluğunun fazla olmasının sebebi yatayda gelişmeye ek olarak dikey yapılaşmanın fazla olmasıdır. Böylece birim alana düşen kişi sayısı artmaktadır.

- Bu dönemde kent öteklerinin halen çok yoğun nüfuslu alanlar olduğu ancak bu yoğunluğun her geçen gün azaldığı en dikkat çeken unsurdur. Yeniyol ve Çöplü mahalleleri geçmiş dönemlere oranla nüfus yoğunluğunun azaldığı ancak günümüzde kentin önemli nüfus toplanma alanlarıdır (Harita 16).

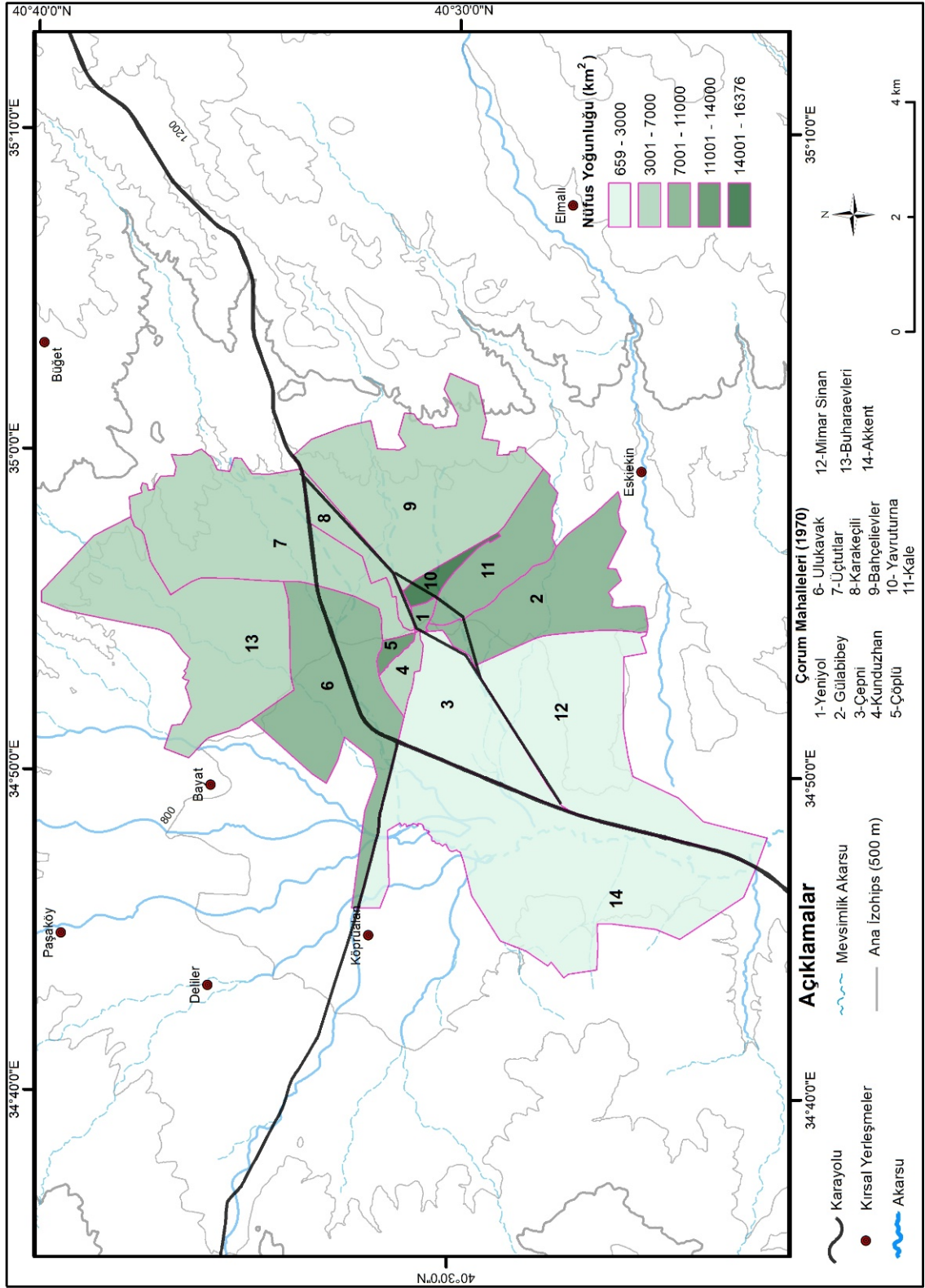
Sonuç olarak 1970, 2000 ve 2016 nüfus yoğunluğu haritaları incelendiğinde, Çorum'da nüfus yoğunluğunun bariz olarak arttığı görülmektedir. Artış Harita 21'den de görülebileceği üzere rastgele değil, aksine kentin gelişim yönlerine paralel bir seyir göstermektedir.

1970'li yıllarda daha çok kent özeği ve çevresi yoğun nüfuslu alanların başında gelirken, 2000 yılında yeni Buharaevleri ve Mimar Sinan mahallelerinin eklenmesiyle kentsel nüfus, kent çeperlerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemle birlikte kent çeperlerinde kentleşme eğilimleri ile Çorum'da nüfus yoğunluğunun mekânsal dağılımında yeni görünüm ortaya çıkmıştır. Kent çeperinde nüfus yoğunluğu artarken kent özeğinde (MİS bölgelerinde) nüfus yoğunluğu azalmıştır (Tablo 12).

Bu azalmanın nedeni merkezi iş ve ticaret alanı (MİS) sınırlarının gelişmesidir. Genişleyen sınırlarla birlikte MİS'e yakın konut alanları işlev değiştirerek çalışma alanına dönüşmüştür. Kent merkezinde yaşanan bu dönüşümle birlikte ADNKS'den alınan verilere göre yapılan nüfus yoğunluğu tablo ve haritalarında nüfus yoğunluğun azalma eğiliminde olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak ülkemizde kentlerin büyük bir çoğunluğu hizmetler sektörüne dayalı gelişmiştir. Kent özeklerinde kamusal binalar, perakende ve toptan satış mağazaları, alış veriş merkezleri gibi konut dışı kullanımların yaygın olmasından dolayı nüfus yoğunluğu düşük çıkmaktadır. Fakat kentsel alan kullanımında kent özekleri gündüzleri nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu yerlerdir.

Kentsel nüfus yoğunluğu haritaları incelendiğinde göze çarpan bir başka detay araştırma sahasının GB ve B'sında Çepni, Mimar Sinan ve Akkent mahallelerinde kentsel nüfus yoğunluğunun düşük olmasıdır. Bu alanlarda nüfus yoğunluğunun düşük olmasının sebepleri şunlardır;

- Geçmişte bu alanların kent çeperinde tarım arazileri olarak kullanılması
- Kampüs biçimli kullanım alanına sahip kamusal alanların (askeriye, il özel idare, okullar, hastane, karayolları, otogar, stadyum) yaygın olması
- Kentin sanayi tesislerinin Ankara yolu üzerinde bulunmasıdır.

3.3 Çorum'da Nüfusun Cinsiyet Yapısı

Kentsel alanı oluşturan fiziksel dokuda yaşayan nüfusun sayısal değerleri kadar, bu nüfusun yaş ve cinsiyet değişkeni de son derece önemlidir. Çünkü kentsel nüfusun yapısal durumunun iyi bir gözlemle analiz edilmesi geleceğe yönelik kentsel mekânın planlanmasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle mevcut kentsel örüntülü alanda yapılan çalışmalarda yaş grupları ve cinsiyet durumuna bakılarak planlama yapılabilir. Böylece standart planlama çizimlerinden ziyade toplum bilimsel planlama; gelecekte karşılaşılabilecek sorunların önüne geçilmesi yönünde son derece etkilidir. Böylece hem kent ölçeğinde hem de mahalle ölçeğinde demografik yapının kent morfolojisi üzerindeki etkileri hakkında önemli ipuçları verir.

Çorum'da nüfusun cinsiyet oranlarının tarihsel değişim süreci Çorum ili ve Türkiye kentsel nüfusu ile kıyaslandığında göze çarpan hususlar şunlardır;

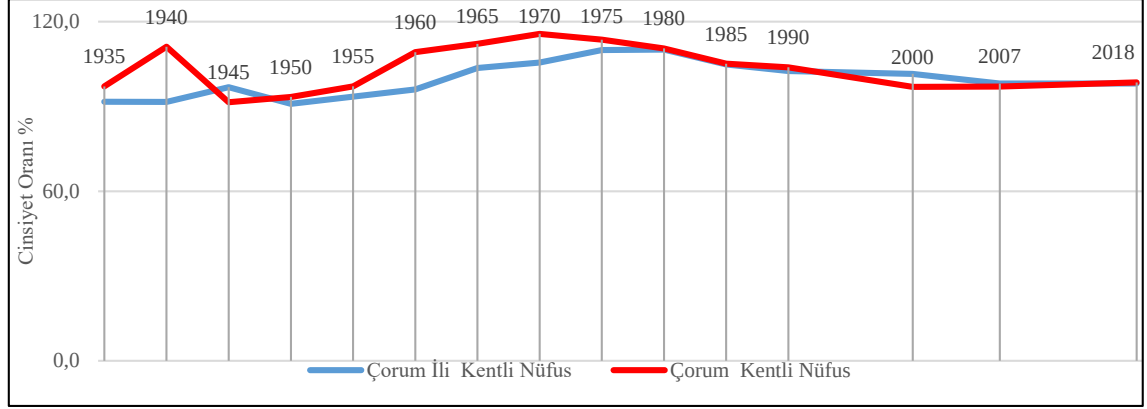
Tablo 13: Çorum İli ve Şehrinin Yaş ve Cinsiyet Yapısı (1935-2018)

Yıllar	Türkiye Kentli Nüfus			Çorum İli Kentli Nüfus			Çorum Kent Nüfusu		
	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı
1935	1969968	1832674	107,5	20992	22899	91,7	9927	10224	97,1
1940	2332558	2013691	115,8	21786	23778	91,6	11988	10788	111,1
1945	2503342	2183760	114,6	24274	25066	96,8	9702	10605	91,5
1950	2817318	2427019	116,1	22463	24704	90,9	11025	11808	93,4
1955	3743059	3184284	117,5	25123	26883	93,5	12694	13071	97
1960	4771433	4088298	116,7	30842	32111	96,0	18127	16599	109,2
1965	5783813	5022004	115,2	42689	41205	103,6	21976	19598	112,1
1970	7312714	6378387	114,6	49822	47210	105,5	29272	25304	115,7
1975	9004842	7864226	114,5	65094	59189	110,0	34495	30357	113,6
1980	10272130	9372877	109,6	76504	69465	110,1	39757	35969	110,5
1985	14010662	12855095	109,0	85624	81649	104,9	49570	47155	105,1
1990	17247553	16078798	107,3	101477	98954	102,5	59509	57301	103,9
2000	22427603	21578671	103,9	127863	125941	101,5	79405	81916	96,9
2007	24928985	24818874	100,4	154460	157437	98,1	99644	102678	97,0
2008	26946806	26664917	101,1	168116	172800	97,3	102016	104556	97,6
2009	27589487	27217732	101,4	170682	174670	97,7	105450	106968	98,6
2010	28308856	27913500	101,4	173939	176538	98,5	108018	110112	98,1
2011	28853575	28532131	101,1	175627	179388	97,9	112305	113622	98,8
2012	29348230	29100201	100,9	179240	182004	98,5	114687	116459	98,5
2013	35135795	34898618	100,7	180976	184550	98,1	117533	119205	98,6
2014	35755990	35530192	100,6	183057	186106	98,4	120872	122826	98,4
2015	36376395	36146739	100,6	185869	189107	98,3	124066	126398	98,2
2016	36936010	36735738	100,5	188809	192494	98,1	128523	130682	98,3
2017	40535135	40275390	100,6	261605	266817	98,0	146171	147879	98,8
2018	41139980	40863902	100,7	265678	270805	98,1	146299	148508	98,5

Kaynak: DİE-Genel Nüfus Sayımları (1935-2000), TÜİK-ADNKS Sonuçları, (2007-2018).

Ülke genelinde kentsel nüfusta, tüm sayım yıllarında cinsiyet oranının 100'ün üstünde olması erkek nüfusun kentlerde daha fazla olduğunu göstermektedir. Kentleşme hareketlerinin başladığı Cumhuriyetin ilk yıllarında idari fonksiyonların yanında sanayileşme hareketleri ve kentlerde hizmet sektöründe yaşanan gelişmelere paralel olarak 1935-1975 yılları arasında kırsaldan öncelikli olarak erkek nüfusunun kentlere göç ettiğinin en bariz göstergesidir. 1975 yılından sonra kadın/erkek cinsiyet oranlarında düşüşlerin başlamıştır. 2007 yılında nüfus sayım sisteminin değişmesi ile birlikte kentte yaşamasına rağmen kırsal alanlarda bulunan nüfusun da kentlere kaymasıyla kadın/erkek nüfus hemen hemen eşitlenmiştir (Tablo 13, Şekil 12).

Şekil 12: Çorum İli Kentli Nüfus ile Çorum Nüfusu Cinsiyet Oranlarının Değişimi

Araştırma sahasında cinsiyet oranının süreç içerisindeki seyri daha önce belirtilen nüfus hareketleri ile ilgilidir. 1935-1965 dönemlerinde ülke genelinde tüm sayım yıllarında olduğu gibi erkek nüfus fazla iken bu dönemde araştırma sahasında ve Çorum ili kentli nüfusunda kadın nüfus erkek nüfustan fazladır. 1965 yılından sonra Çorum ili kentli nüfusunda ilk defa erkek nüfus kadın nüfustan daha fazladır. Bu durum araştırma sahasında 1960 yılında gerçekleşmiştir. Çünkü Çorum merkezi yer olma özelliği göstermeye başlamıştır. Araştırma sahasında kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olmaya başladığı dönem 1990 yılı iken, Çorum ili ve ülke genelinde ise 2007 yılıdır (Tablo 13, Şekil 13).

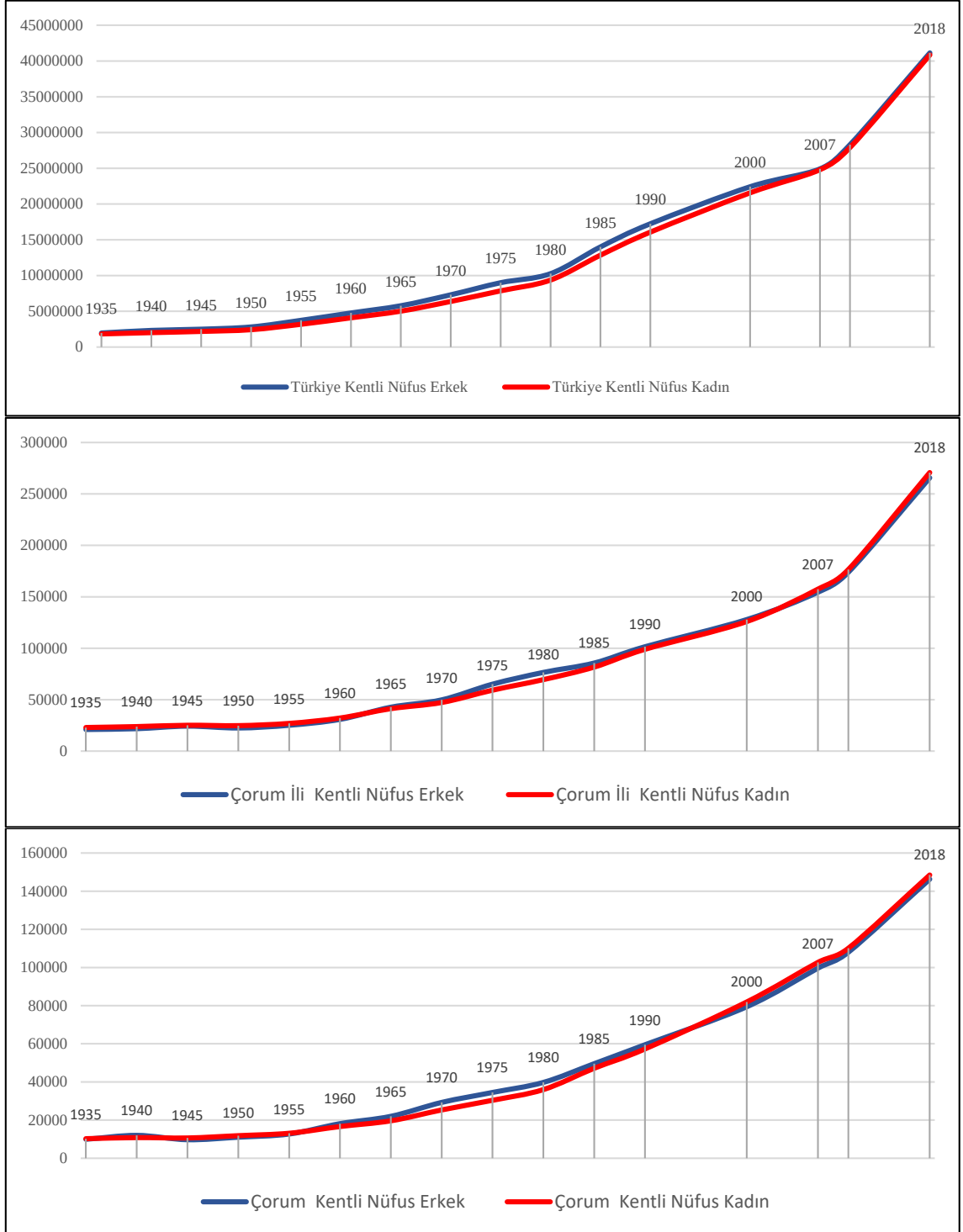
1935 yılıyla birlikte çalışma alanında cinsiyet oranı ülke ve il geneliyle kıyaslandığında Çorum ili kentli nüfusundan fazladır. Fakat 1945 yılında II. Dünya savaşının etkisiyle en düşük düzeye düştüğü görülmektedir. 1945-1955 yılları arasında Çorum ili ve Çorum'da erkek nüfusun kadın nüfustan az olduğu bir dönem yaşanmıştır.

Bu dönemde Çorum ile il genelinde cinsiyet oranları benzer bir seyir izlemektedir. Ancak Çorum'da cinsiyet oranı il geneli kentli nüfusa oranla daha yüksektir.

1960 yılından itibaren ülke genelinde cinsiyet oranında düşüşler başlamasına rağmen bu durum Çorum ili ve Çorum'da tersi bir seyir izlemektedir. Türkiye kentli nüfusunun cinsiyet oranı 116,7 iken, bu oran Çorum ilinde 96, Çorum'da ise 109,2'dir. Bu durum ülke genelinde yaşanan kırdan kente göçün şehirlerdeki demografik yapı üzerindeki etkilerini göstermektedir. Araştırma sahasının kentleşme hareketlerinde önemli bir yere sahip olan sanayileşme ve kentsel yatırımların 1955 yılından sonra başlaması demografik yapının değişmesinde temel sebeptir. Sanayileşme ile birlikte yeni istihdam alanlarının ortaya çıkması, ekonomik sektörlerde yaşanan teknolojik değişiklikler ve kentin yol bağlantılarında yaşanan değişimler ve haberleşmenin gelişmesi, Çorum'da erkek nüfusun kadın nüfusa oranla en yüksek seviyeye çıktığı yılların 1960-1990 yılları arasında olmasına neden olmuştur. Özellikle 1970 yılına kadar yapılan yatırımların etkisiyle Çorum'da en yüksek cinsiyet oranına (115,7) ulaşılmıştır. Bu durum ülke kentleşmesine paralel bir durumun araştırma sahasında da yaşandığını göstermektedir.

1990 yılından sonra araştırma sahasına yapılan yatırımların sınırlı kalması, demografik dönüşümün hemen hemen tamamlanmasından dolayı uzun sanayileşme/kentleşme döneminden sonra ilk defa kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu bir döneme girilmiştir. Bu dönemden sonra ülke cinsiyet oranına göre daha düşük ancak Çorum ili kentli nüfusu ve Çorum kent nüfusu cinsiyet oranlarının paralel bir süreç yaşadığı döneme geçilmiştir.

Şekil 13: Türkiye, Çorum İli ve Çorum'un Erkek ve Kadın Nüfuslarının Seyri (1935-2018)

Cinsiyet oranları tek başına bir alanın geçirdiği demografik dönüşümü açıklamada yeterli kalmayabilir. Özgür'ün (1999: 160) de vurguladığı gibi “cinsiyet oranları yaş grubu bazında ifade edildiğinde daha anlamlı sonuçlar ortaya çıkabilir. Ayrıca nüfusun yaş yapısı, nüfusla ilgili gelecekteki nüfusun yapısı ve coğrafi dağılışı için oldukça önemlidir. Meydana gelen doğumlar, ölümler, sağlık alanındaki gelişmeler, bebek ölümlerindeki azalmalar, ortalama yaşam süresindeki değişimler yaş yapısına farklılık kazandıran unsurlardır. Nüfusun yaş yapısındaki değişimler özellikle gelecekteki sosyal ve ekonomik analizlerin yapılabilmesi açısından gereklidir. İlerleyen yıllarda yerleşim birimlerinin okul ihtiyacı, derslik ihtiyacı, talep edilecek su miktarı, tüketilecek olan elektriğin miktarı, sağlık gereksinimleri, askere alınacak nüfus, iş ve konut talebi, olabilecek nüfus miktarının tayininin tamamı nüfusun günümüz yaş yapısı ile alakalıdır” (Akdemir, 2004: 103).

Nüfusun incelenmesi iki farklı sınıflandırmayla mümkündür. Bunlardan birincisi dar aralıklarla yapılan Uluslararası Standart Yaş Sınıflaması (USYS-97)-International Standard Age Classification (ISAC)'a göre tekli yaşlar ve 5'erli yaş grupları (0-4, 5-9, 10-14, ..., 85+) sınıflandırmalardır. İkincisi ise geniş aralıklı yaş gruplarına göre inceleme, 0-14 yaş grubunu oluşturan genç nüfus, 15-64 yaş grubundaki nüfus üretime katkı sağladığından, üretken nüfus (yetişkin nüfus) ve 65+ nüfustan oluşan yaşlı nüfus olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca ekonomik olarak 0-14 yaş grubu ile 65 ve üzeri yaş grubu Bağımlı nüfus olarak tanımlanmaktadır.

Araştırma sahasının nüfus yaş yapısına bakıldığında nüfusun yıllara paralel olarak değiştiği görülmektedir. Tablo 14 incelendiğinde 1985-2016 döneminde çocuk nüfusta azalmalar yaşanırken, yaşlı nüfusta ise artışlar görülmektedir. Çorum'un 1985 yılından sonra değişmeye başlayan yaş yapısında kentin sosyo-ekonomik olarak gelişmesi önemli bir unsurdur. 1985 yılıyla birlikte geç yayılma dönemini yaşamaya başlayan araştırma sahasında doğum oranları azalırken, ölüm oranlarında da azalmalar görülmektedir. 1985 yılında erkek nüfusun daha fazladır. Çorum, genç nüfusu yüksek, göç kentinin nüfus yapısı görülmektedir. Kuşkusuz bu durumun ana sebebi 1960'larda başlayan göç ve hızlı nüfus artışının bir sonucudur.

Tablo 14: Çorum'da Nüfusun Yaş Gruplarına Bölünüşü (1985, 2000 ve 2018)

Yıllar	1985					2000					2018				
Yaş Grupları	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Erkek	%	Kadın	%	Toplam
00-04	5398	5,6	5207	5,4	10605	7573	4,7	7100	4,4	14673	10569	7,22	10261	7,1	20830
05-09	6320	6,6	6140	6,4	12460	7751	4,8	7395	4,6	15146	11203	3,72	10510	3,5	20959
10-14	6501	6,7	5265	5,5	11766	8587	5,3	8039	5,0	16626	11316	4,16	11109	4,0	23672
15-19	5698	5,9	4737	4,9	10435	8914	5,5	8583	5,3	17497	11096	3,71	11394	3,9	21836
20-24	4458	4,6	4694	4,9	9152	5922	3,7	7847	4,9	13769	10081	3,59	10592	3,6	20809
25-29	4300	4,5	4207	4,4	8507	6774	4,2	7401	4,6	14175	11019	3,89	10967	3,9	22432
30-34	3620	3,8	3495	3,6	7115	6220	3,9	6380	4,0	12600	11960	4,15	12195	4,3	24357
35-39	3160	3,3	2942	3,0	6102	6378	4,0	6851	4,2	13229	11055	3,74	11193	3,7	21446
40-44	2249	2,3	2053	2,1	4302	5511	3,4	5518	3,4	11029	10044	3,16	9963	3,0	17721
45-49	1903	2,0	1877	1,9	3780	4525	2,8	4193	2,6	8718	9001	3,22	8802	3,2	18649
50-54	1898	2,0	1785	1,85	3683	3413	2,1	3385	2,1	6798	7931	2,42	8310	2,5	14210
55-59	1499	1,6	1580	1,6	3079	2268	1,4	2345	1,5	4613	11434	3,83	10646	3,6	21412
60-64	911	0,9	1025	1,1	1936	1902	1,2	2140	1,3	4042	6629	2,29	6683	2,3	13314
65-69	469	0,5	658	0,7	1127	1718	1,1	1846	1,1	3564	4948	1,57	5416	1,8	9624
70-74	500	0,5	612	0,6	1112	1048	0,6	1485	0,9	2533	3564	1,16	4138	1,3	7118
75+	534	0,6	782	0,8	1316	857	0,5	1369	0,8	2226	4449	1,47	6329	2,1	10183
Genel Toplam	49418	51,2	47059	48,8	96477	79361	49,2	81877	50,8	161238	146299	49,8	148508	50,2	294807

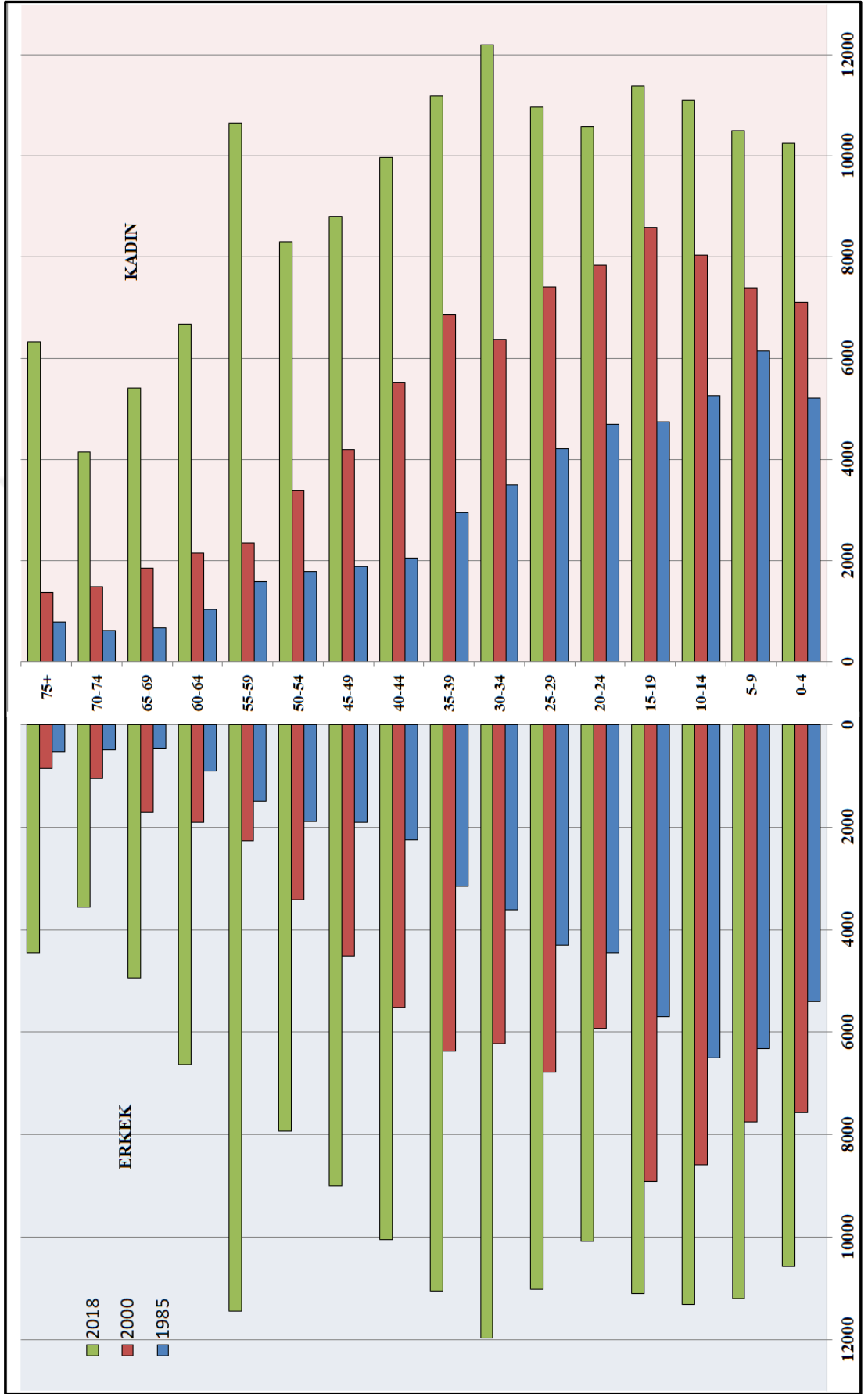
Kaynak: Genel Nüfus Sayımları (1985, 2000), TÜİK, ADNKS Nüfus İst.(2018)

Araştırma sahasında 1985 yılında nüfusun %36,1'ni 0-14 yaş grubu, %60,2'sini 15-64 yaş grubu ve %3,7'sini 65 yaş üzeri oluşturmaktadır. 1985 yılında araştırma sahası genel bağımlılık oranı %66,1 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl genç nüfus bağımlılık oranı %60 iken yaşlı nüfus bağımlılık oranı %6,1'dir (Tablo 15). Yıllara göre bağımlılık oranları düşerken, özellikle kadın yaşlı nüfusun, erkek yaşlı nüfustan daha fazla olduğu görülmektedir. Çocuk bağımlı nüfus oranı 1985'ten sonra azalmaya başlamıştır. Kadınların iş ve sosyal yaşam içinde daha fazla vakit geçirmesine bağlı olarak, kadın başına düşen çocuk sayısının azalmasından kaynaklanmaktadır. Doğum oranındaki azalma, yaşlı ve yaşlı bağımlı nüfusun payının arttığı yeni bir dönemi işaret etmektedir.

Tablo 15: Çorum'da Nüfusun 1985, 2000 ve 2018 Yılları Arasındaki Geniş Aralıklı Yaş Grupları ve Oranları ile Bağımlı Nüfus Oranları

Geniş Aralıklı Yaş Grupları									
Yaş Grupları	1985	%	Bağımlı Nüfus Oranı	2000	%	Bağımlı Nüfus Oranı	2018	%	Bağımlı Nüfus Oranı
0-14	34831	36,1	66,1	46445	28,8	51,4	65968	22,4	47,2
15-64	58091	60,2		106470	66,0		200995	68,0	
65+	3555	3,7		8323	5,2		28844	9,6	
Toplam	96477	100		161238	100		294807	100	

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri, ADNKS ve Genel Nüfus Sayımı Sonuçları 1985-2000-2018

Şekil 14: Çorum Nüfus Piramitleri (1985, 2000 ve 2018)

2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusun %28’ni genç, %66 yetişkin, %5,2’ni ise yaşlı nüfus oluşturmaktadır. 2000 yılından sonra, araştırma sahasında her yaştan kadın nüfus payının arttığı bir dönemdir. Böylece nüfus piramitlerinde kadın nüfus payı daha fazladır. 1985 ve 2000 yılları nüfus piramitleri karşılaştırıldığında yaş gruplarına göre artışın devam ediyor olması en önemli sonuçtur. 2000 yılında, 0-15 yaş grubunun toplam nüfustaki oranı düşerken, 15-64 ve 65 yaş üzeri grubun oranı artmıştır. 2000 yılı nüfus sayımlarına göre toplam nüfusun % 28,8’ni genç nüfus, % 66’nı yetişkin nüfus ve % 5,2’ni ise yaşlı nüfus oluşturmaktadır. 2000 yılının bağımlılık oranı ise bir önceki döneme göre %14,7’lik bir gerileme ile %51,4’e gerilemiştir. Bu büyük gerilemenin kuşkusuz en önemli nedenleri toplumsal cinsiyetteki kadın payının artması, refah seviyesinin yükselmesi ve azalan doğumlara bağlı olarak çocuk bağımlı nüfustaki gerilemedir. 1985-2000 arasında nüfusun doğal yollarla arttığı, kentleşmeye paralel olarak doğum oranlarında düşüşler yaşandığı görülmektedir.

Son olarak güncel nüfus piramidi incelendiğinde önceki dönemlere oranla 0-14 yaş grubunda miktar olarak artış olmasına rağmen toplam nüfus içindeki oranında azalmalar olmasına karşılık, 15-64 ve 65+ üstü yaş gruplarının toplam nüfus içindeki oranı artmıştır. 2018 yılı nüfus sayımına göre toplam nüfusun % 22,4’ü çocuk nüfus, %68’ini yetişkin nüfus ve % 9,6’sı de yaşlı nüfus oluşturmaktadır. 2018 yılında Çorum sosyo-ekonomik açıdan gelişmişliğin bir göstergesi olarak doğum oranlarının düşük, bebek ve çocuk ölümlerinin az olduğu bir nüfus yapısına sahiptir. Sanayileşme ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak tüm dünyada yaşanan değişim, Çorum’da da;

- Hayat standartlarını değiştirmiş,
- Kentsel yaşam tarzını hâkim kılmış,
- İş yaşamı ve sosyal yaşam anlayışlarını değiştirmiş,
- Kadın başına düşen doğum miktarını düşürmüş,
- Ortalama yaşam beklentisini artırmış,
- Medyan yaşı yükseltmiş,
- Nüfusu daha da yaşlandırmıştır.

Bu durum merkezi ve ticaret sahasında kadın nüfusa yönelik mekânların artmasına, kadınların sosyal mekânda daha fazla görülmesine ve kentsel iktisadi fonksiyonların daha çok kadınlara hizmet eden bir yapıya dönüşmesine sebep olmuştur. Böylece kent morfolojisi etkilenmiştir. Ortalama hane halkı miktarındaki düşüş konutların büyüklü ve

yapısındaki değişim, sosyal donatıların farklılaşması, kentleşme hızındaki oransal gerileme, bu dönüşümün mekânsal yansımalarıdır.

3.4 Çorum'da Nüfus-İktisadi Yapı ve Kent Morfolojisi İlişkileri

Herhangi bir yerde faal nüfusun ekonomik faaliyetlere göre dağılışı o yerin hâkim ekonomik faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Bu dağılışı insanların ne kadarının hangi faaliyette bulunduğu tespitini mümkün kılar (Akova, 2011: 71). Elbette bu durum yerleşmelerin ekonomik ve sosyal karakterlerini tek bir faktöre bağlı açıklamak o yerleşmenin ekonomik karakterini göstermede yetersiz kalabilir. Özellikle Türkiye'de olduğu gibi daha çok demografik olarak büyüyen yerleşmelerde kentin hâkim ekonomik yapısı ve kentli nüfusun mekânsal dağılımıyla ekonomik yapı arasında önemli ilişkiler vardır. Bir yerleşim biriminin morfolojisini belirleyen unsurlardan biride nüfusun ekonomik yapısıdır. Faal nüfusun mekânsal dağılımı, kent morfolojisinin oluşum ve dönüşümünü anlamada önemli bir paya sahiptir.

Nüfusun ekonomik özelliklerini belirlemede daha çok TÜİK tarafından derlenen 1985 ve 2000 yılı verileri kullanılmıştır. Ancak 2007 yılında sayım yönteminin değişmesiyle birlikte TÜİK tarafından bu veriler toplanmamaktadır. Çorum'da 2000 yılından sonra nüfusun sektörel bölünüşünü açıklamada belediye tarafından yapılan çalışmalar kullanılmıştır. Araştırmada ilk olarak kentli nüfusun ekonomik özellikleri geçmiş ve güncel veriler dâhilinde açıklandıktan sonra kentli nüfusun gelir gruplarına göre mekânsal yer seçimi ve kent morfolojisi arasındaki ilişki açıklanacaktır.

Çorum'da 1985 yılı itibariyle çalışan nüfusun %73,8'i hizmet, % 23 sanayi ve % 3,2'si ise tarım sektörlerindedir. Bu durum, yakın zamanlara göre pek değişiklik göstermez. Genel olarak hizmet sektöründe çalışanların ağırlıkta olduğu görülür. Sanayi sektörü ikinci sırada, tarım sektörü ise üçüncü sıradadır (Tablo 16, Şekil 15). Çorum'da kentleşme ile birlikte çalışan nüfus miktarındaki artış sektörel bazda bir değişikliğe sebep olmaz. Fakat sanayi sektöründe çalışan nüfusun payı azımsanmayacak derecede artmıştır. Öyle ki Çorum 1990 yılında %25,4'lük nüfus payı ile kentsel sınıflandırmada sanayi şehri olma eşiğine yakındır. Bu dönemde kentsel nüfusun artışı hizmet sektörü ve tarım sektöründe yaşanan gelişmelerden bağımsız Çorum'un öncelikli sanayi alanı olarak ilan edilmesi ve beraberinde sanayi sektöründe çalışmak üzere göçlerin başlamasıdır. 2012 yılında hizmet ve sanayi sektöründe çalışanların oranlarında büyük değişiklikler olmazken, tarım sektöründe çalışanların oranında artış olmuştur. Bunun ana sebebi ise

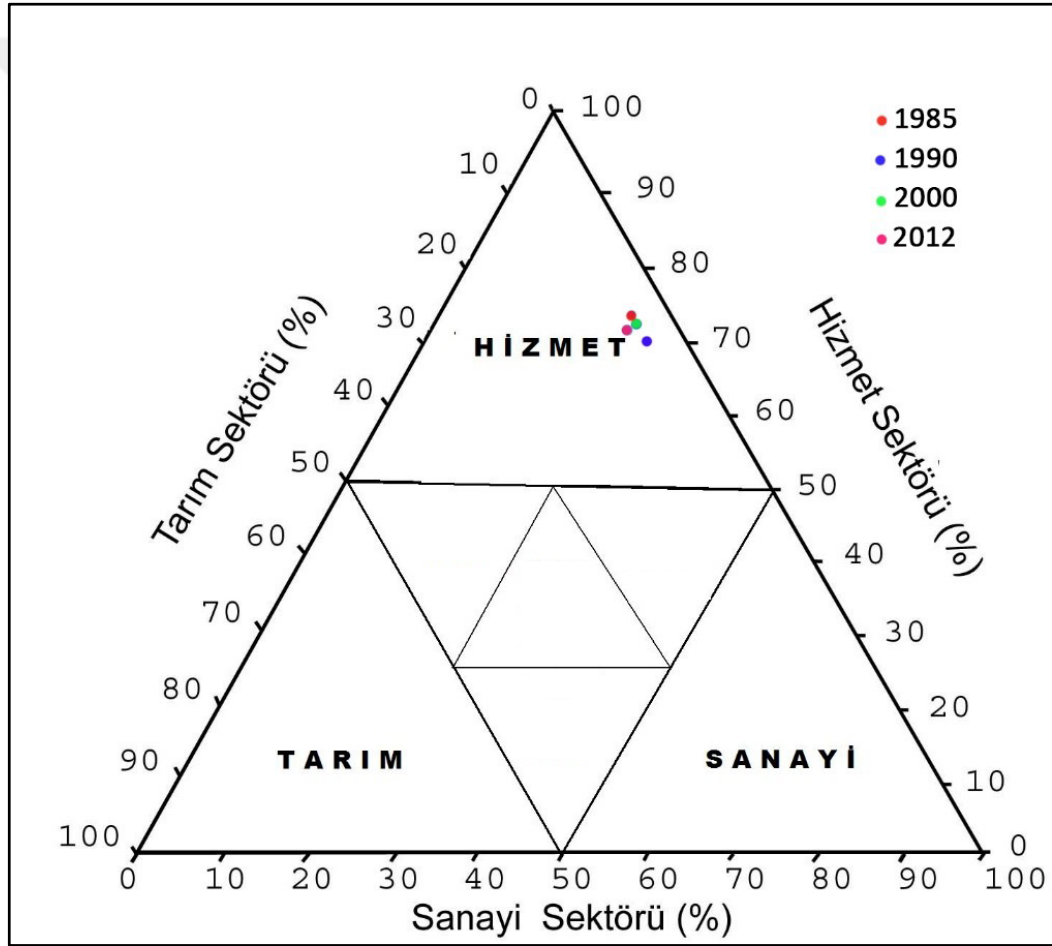
kent çevresinde bulunan kırsal yerleşmelerin kentsel alan içerisine alınıp, kentsel nüfus olarak kabul edilmesidir. Özellikle Araştırma sahasının kuzeybatısında bulunan Bayat köyü artık kentsel alanın bir parçası olarak görülmektedir.

Tablo 16: Çorum'da Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı (1985-2012)

Yıllar	Hizmet	%	Sanayi	%	Tarım	%	Toplam
1985	17.487	73,8	5.430	23	758	3,20	23.675
1990	21.419	70,7	7.701	25,40	1200	3,9	30.320
2000	28.502	73,3	9.026	23,21	1357	3,4	38.885
2012*	28.991	72,0	9.280	23,10	1990	4,9	40.261

Kaynak: DİE Nüfus Sayım Sonuçları, * Çorum Belediyesi Verileri.

Şekil 15: Çorum'da Faal Nüfusun Sektörel Dağılımı (1985-2012)

Sonuç olarak Çorum'da faal nüfus büyük ölçüde hizmet sektöründe çalışmaktadır. Çünkü Çorum'un yönetim merkezi olmasından dolayı kentte, idari, sağlık ve eğitim sektörlerinin merkezi olmuştur. Toplam faal nüfusun %25,3'ü bu sektörde istihdam edilmektedir. Kentin hâkim sektörlerinden bir diğeri ticaret sektörüdür. Toplam faal

nüfusun % 18.85'i ticaret sektöründe istihdam edilmektedir. Ayrıca İmalat sektörü de kentin gelişmiş sektörleri arasında yer almaktadır. İmalat sektörü içinde Sanayi sektörü Çorum'un kentleşmesinde önemli bir geçmişe sahiptir ve kentin önemli ölçüde istihdam sağlayan sektörlerinden biridir. Tarım sektörü ise varlığını korumakla birlikte üçüncül sektör konumuna gerilemiştir (Tablo 17).

Tablo 17: Çorum'da Çalışanların Sektörel Dağılımı (2012)

Sektör	Faaliyet kolu	Çalışan sayısı		Tüm çalışanlara oranı%	
		Alt Sektör	Sektör	Alt Sektör	Sektör
Tarım	Tarım	1.366	1.990	3.15	4.59
	Hayvancılık	624		1.44	
Hizmetler	Sağlık	1.885	19.116	4.35	44.15
	Eğitim	2.365		5.46	
	Resmi kurumlar	3.600		8.32	
	Ulaştırma	2.680		6.19	
	Banka-sigorta	424		0.98	
	Ticaret	8.162		18.85	
İmalat	Sanayi	8.291	9.280	19.15	21.43
	Küçük sanatlar	989		2.28	
İnşaat	İnşaat	4.875	4.875	11.26	11.26
İyi tanımlanmamış faaliyetler		5.000	5.000	11.55	11.55
Emekli ve Rantiye		3.038	3.038	7.02	7.02
Genel Toplam		43.229	43.229	100.00	100.00

Kaynak: Çorum Belediyesi, Barlas İmar Planı Sosyal Araştırma Raporu

Kentsel gelişimde önemli bir yere sahip olan gelir durumu ve sosyal yapı Çorum kent morfolojisinin gelişmesinde son derece etkilidir. Castells toplumun mekânsal biçimi, gelişimi, mekanizmaları gibi konular üzerinde durmaktadır Castells'e göre "kentleri anlamının yolu mekânsal biçimlerin nasıl oluştuklarını ve dönüştüklerini kavramak gerekmektedir. Kent ve mahallelerin mimari özellikleri ve planları, farklı sosyal gruplar arasındaki çatışma ve mücadeleleri yansıtır" (Castells, 1983: 303). Aytaç (2006: 881) ise çalışmasında "kültürel ve düşünsel imgelerin, toplumsal ilişki ağlarının vücut bulduğu yer olarak kenti ifade edilmektedir. Önceleri daha çok kentlerin morfolojik unsurlarına dayalı olarak algılanan kentsel mekân, sonradan nesnelerin soyutlandığı ve geometrinin dil olarak kullanıldığı bir kavram haline dönüşmüş ve beşeri coğrafyanın çeşitli yaklaşımlarıyla, günümüzde, toplumsal süreçlerle iç içe geçmiş bir nitelik kazanmıştır. Başka bir ifadeyle "doğal çevre toplumsalı belirlerken, toplumsal olan mekânı üretir" hale gelmiş" (Tekeli, 2010: 82), "böylece toplumun mekân üzerine yansıyan hareketleri, yapısı ve yerleşme kalıpları mekânsal farklılaşma kavramını üretmiştir" (Yüceşahin & Tuysuz, 2011: 160-161). Ancak toplumsal farklılaşma ve farklı gelir gruplarının

oluşturdukları kentsel örüntüler Tekeli'nin (2010: 82) söylediğinin aksine ihmal edilerek, mekândan bağımsız ayrışma olarak ele alınmıştır. Günümüz ekonomik düzeni içerisinde çağın en önemli olgusu olarak görülen kentleri sadece toplumsal boyutları ele alarak anlatmak, gelir gruplarının kentsel örüntüde yer seçimini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ayrıca kentlerin mekânsal kullanımını açıklamak Castells'in (1983: 303) de vurguladığı gibi farklı morfolojik süreçler, günümüz kentsel alan kullanımını açıklamada son derece önemlidir.

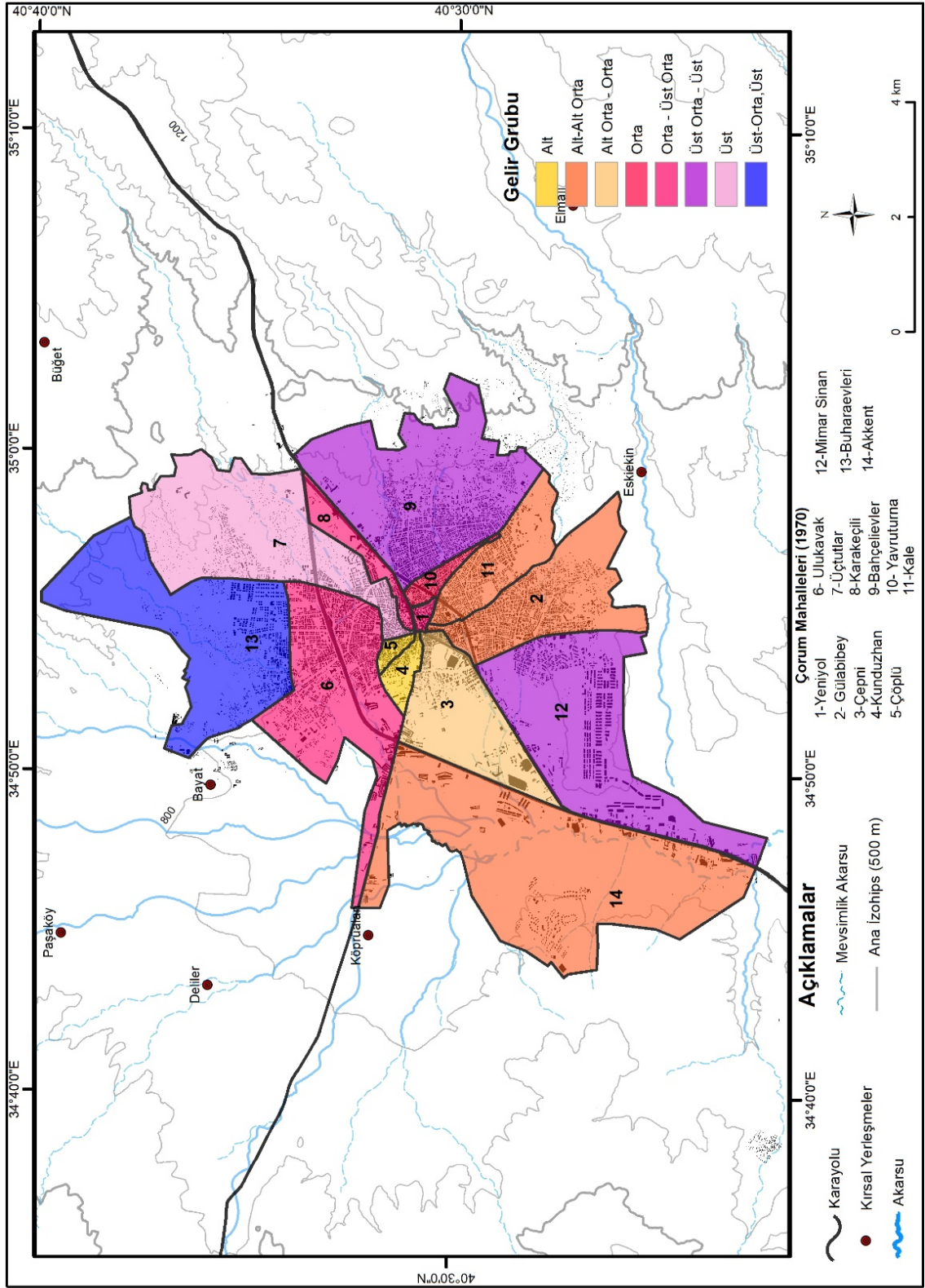
Şikago Okulu'nun tanımladığı kentleşme kuramlarında “yerine geçme-istila”, “toplumsal ayrışma”, “yoğunlaşma” ve “merkezden uzaklaşma” (Burgess, 1925, McKenzie, 1925, Park, 1925) ile kentleşme ve kent içinde konut alanlarında gözlemlenen değişim, gelir gruplarına göre ayrışmayı açıklamaktadır (Uzun, 2006: 200).

Çorum'da ilk olarak Bahçelievler günümüzde ise Buharaevleri ve Üçtutlar Mahallesi orta ve üst gelir grubu mensuplarının merkezden uzaklaşma eğilimleri kentsel mekânın yayılmasına neden olmuştur. Özellikle 2000 yılından sonra konut alanı dönüşüm projeleri ile kent merkezinde yoğunlaşmanın yeniden gerçekleştiği bir süreç yaşanmaktadır (Tablo 18, Harita 17).

Tablo 18: Çorum'da Mahallelere Göre Gelir Grupları ve İktisadi Sınıflar (2012)

Mahalle Adı	En düşük gelir(TL)	En Yüksek Gelir(TL)	Hanede Ortalama Gelir (TL)	İktisadi Sınıflar
Akkent	300	1.500	1.000	Alt-Alt Orta
Bahçelievler	300	20.000	3.150	Üst Orta - Üst
Buharaevler	350	10.000	3.300	Üst-Orta,Üst
Çepni	300	3.000	1.000	Alt Orta - Orta
Çöplü	250	2.500	850	Alt
Gülabibey	350	20.000	1.550	% 50 Alt % 45 Orta % 5 Üst
Kale	200	2.500	750	Alt-Alt Orta
Karakeçili	700	10.000	2.000	Orta, Üst Orta
Kunduzhan	200	1.000	550	Alt
Mimarsinan	350	7.000	2.000	Üst Orta - Üst
Ulukavak	300	10.000	1.400	Orta - Üst Orta
Üçtutlar	700	15.000	3.500	Üst
Yavruturna	400	3.000	1.500	Orta
Yeniyol	300	6.000	1.800	Orta - Üst Orta
Toplam	200	20.000	2.064	4.30

Kaynak: Çorum Belediyesi, Barlas İmar Planı Revizyon raporu.

“Kentlerin sosyo-mekânsal farklılaşmasında onların morfolojik yapısına özgü unsurlar da rol üstlenmektedir (Knox & Pinch, 2006: 59-60). Bu bağlamda kentlerin en yıpranmış/eskimiş bölgeleri, gecekondular alanları, bina ve yaşam kalitesinin düşük olduğu bölgeler toplumun yoğunlukla dezavantajlı kesimlerinin (yoksullar, marjinal gruplar, bazı etnik gruplar, öğrenciler vb.) yaşadığı alanları haline dönüşebilmektedir” (Yücesahin, Tuysuz, 2011: 168).

Çorum’da sosyo-mekânsal farklılaşmada kentsel doku özellikleri belirleyici olmuştur. Kent özeğinden çevreye doğru gidildikçe gelir gruplarında farklılaşmalar ortaya çıkmıştır (Harita 17). Çorum’da gelir grupları ile kentsel morfoloji arasındaki ilişkiler şunlardır:

- Kentte MİS bölgelerine yakın mahalleler geçmişte üst gelir grubuna aitken, günümüzde büyük oranda ucuz kira bedellerine sahip konut alanlarından oluşan sağlıklı kentsel yapılarla kaplıdır.
- Bu alanlar kentin en eski mahalleleri olan Kale (Fotoğraf 12), Çöplü, Çepni ve Kunduzhan ile Gülabibey mahalleleridir.
- Bu mahallelerde en düşük gelir grubuna sahip kişiler yaşamaktadır.
- Günümüzde kentsel çöküntü alanlarını oluşturmaktadır.

Fotoğraf 12: Kale mahallesinden bir görünüm (2019); Geleneksel konut mimarisi ile Kale çevresinde bulunan düşük gelir gruplarına ait yerleşme tipleri

- Ulukavak mahallesinin çevre yolu güneyinde kalan kent özeğine yakın alanlar alt gelir grubu tarafından tercih edilirken, çevre yolunun kuzeyi ise orta ve üst gelir grubunun yaygın olduğu alandır.

- Araştırma sahasının D'sunda Bahçelievler mahallesi kent çeperinde kurulan ilk yerleşim yeri olması dolayısıyla 1960'lı yıllarda üst gelir grubu tarafından yerleşilen en önemli alandır.

- Araştırma sahasının KD'sunda Binevler konut kooperatifinin kurulmasıyla birlikte desentralizasyon ile orta ve üst gelir grubuna mensup gruplar Buharaevleri ve Üçtutlar mahallelerine yerleşmiştir. Ayrıca Küçük sanayi sitesinin Doğusunda gelişen Mimar Sinan mahallesi sanayi tesisine yakınlık ve kente hâkim noktada olmasından dolayı üst gelir grubu tarafından yerleşilmiştir

- Üst gelir gruplarının kentin imarlı ve yeni gelişen mahallelerine yön ayırt etmeksizin yerleştiği görülürken, kent merkezine yakın eski kent dokusunun yaygın olduğu mahallelere daha çok orta ve alt gelir grubunun rağbet ettiği görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÇORUM'DA KENTLEŞME SÜRECİ VE KENT MORFOLOJİSİ OLUŞUMU

“Dar anlamıyla kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade eden kentleşme, temelde bir toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki değişimlerden kaynağını aldığı için toplumsal ekonomik ve hatta politik anlamlarla yüklüdür” (Keleş, 2015: 35; Wirth, 1938: 2; Duru & Alkan, 2002: 7-8). Kentleşme sürecine bağlı olarak Çorum’un kentleşmesi, demografik, ekonomik ve sosyal açıdan analiz edilerek, kentleşme seyrinin zaman içerisindeki değişimi ile kent morfolojisi arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır.

Kentlerin kuruluş amaçları kent morfolojisine yani yerleşme biçimine etki yapar. Başka önemli faktörler olmadığı müddetçe, yerleşme biçimleri sadece kuruluş nedenlerinin etkisi ile biçimlenirler ve bazı kent planlarının incelenmesi sırasında bu nedenler en önemli özellik olarak göze çarpar. Ancak yerleşme biçimini etkileyen kuruluş nedenlerinin yanı sıra bazı diğer durumlar da kentin karakterini etkileyebilirler (Bayhan 1969: 13).

Weber’e göre (2012: 20) kentlerin kuruluş sebepleri ve kentleşme nedenleri kentin sunduğu;

- Coğrafi sebepler,
- Sosyal ve ekonomik nedenler,
- Askeri nedenler ve devlet reislerinin arzusu
- Eğitim
- Eğlence
- Daha yüksek yaşam standardı
- Entelektüel kuruluşların cazibesi
- Kentsel ortama alışmak
- Kentsel yaşamının değerleri,

gibi nedenlere bağlı olarak değişmektedir.

Kentlerin ortaya çıkışı ile ilgili olarak birçok teori olmasına rağmen araştırma sahasında kentleşme görülmesinin yegâne sebebi geçmiş dönemlerde çok önemli medeniyetlere ev sahipliği yapması ve idari ve sosyo-ekonomik fonksiyonlarından kaynaklanmaktadır. Araştırma sahasında kentleşme süreci cumhuriyet döneminde

yaşanan gelişmelerle şekillenmiş olsa da kentleşmenin tarihsel bir süreç olmasından dolayı günümüzü anlamak için geçmişte yaşanan olaylara bakmak gerekmektedir.

Çorum'da kentleşme süreci ve kent morfolojisinin oluşumu çeşitli dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemler Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. Cumhuriyet öncesi dönem tarihin ilk dönemlerinden başlanarak ele alınmıştır. Çünkü Çorum ve çevresi her dönemde önemli bir yerleşim birimi olmuştur. Çorum ve çevresi maden yatakları bakımından zengin olması, tarih öncesinde yerleşmelerin yörede yoğunlaşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda önemli ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı yöreye çok sayıda medeniyet yerleşmiştir. Cumhuriyet dönemi ise kendi içinde üç farklı dönemde ele alınmıştır. I. Dönem 1923-1950 dönemi erken cumhuriyet dönemi, II. Dönem 1950-1980 dönemi ve 1980'den sonraki dönem olarak ele alınmıştır. Bu ayırmalar belirlenirken Çorum kentinde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler belirleyici olmuştur.

4.1. Çorum Adının Ortaya Çıkışı

Çorum adının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir ancak kentin farklı dönemlerde farklı isimlerle anıldığı yazılı kaynaklarda belirtilmiştir. Bu görüşlerin bir kısmı bilimsellikten uzak, Çorum ismi üzerinde çeşitli ses benzerliklerinden türetilerek ileri sürülmüştür. Bir kısmı aynı kişiye ait olan farklı görüşler kısaca şunlardır:

- “M.Ö. 3. yüzyılda Avrupa'dan Anadolu'ya geçen Galat toplulukları, batıda Bitinya'nın doğu kesimleri, doğuda Kapadokya'nın batı kesimleri (Çorum-Sivas-Yozgat) arasında yer alan geniş bir alana yerleşmişlerdi. Bu topluluklardan Trokmu Oymağı, Hattuşuş (Boğazköy) yöresine yerleşmiştir. Trokmu sözcüğü zamanla “Toromku” ya, sonra da Çorumluya dönüşmüştür” (Kocabey & Şahinci, 1986: 3).

- “M.Ö. 90-80 yılları arasında Pontus krallığına bağlı olarak Kapadokya valiliği yapan Gordios'un yönetimi sırasında ve sonrasında Gordiana denilen bu bölge, uzun süre aynı adı taşımıştır. Bu görüşe göre Çorum sözcüğü, Gordiana'nın “Gordum” biçimini alması ve zamanla Çorum'a dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır” (Kocabey & Şahinci, 1986:3)

- “Çorum'un Türkler tarafından fethini, Ahmet Gazi etrafına kurulmuş bir destan olarak anlatan Danişmentname'ye göre, fetih sırasında şehir deprem sebebiyle tamamen yıkılmıştır. Halk, önce İslâmiyet'i kabul edip, sonra Ahmet Gazi aleyhine tuzak kurmuştur. Halkın bu kötü niyetinden dolayı şehre “Cürümlü” ismi verilmiştir. Bu isim sonradan Çorumluya dönüşmüştür” (Bakier, 1986: 59).

- “Ahmet Gazi, fetihten sonra Çorum’a, Alayuntlu boyundan Çorumlu oymağı Türkmenlerini reisleri İlyas Beyle birlikte yerleştirmiştir. Amasya Tarihi adlı eserde olay şu şekilde anlatılır” (Korkmaz, 2009: 113):

“Çorumlu oymağının Nikonya şehrinde tavattun etmesi münasebetiyle Nikonya şehri Çorumlu demekle meşhur olmuştur. Bu tabir Hicri 1000 tarihine kadar bütün evrak-ı resmiyyede muhafaza edildiği halde muahharan edat-ı nisbet hazf edilerek asıl kabileyi teşkil eden “Çorum”, “Çarum” namıyla meşhur olmuştur. “Çorum” eski Türkçemizde meserret ve memnuniyet manasına olan Çarum lafzından galat olup memnun ve mesrur olan kimseye lugaten çarak denilmektedir. Meşhur Çaruklu oymağı Çaraklu tabirinden galattır. Bunlardan Çarıkşah bin Salih Bey bin İlyas Bey meşhurdur.” Oymağın yerleştirilmesinden sonra şehir, Çorumluoğlu’nun yurdu, kışlağı ve yaylağı olarak tanınmış ve Çorumlu olarak anılmıştır” (Korkmaz, 2009: 113).

- Evliya Çelebiye göre, “Çorum şehrinin havasının ve suyunun güzelliği dolayısıyla Selçuklu sultanı Kılıçarslan çorlu hastası olan oğlu Yakup Mirza’yı ve yüzlerce hastayı Çorum’a göndermiş ve hastalar burada iyileşmiştir. Çorlu hastaları iyileştiği için de, şehre Çorum denmiştir” (Çelebi, 1970: 407).

Ankara, Kırşehir, Yozgat, Kastamonu, Çankırı ve Eskişehir gibi Çorum bölgesi de Anadolu’ya ilk gelen Türkmenlerce yurt ve otlak olarak kullanılmıştır. Anadolu’nun yerli halklarının bir kısmı, ilk Türk akınlarıyla birlikte yerlerini bırakarak batıya çekilmişlerdir. Bunun sonucu bu kentler ve çevreleri yoğun bir biçimde Türkleşmiştir (Bakıer 1986: 59). Danişmentlilerin Çorum’u fethetmeleri ve Çorumlu oymağını bölgeye yerleştirmelerinden sonra şehrin, “Çorumlu” ismini almış olması muhtemeldir. 1530 Tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum ile 1576 Tarihli Mufassal Tahrir defterlerinde, Çorum şehrinin adı “Çorumlu” diye geçmektedir (Bulduk, 1991: 134) Sonuç olarak şehrin adı, “Çorumlu” kelimesi sonundaki “lu” ekinin atılmasıyla Çorum olmuştur. (Korkmaz, 2009: 114).

4.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çorum

Çorum tarih öncesi ve tarihi çağlarda önemli kültür ve uygarlıkların yöreyi tercih ettiği bir yerleşim alanı olmuştur. Çorum ve çevresinde bu uygarlıkların kalıntılarına rastlamak mümkündür. Uluç’un da vurguladığı üzere bu kültür ve uygarlıkları günümüz Çorum il sınırları ile çakıştırmak veya sınırlamak olanaksızdır. Bu yüzden Çorum’un eski

çağ tarihini incelerken Çorum'u yöreden soyutlamadan bir bütünün parçası olarak düşünmek gerekmektedir (Uluç, 1986: 19).

Çorum yöresinin değişik dönemlerde değişik adlarla anıldığı görülmektedir. Günümüzde Çorum ve çevresi Anadolu'nun ilk adı bilinen bölgesinde yer almaktadır (Uluç, 1986: 19). Çorum ve çevresinin her dönem yerleşmelere sahne olmasının nedenleri şunlardır:

- Bayat, İskilip ve Osmancık'ın bulunduğu alanlar geçmişte maden yatakları bakımından oldukça zengindir (Kaptan, 1976: 823).
- Yörenin Karadeniz ve İç Anadolu bölgesi arasında geçiş bölgesinde yer alması
- Yörede yapı malzemesi olarak kullanılabilen ve kolay işlenebilen malzemenin bol olması
- Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarında yer almasından dolayı verimli tarım arazileri bakımından zengin olması
- Önemli ticaret yolları güzergâhında bulunması, gibi doğal ortamın yarattığı avantajlara bağlı olarak yörede çok farklı medeniyetler kurulmuş ve ortadan kaybolmuştur.

Çorum ve çevresinde yapılan çalışmalar neticesinde M.Ö. 4.'üncü binde ilk yerleşmelerin başladığı tespit edilmiş ve M.Ö. 3.'üncü binde Anadolu'nun en zengin beylikleri oluşmuştur. Bu dönemde adı bilinen ilk yerli halk Hatilerdir (Uluç, 1986: 19).

Çorum ve çevresinde tarih öncesi çağlara ait kalıntılar olmasına rağmen ilk yerleşmeler Kalkolitik dönemde ortaya çıkmış ve bu dönemde yaygınlaşmıştır¹³. Çorum ve çevresinde (Büyük Göllücek, Boğazköy, Alacahöyük, Eski yapar, Kayapınar ve Kuşsaray) yapılan çalışmalarda yerleşmeler artık devamlılık göstermeye başlamıştır (Uluç, 1986: 29). Özellikle Hitit devletinin başkenti Hattuşa (Boğazkale) çevresinde yapılan çalışmalarda rastlanan en erken yerleşme Kalkolitik döneme aittir¹⁴.

Çorum ve çevresi antik tarihinde en önemli dönem tunç çağıdır. Çünkü bu dönemde sadece bakır değil maden filizlerinin artırılması ve artırılan madenlerle alایش yapılması artırılan maddelerle ulaşım yapılması insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır (Uluç, 1986: 29). Çorum ve çevresinde bu dönemde

¹³ Yurt Ansiklopedisi "Çorum Maddesi" 1981. s. 2022, İstanbul

¹⁴ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e. s.2022-2023

en önemli yerleşmelerin başında Alacahöyük, Eskiypar, Pazarlı ve Boğazköy gelmektedir¹⁵.

Tunç Çağının son dönemlerinde yaşamış Hattiler, Anadolu'nun ilk yerleşimcilerinden biridir. Hattiler bölgede yaşayan, farklı bir dile sahip yerli kavimdir. Hattiler ve bölgede yaşayan diğer gruplar Hititler döneminde belgelerde görülmektedir (Uluç, 1986: 21-33).

Bölgede yaşayan en büyük imparatorluk Hititlerdir. Hitit devletinin başkenti Hattuşa'dır. Hitit İmparatorluğu M.Ö. 1200 de yıkılmıştır. Hititlerden sonra bu bölgede egemen olan güç Frigler'dir. Çorum ilinde bugüne kadar yapılan kazılarda Frig yerleşmeleri (M.Ö. 8-6 yüzyıllarda) Pazarlı hariç hemen hepsi eski Hitit yerleşmeleri üzerinde görülmektedir. Çorum'da Frig yerleşmeleri Alacahöyük, Eskipazar, Demircihöyük, Boğazköy, Kalehisar ve Kalınkaya'da görülmektedir. (Uluç, 1986: 36-38)

Friglerden sonra, Çorum, Tokat, Amasya, Yozgat, Sivas, Nevşehir, Kayseri, Malatya illeri o dönem Pers hâkimiyetindeki Kapadokya sınırları içinde yer almaktaydı¹⁶. Kapadokyalıların İskender'in hâkimiyetini kabul etmediği, gönderdiği Satraba başkaldırarak Pers soylularından birini kral yapıp bağımsızlıklarını ilan ettikleri anlaşılmaktadır. M.Ö. 332-330 Ariates Çorum ilinin kuzey-doğusu ile Amasya illerini içine alan bölgede o dönemler için oldukça güçlü bir devlet kurmuştur (Uluç, 1986: 41-42)

Roma ve Bizans döneminde, Çorum kenti ile ilgili tarihi belgelerin bulunmaması/bulunamamasından dolayı kesin verilere ulaşılamamıştır. Bizans döneminde Çorum kenti Euchaita olarak anılmaktadır. Euchaita kentinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekte fakat bağlı olduğu Aziz Theodoros kültü nedeniyle 5. yüzyılda itibaren giderek önem kazanan dinsel bir merkez haline geldiği anlaşılmaktadır (Bakır, 1986: 53). Roma ve Bizans döneminde K-G ve D-B yollarına yakınlıktan dolayı Euchaita gelişmiştir (Ramsay, 1890: 259-260). Bu dönemde önemli ticaret yollarının varlığına bağlı olarak günümüz Çorum ve çevresinde yerleşmelerin önemi artmıştır. Ayrıca kuzeyde Amisos'tan (Samsun) başlayarak güneye Ceasaria (Kayseri)'ye doğru uzanan ve buradan da güneye inen ticaret yolu Euchaita kentinden geçmektedir (Ramsay, 1890: 261).

¹⁵ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e. s.-2023

¹⁶ Yurt Ansiklobedisi, a.g.e. s.-2030

Ramsay, kentin Bizans İmparatoru VI. Leo (M.S. 886-912) döneminde metropolit olduğunu ileri sürmektedir. Vryonis ise şehrin 11. yüzyılda metropolit olduğunu ve 45 metropolit arasında yer aldığını belirtmektedir. Çorum şehrinin 1075 yılında Danişmentliler tarafından kuşatıldığı, kuşatmayı izleyen depremten sonra gelen yağmur ve selin etkisiyle kenti tamamen yok ettiği söylenmektedir. Bu felaketlerin, direkt veya dolaylı olarak Çorum'u da kapsadığı düşünülebilir (Keskin, 2009: 124). Aynı zamanda yapılan arşiv taramalarından elde edilen bilgiler doğrultusunda bu dönemde Ramsey ve Vryonis'inde vurguladığı üzere Euchaita kenti günümüzde Çorum iline karşılık gelmektedir. Kale ve çevresinde 4 mahalleden oluşan bir yerleşim birimi olduğu varsayılmaktadır. Kentin ilk nüvesini oluşturan kale ve çevresi 11. yüzyılın ortasından sonra Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle gelişim göstermiştir.

Türklerin Anadolu'ya girmesiyle birlikte Emir Danişment Gazi tarafından 1075 yılı yazı yâda sonbaharında fethedildiği düşünülmektedir (Bakier, 1986: 58). Danişment beyliği konar-göçerlikten ziyade yerleşik hayata geçmiş ve çeşitli şehirler, kasabalar ve köyler kurmuşlardır (Akdağ, 1995: 74,75). Danişmentli Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti'ne II. Kılıçarslan (1156-1192) döneminde bağlanmıştır. Selçuklu memleketleri hudut vilayetleri hariç çeşitli serleşkerliklere¹⁷ ayrılmıştı. Çorumlu şehri de bir serleşkerlikti (Dağlıoğlu, 1988: 32).

Çorum'un ilk yerleşme nüveleri bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Çorum'un ilk yerleşme özekleri kale içerisinde bulunan 4 mahalledir. Çorum ovasına hâkim bir konumda kurulmuş olan kalenin tam yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak kalenin Danişmentliler ve yahut Selçuklular döneminden kalma olduğu düşünülmektedir. 14. yüzyılda Çorum kentinin ilk nüvesini oluşturan Çorum kalesi içinde 42 konut ve bir cami bulunmaktadır. Aynı zamanda kalenin dış sınırında bir Pazar ve evler bulunurken, bir kısım evlerde aşağı Çorum diye adlandırılan (bala-yı şehir-ı Çorum) alandadır (Tuğrul, 2015: 58, Harita 18).

16. yüzyılda Çorum'a gelen Evliya Çelebi şehrin kible yönündeki kalenin Sultan Kılıç Aslan tarafından inşa edilmiş bir Selçuklu yapısı olduğunu belirtilmiş ayrıca küçük tek kapılı içinde birkaç hane bulunan bir yapı olarak tanımlamıştır¹⁸.

¹⁷ Serleşkerlik: Selçuklular döneminde bölge komutanlıklarına verilen isim.

¹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakınız:

Çelebi E., 1970, Seyahatnabe, Zuhuri Yayınevi, İstanbul

Hamilton W.J.,1842, Researches in Asia Minor, Pontus and armenia, London: Jonn Murray s. 378-379

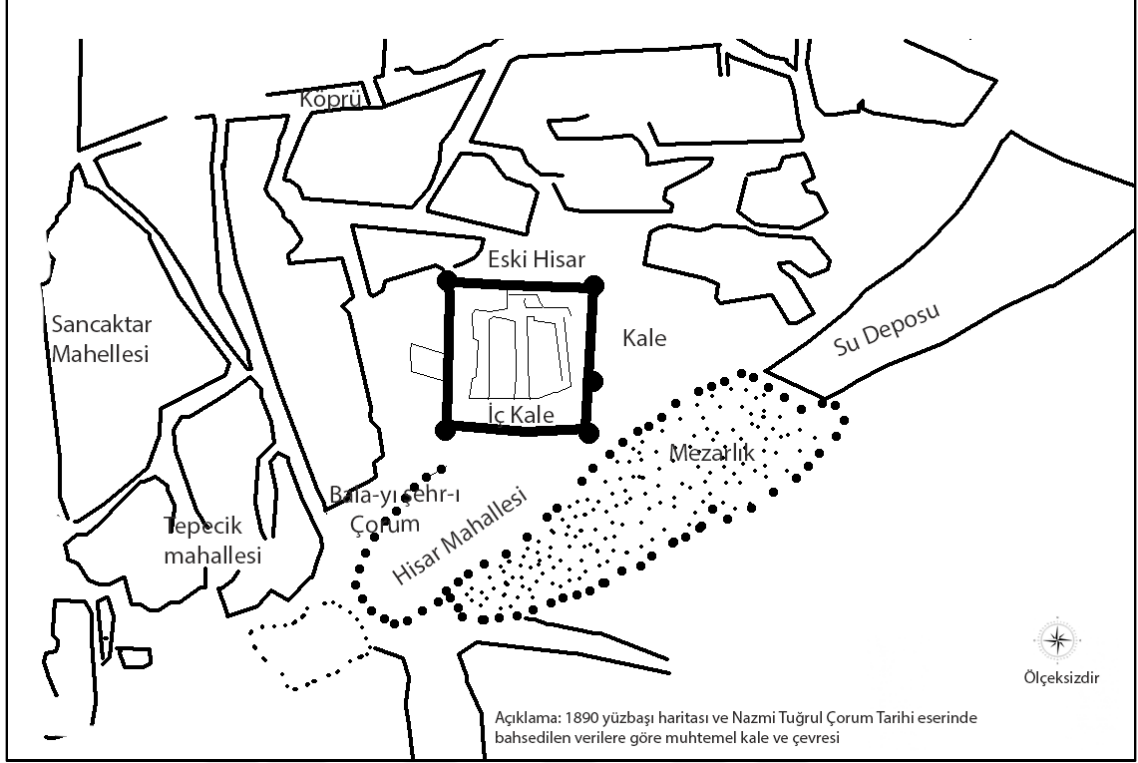
Ainworth W.F., Travel and Reseaches in Asia, Mesopotamia, Chandeia and Armenia, London: Jon W. Parker s.101

15 ve 16. yüzyıllarda Çorum, tipik bir İslam kenti özelliği göstermektedir. Bu dönemde kent tipik bir Anadolu kentinin mekânsal beş yapısına sahiptir. Bunlar

- Kale
- Kale içinde Yöneticilere ait konutlar ve Yönetim merkezi
- Cuma Camisi, hanlar, bedestenler ve açık pazar yerlerinin olduğu kale ve çevresi
- Sık dokulu mahalleler
- Dış mahalleler (suburbs)

gibi mekânsal bileşenlerden oluşmaktadır (Aktüre, 1981:9). Çorum'da mekânsal kademelenmenin merkezinde kale içerisinde bulunan yönetici sınıfına ait yapılar gelmektedir. Kalenin yakınlarında pazar, cami, su deposu ve mahalleler bulunmaktadır. 16. yüzyıla ait verilerin sınırlı olmasından dolayı mekânsal çözümleme tam olarak yapılamasa da ilk kent özeği olarak kale ve çevresi gelmektedir.

Çorum Kalesi ve çevresinde başlayan kentleşme süreci zamanla ovaya yayılarak devam etmiştir. 1456 yılında kentte 6 mahalle bulunmaktadır. Bunlar Debbağan Mescidi, Alaca Mescidi, Cebelü Mescidi, Ahi Münevver, Ahmet Çelebi ve Makbere mahalleleridir. 1521'de ise mahalle sayısı 31'e yükselmiştir (Kara, 2008: 37). Bu yüzyılın ilk yarısında bahsedilen mahallelerde yaşayan 877 hanede 1316 kayıtlı kişi bulunuyordu. Bunlardan 433 bekâr, 855'inin evli olmasından toplam nüfus 4736-5000 kişi civarında tahmin edilebilir. 1576 yılında ise Çorum'da toplam 48 mahallede, 1719 evli, 1230 bekâr olmak üzere, 2949 vergi mükellefi yaşamaktaydı. Buradan hareketle Çorum'da bu tarihlerde yaklaşık 10.000 kişinin yaşadığını söylenebilir (Kara, 2008: 61). İlgili dönemlerde kentin mekânsal ve demografik olarak büyüdüğü aşikârdır. Ancak Çorum o dönemlerin kentsel sınıflandırmasına göre, büyük bir kasaba ile küçük bir şehir arasında bir yerleşim birimidir. Çünkü Çorum'un o dönemlerde Samsun'a bağlı alt kademe yerleşim birimi olmasından ve Samsun yolu üzerinde bulunmasından kaynaklı, fazla nüfuslu ve hizmet sektörünün geliştiği kasaba/şehirdir.

Harita 18: Çorum Kalesi ve Eski Kent Dokusu

16. yüzyıllarda Çorum içinde bulunduğu ülke yönetim kademesinde önemli bir yere sahip değildir. Bunda en önemli sebep denizlere kapalı bir konumda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Çorum sitiasyona bağlı olarak uluslararası ticarette pek etkin bir rol oynamaması ve daha çok çevresinde bulunan tarım arazilerinden elde edilen ürünler ve yakın çevresiyle yapılan ticaret neticesinde gelişme eğiliminde olan bir yerleşim birimidir.

16. yüzyılın son çeyreğinde Çorum'un mekânsal olarak büyüme eğiliminde olduğu düşünülmektedir. Bu dönemlere ait bilgilerin muğlak olmasından dolayı kentin 19. yüzyıla kadar olan mekânsal gelişimi hakkında detaylı inceleme yapılamamaktadır. Ancak 17. yüzyılda Evliya Çelebi "Çorum'da 4300 civarında ev olduğunu belirtmiştir". Eğer bir evde 4-5 kişinin oturduğu varsayılırsa 17.000 ila 22.000 gibi bir nüfus çıkmaktadır ve 16. yüzyıldan 17. yüzyılın ortalarına kadar en az iki misli büyümüş bir kent ortaya çıkmaktadır. Fakat Evliya Çelebi'nin bu iddalarına şüpheyile yaklaşmak gerekmektedir. Zira bu dönemde Celali isyanlarının en buhranlı yıllarını kapsamaktadır. Amasya'nın aynı dönemde çok nüfus kaybettiği düşünülürse, küçük bir kalenin dışında açık bir kent olan Çorum'un bu denli büyüdüğü akla yatkın gelmez. Bununla birlikte Evliya Çelebi'nin anlattıklarını da tamamen yabana atmamak gerekir. Kendisi Çorum'da

bulunan “kalabalık asker taifesinden” söz etmektedir ve dolayısıyla kentin geçici büyümüş olması ihtimal dâhilindedir (Faraoqhi, 1986: 84-85) .

19. yüzyılın ikinci yarısında özellikle dış etmenler sonucu Çorum’u da kapsayan Anadolu kentlerinde sosyo-ekonomik yapıyı oluşturan süreçlerde bazı değişiklikler olmuştur (Aktüre, 1986: 124). Bu dönemde yaşanan en önemli değişim üretim mallarının iç pazardan ziyade özellikle sanayileşen Avrupa kentlerine ihraç edilmeye başlamasıdır. Çorum bu dönemde iç pazarda üretimin azaldığı buna karşılık hammadde ihracatının yoğunlaştığı bir kenttir. Özellikle 19 yüzyılda Samsun limanı Kızılırmak ve Yeşilirmak vadilerinin ithalat ve ihracat limanı görevini üstlenmiştir. Samsun limanının ekonomik hinderlantından dolayı Samsun şosesi üzerinde bulunan yerleşmelerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde en çok büyüyen ve gelişen kentlerin başında Çorum gelmektedir.

Aktüre’ye (1986:124) göre 19. yüzyılda Çorum’da dericilik ve bakırcılık gibi geleneksel üretim dalları önem kaybederken, transit ticaretin gelişmesinden dolayı kentte bir ticaret sermayesi birikimi olmuştur. Aktüre bunun en önemli somutu olarak bu dönemde kentte hizmet sektöründe faaliyet gösteren dükkan sayılarını göstermektedir. 1900 yılında 1055, 1907 yılında ise 1100 dükkan ve 4 han bulunmaktadır. Ancak bu sayılarda artış tek başına kentte yaşanan değişimi açıklamaya yeterli değildir. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında Çorum’da kent nüfusunda önemli artış olmuştur (Tablo 19). Bunun en önemli sebebi kente yerleştirilen göçmenlerdir.

Tablo 19: Tarihi Dönemlerde Çorum Kenti Nüfusu(16.-
20.Yüzyıl)¹⁹

Yıllar	Toplam Nüfus
1521	4736-5000
1576	10000
1600	10000-15000
1835-1837	7600
1850	8000-10000
1876	15463
1890	12000-13000
1893	16629
1900	17267
1902	17922
1907	18858

Kafkasya, Kırım ve Balkanlardan Anadolu'ya göçler 1785 de başlayıp 1912 yılına kadar sürmüş ve etkilerini daha çok kırsal alanda göstermiştir. Bu göçlerin büyük bir çoğunluğu devlet tarafından eski yerli köylerin, Türkmenlerin ve Yörüklerin geçim alanları dışında kalan, devlete ve vakıf arazileri üzerinde yerleştirilmişlerdir (Aktüre S. , 1986: 135). Çorum kentinde göçmenler kent çevresinde bulunan boş arazilere yerleştirilmişlerdir. 1882-1892 yılları arasında kentte yerleştirilen göçmenler tarafından yeni mahalleler kurulmuştur. Bu mahalleler kent çeperinde daha çok boş araziler üzerine kurulmuştur. Bu mahalleler İcadiye, Hamidiye, Selimiye, Ümit Hanife ve Mahmudiye mahalleleridir (Köseoğlu, 1939: 303).

¹⁹ Kaynaklar

- 1- W.F. Ainsworth, 1824, Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotomia, Chaldea and Armenia: John W. Peter, s.101
- 2- M.V. de Saint- Martin, 1852, Description Historique et Geographique de L'Asie Mineure, Paris: Artur Bertrand s.572
- 3- N. Tuğrul, 1927, Çorum Tarihi ve Coğrafyası, Devlet Matbaası, Çorum, s. 60
- 4- V.Cuinet, 1980, La Turquie D'Asie, Cild 1, Paris: Ernest Leroux, s.299
- 5- İ. Sabuncuoğlu 1944, Çorum'da Marif Hayatı, Ankara Vilayet Salnamesi, H. 1311, s.1425
- 6- Ankara Vilayet Salnamesi, H. 1318, s.259
- 7- S. Aktüre, 1986, 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl Başında Çorum, Çorum Tarihi, 5. Hitit Festivali Raporu, Çorum, S. 134
- 8- A. Kara, 2008, Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul s.61
- 9- İ. Şahin 1993, İslam Ansiklopedisi, Çorum Maddesi, MEB Yay, İstanbul, S. 375
- 10- Ü. Bulduk, 1991, 16. Yüzyılda Çorum Sancağının İdari Yapısı", Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu Tebliğleri, 26-27 Temmuz 1991, Uluslararası 11. Çorum Hitit Festivali, ss.19-56.
- 11- Ü. Bulduk, 1992, Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri -1", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S.3, ss.129-164.

Tablo 20: Çorum Kentinde Mahalle Sayılarının Zaman İçerisinde Değişimi²⁰

Yıllar	Mahalle Sayısı	Hane Sayısı
1595-1596	64	Bilinmiyor
1648-1660	42	4300
1824-1836	47	Bilinmiyor
1835-1837	-	1800-2000
1876	46	3604
1890	44-45	Bilinmiyor
1900	48	4343
1902	48	4268
1907	44	3673

Çorum'da mahalle sayılarının bu denli değişiklik göstermesinin üç temel nedeni olabilir. Bunlar:

- **Afetler:** Kentte 16. yüzyıl boyunca yaşanan depremler, sel ve taşkınlar sebebiyle kentsel nüfusun azalmasına neden olmuştur. Örneğin 1589 yılında meydana gelen depremde kentte birçok yapı yıkılmıştır. Ayrıca 1692, 1729, 1733, 1734 ve 1758 yıllarında kentte meydana gelen depremlerin kente büyük zararlar verdiği Yusuf bin Abdüllatifin el yazması notlarında aktarılmıştır. (Sabuncuoğlu, 1973: 93-35).

- **Eşkıyalık hareketleri ve yönetim sorunları:** özellikle Celali isyanları, kentte yaşanan eşkıyalık olayları ve yönetsel boşluktan dolayı 16. ve 18. Yüzyıllar arasında kentte çok sayıda iç karışıklık yaşanmıştır. Bu durum beraberinde kentsel nüfusun etkilenmesine ve mahalle sayılarının değişmesine neden olduğu düşünülmektedir²¹.

²⁰ Kaynaklar:

- 1- N. Köseoğlu, 1939, Çorum'un 35 yıl evvelki ile bugünkü mahalle adları hakkında bir araştırma, Çorumlu, Sayı9-10 s.302 (H.1004 yılına ait Şer'ie sicilinden derlenmiştir)
- 2- Evliya Çelebi Seyahatnamesi
- 3- N. Tuğrul, 1927, Çorum Tarihi ve Coğrafyası, Devlet Matbaası, Çorum, s. 59
- 4- Ankara Vilayet Salnamesi, H. 1318, s.259
- 5- Sabuncuoğlu 1944, Çorum'da Marif Hayatı, Ankara Vilayet Salnamesi, H. 1311, s.1425
- 6- S. Aktüre, 1986, 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl Başında Çorum, Çorum Tarihi, 5. Hitit Festivali Raporu, Çorum, S. 135
- 7- A. Dündar,2007, Çorum Şehir ve Mimari Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Bir haritaya Göre), Dini araştırmalar, Cild 9, s.187

²¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız:

- 1- M. Akdağ 1975, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları, Bilge Basımevi, Ankara, s.132
- 2- Mühimme Defteri no7, s.759, Çorum Beyine ve Kadılarına H.976, M. Akdağ, a.g.e s.82
- 3- H. T. Dağlıoğlu, 1941, Defteri Hakanilere Göre 10. Asrı Hicri'de Çorum, Çorumlu Dergisi, Çorum, C. 2, S.30, s. 923- 927.
- 4- N. Tomuş, 1938, 16. Asırda Çorum'un İdari ve Askeri Vaziyeti Hakkında bazı Malumat, Çorumlu sayı 1, s.27
- 5- Çorumlu Dergisi 1939, sayı 9-10

• **Mahalle sınırlarında ve isimlerinde yapılan değişiklikler:** Çorum’da yaşanan afetler ve asayiş bozukluklarının yanı sıra bazı mahallelerin zaman içinde nüfuslarının azalarak veya yeni mahallelerin ortaya çıkmasıyla mahalle sayılarında gelişmeler olmuştur. Tablo 21’e bakıldığında kentteki mahallelerin sayısı 1595 öncesinde 60, 1824-1836 yılları arasında 47 ve 1900’lü yılların başında ise 46’dır. Özellikle 16. yüzyıldan sonra mahallelerde azalmalar olmuştur. Bu denemden sonra bazı mahallelere sonraki dönemlerde rastlanmamaktadır. Fakat Çepni, Çöplü, Karakeçili gibi mahalleler günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir.

Fotoğraf 13: 19. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Hükümet Konağı, Ulu Camii ve Saat Kulesinden Bir Görünüm. Kaynak: Özden Uzel fotoğraf arşivi, Çorum Kent Arşivi

Her ne kadar zaman içinde yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak mahalle sayılarında değişiklikler olsada kent mekânsal olarak yayılmaya başlamıştır. Kale ve çevresinde kurulan kent, nüfus artışı ve Çorum’un ülke kademelenmesindeki yerine bağlı olarak gelişmeye başlamıştır. Türklerin yöreye tamamen hâkim olması ile kent bir İslam kenti olarak gelişme göstermiştir. Kentte saat kulesinin bulunduğu meydan ve çevresi kentin en eski ve en büyük camisi olan “Cuma Camisi” görevi işlevini gören Ulu Cami, Hükümet konağı ve çevresinde yer alan esnaf çarşıları, tüccar mağazaları, pazar yerleri, kahvehaneler kent merkezini oluşturur (Fotoğraf 13). Özellikle Ankara-Samsun karayolunun varlığına bağlı olarak kent gelişmeye başlamış ve Çorum ovasının doğusunda yayılmıştır. Günümüzde de aynı eğilimde olan kentsel gelişim kentin ilk formunun mekâna yayılmasına uygun amorf bir biçimde yayılmaktadır.

Sonuç olarak Cumhuriyet öncesinde Çorum’da kentleşme ve kent morfolojisinin oluşmasında geçmişin izleri hala varlığını korur. Tarihin ilk çağlarından günümüze kadar

farklı medeniyetlere ev sahipliliği yapmasından dolayı farklı dönemlerde farklı isimlerle anılmıştır. Bu medeniyetlerin kalıntıları üzerine kurulmuş kent önemini korumaktadır. Özellikle yöreye Türklerin yerleşmesiyle günümüzdeki kimliğini kazanmıştır. Kent özeğinde bulunan tarihi yapılar etrafında gelişen Çorum kentinin ilk özekleri Kale ve Ulu Cami çevresinde ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında Osmanlı Devletinde ortaya çıkan yönetsel, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişmeler Çorum kent fizyonomisini de etkilemiştir. Bu dönemde Çorum'un mekânsal yapısı Samsun limanının öneminin artması ile transit ticaretin yaygınlaştığı kenttin mekânsal yapısı nicel ve nitel olarak değişmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak kent dokusu parça parça yenilenmiş ve artan nüfus ile Çorum ovasında Çorum-Samsun karayoluna paralel yerleşmeye başlamıştır.

Tablo 21:Çorum'da Mahalle İsimlerinin Değişimi

Farklı Dönemlerde Adı Geçen Mahalleler	1595'den Öncesi	1824-1836	20. yüzyılın ilk çeyregi	Farklı Dönemlerde Adı Geçen mahalleler	1595'den Önce	1824-1836	20. yüzyılın ilk çeyregi
Accelieve		✓	✓	Hıdırsık			X
Accelisani		✓	✓				
Akpınar	✓	✓	✓	Camii Kebir	✓	✓	✓
Beden Kavak	✓			Çiriş		✓	✓
Bey Cami	✓			Pazar		✓	✓
Burhan Kâhya	✓	✓	✓	Hamidiye			✓
Dabakhane	✓	-		Çiftlik		✓	✓
Defterdar		✓		Muradiye			✓
Devehane	✓	✓		Karakçili	✓	✓	✓
Emir Hacı	✓			Hacı Nurullah	✓	✓	✓
Enzaldı	✓			Şeyh Eyyüp	✓	✓	✓
Etçi Ali (Atıcı Ali)	✓			Nurullah	✓	✓	✓
Eymir Hanife	✓			Hacı İshak		✓	✓
Fettullah	✓			Ümit Hanife	✓	✓	✓
Gökçe	✓			Fatmabacı	✓	✓	✓
Güldede(Göldede)	✓			Sofular	✓	✓	✓
Hacı Ali	✓			Sagırcı	✓	✓	✓
Hacı Bayram	✓			Hacı Kemal	✓	✓	✓
Hacı Bekir	✓			Çöplü	✓	✓	✓
Hacı Davud		✓	✓	Selimiye			✓
Hacı Gever	✓	✓	✓	Kale		✓	✓
Hacı Halil	✓			Gülabi Bey	✓	✓	✓
Hacı Hanife	✓			Karaman Çavuş	✓	✓	✓
Hacı İsa	✓			Sancaktar	✓	✓	✓
Hacı Mürsel	✓			Çakır	✓	✓	✓
Hacı Yusuf	✓	✓	✓	İsa Halife	✓	✓	✓
Hacılıman	✓			Depeçik(Tepecik)	✓	✓	✓
Hoca Hamza	✓			Şeyhler	✓	✓	✓
Hoca İsmail	✓			Yavruturna	✓	✓	✓
Kalburcu	✓			Pusiyan(Ermeni)		✓	-
Karan	✓			Emir Ahmet	✓	✓	✓
Kubbeli	✓	✓	✓	İcadiye			✓
Makabir	✓			Narkoğlu		✓	✓
Mazluoğlu Hüseyin		✓	-	Hacı Nasrullah	✓	✓	✓
Medrese	✓	✓	✓	Azap Ahmet	✓	✓	✓
Musa Halife	✓			Hacı Recep		✓	✓
Nuri Çelebi	✓			Kundistan(Kunduzhan)	✓	✓	✓
Prinççi	✓			Uç (Öç)		✓	✓
Sabuncu	✓			Çepni		✓	✓
Selime Hatun	✓			Şarkıyan	✓	✓	✓
Yenice Nurullah	✓			Han-I Cedid		✓	

Kaynak: N. Köseoğlu, 1939, Çorum'un 35 yıl evvelki ile bugünkü mahalle adları hakkında bir araştırma, Çorumlu, Sayı 9-10 :289-302, S. Aktüre, 1986, 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl Başında Çorum, Çorum Tarihi, 5. Hitit Festivali Raporu, Çorum, S. 140

4.3. Cumhuriyet Döneminde Çorum

Çorum ili, Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'ya bağlı bir sancak iken Ankara'nın başkent olmasının ardından 20.04.1924 tarihinde Alaca, iskilip, Mecitözü, Osmancık ve Sungurlu ve Merkez ilçenin birleşmesiyle il olmuştur²². Cumhuriyet'ten önce neredeyse tamamen tarım ve hizmet kenti olan Çorum'da 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlı bir kentleşme dönemi yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra sanayi alanında yapılan yatırımlara bağlı olarak hızlı bir gelişme dönemi yaşanmıştır. Yaklaşık yüzyıllık bir süreyi kapsapayan bu gelişmeyi, araştırma sahasında yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak dört dönem halinde incelemek mümkündür.

4.3.1. 1923-1950 Yıllarında Çorum'da Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi

1923 yılında Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Çorum'un yönetsel kademelenmedeki yeri değişmiştir. Daha öncede vurgulandığı üzere 1921 yılına kadar Ankara vilayetinde bir sancak merkezi olarak bağlı Çorum, bu yılda ayrı bir sancak olmuş ve 1924 yılında da il haline gelmiştir. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişme kentin ulaşım ağlarında meydana gelen değişikliktir. Daha öncede Ankara vilayetine bağlı olmasına rağmen Çorum'da ulaşım ağları genel olarak Samsun'a doğru gelişmiştir. Ancak Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte Ankara-Çorum karayolu ağında önemli değişimler olmuştur. Bu değişimlerin en önemlisi kent içi arazi kullanımında kendisini göstermiştir. Ankara-Çorum karayoluna bağlı olarak mekânsal gelişmenin ilk temelleri atılmıştır. Gottmann'ın (1976:6) da belirttiği gibi **Coğrafi mekân devamlı, ancak parçalanmıştır** modeli o dönemde Çorum'da net bir şekilde gözlemlenebilir. Erişebilirliğin artmasına bağlı olarak kent, merkezden çevreye doğru yayılma eğilimindedir. Fakat 1923-1950 yılları arasında Çorum kent nüfusunda²³ büyük değişiklikler olmadığı için bu dönemde kent coğrafi mekâna yayılmaktan çok erişebilirliğin artırılması yönünde olmuştur.

1923-1950 döneminde Çorum'da kent içinde mevcut yolların genişletilmesi, park ve bahçelerin kurulması gibi mevcut kent dokusunda değişiklik yapılmıştır. 1890 yılından 1933-1934 yılları arasına kadar mahalleler ve kentsel arazi kullanımında büyük

²² 1973 Çorum İl Yıllığı, s. 51-55

²³ Ayrıntılı bilgi için Çorum'da nüfusun gelişimi bölümüne bakınız.

değişiklikler olmamıştır. 1890 Harita Yüzbaşısı Ömeroğlu Osman tarafından hazırlanan Çorum Kasabası haritası referans olarak alınarak kentiçi arazi kullanımıyla ilgili şu yorumlar yapılabilir:

- Kent 45-44 mahalleden oluşmakta ve toplam konut sayısı 3673'tür. Bu konutlar daha çok geleneksel mimari ile yapılmıştır. Kale ve çevresi, Ulu cami, Hükümet Konağı'nın bulunduğu alanlar kentin en gelişmiş alanlarıdır. Bu dönemde kentte 1100 dükkân, 12 han, 4 hamam, 135 çeşme, 2 kütüphane, 10 medrese, 4 cami ve 21 mescit vardır (Çinici, 1973: 241).

- Kent merkezinde bakırcılar, demirciler, kunduracılar, kavaflar, kalaycılar, kasaplar, debbağlar, saraçlar, terziler, leçeçiler, mutafılar ve çarıkçılar için ayrı ayrı oluşturulmuş çarşılar vardır (Tekeli, 1986: 212).

- Bu dönemde kenti (kasaba) çevreleyen mezarlıklar bir halka oluşturmaktadır.
- Bu dönemde Ankara-Samsun yolu kentin ana aksını oluşturmaktadır.
- Ankara yolu üzerinde kentten kopuk askeri karargâh ve cephanelik yer almaktadır.

- Kentin bu dönemde tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapısından dolayı, kent çevresinde sebze bahçeleri ve bağlarla çevrilidir.

20. yüzyılın başlarında (1890-1930 arası) nüfus artışı ve kentleşmenin yavaş olmasından dolayı Çorum tarımsal ve sınırlı tarım dışı sektörlerin geliştiği bir kent görünümündedir. 1890 yılına ait haritada belirtilen arazi kullanımından da anlaşılabacağı üzere yönetim işlevleri, toptan ve perakende ticaret, hem kurumsal hemde kişisel hizmetlere yönelik işler kent özeğinde toplanmıştır. Bu dönemde kent dokusuyla birleşen geleneksel doku bozulmamış ancak farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte kentte yaşanan yapısal değişiklikler Çorum gibi Anadolu kentlerinde model olarak kullanılmıştır. Bu dönemde yapılaşma ve alt yapı denetiminin kamu idaresine geçmesiyle ilk iş olarak Çorum tapu tahriri ile mahalle sistemi değiştirilmiştir.

“1933-1934 yıllarında Çorum'da yeniden tapu tahriri yapılmasıyla mevcut 45-44 mahalle birleştirilerek kent 11 mahalleye bölünmüştür (Sabuncuoğlu, 1973: 31). 1944 yılında Çarşı mahallesinin Çepni mahallesine bağlanmasıyla mahalle sayısı 11'den 10'a düşmüştür” (Tekeli, 1986: 213). Bu dönemde kenti oluşturan mahalleler Çepni, Ulukavak, Çöplü, Yavruturna, Yeniyol, Gülabibey, Tepecik, Karakeçili, Üçtutlar ve Kunduzhan mahalleleridir. Bu mahallelerden Tepecik mahallesi sonraki yıllarda

gelişmesiyle Kale mahallesi ismini almıştır (Harita 22). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte modernleşme çalışmalarından biri de mevcut cadde ve sokakların isimlerinin değiştirilmesi olmuştur (Fotoğraf 14).

Fotoğraf 14: 1936 Yılında Saat Kulesi Ve Hürriyet Meydanından Bir Görünüm; 1936 yılında saat kulesi ve çevresi Hürriyet meydanı olarak adlandırılmıştır. Bu meydan kentin Merkezi İş ve Ticaret alanıdır. Kaynak: Belediye Kent Arşivi

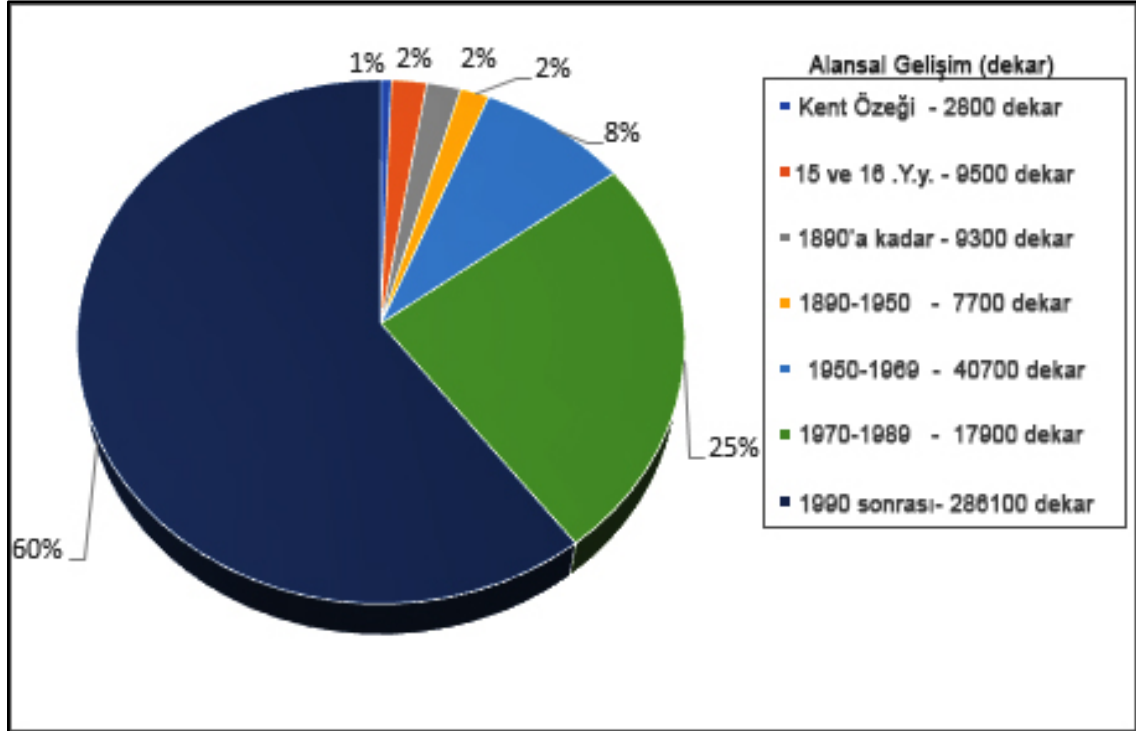
Değişen mahalle sistemiyle birlikte kentte de önemli sayılabilecek değişiklikler olmuştur. Mevcut konutlara ek yeni konut alanları ortaya çıkmıştır. 1890 yılında 3673 olan konut sayısı 5637 çıkmıştır. Ancak kent alansal olarak kuzeydoğuya ve güney doğuya doğru Ankara-Samsun karayoluna paralel olarak büyümeye ve parçalanmaya başlamıştır. Özellikle Tepecik (günümüzde Kale) ve Yavruturna mahallelerinde gelişmeler olmuştur (Harita 20, Harita 22).

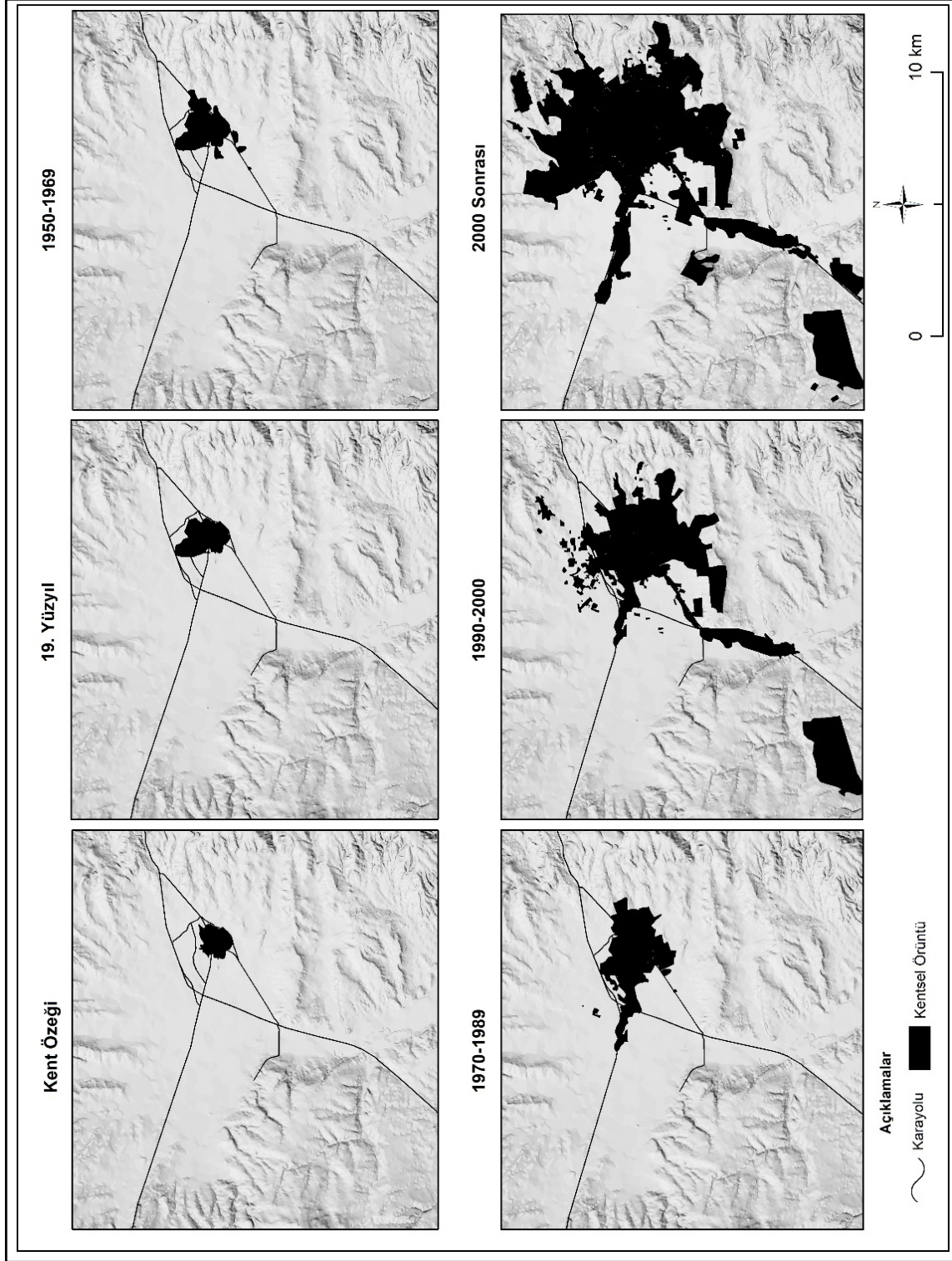
“İç İşleri Bakanlığının 1933 yılındaki saptamalarına göre; 375 mağaza, 851 dükkân, 18 fırın, 4 un fabrikası, 3 otel, 7 hamam, 267 çeşme, bir kütüphane, bir ortaokul, bir hastane ve çocuk bakımevi ile iki eczane bulunmaktadır. Kentte Pazar ve Pazartesi günleri pazar, Ekim aylarında da üç gün panayır kurulmaktadır” (Tekeli, 1986: 213).

Sonuç olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında kentsel nüfusun çok fazla artış göstermemesinden dolayı kentsel gelişim kent özeği çevresinde mevcut arazi kullanımına ek olarak %2’lik bir artış göstermiştir (Şekil 16, Harita 22). Kentsel mekân coğrafi

ortamda yaklaşık olarak 3 km² bir alan kaplamaktadır. Kent içi arazi kullanımında daha çok modernleşme çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Bu dönemde Çorum kent formu eski dokuyu koruyarak sadece cadde ve sokak sisteminde genişletme eğilimleri olmuştur. Kent çepere doğru yayılma eğilimdedir fakat saçaklanma alansal olarak sınırlı kalmıştır (Harita 20, Harita 22).

Şekil 16: Çorum Kentsel Alanının Dönemlere Göre Büyüme Oranları

4.3.2. 1950-1970 Yıllarında Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi

Kentler içinde bulundukları bölge ile bir etkileşimin ürünüdür ve kentlerin dönüşümünü anlayabilmek, kentin yakın ve uzak çevresiyle kurduğu ilişkilerin analiziyle mümkündür (Osmay, 1998: 139). 1950 öncesinde Çorum kentleşme hızının yavaş olduğu, geleneksel işlerin yer aldığı, zanaat türü küçük üretim ve ticaretin yoğunlaştığı merkezi konumlarda pazar ve alışveriş işlerinin yoğunlaştığı bir kenttir. Bu dönemde kentte konut ve iş yerleri farklılaşmadığı için kent özeğinde olan iş yerleri, aynı zamanda yönetim, denetim ve ticaretle uğraşan nüfusun barınma ihtiyaçlarını karşılamasından dolayı alansal olarak kentin coğrafi mekânda yayılması sınırlı kalmıştır. Ancak 1950’li yılların başında Çorum’un ekonomik yapısında meydana gelen değişiklikler kentsel gelişmede belirleyici olmuştur. Bu gelişmeler:

- Kentin yol bağlantılarında yaşanan değişimler ve haberleşmenin gelişmesi
- Ekonomik sektörlerde yaşanan teknolojik değişiklikler
- İlk sanayi tesislerinin ortaya çıkmasıyla kentte sermaye birikimin başlaması

Cumhuriyetin ilk yıllarında karayolu ve demir yolu birbiriyle rekabet içerisinde olmaktan çok karayolu yapımı demir yollarını tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir. Çorum’da en önemli yollardan biri Çorum- Çerikli, Ankara yoludur. Bu yolun yapımıyla birlikte kentte önemli yapısal değişiklikler yaşanmıştır (Harita 21). Bu yolla birlikte kentin hinterlandı genişlemiş ve kentte üretilen ürünlerin sadece Yeşilırmak havzasında bulunan alanlara değil İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya taşınmasına yardımcı olmuştur. Çorum kentinde güneybatı-Kuzeydoğu uzanışı gösteren yol, **coğrafi mekâna yayılmış** ama **sınırlıdır** (Gottmann 1976:6) ilkesinin göstergesidir. Bu sınırlılık erişilebilirliğin sınırıdır.

Harita 21: 20. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Ulaşım Güzergâhı

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Karayollarımız. Düzenleyen: Yılmaz, M. 2004.

1950'lerden sonra değişen ulaşım olanaklarının hızla gelişmesinin yanında ulaşım araçlarında yaşanan değişikliklerle birlikte Çorum tarım sektörüne dayalı kendi içine kapalı yerel pazar üretimi yapan bir yerleşim biriminden tarıma yapılan yatırım, kredilendirme ve makineleşme sonucunda erişebilirliğin artmasıyla daha öncede bahsedildiği üzere bölgesel ve ulusal bütünleşme sürecine girmiştir. Kentte yaşanan bu gelişmeler beraberinde kentsel mekânın ulaşım ağlarına bağlı olarak gelişmesine neden olmuştur (Harita 20, Harita 22).

1950 sonrasında Çorum'un yakın çevredeki yerleşim alanları ve büyük merkezlere bağlayan karayolu sisteminin gelişmesiyle bu karayollarının çevresindeki geniş düz arazi varlığı ve ucuz temin edilmesi sanayi kuruluşları için çekici olmuştur. Çorum'daki sanayi alanlarının ilk kuruluş yerine göre hazırlanan Tablo 22'e göre 1950 yılı öncesinde Çorum'daki tek sanayi kuruluşu Ankara yolu üzerinde yer almaktadır. "1950-1960 döneminde, Ankara yolunun yanı sıra, yeni sanayi gelişim alanlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde kentin batısında İskilip yolu ve kentin kuzeydoğusunda Samsun yolunda ilk sanayi tesisleri kurulmuştur. Samsun yolunda kurulan ilk sanayi tesisi 1957 yılında kurulan Çorum Çimento fabrikasıdır" (Yılmaz A. , 2005: 85). 1960-1970 yılları arasında kentsel saçaklanmada önemli yer sahibi olan taş toprağa dayalı sanayi tesislerinin mekâna yayılımıyla kent ana ulaşım ağlarına bağlı olarak gelişmiştir (Harita 20, Harita 22).

Tablo 22: Çorum'da Sanayi Tesislerinin İlk Kuruluş Yerleri ve Kuruluş Yıllarına Göre Dağılımı

	1929-1949	1950-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1990	1991-1995	1996-2000	2000 sonrası	Toplam
Ankara Yolu	1	1	2	4	4	5	2	10	15	7	1	52
İskilip Yolu		2	1	3	5	3	2	7	4			27
Osmancık Yolu	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	-	4
Samsun Yolu	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2
Küçük S.S	-	-	-	-	-	-	2	5	10	21	2	40
Organize S. B	-	-	-	-	-	-	-	2	9	15	1	27
Şehir içi	-	-	1	2	5	5	4	5	5	4		31
Münferit	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	-	4
Toplam	1	4	4	9	14	13	10	33	44	51	4	187

Kaynak: Yılmaz A., 2005, Çorum Sanayii, Samsun, s.85

1950-1970 yılları arasında Çorum'da sanayileşmenin hızlanmasıyla kentsel nüfusun artmasıyla kent Çorum ovasında ulaşım ağlarına bağlı olarak yayılmaya ve kent bu gelişmelere bağlı olarak biçimlenmeye başlamıştır. “Bu dönemde yer alan en önemli gelişme Bahçelievler kooperatifinin kurulmasıyla Bahçelievler mahallesinin oluşturulmasıdır. Kooperatif 120 dönüm alanda bahçe içerisinde iki katlı alanda altı bodrum olan 127 konutun yapılması ile başlamıştır” (Tekeli, 1986: 260).

Fotoğraf 15: Bahçelievler Konut Kooperatifi Tarafından Yapılan İki Katlı Evler (2019).

1950-1970 yılları arasında Bahçelievler kooperatifinin olumlu sonuç vermesiyle kentte adeta konut kooperatifi yapımı patlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan yapı kooperatifleri şunlardır (Tekeli, 1986: 261):

- Zümrüt Ev Yapı Kooperatifi
- Yeşilyurt Yapı Kooperatifi
- Karayolları 77. Şube İşçileri Yapı Kooperatifi
- Nafia İşçileri Yapı Kooperatifi
- Şenyurt-Arsa Kooperatifi
- Çimento Fabrikası Yapı Kooperatifi
- Kalaycılar Dükkân Yaptırma Kooperatifi
- Demirciler Dükkân Yaptırma Kooperatifi
- Marangozlar Cemiyeti Yapı Kooperatifi

Konut kooperatiflerinin hızla artması kente konut ihtiyacını önemli ölçüde gidermeye başlamıştır. “1950-1955 yıllarında yılda 100 kadar konut yapılmaktayken 1955-1960 yılları arasında kentte yapılan konut sayısı 160’a yükselmiş, 1960-1970 yılları arasında her yıl üretilen konut sayısı 535’ler düzeyine çıkmıştır. 1960’lardan sonra iki katlı ev yapımı yerine çok katlı konut yapımına başlanmıştır” (Tekeli, 1986: 261).

Tablo 23: Çorum’da Yeni Yapı Yapımı İçin Alınan Ruhsatların Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	Toplam Ruhsat	Konutlar				Toplam Daire Sayısı
		Ev	Daire Sayısı	Apartman Sayısı	Apartmandaki Daire Sayısı	
1956	178	130		5		159
1957	111	86		5		115
1958	270	126		3		163
1959	126	96		8		153
1960	216	131		6		177
1961	129	79		7		128
1963	122	72		4		106
1964	199	78	102	8	28	130
1965	326	165	210	18	68	278
1966	340	202	272	30	127	399
1967	353	193	279	41	153	422
1968	497	316	420	60	205	625
1969	284	151	231	73	375	606
1970	316	167	253	82	376	629

Kaynak: Çorum Belediyesi, Bina Envanterleri

1966 yılıyla birlikte kente artan kaçak yapılaşmanın önüne geçebilmek için gecekondu önleme projeleri başlatılmış ve kentin güneyinde Gülabibey mahallesi içerisinde bulunan gecekondular yıkılarak yerlerine çok katlı konutlar yapılmaya başlanmıştır. Bu konut yapımı girişimi ile birlikte kent güneye doğru yayılmaya ve boş parseller dolmaya başlamıştır.

Sonuç olarak 1950-1970 yıllarında kentleşmeye ve kentte sermaye birikiminin artmasına bağlı olarak Çorum adeta bir şantiyeye dönmüştür. Kentte en önemli yatırımlar bu dönemde yapılmıştır. Kent çeperlere yayılmaya başlamıştır. Elbette bu yayılmanın temel sebebi artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Mevcut arazi kullanımına ek olarak kentsel alan %8 oranında ulaşım ağlarına bağlı olarak yatay ve düşey olarak büyümüş ve yakın çevresini istila etmiştir (Şekil 16).

4.3.3. 1970-1990 Yıllarında Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi

Çorum'da kentleşmenin 1970'lerden sonra ivme kazanmasının yegâne sebebi 1970'e kadar yapılan yatırımların etkisi çok büyüktür. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Çorum'da da 1960'lı yılların sonlarında başlayan gecekondulaşma ve gecekondulara paralel bir gelişme olan enformel işlerdir. 1950'lerde başlayan kır kökenli nüfusun kentlere gelmesi 1970'li yıllarda en üst noktaya ulaşmıştır. Kentte hemen hemen her iş sektöründe çalışma alanı yaratmış bu nüfus kent ekonomisinin ve kentsel mekânın organik bir parçası haline gelmiştir. 1970'li yılların başında Çorum'un ekonomik yapısında meydana gelen değişiklikler ve kent formunun belirlenmesinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler:

- Binevler konut projesi ile kent formu yeniden şekillenmiştir.
- Gecekondu önleme projeleri geliştirilerek kentte enformel yapılaşmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.
- Organize sanayi tesisi ve Küçük sanayi sitesi kurulmasıdır.

1960'lı yıllarda başlayan kooperatifler aracılığıyla konut yapma girişimleri kentsel toplum yapısının değişmesi ve kentleşmeyle birlikte Çorum coğrafi mekânda **farklılaşmış** fakat **organize** olmuştur. Geleneksel kent dokusundan ilk saçaklanma Bahçelievler konut kooperatiflerinin yapılmasıyla başlamış ve 1969 yılında Behruz Çinici'nin girişimleriyle Binevler Konut Projesi ile birlikte devam etmiştir. Binevler Projesi Türkiye'de de ilk kent dışı toplu konut projelerinden biridir. Binevler konut projesi Çorum kent formu yeni bir karakter kazanmıştır. Bahçe-şehir olarak tasarlanan Bahçelievler ve Binevler uygulamalarının ilk örneklerini Howard, Wright, Munford,

Engels ve Le Corbusier gibi düşünürlerin fikirlerinden yola çıkılarak tasarlanmıştır. Özellikle Howard, bahçe-şehir modelinde daha önceki yazarların görüşlerine elektik bir yaklaşım benimseyerek ele almıştır. Howard mekânda özekşelleşmeye karşı çıkmıştır (Çınar, 2000: 40). Howard'ın bahçekent modelinin bir benzeri olarak tasarlanan Binevler, kentsel yapılı alanın KD'sunda kurulmuştur. Pek çok bahçekent ütopyasında olduğu gibi 15.000 kişilik kentsel nüfusu kapsayacak şekilde planlanmıştır. Proje 3 etapta tamamlanmıştır. İlk gelişim etabında 990 konut ikinci ve üçüncü gelişim etaplarında yapılan konutlarla birlikte 3000 konut yapılmıştır. Bir bahçe kent olarak planlanan Binevlerde yapılar iki katlı ve bahçeli olarak düzenlenmiştir. Bunun dışında ticari, kültürel ve sosyal tesisleri, spor alanları, eğlence yerleri ve okulları-parkları ile kent özeğinden tamamen farklı yeni bir konut dokusu ortaya çıkmıştır (Şekil 17).

Şekil 17: Binevler Projesi Kentsel Alan Kullanımı. **Kaynak:** Çinici, B., 1996. Çorum Binevler, Gerçekleşen Bir Ütopya, İstanbul, S.64-65, Türksat 2015 uydu görüntüsü

Binevler de yerleşmeler, yaya ve araç trafiğini birbirinden ayıracak ve kentsel estetiği ön planda tutacak bir biçimde yanyana dizayn edilmiştir. Yerleşme dokusu içinde bina dizilişi çizgisel, birbirine paralel ve üçgen alanlar yaratacak şekilde diagonal bloklardan oluşmaktadır. Binevler yapı kooperatifi projesi sadece konut yapmak üzere yapılmış bir proje olarak kalmamıştır. Kentin gelişim aksının önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Proje tamamlanmasıyla kentle bağlantı yollarının kurulması ile sonraki yıllarda kentsel gelişimin yönü Binevlere doğru olmuştur.

1970-1990 yılları arasında yaşanan en önemli gelişme sanayileşmenin hızlandığı dönemde kentin güneybatısına, Ankara yolu üzerinde organize sanayi bölgesi ve küçük sanayi sitesinin kurulmasıyla kentsel gelişim kentin güneyine kaymıştır. Bu dönemde, küçük sanayi sitesinin varlığına bağlı olarak gelişen Gülabibey ve Kale mahallelerinde

gecekondlu alanları ortaya çıkmıştır. Gecekondlu önleme alanı olarak ilan edilen bu alanlarda kentsel gelişim hızlanmıştır. Özellikle Gülabibey'in büyümesiyle birlikte yeni bir mahalle olan Mimar Sinan mahallesi ayrı bir idari ünite olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu dönemde K'de, Buharaevleri mahallesinin ilk nüvelerini oluşturan parçalı bir yerleşme dokusu ortaya çıkmıştır. 1986 yılında gecekondu önleme alanı olarak kentsel dönüşüme katılmıştır. 1970 yılından sonra sanayi tesislerinin Ankara ve İskilip yolları üzerinde gelişmeye başlamasıyla birlikte kent çeper alanlara saçılmaya başlamıştır (Harita 22).

Sonuç olarak 1970'lere kadar kent özeği etrafına kümelenmiş kent formunun, 1990'lara kadar önce sanayileşmeler ile sonra ise büyük konut kooperatifleri ve gecekondu önleme alanlarının kente kazandırılmasıyla desantralize bir kent morfolojisi ortaya çıkmıştır. 20 yıllık bir süre içerisinde kent yaklaşık olarak %25 oranında fiziksel olarak büyümüştür (Şekil 16).

4.3.4. 1990 Sonrasında Kentleşme-Kent Morfolojisi İlişkisi

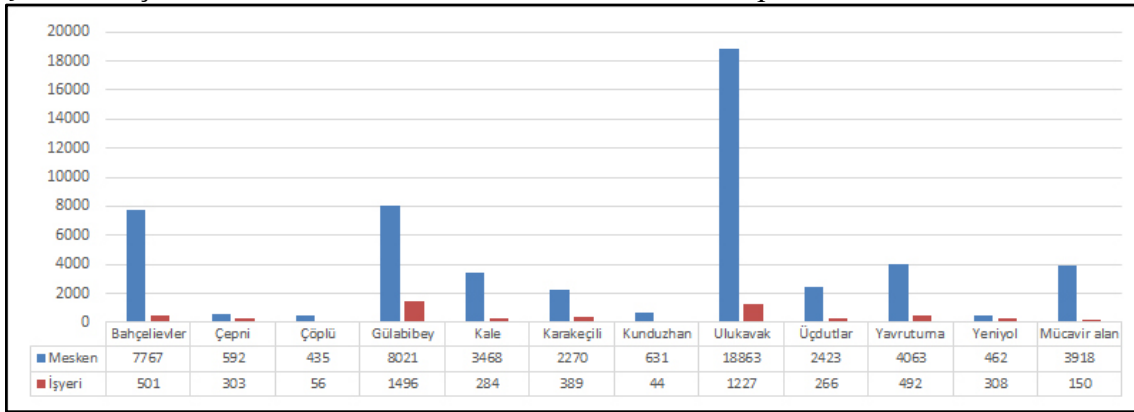
1995 yılından itibaren ivme kazanan sanayileşme faaliyetleri ile birlikte kentsel alan merkezden çevreye ulaşım ağlarına bağlı olarak yayılmaya devam etmiştir. Ancak 1990 yılından itibaren kent günümüz morfolojik görünümünü kazanmıştır. Kentte yeni gelişim alanlarından ziyade mevcut alan kullanımında boş parseller dolmaya ve kent bütünsel bir yapı kazanmaya başlamıştır.

Bir önceki dönemde gecekondu önleme alanları olarak ilan edilen mahallelerde kentsel gelişim hızlanmıştır. Binevler semti ile Çorum arasındaki 5 km büyüklüğündeki alanın tamamı bu dönemde yapılan kentsel konutlar tarafından istila edilmiştir. Bahçelievler mahallesinde mevcut enformel konutlar yerine çok katlı konutlar yapılmıştır. Ayrıca Kent'in Kuzeyinde bulunan Üçtutlar mahallesinde geleneksel dokuya yakın alanlarda çok katlı (8-10) konutlar yapılırken, Binevler mevkinde iki katlı bahçeli villa tarzı konut yapımı devam etmiştir.

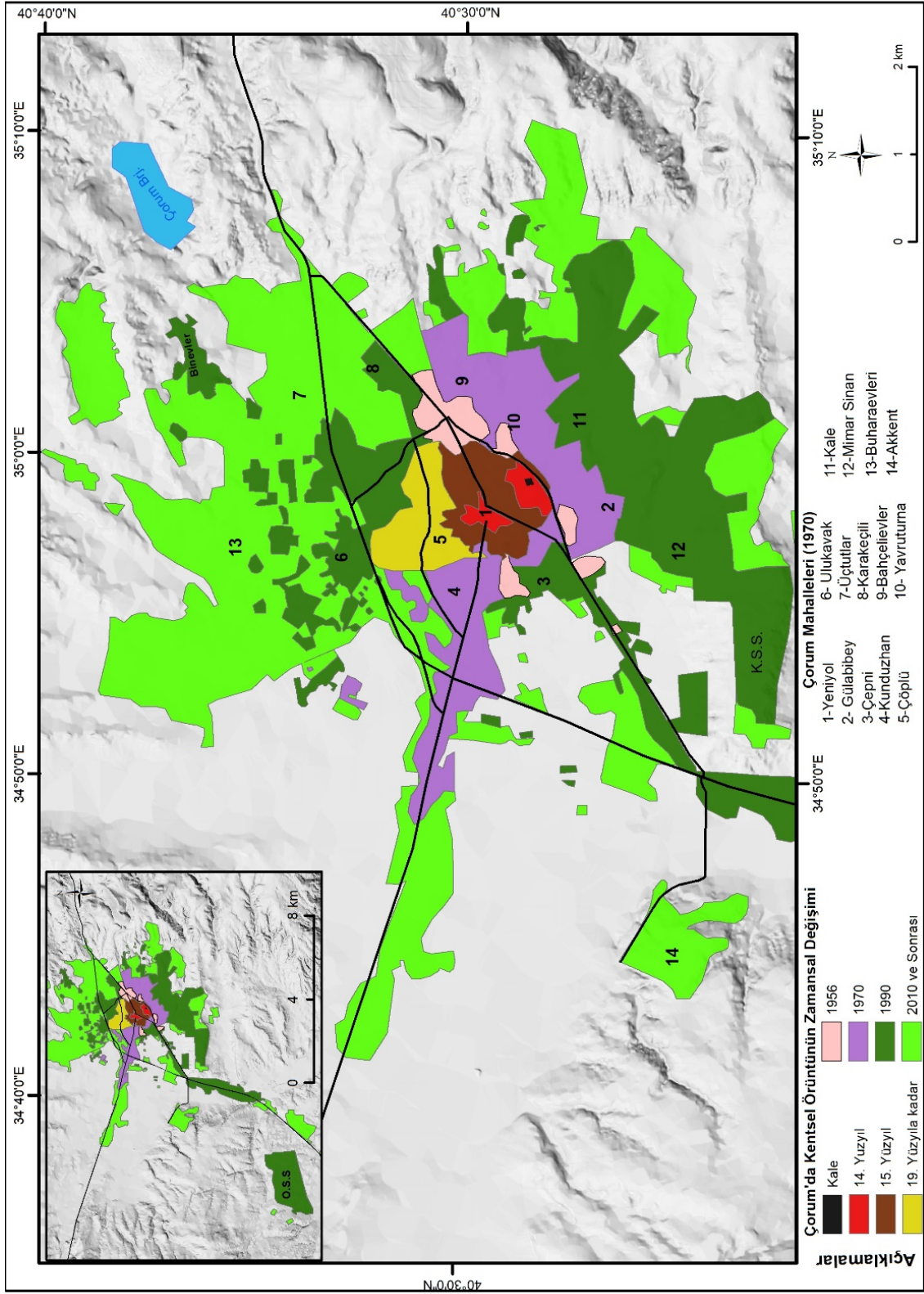
Bu dönemde Ankara-Samsun yolunun kuzeyinde Ulukavak mahallesinde önemli kentsel gelişmeler olmuştur. Bu mahalle Çorum'da geleneksel ve modern mimarilerin iç içe bulunduğu bir yerdir. Adeta merkezden çevreye doğru gidildikçe kentin yaşını ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde kentsel dönüşüm projeleri ile kent özeğinde kentsel çöküntü alanları haline gelen alanlar dönüşüme uğramaktadır (Harita 22).

1990 yılı sonrası kentte yapılaşmanın en yoğun olduğu dönemdir. Mahalleler bazında mevcut konut alanlarının gelişimine bakıldığında 2000 yılından itibaren sürekli bir artış yaşanmıştır. En yoğun yapılaşma alanları Bahçelievler, Gülabibey, Ulukavak ve Yavruturna mahallelerinde yaşanmıştır (Şekil 18). Bu dönemde göze çarpan bir diğer olay ise mahalle sınırları dışında belediye hizmet alanı sınırları içerisinde yapılaşmanın fazlalaşmasıdır.

Şekil 18: Çorumda 2000-2013 Yıllarında Yeni Kentsel Yapılar

1990'dan sonra kentte yaşanan diğer bir önemli gelişmede Çepni Mahallesi sınırları içerisinde bulunan ovaya hâkim bir konumda yer alan Akkent Mahallesi ortaya çıkmıştır. TOKİ tarafından 2005-2009 yılları arasında Polis lojmanları olarak yapılan 40 blok, 350 konuttan oluşan yerleşim alanına ek olarak 2009-2011 yılları arasında 300 yeni konutun eklenmesiyle 2009 yılında ayrı bir mahalle olmuştur. Kent çeperinde ayrı bir yerleşim birimi olan Akkent mahallesi kentin batısında ova tabanından ortalama 100 m. yüksekte kurulmuştur.

Harita 22: Çorum'da Kentsel Örüntünün Tarihsel Gelişimi (2019)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ÇORUM'DA FONKSİYONEL ARAZİ KULLANIMI-KENT MORFOLOJİSİ İLİŞKİLERİ

Coğrafya çalışmalarında fonksiyon kavramı ile genel olarak bir yerleşim biriminde bulunan mevcut işlevlerin o yerleşme üzerine olan etkileri üzerinde durulmuştur. Birçok yazar tarafından fonksiyonel araştırmalar yapılmış ve fonksiyonel yaklaşımla kentler açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak günümüze kadar yapılan fonksiyonel çalışmalarda kent formunun nasıl değiştiği eksik bırakılmıştır. Bunun önemli nedeni coğrafyacıların daha çok alman şehir çalışmaları ekoller tarafından etkilenmesidir. Aslında bir kentin fonksiyonları doğrudan kent morfolojisini etkilemektedir. Akdemir (2004) kent morfolojisi ile kentsel fonksiyonlar arasındaki ilişkiyi şu sözlerle açıklamaktadır:

“Fonksiyonun sürekliliği yerleşmenin sürekliliğini artırır. Ne kadar çeşitli işlev varsa şehir bir o kadar da gelişmiş olur. Doğal olarak bu işlevi artıran faktörler vardır ki; nüfus, ulaşım, sanayi dini, kültürel ve idari etkenler gibi faktörler bunda önemli rol oynar. Şunu da unutmamak gerekir: Şehrsel fonksiyonlar daima sabit olan ve şehri daima aynı tutan fonksiyonlar değildir. Fonksiyonu doğuran şartların ortadan kalkması fonksiyonunda ölümü demektir. Buna ek olarak fonksiyonun yitirilmesi şehirde gerilemesi veya ortadan kalkması anlamına gelebilir. Zayıflayan bir fonksiyonun yerini başka bir faaliyet almazsa şehir küçülmeye mahkûmdur. Bu nedenle şehrin fonksiyonel devamlılığı şehrin kaderini de tayin eden asıl unsurlardandır” (Akdemir, 2004: 206).

Bu bölümde şehir coğrafyası çalışmalarında ele alınan kentsel fonksiyonların kent morfolojisine etkileri araştırılmıştır. Başka bir deyişle kentsel örüntü içinde idari, sağlık, sosyal ve kültürel fonksiyonlara ait rakamsal verilerden ziyade bu fonksiyonel özelliklerin yer seçiminin kent morfolojisi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

5.1. Çorum'un İdari Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi

Bir yerleşim biriminin önemli fonksiyonel arazi kullanım birimini idari fonksiyon özelliğine sahip olan yapılar oluşturmaktadır. Bu yapılar kent morfolojisinin yayılmasına, genişlemesine sebep olan nirengi noktalarından birini (Akdemir, 2013 (a):1040) oluşturmaktadır. İdari binalar hem kentin simgeleri hem de çeper kuşakları belirleyen,

sınırlandıran, yönlendiren boyutları ile kent morfolojisini şekillendiricidir. Aynı zamanda geçmişten günümüze morfolojik değişimi takip etmede önemli bir etkiye sahiptir. Kentleşme üzerinde en etkili faktör olmalarının yanında bir kentin büyüme yönünün belirlenmesi açısından da son derece önemlidir. Kent planlamalarında her zaman idari fonksiyon özelliğine sahip binalar belirleyici olmuştur. Bu yapıların varlığına bağlı olarak çevresinde bulunan araziler kıymetlenir ve özellikle Türkiye’de hızlı bir yapılaşma süreci yaşarlar. Çorum’da kent morfolojisini etkileyen önemli yapılar şunlardır.

Çorum Kalesi: Günümüzde idari yapı özelliklerini yitirmiş olmasına rağmen, özellikle geçmiş dönemlerde kent yönetiminin kale içinde bulunması, kentin ilk morfolojik şeklinin oluşmasında son derece etkilidir. Çorum kenti, kale ve çevresinden çevreye yayılmaya başlamıştır²⁴. Günümüzde idari fonksiyonunu kaybeden kale, kent merkezinde kültürel özellikleri ile ön plana çıkan bir yapı görünümündedir (Fotoğraf 35).

Tarihi Belediye Binası: Çorum’da en önemli idari fonksiyona sahip yapıdır. Kent merkezinde belediye binasının yapılması ile birlikte kale ve çevresi 19. yüzyılla birlikte önem kaybederek kent özeği olma özelliğini yitirmiştir. Belediye Binası kentin morfolojik olarak gelişmesinde en önemli kamusal yapı özelliğindedir. Günümüzde kent konsantirik halkalar şeklinde merkezden çevreye doğru yayılmasında önemli bir etkiye sahiptir. İdari fonksiyon özelliğine sahip bir yapıda kullanımına devam edilen bina yüz yıllık sürede çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. Günümüze kadar Kütüphane, kısmi müze, Konferans merkezi ve Osmanlı bankası ile özel iş yeri olarak kullanılmıştır.

Fotoğraf 16: Çorum Belediye Binası ve Kent Meydanı (2019).

²⁴ Ayrıntılı bilgi için 4. ve 6. bölümlere bakınız.

Çorum Müzesi: 1908 yılında inşaatına başlanan, 1914 yılında tamamlanan bina, Sıhhat Mektebi olarak yapılmıştır. Yapıda bulunan kitabede; "1332 Kanunu Evvel-1335 Safer 21 Emraz-ı Umumiye Hastahanesi Çorum Sancağının hâkimiyetinden ahalisinin ve Evkaf-ı Hümayun nezareti celilesinin izmar ve muavenetiyle inşa olunmuştur." yazılıdır. Yapı daha sonra Ziraat Mektebi, Sanat Okulu, Ticaret Lisesi, Makine Meslek Yüksekokulu ve Atatürk Lisesi olarak kullanılmış, 1986 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir. 1988 yılında geçirdiği bir yangın sonucu hasar görmüş, bunun üzerine restore edilerek bölge müzesi düzeyinde hizmet vermesi için 1989 yılı yatırım programına alınarak restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Arkeoloji bölümündeki teşhir çalışmaları tamamlanan müze 11.03.2003 tarihinde ziyarete açılmıştır (URL 2).

Fotoğraf 17: Çorum Müzesi (2019). Kaynak: URL 2.

Tarihi kent merkezinin oluşmasında son derece etkili olan bu yapılar günümüzde daha çok kültürel fonksiyonlara yönelik olarak hizmet vermektedir. Ancak bu yapıların dışında kamusal hizmetlere yönelik kullanılan binalar kent özeğinde toplanmıştır. Özellikle Gazi Caddesi üzerinde Valilik binası, İl özel İdare, Sağlık İl Müdürlüğü, Belediye Ek Hizmet binası, Postane, Gençlik İl Müdürlüğü ve Vali Konağı bir arada bulunmaktadır. Bu yapıların Gazi caddesi üzerinde bulunmasının temel nedeni mevcut çevre yolu yapılmadan önce kentin en önemli ulaşım aksı olarak kullanılmasıdır. Aynı zamanda Ankara-Samsun yolunun önemli

bir bağlantısı durumunda olan Gazi Caddesi günümüzde kent içinde kalmıştır. Bu idari fonksiyona sahip yapıların kurulması ile birlikte önceki bölümlerde bahsettiğimiz morfolojik dönüşümün hızlanmasında etkili olmuşlardır. Özellikle Bahçelievler mahallesi sınırları içerisinde bulunan Vali Konağı (Fotoğraf 18) kentin eski dokusu ile yeni dokusunu birbirinden ayıran bir yapı özelliği göstermiştir. Kentin çeperlere doğru gelişmesinde en önemli kamusal yapı özelliği göstermektedir.

Fotoğraf 18: Çorum Vali Konağı Eski Ve Yeni Görünümü (1965-2019).

Çorum'da kent morfolojisinin şekillenmesinde etkili olan diğer idari fonksiyona sahip yapıların başında Çorum Adliyesi gelmektedir. Çorum Adliye Sarayı, Fatih Caddesi üzerinde Üçtutlar ve Ulukavak mahallesi sınırında bulunan önemli bir yapıdır. Ulukavak mahallesi kentin en eski mahallelerinden biridir ve geleneksel konut dokusuna sahip bir semt özelliğindedir. Ancak adliye binası ve çevresinde kentsel rantın artmasından dolayı konut alanları dönüşmeye başlamıştır. Elbette tek başına adliye binasına bağlı olarak gerçekleşmemiştir ancak dönüşümde önemli bir rol üstlenmiştir.

Fotoğraf 19: Çorum Adalet Sarayı ve Parkı (2019).

Bu idari fonksiyona sahip yapıların dışında diğer önemli kamusal binalar ise daha çok kentin güneyinde İnönü Caddesi üzerindedir. Bu yapılar İl Özel İdare, Karayolları Müdürlüğü, DSİ Müdürlüğü ve Askeri bölgedir.

Sonuç olarak idari fonksiyona sahip yapılar kent formunun günümüzdeki morfolojik halini almasında büyük bir etkiye sahiptir. Ancak unutulmaması gereken önemli bir husus ise kamusal alanların daha çok kentin görece daha düşük arazi fiyatlarının bulunduğu alanlarda yer seçmesi gerçeğidir. Çeper kuşak alanı arazi kullanım tipleri arasında olan bu yapılar zamanla kent tarafından istila edilmekte ve kentin çeper kuşaklar lehine gelişmesine neden olmaktadır.

5.2. Çorum'un Ulaşım Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi

Ulaşım; her dönem için kentsel gelişimi açıklamada ve kentin morfolojik dönüşümünü analiz etmede önemli bir parametredir. Kentler, ilk olarak akarsu ağlarında, daha sonra ise ulaşım ağlarında yaşanan değişime bağlı olarak gelişim gösterirler. “Günümüz kentlerinde, arazi kullanımı ve ulaşım sistemleri kent formunu belirleyen en önemli unsurdur” (Lynch, Rodwin, 1958: 201). Planlı kentlerde bu sistemler nüfus projeksiyonlarına göre oluşturulurken, hızlı kentleşmeye bağlı olarak gelişen kentlerde ise mevcut nüfusun ihtiyacına göre şekillenmektedir (Kaya, 2014: 112). Böylece ulaşım ile arazi kullanımına bağlı olarak kentlerin morfolojik gelişimi ve dönüşümü gerçekleşmektedir.

Kentler morfolojik yapılarına göre farklı şekillerde gelişmiştir. Bunlar

- Lineer (çizgisel) Biçimli
- Işınsal Biçimli
- Konsantrik Biçimli
- Semer Biçimli
- Yay Biçimli
- Muhtelif Biçimli olmak üzere Aru tarafından 6 farklı gruba ayrılarak sınıflandırılmıştır (Aru, 1998: 151).

İlk üç kent biçimi gelişimi birbirini tamamlar niteliktedir. Genellikle lineer gelişme topografik durumun imkân verdiği ölçüde birçok yöne yayılmakta ve ışınsal yerleşme biçimini doğurmakta, bu gelişmeler ise zamanla ve çevre yollarının oluşumu ile konsantrik yerleşme biçimine dönüşmektedir (Aru, 1998: 151).

Çorum her dönem ulaşım ağlarına bağlı olarak gelişim göstermiş ve kent dokusu ulaşım ağları ile arazi kullanımına göre şekillenmiştir. Araştırma sahasında ulaşım ağlarına bağlı olarak iki farklı kent dokusu ortaya çıkmıştır. Bunlar;

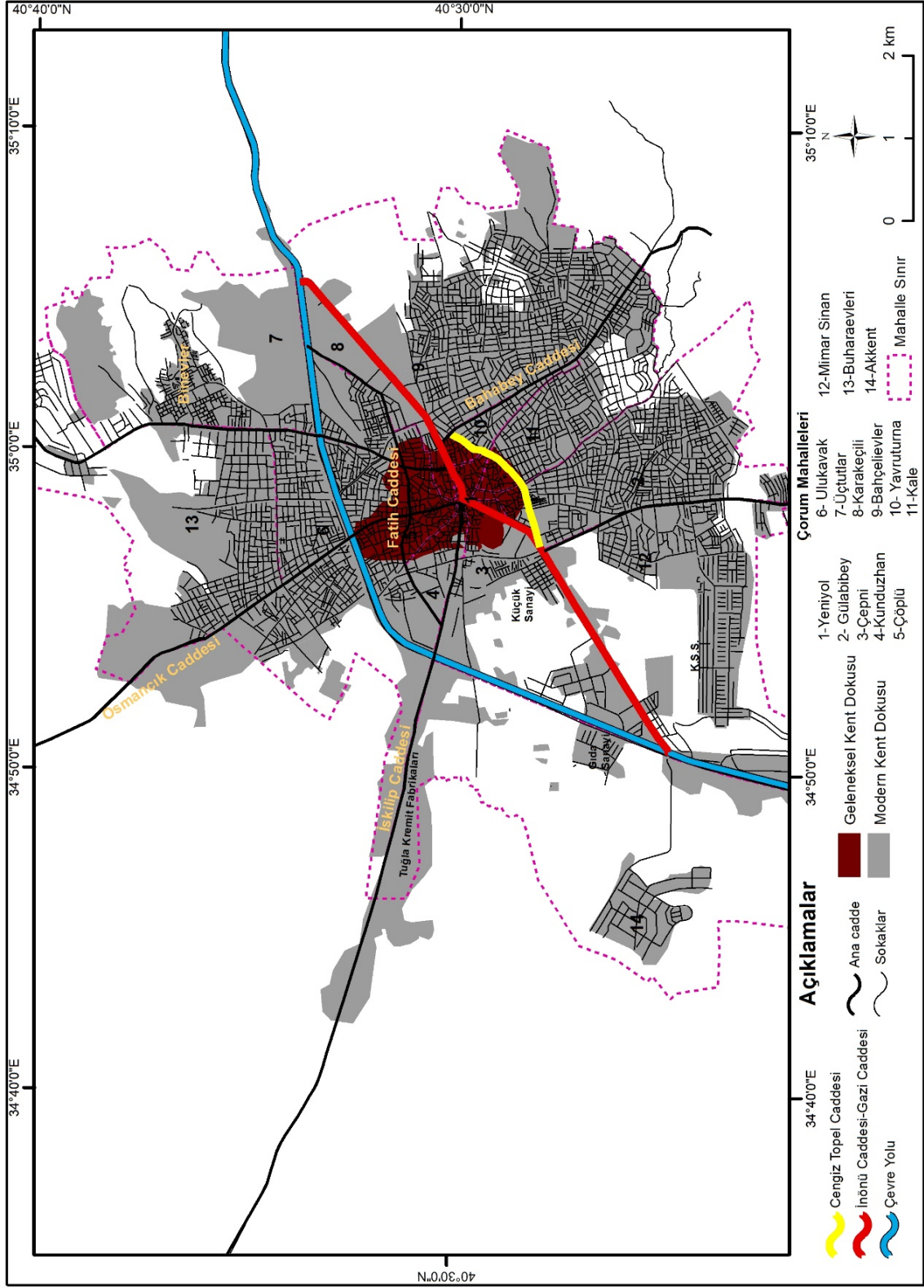
- Geleneksel Kent Dokusu
- Modern Kent Dokusu

Araştırma sahasında geleneksel doku ve modern kent dokusu iç içe girmiş durumdadır. Çünkü kent merkezden çevreye ışınsal bir gelişim göstermektedir. Bu ışınsal biçimli gelişimde kent içi ulaşım ağlarını oluşturan cadde ve sokakların yönü, uzanışı, genişliği, darlığı ve dolambaçlı olup olmaması ile kentin ana ulaşım ağları kentsel dokunun karakterinin belirlenmesinde etkili olmuştur (Harita 23).

Çorum'da 3 önemli kara yolu bağlantısı vardır. Bunlar:

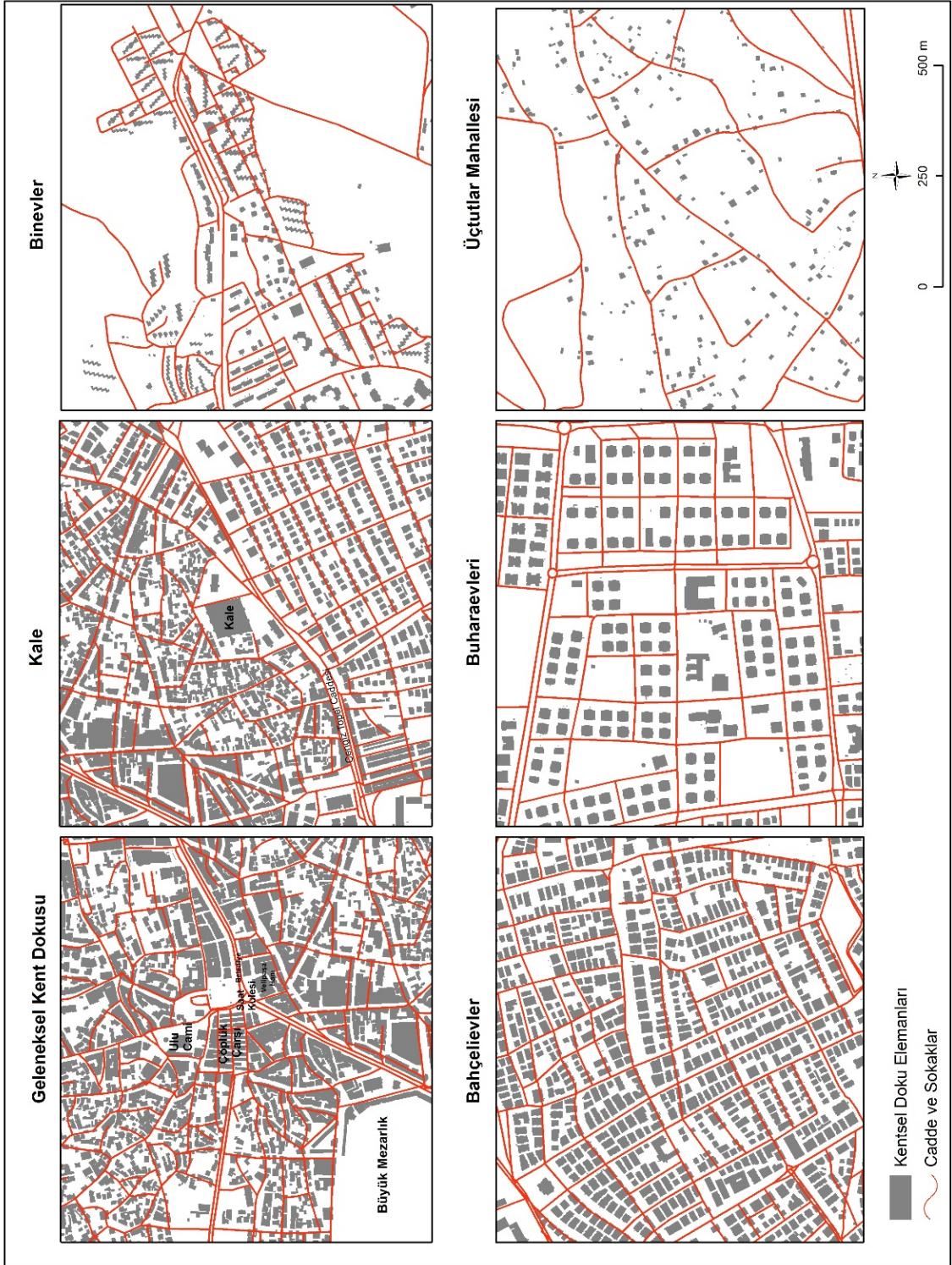
- Çorum kalesi güneyinde bulunan Cengiz Topel Caddesi
- Merkezi İş ve Ticaret alanın özekleştiği İnönü ve Gazi Caddeleri
- 1985 yılından sonra gelişen Çevre yolu

Çorum'da ulaşım akslarının omurgasını oluşturan bu üç yol güzergâhı kentsel büyümenin de omurgasını oluşturmaktadır. Günümüzde Çorum kalesinin güneyinden Kuzeydoğu-Güneybatı doğrultulu uzanan Cengiz Topel Caddesinin kuzeyinde tarihi kent dokusu gelişirken, 1950'li yıllardan sonra ise planlı bir kent dokusu gelişmiştir. Kentte bütün yolların birleşme noktasında bulunan İnönü ve Gazi caddeleri 19. Yüzyılla birlikte kentin en önemli iş ve ticaret merkezini oluşturan ulaşım aksıdır (Harita 23). Kent formunun değişmesinde etkili olan önemli yollardan bir diğeri ise İskilip yolu ile Osmancık yolunun merkezi ulaşım akslarına bağlanması ile başlayan sanayileşme ve kent formunun yayılmasıdır. Işınsal dokuda gelişen kent, özellikle ulaşım ağlarının kent içinde kalması ile birlikte sorun haline dönüşmeye başlamış bununla birlikte çevre yolunun yapımıyla bu sorun ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Böylece yeni çevre yolu ile birlikte kentsel mekân yayılmış ve günümüz fizyonomik görünümüne dönüşmüştür.

Kentsel mekânda geleneksel doku, han, hamam, mezarlık, çarşı ve cami gibi tarihi ünitelerden oluşmaktadır. Çorum'da geleneksel dokuyu oluşturan mekânsal öğeler, Kale ve çevresi, Ulu Cami, belediye binası, Çöplük Çarşı, Velipaşa Hanı, Alipaşa Hamamı gibi yapılardır (Harita 24). Bu alanlar aynı zamanda kentin merkezi iş ve ticaret sahasıdır. Bu yapıların büyük bir çoğunluğunun Osmanlı döneminde kurulmasından dolayı geleneksel dokuda yol bağlantılarının karmaşık bir düzende olmasına neden olmuştur. Çünkü Osmanlı kentinde yol düzeni kesinlikle kurlsızdır, dardır ve kendi planimetrik yapısının uyumlu bir görüntü sunması da güçtür (Cerasi, 1999: 88). Stewig (1964, 1966) Osmanlı kentini, bütün boyutları ile düşünülmüş bir düzenin ve uzun düz çizgiler ile büyük meydanların eksik olduğu bir yol sistemi olarak tanımlamıştır. Ona göre bu sistemde yollar ani bir biçimde ve bir kurala uymadan yön değiştirir, yol uzunlukları arasında ise çok büyük farklar söz konusudur; yol düzeni merkezde sürekli, periferide ise geniştir. Bu yolların arasında çok sayıda, hem kısa hem uzun, ama genellikle yapı adasının içine doğru yönelmiş çıkmaz sokaklar vardır (Cerasi, 1999: 89). Çorum yol sistemi, tıpkı yukarıda açıklandığı gibi, 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı yol düzeninin bir parçası olmaya devam etmiştir. Fakat bu dönemden sonra modernleşme çalışmalarından ilki mevcut cadde ve sokak sistemini değiştirme işlemleri olmuştur. Ancak ne kadar değiştirilmek istenirse istensin geleneksel kent dokusu ve cadde sokaklar günümüze kadar varlığını korumuştur.

Çorum'da kentsel doku ve sokak örüntüsü arasındaki ilişki incelendiğinde geleneksel dokuyu oluşturan yolların devamlılık düzeyleri düşük, cadde ve sokaklar dolambaçlı ve bağlantı sıklığı düşük düzeydedir. Bu yüzden kent özeğinde konut dokusu sıkışık, karmaşık, dar ve çoğu yerde çıkmaz sokaklardan oluşmaktadır. Bu alanlarda erişebilirlik düzeyi düşüktür. Cadde ve sokaklar ile yapı adaları arasındaki ilişki karmaşıktır. Çorum kent özeğinde yapı adaları küçük, cadde ve sokaklar dardır. Aynı zamanda cadde ve sokakların boyları kısadır (Harita 24).

Harita 24: Çorum'da Kentsel Doku ve Sokak Örüntüsü İlişkisi (2019)

Çorum'da kentin ilk nüvesinde görülen dar ve çıkmaz sokaklar Türk-İslam kenti karakterini yansıtmaktadır. Kent nüvesinde dar ve çıkmaz sokakların oluşumu İslam dininde mahremiyetin mekâna yansımasıdır (Fotoğraf 20).

Fotoğraf 20: Çorum Kent Özeğinde Gelişen Geleneksel Konut Tipi (2019).

Çorum'da geleneksel doku etrafında gelişen modern kent dokusu, eski karakterinden tamamen farklı doku ve morfolojik karakter göstermektedir. Özellikle kentin gelişim dönemlerine göre kent dokusu ve sokak örüntüsü değişmektedir. 1950'li yıllardan sonra gelişme gösteren modern kent morfolojisinin ilk izleri Bahçelievler konut kooperatifinin yapılmasıyla ortaya çıkmıştır. Yeni gelişen kentsel dokuda bulunan ulaşım ağında, sokakların devamlılığı, doğrusallığı ve bağlantı sıklığı geleneksel dokuya göre daha fazladır. Bu farklılaşmanın temel sebebi teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelişen araç kullanım türleridir. Geleneksel dokuda daha çok at, eşek ve yaya hareketliliğine bağlı oluşan cadde ve sokaklar taşıma araç ve gereçlerinin değişmesiyle motorlu taşıtların geçmesine olanak verecek şekilde gelişmiştir. Ayrıca cadde ve sokakların daha düzenli ve geniş biçimli olması,

yapı adalarının da bu yollara paralel dizilmesi sebebiyle daha planlı bir kent dokusu ortaya çıkmıştır.

Fotoğraf 21: Geleneksel Doku Cadde Sokak ilişkisi (2019); Kent özeğinin Merkezi iş ve ticaret olmasından dolayı tarihi yapılar restore edilerek iş yerlerine dönüştürülmektedir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulaşım ağının ekonomik ilişkilere (üretim-tüketim) dayalı gelişmesi; Çorum'un fizyolojik açıdan büyümesine, kent dokusunun değişmesine neden olmuştur. Çorum'da kent özeğinden çeperlere doğru cadde ve sokakların devamlılık düzeyi artmıştır. Cadde ve sokak sistemlerinin bağlantı düzeylerinin artması kentsel dokunun bir plan dâhilinde gelişmesine neden olmuştur. Kentsel örüntüyü biçimlendiren bulvar, cadde ve sokakların genişliği trafik akış yönleri, yapı adası büyüklüğü ve nüfus dağılışı ve yoğunluğunun değişmesine neden olmuştur.

5.3. Çorum'un Eğitim Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi

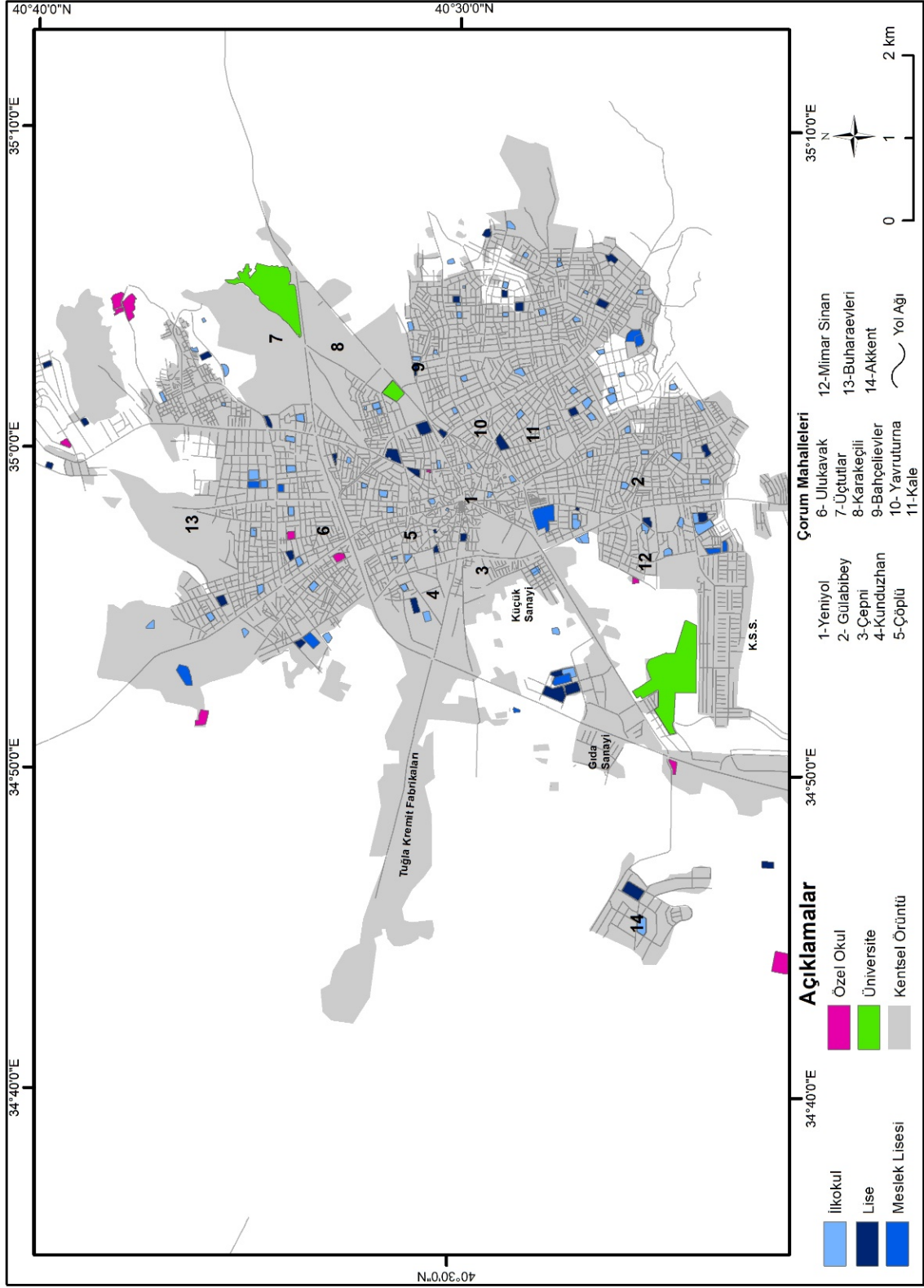
Çorum kent formunun gelişmesinde bir diğer etkiye sahip unsur eğitim kurumlarının kent içinde yer seçimidir. Eğitim kurumları “nüfusu ve yerleşmeyi kendine çekici veya sınırlandırıcı karakterleri, arazi kullanımında farklılaşmalara neden olduğundan önemli bir fonksiyona sahiptir” (Akdemir, 2013: 2). Bu sebepten dolayı her hangi bir yerleşim biriminde

bulunan okulların, öğrenci-öğretmen sayısı, okur-yazar oranları gibi sayısal verilerin değerlendirilmesinden ziyade eğitim fonksiyonuna sahip yapıların kent morfolojisini nasıl etkilediği, kent içinde yer seçimleri ve arazi kullanımını farklılaştırması yönünden araştırılması daha önemlidir. Çünkü bir kentin eğitim fonksiyonu aynı zamanda oranın cazibe merkezi haline gelmesinde önemli bir unsurdur.

Araştırma sahasında okulların mekânsal dağılımına bakıldığında (Harita 25) merkezi iş ve ticaret alanında her hangi bir devlet okulu bulunmamaktadır. Ancak bu alanda daha çok özel eğitim veren kurumlar bulunmaktadır. Bunun dışında Yeniyol ve Kunduzhan mahallelerinde eğitim kurumları bulunmamaktadır. Bu durumun sebebi bu mahallelerin merkezi iş ve ticaret mahallesi gelişim alanı olmasından kaynaklanmaktadır. Kent merkezinde bulunan okullar genellikle iç çeper kuşak arazileri kullanım türleridir. Kent merkezine yakın, kentsel büyüme ile birlikte kent içerisinde kalmış kamusal arazi kullanım türleridir.

Çorum'da eğitim kurumlarının mekânsal dağılışı üniversite kampüsünün olmayışı daha çok kent çeperinde bulunan kamusal alanların üniversite alanı olarak ayrılması ile parçalı bir görünüm sergilemektedir. Hitit Üniversitesine merkez kampüsü Samsun Yolu üzerinde kurulmuştur. Diğer bir kampüs alanı ise İnönü Caddesinin güneyinde Mimar Sinan Mahallesi içinde bulunan Küçük Sanayi sitesinin kuzeyinde boş arazilerin istimlak edilmesiyle kurulması düşünülmektedir. Böylece kent planlamasında büyük kullanım alanı özelliğine sahip yapılar kent çeperinde daha ucuz arazileri tercih etmektedir.

Son dönemlerde eğitim kurumlarının yer seçiminde çeper kuşak arazileri belirleyicidir. Özel eğitim kurumları, büyük kampüs alanına ve ucuz arsalarla ihtiyaç duymasından dolayı çeperlere doğru yayılım göstermektedirler. Benzer durum devlet okullarında da görülmektedir. Araştırma sahasının batısında temel liseler kampüsleşme eğilimi göstererek kentsel örüntüden ayrılmaktadır. Ancak eğitim kurumlarının çeper kuşak arazilerine yerleşmesi ile kentsel büyümenin yönü ve hızı değişim gösterir.

Kent içinde dağılışı gösteren okulların yer seçiminde ülkelere göre farklılıklar ortaya çıkmaktadır. “Her ülkenin her bir eğitim kademesinde bulunan okul için belirlediği bir uygunluk matrisi bulunmaktadır. Örneğin Almanya’da bir ilkokul için ayrılan yerleşme büyüklüğü 6. 000 m²’lik bir alan olması gerekmektedir. Bu okulda ortalama öğrenci sayısı 720’dir” (Ersoy, 2009: 9).

Eğitim kurumlarının mekansal dağılımında etki sahası analizi önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde uygulanan yerseçimi ve hizmet alanı etki sahası kent planlamalarında kullanılan bir yöntemdir. Buna göre anaokulları 200 m., ilkokul 400-800 m., ortaokul 800-1200 m. ve lise 1200-1600 m.’lik hizmet yarıçapına sahip alanlarda kurulmalıdır. Üniversite alanları etki sahası merkezi sınavla tercih yapıldığı için böyle bir yer seçimi kriterine uygun olarak planlanamamaktadır.

Araştırma sahasında bu standartlara göre eğitim alanlarının yeterlilik analizine bakıldığında (Harita 26) eğitim kurumlarının kente merkezden çevreye doğru bir dağılışı gösterdiği görülmektedir. Çorum’da Eğitim kurumlarının yeterlilik matrisine bakıldığında ortalama olarak yer seçimi kriterine uygun bir dağılışı göstermiştir. Ancak özellikle liselerin kuruluş yerleri ve hizmet ettikleri nüfuslar bakımından yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bu duruma istisna olarak araştırma sahasının güneybatısında bulunan Çorum Fen Lisesi, Anadolu lisesi ve Sosyal Bilimler lisesi kent çevresinde kapmüs tarzı bir yapılanma ile merkezden taşınmalı yolculuk ile tüm kenti etki sahaları içine almaktadır. Ayrıca Buharaevleri mahallesi sınırları içerisinde kalan Spor liseside yerleşme matrisi analizine göre uygun olduğu görülmektedir²⁵.

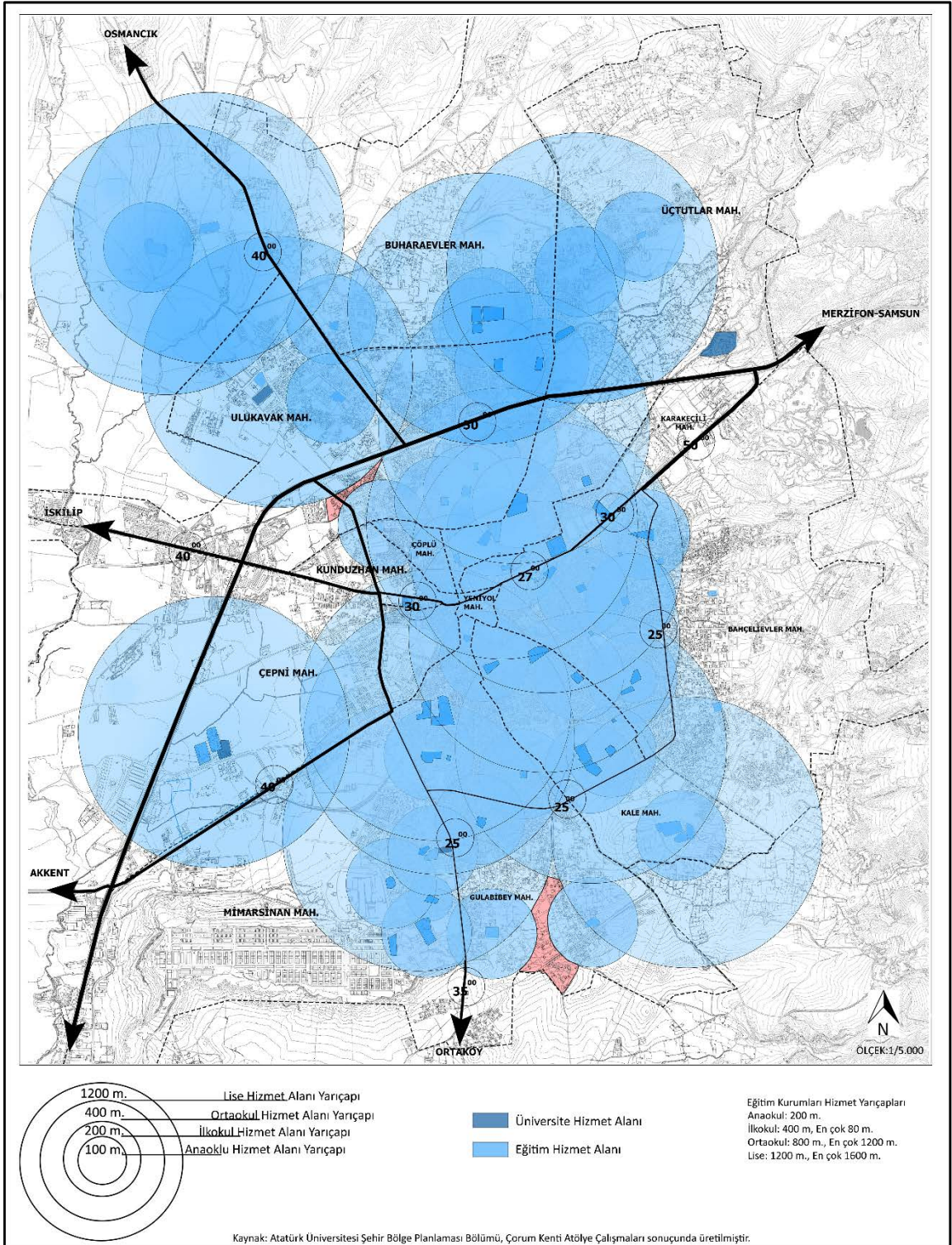
Tablo 24: Eğitim Kurumları Yer Seçimi Ortalama Kriterleri

	Hizmet Sahası Toplam Nüfusu	Öğrenci Kapasitesi	Derslik Başına Öğrenci
Anaokulu	1000-1500	60-120	4 ila 8
İlkokul	1200-7000	250-1200	25-40
Ortaokul	10000-20000	1000-1600	
Lise	14000-34000	1000-2600	30-35

Kaynak: Ersoy, M., (2009). Kentsel Planlamada Arazi Kullanım Standartları, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara

²⁵ Burada unutulmaması gereken önemli bir konu ülkemizde liselere giriş şeklinin sürekli değişmesidir. Örneğin geçmiş yıllarda liselere giriş sınavlarına göre öğrenci alınmaktaydı böylece okulların yer seçiminde nüfus kriteri yetersiz kalmaktadır.

Harita 26: Çorum'da Eğitim Alanları Yeterlilik Analizi (2018)

5.4. Çorum'un Ekonomik Fonksiyonları-Kent Morfolojisi İlişkisi

Çorum'da ilk kent formunun ortaya çıkmasında etkili olan esas faktör, sosyal ve kültürel işlevlerken, kent formunu şekillendirici faktör ekonomik işlevlerdir. Karaboran'a (1989:90) göre şehrin yerine getirdiği fonksiyonların en önemlisi şüphesiz ki, ekonomik fonksiyonudur. Şehir, ekonomik bakımdan bir merkez olarak çevresine etki eder, bununla belirli ve sınırlı çevresini ekonomik yönden kendisine bağlar. Çorum çevresinde bulunan kırsal karakterli yerleşmeleri etki sahasına alan sanayi yatırımları ile şekillenen ve ticaret ile büyüme eğiliminde olan bir kenttir.

Çorum kent morfolojisinin şekillenmesi, Merkezi İş ve Ticaret (MİS) alanları ile Sanayi tesislerinin varlığına bağlı olarak değişmektedir. Çorum'da MİS alanları İnönü Caddesi ile Gazi Caddesi boyunca uzanan yol güzergâhına paraleldir (Fotoğraf 22). Yeni MİS alanları ortaya çıkmaya başlasa da hala birincil iş ve ticaret kent merkezidir. Daha öncede vurgulandığı üzere Çorum ıııısal dokuda gelişen çevre yolunun yapılmasıyla konsantirik bir yapıya dönüşen kent biçimine sahiptir. Merkezi iş ve ticaret sahası bu ıııısal formun merkezinde yer almaktadır.

Fotoğraf 22: Çorum Merkezi İş ve Ticaret Merkezi (2019). **Kaynak:** Çorum İli Kùltür ve Turizm Müdürlüğü

Alışveriş ve küçük ticaret alanları bu ıııısal dokunun merkezinde caddelerin sağ ve solunda bulunan alanlarda gelişmiştir. Kent içi ulaşım sistemlerinin gelişmiş olduğı otobüs hatlarının rink olarak kullanıldığı saat kulesi ve çevresi en önemli merkezi iş ve ticaret alanlarıdır.

Fotoğraf 23: İnönü Caddesi; Merkezi İş ve Ticaret Alanları (2019).

“Orta ve küçük şehirlerde merkezi iş ve ticaret sahaları genellikle kent merkezinde gelişim göstermektedirler. Bu durumun ana nedeni bankaların ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu alanda veya yakın alanlarda toplanması” (Aliağaoğlu, Uğur, 2010: 152) merkezi iş ve ticaret sahasının sınırlarının belirginleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda banka kuruluşlarının belirli bir alanda toplanma eğilimi sonucunda bu alanlarda kira fiyatlarında yükselmesine neden olmaktadır.

Çorum’da merkezi iş ve ticaret alanının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan bankaların büyük bir çoğunluğu İnönü Caddesi ile Osmancık Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Gazi Caddesi’nin başlangıcında Ulucami ile Saat kulesi arasında Halk Bankası ve Ziraat Bankası ilk banka şubeleri olmalarından dolayı merkezi iş ve ticaret sahasının tam merkezinde yer almaktadır. Bunun dışında bankalar genel olarak İnönü Caddesi boyunca karşılıklı olarak yer almaktadır.

Fotoğraf 24: Kent Merkezinde Bulunan İnönü Caddesi İş Bankası Binası (1970-2019). Kaynak: Çorum Kent Arşivi.

Çorum'da merkezi iş ve ticaret sahası kent tarihi kadar eski bir yapıya sahiptir. Daha öncede vurgulandığı üzere Çöplük çarşısı kentin ilk merkezi ve ticaret sahasıdır. Bu çarşı günümüzde İnönü Caddesi, Gazi Caddesi, Osmancık ve İskilip Caddelerinin tam kesişim noktasında bulunmaktadır. Aynı zamanda kent özeğini oluşturan bu alanlar kentte en eski ve en önemli ticaret merkezidir.

Fotoğraf 25: Çorum Çöplük Çarşı ve Hürriyet Meydanı (2019); Kentin en önemli merkezi iş ve ticaret alanını oluşturmaktadır. Kaynak: <https://www.corumlu.com>

Çorum çöplük çarşısı 12 sokaktan oluşmaktadır. Çöplük çarşısında genellikle günlük ve periyodik ihtiyaçların karşılanabileceği ticaret haneler yaygın bulunmaktadır. Genel olarak terziler, ayakkabıcılar, manavlar, bıçakçılar, manifaturacılar ve kahvehanelerin olduğu dar sokaklı bir çarşıdır. Çarşı kurulduğu günden bu yana kentin en önemli ve en işlek merkezi olması ile birlikte günümüzde artan trafik ve Çorum kent merkezinin tarihi bir dokuya sahip olmasından dolayı cadde ve sokaklar günümüz kent planlarına göre dardır. Bu yüzden belediye tarafından defalarca kaldırılma talebinde bulunulmasına rağmen gerçekleşmesi halk tarafından kabul edilmemiştir. Çorum Çöplük çarşısı dar sokakları, bitişik nizam yapıları ve farklı meslek gruplarının bir arada bulunduğu tarihi geçmişi ile ayakta kalan önemli bir kent dokusudur.

Fotoğraf 26: Çöplük Çarşı Sokak Görünümü (2019).

Çöplük çarşısının doğusunda saat kulesinin yaklaşık 100 m kuzeyinde eski kent dokusunun önemli bir parçası olan Eskiçiler Arastası olarak bilinen dünyanın en dar çarşı sisteminin geliştiği ayakkabı tamircileri çarşısı bulunur. Günümüzde varlığını koruyan ve geçmişte önemli bir merkezi iş ve ticaret merkezi olma özelliğindeki bu sokak Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmıştır. Kent dokusunun bozulmadan mevcut yapılı alanın devamı olarak gelişmiştir. Sokak, morfolojik olarak önemli bir yapıdadır. Eskiçiler arastası bir metre sokak genişliği ile yan yana 36 dükkânın bulunduğu 30 m. uzunluğa sahip dar bir sokaktır.

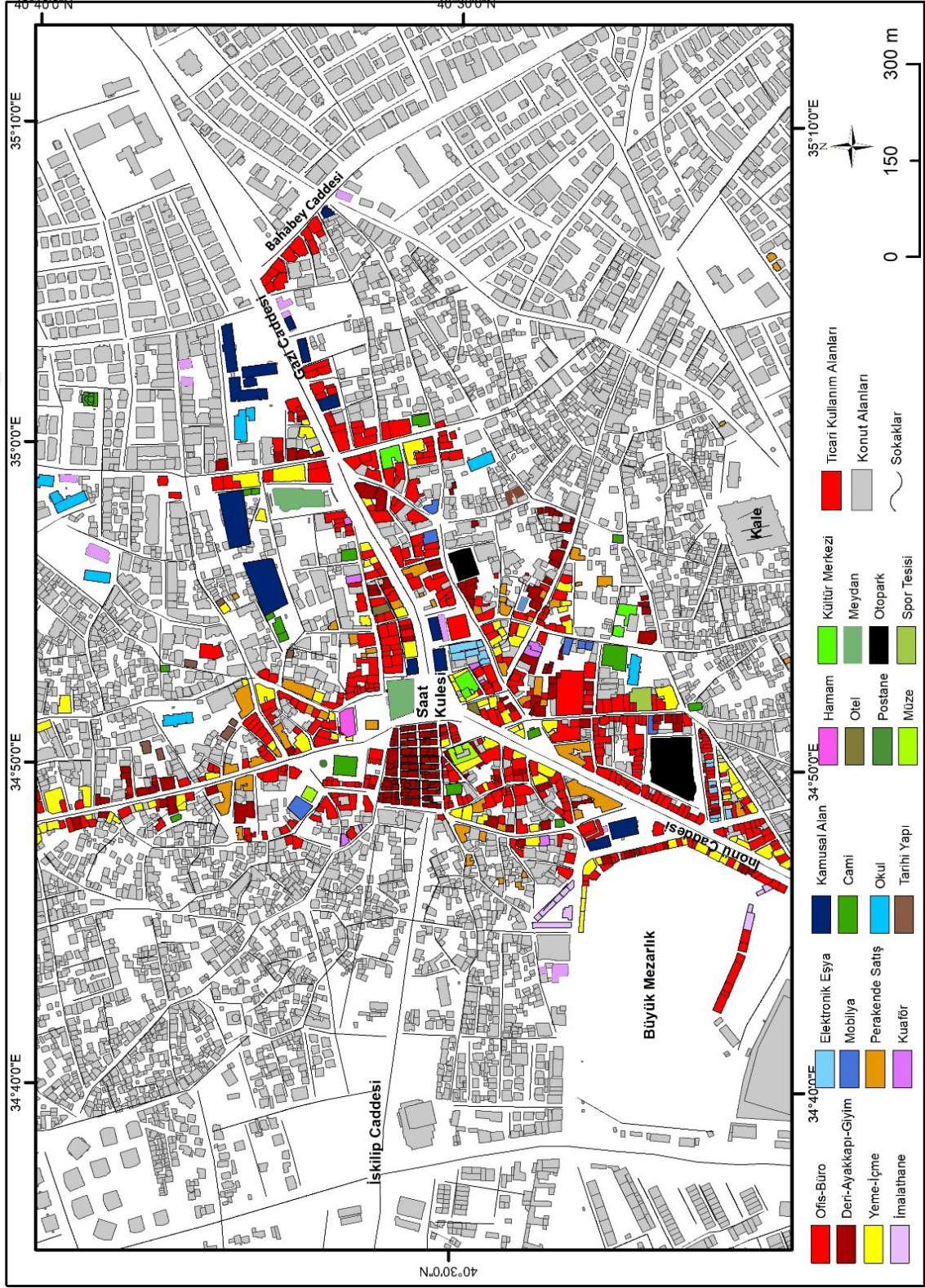

Fotoğraf 27: Eskiciler Arastası (2018); Merkezi iş ve ticaret alanında bulunan sokanın batısında Ulu Cami, kuzeyinde ise Güpür hamamı bulunmaktadır. Geleneksel kent dokusunun izleri günümüzde varlığını korumaktadır. Kaynak: URL 3.

Günümüzde Saat kulesi çevresi her türlü ihtiyaçların karşılandığı kentin en önemli merkezi ve iş merkezi sahasıdır. Bu alanın dışında Bahabey Caddesi ikincil (seconder) iş ve ticaret merkezi olarak gelişmektedir. Bahabey caddesi, dönemin belediye başkanı Baha Çorbacıoğlu tarafından planlanmış kentin çeperlere doğru yayıldığı ilk döneme karşılık gelmektedir. 1945 yılında yapımına başlanmış daha sonra Bahçelievler kooperatifinin yapılmasıyla hızlı bir gelişim sürecine girmiş önemli bir merkezi iş ve ticaret alanıdır. Günümüzde daha çok alt katları ticaret hane üst katları konut alanı olan 10-12 katlı yapıların bulunduğu 3.3 km uzunluğunda bir caddedir.

Fotoğraf 28: Bahabey Caddesi (2019); Sekonder merkezi iş ve ticaret merkezi olarak 1960'lı yıllardan sonra gelişim göstermiştir.

Çorum merkezi iş ve ticarethanelerin türü ve miktarı (Tablo 25) incelendiğinde; Çorum'un gelişmiş bir ticari yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kentte hemen hemen her ihtiyacı karşılamak üzere gelişmiş bir ticari sektör bulunmaktadır. Ticaret sektörünün bu denli çeşitli olmasının temel sebebi kentsel nüfusun fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda diğer ekonomik sektörlerle birlikte kentin idari yapısı, ulaşım ağlarının kesişim noktasında olması gibi faktörlerin etkisiyle gelişip değişmektedir.

Tablo 25 incelendiğinde ticaret sektöründe faaliyet gösteren ticarethanelerin % 72.5'i daha çok günlük, periyodik ve uzun vadeli ihtiyaçlardır. Çorum için önemli olan bu sektör çalışanların % 65.1'i istihdam etmektedir. Aynı zamanda kentte uzmanlaşmanın bir göstergesi olan büro ve eğlence-konaklama hizmetleri, kenttin sadece belirli ihtiyaçların karşılandığı, Çorum'u sadece bir kent görünümünden öte çok fonksiyonlu bir kent dönüştürmüştür. Bu durum Merkezi iş ve ticaret merkezinin dönüşmesine neden olmaktadır. Geçmiş dönemlerde alt katları ticaret hane üst katları konut olarak kullanılan yapılar günümüzde tamamen kentsel ihtiyaçlara cevap veren büro hizmeti (Yaşam koçluğu, Sağlık Danışmanlığı gibi) veren iş yer yerlerine dönüşmektedir (Fotoğraf 23).

Tablo 25: Çorum'da Ticaret Sektöründe İşletme ve Çalışan Sayısı (2016)

Faaliyet Kolu	İşletme Sayısı	Çalışan Sayısı	Faaliyet kolu %	Çalışan Nüfus %
Toptan Ticaret	87	241	2,1	3,0
Gıda Maddeleri Satışı	853	1.394	20,6	17,1
Diğer Ticaret	2.060	3.676	49,8	45,0
Ticaret Toplam	3.000	5.311	72,5	65,1
Büro Hizmetleri	462	879	11,2	10,8
Eğlence Konaklama	678	1.972	16,4	24,2
Hizmetler Toplamı	1140	2.851	27,5	34,9
Genel Toplam	4.140	8.162	100	100

Kaynak: Çorum Belediyesi 2016, Barlas İmar Planı Revizyon Raporu

Çorum'da kent merkezi ve çevresinde ulaşım ağlarına bağlı olarak gelişen merkezi iş ve ticaret merkezi (MİS) kent morfolojisini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda tarih boyunca kentin gelişim yönünü belirlemiştir. Günümüzde kent merkezi ve çevresinde yaşanan kentsel sorunlardan kaynaklı olarak kent çeperinde gelişen yerleşim birimlerine doğru yeni merkezler belirginleşmeye başlamaktadır. Yeni iş ve ticaret sahaları ile Çorum

yatay ve dikey yönde ulaşım ağlarının sınırlandığı yeni kentsel mekanların, yeni çeper kuşakların eklemelendiği bir kente dönüşmüştür.

Çorum'da kent morfolojisini etkileyen bir diğer ekonomik fonksiyon ise sanayi faaliyetlerinin gelişimi ve dönüşümüdür. Çorum'da sanayi sektöründe yaşanan gelişmeler 1950 yılından sonra başlamıştır (Tablo 22). Daha öncede vurgulandığı üzere ulaşım ağlarına bağlı bir gelişim göstermiştir. 1980'li yıllara kadar kent çeperinde dağınık bir halde bulunan sanayi tesisleri, çevre yolunun yapımıyla birlikte kentin batısında ve güneybatısında sanayi kampüsü şeklinde kümelenmiştir.

Çorum'un ova üzerinde kurulan bir kent olması ve çevresinde geniş tarım alanlarının yer alması gıda sanayisinin gelişmesine sebep olmuştur. Tarımsal arazi varlığına bağlı olarak (il genelinde geniş kuru tarım alanlarının bulunması-Yılmaz, 2004: 69) kentin batısında un fabrikaları kurulmuştur (Fotoğraf 29). Takip eden dönemde dokuma sanayi ve 1965 yılından sonrada tuğla ve kiremit fabrikaları kurulmuştur. Doğal olarak sanayi tesislerindeki kümelenme nüfus ve yerleşmeyi sınırlandırmış, kent fizyonomisinin aksi yönlerde genişlemesine sebep olmuştur.

Fotoğraf 29: Çorum'da Atıl Halde Bulunan Un Fabrikası (2019).

Çorum'da 1965'ten sonra yaşanan kentleşme süreci ve ekonomik dönüşümle birlikte, İnönü Caddesi ile Hıdırlık Caddesi arasında aşağı sanayi sitesi kurulmuştur (Fotoğraf 30). Bu bölgede artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak üzere toplu konutlar inşaa edilmiştir. Günümüzde kentin çöküntü alanını haline gelen bu sanayi alanları, kent yönetiminin

teşvikleri ile küçük sanayi sitesine taşınmaktadır. Kent formunu ve kentin ova tabanına yayılmasını sınırlayan sanayi sitesi günümüzde dönüşmektedir. Özellikle yeni rekreasyon alanlarının yapılmaya başlanması ve Nazım İmar Planında konut alanı olarak ayrılması yakın gelecekte dönüşeceğini göstermektedir.

Fotoğraf 30: Çorum Küçük Sanayi Sitesi (2019); 1965 yılından beri faaliyet gösteren sanayi sitesi yeni çevre yolunun yapılmasıyla kent içinde kalmış ve kentin çöküntü alanı haline gelmiştir. Kentin yeniden imarı konusunda yapılan çalışmalar sonucunda belediye yönetimi ile mülkiyet sahipleri anlaşmalar yaparak Ankara yolu üzerinde bulunan küçük sanayi sitesine taşınmaktadır. Böylece kentin çorum ovasına doğru yayılımının önü açılmaktadır.

Çorum küçük sanayi sitesinin yapılmasıyla birlikte kent çeperinde dağınık olarak bulunan sanayi tesisleri araştırma sahasının güneybatısında Ankara yolu üzerinde Yaydığın tepesinde kurulmuştur (Fotoğraf 31). Kentin hâkim noktalarından biri olan Yaydığın tepesi önemli bir coğrafi eşiktir. Çorum küçük sanayi sitesinde 756 işyeri bulunmaktadır. Sanayi tesisinin Ankara yolu üzerinde kurulmuş olmasına rağmen kentin doğrudan bağlantı yolu kurulmamış olması önemli bir sorundur.

Fotoğraf 31: Çorum Sanayi Sitesi Girişi (2019).

Çorum'da en önemli sanayi yatırımı şüphesiz organize sanayi bölgesinin kurulmasıdır. Çorum organize sanayi bölgesi 1977 yılında kentin 12 km güneybatısında ilk olarak 260 hektar arazide günümüzde ise 652 hektar arazi üzerinde D-795 Ankara yolu güzergâhında kurulmuştur. Çorum organize sanayisi karma bir yapıda olup, bölgede gıda, tekstil, kâğıt ürünleri, taşa-toprağa dayalı sanayi, makine ve metal sanayi en önemli sanayi kuruluşlarıdır. Kalkınmada öncelikli alan olarak ilan edilen Çorum organize sanayi bölgesinde arsa fiyatının %70 indirimli ve bunun yanında diğer altyapı hizmetleri tamamlanmış olan arsalar firmalara teslim edilmektedir. Organize sanayi bölgesinin ulaşım

ağı üzerinde kurulmuş olsada mevcut iş gücünün konaklama ve barınma ihtiyaçları Çorum kent merkezinden sağlanmaktadır. Kentin 12 km dışında kurulan Organize sanayi bölgesi alansal büyümeyi bu yönde sınırlandıran bir tesis olmasından dolayı kentselin yayılmasında günümüzde ve gelecekte yönlendirici bir etkiye sahip olacağı öngörülmektedir. Ancak doğal ve beşeri faktörlerden dolayı organize sanayi bölgesinin günümüz kent formu üzerinde önemli bir etkisi olduğu düşünülmemektedir.

Fotoğraf 32: Çorum Organize Sanayi Bölgesi. Kaynak: URL 4.

5.5. Çorum'da Şehiriçi Arazi Kullanımı-Kent Morfolojisi İlişkisi

Çorum'da çeşitli kentsel fonksiyonların gelişmesi, mevcut nüfusun ihtiyaçlarını karşılamasından dolayı kentsel mekânda farklı arazi kullanım alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. “Şehir içindeki iş yerleri, ikametgâhlar ve dinlenme sahaları gibi farklı kısımlar tamamen gelişi güzel ve iç içe dağılmış değillerdir” (Denker, 1976: 31). Fonksiyonlar şehri büyüten, küçülten ve morfolojik şekillenmeyi yer ve yön olarak etkileyen süreç ve mekanizmalardır. Ayrıca fonksiyonların şehir içiresindeki arazi kapma rekabeti kent morfolojisini doğrudan etkiler. Fonksiyon alanlarının şehirdeki yayılışı, kentin, yapısını, dokusunu, biçimini analiz etmede asli unsurdur.

Çorum'da şehiriçi arazi kullanımı incelendiğinde ana yol güzergâhlarının sanayi tesisleri ve diğer kentsel donatılarla çevrildiği görülmektedir (Harita 28). Araştırma

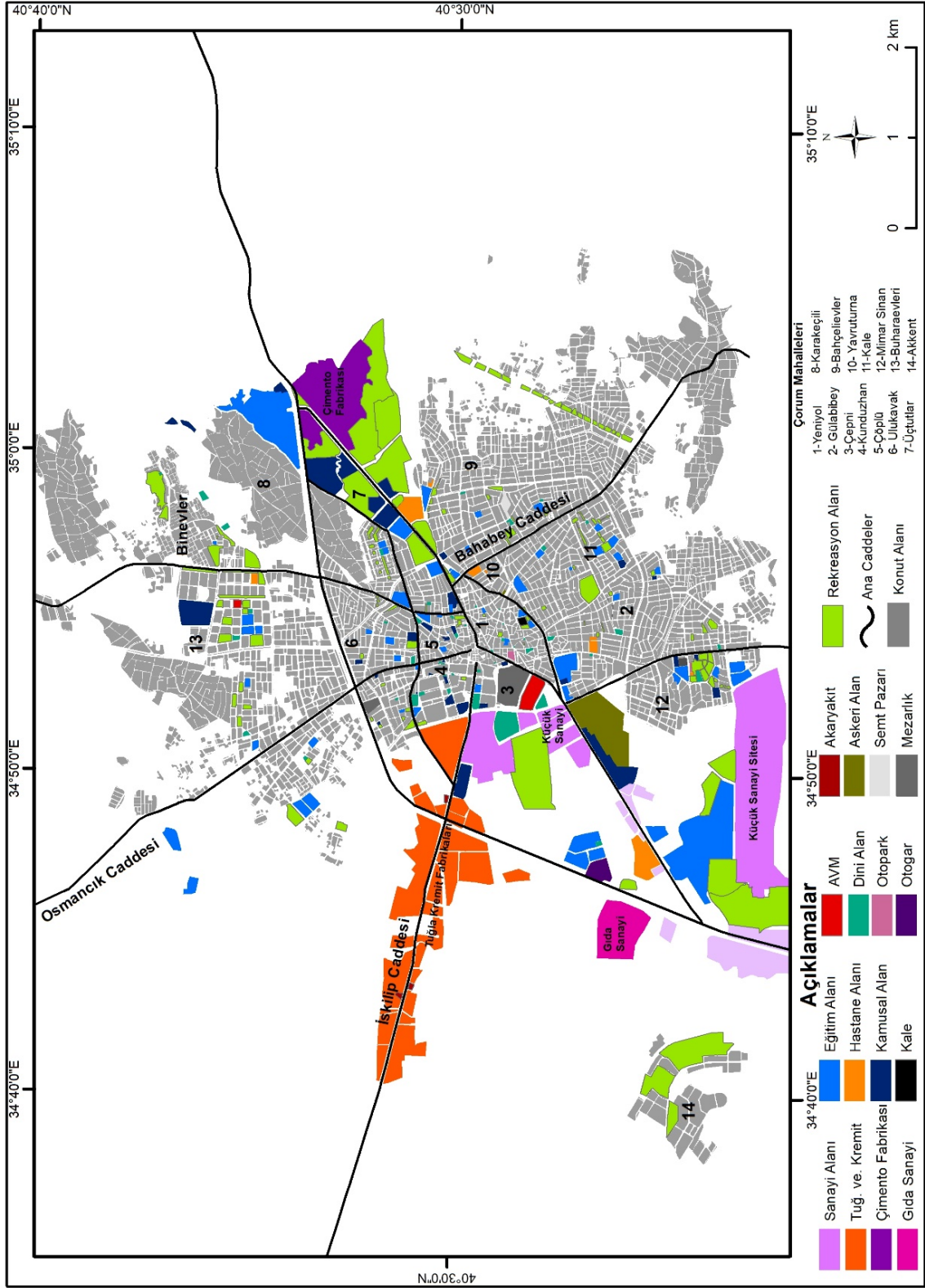
sahasının batısı ve güneybatısında kentsel yayılımı sınırlandıran aşağı sanayi sitesi, tuğla ve kiremit fabrikaları, küçük sanayi sitesi, oto galericiler sitesi ve gıda sanayisi için uygun yer seçimidir. Bu durumun ana nedeni sanayi tesislerinin büyük alan kullanımı gerektirmesi ve ülkemizde giderek sanayi tesislerinin kent çevrelerinde ana ulaşım ağları çevresinde yer seçiminin bir etkisidir. Bir diğer önemli etki ise kent merkezinde arazi fiyatlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde sanayi alanları daha çok merkezi ve yerel yönetimlerin teşvikleri ile kampüs alanlarına alınmaktadır. Bu teşviklerden dolayı sanayi tesisleri kentsel alanın çevresinde ulaşım ağlarına yakın alanlarda gelişmektedir. Araştırma sahasının kuzey doğusuna bakıldığında da benzer bir arazi kullanım tipi olduğu görülmektedir. Bu alanda kentin ilk sanayi tesisi olan Çimento fabrikasının bulunması ve sonrasında daha çok eğitim ve rekreasyon alanlarının gelişmesinin sebebi arızalı bir topografyaya sahip olmasının yanında planlama kararlarının ve Samsun yolunun varlığıdır. Araştırma sahasının batısında İskilip Caddesi üzerinde Tuğla ve Kiremit fabrikaları gelişmiştir. Öncelikle bu alanda yer seçmelerinin temel sebebi geniş kullanım alanı gerektirmesi ve ulaşım ağlarının varlığı ile hammadde alanlarına yakınlıktır. Sanayi bölgesi şehrin dışında ulaşım ağının merkezinde ve konut alanlarından uzaktadır. Bu yönüyle şehrin, dış çeperini oluşturur. Aynı zamanda diğer kentsel işlevlerin bu bölgeye yayılımını sınırlandırır. Kent özeği, yüksek arazi rantını karşılayabilen sektörlerin yeridir. Çorum'da günümüzde bankalar, teknoloji firmaları, ulusal markalar çoğunlukla kent merkezini işkâl etmiştir. İkamet bölgeleri, sanayi bölgesi hariç şehrin diğer tüm alanlarına yayılma eğilimindedir. Orta ve dış çeper kuşak çoğunlukla konut alanları ve hizmet sektörünün yayılma alanıdır. Kentsel fizyonomiyi asıl şekillendirici unsurdur.

Kentte bulunan idari alanlar daha çok kent merkezinde bulunmaktadır. Ancak İnönü Caddesi ve Gazi Caddesinin çevre yolu ile kesiştiği alanlarda kamusal alanlar yoğunlaşmaktadır. Bunun dışında Adliye, Valilik, Belediye Binası, İl Özel İdare gibi kamusal ve yönetsel yapılar kent merkezinde Gazi Caddesi üzerinde bulunmaktadır. İdari fonksiyon alanları, çoğunlukla şehrin çeper kuşaklarının oluşumuna ve yönelimine etki eder. Geçmiş dönemlerden itibaren kent özeğinde yer alan hükümet konağı hem devletin simgesi hem de otoritenin sembolüdür ve nüfusu çekici, toplayıcı bir etkiye sahiptir. Günümüzde kamu kuruluşlarının kentin çevresine yayılması, konut alanlarının da çevresine toplanmasına

sebepl olmuştur. Böylece eskiden merkezi şekillendiren idari fonksiyonlar günümüzde dış çeper kuşakları belirleyici ve şekillendirici olmuştur.

Kentteki bir diğer önemli arazi kullanım türü eğitim kurumlarıdır. Hitit üniversitesi araştırma sahasının kuzeydoğusunda ve güneybatısında iki farklı kampüs alanı ile gelişim göstermektedir. Bu kampüslerden Samsun yolu üzerinde bulunan alan ana yerleşim planı alanıdır. Kent içinde dağınık halde bulunan fakülteler ve rektörlük binalarının bu kampüste toplanması planlanmaktadır. Bunun dışında diğer eğitim kurumları şehir içinde rastgele dağılmış durumda olmasına rağmen Fen Lisesi, Başöğretmen Lisesi ve Sosyal Bilimler Lisesi araştırma sahasının güneybatısında, otogarın arkasında bulunan ova tabanı arazide kurulmuştur.

Kentte bulunan yeşil alanlara bakıldığında eski kent dokusunu oluşturan merkezi iş ve ticaret sahasında yeşil alan, park bahçe ve diğer kentsel açık alan kullanımının sınırlı olduğu görülmektedir. Ancak kentsel gelişim ve kentin 1985 yılından sonra bir plan dâhilinde gelişmesine bağlı olarak Buharaevleri, Bahçelievler, Ulukavak ve Akkent mahallelerinde yeşil alan, park-bahçe ve çocuk oyun parkları bulunmaktadır. Bunun dışında kent çevresinde bulunan mezarlıklar ve Samsun yolu üzerinde bulunan alanlar rekreasyon alanı olarak ayrılmıştır.

Kentiçi arazi kullanımında en önemli yere sahip kuşkusuz konut alanlarının varlığıdır. Çorum'da konut alanları farklı morfolojik dönemlerde gelişmiştir. Kentte geleneksel konut tipinin yaygın olduğu Çöplü ve Kunduzhan, Çepni ve Karakeçili mahallelerinde bulunan konutlardan tarihi yapı niteliğinde olanlar restore edilerek sosyal donatılar olarak kullanıma açılmaktadır. Özellikle Ulucami, Saat kulesi, Velipaşa Hanı (Fotoğraf 33) ve çevresinde bulunan tescilli yapıların restore çalışmaları sürmektedir. Günümüzde kent merkezi sit alanı olarak ilan edilmiştir (Harita 29).

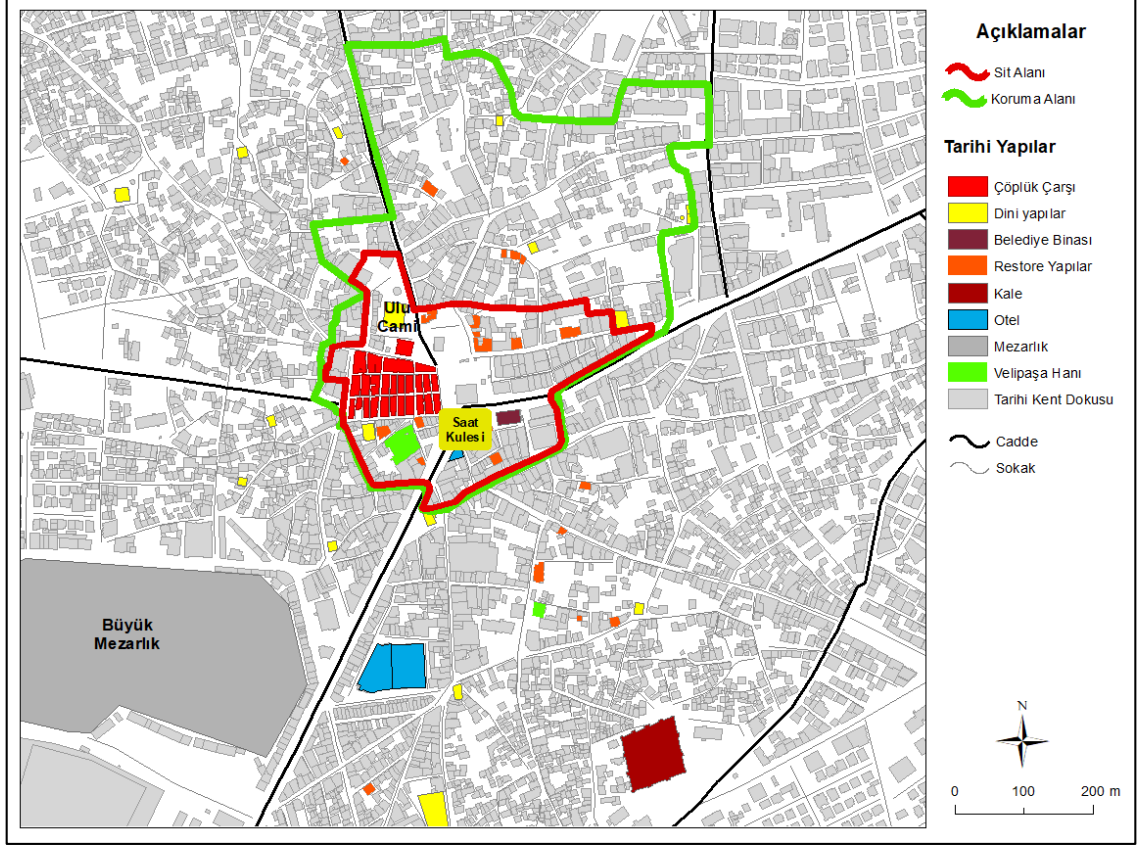
Fotoğraf 33: Velipaşa Hanı. Kaynak: Çorum İli Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Kent özeği ve çevresi geleneksel konut mimarisini yansıtmaya rağmen özellikle Çepni, Çöplü ve Kunduzhan mahallelerinde kentsel mekânın sağlıklılaştırılması amacıyla kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır. Bu amaçla aşağı sanayi caddesi üzerinde bulunan çöküntü alanı olarak belirlenen yapılar dönüştürülerek, yerlerine TOKİ tarafından çok katlı konut yapılmıştır. Böylece kent merkezi çevresinde bulunan geleneksel doku yapıları yerlerini çok katlı konutlara bırakmaktadır.

Çorum'da 1960'lı yıllarda başlayan kooperatifleşme çalışmaları ile birlikte planlı büyüyen bir kent niteliğinde olup, kent özeği ve çevresi bitişik nizam ve genel olarak yüksek katlı (5 ve üzeri) alt katları ticarethane olarak kullanılan yapılar yaygınken, 1960'lı yıllardan sonra gelişen alanlarda daha çok ayırık nizam yapılaşma yaygındır.

Özellikle çevre yolunun kuzeyinde, Ulukavak, Buharaevleri ve Üçtutlar mahallesi ile araştırma sahasının batısında Bahçelievler mahallesi planlı dönemde üretilmiş konutlar yaygındır. Genel olarak ana caddeler üzerinde bulunan yapılar çok katlıdır. Bu yapıları bitişik nizamda üretilmiştir. Genel olarak katları ticarethane olarak kullanılmaktadır.

Harita 29: Çorum Koruma Öncelikli Alanlar

Çorum'da merkezden çevreye doğru gidildikçe yapılaşma yoğunluğu düşmektedir. Kentsel alanın yayılması ile birlikte kent çevresinde bulunan kırsal alanlar, kent tarafından istila edilmektedir. Araştırma sahasında, ilk olarak kuzeybatısında bulunan Nadik yerleşmesi, Melikgazi deresinin ıslah edilmesi ile kentsel alan ile birleşmiştir. 1998 yılında mücavir alan sınırının genişletilmesinden dolayı 32 köy sınır içerisine katılmıştır. Mücavir alan sınırı içerisinde kalan 32 adet köyün (kırsal yerleşim) bazıları hem yerleşik alanları hem de arazileri ile bazıları ise yalnızca köy arazileri ile mücavir alan sınırına dâhil olmuşlardır (Çorum Revizyon İmar Planı Araştırma Raporu, 2012: 100). Bu kırsal yerleşmelerden büyük bir çoğunluğu idari olarak kentsel alana dâhil edilmesine rağmen, kent ile ilişkileri kısıtlıdır. Başka bir deyişle kentsel alan kabul edilmelerine rağmen kırsal yerleşim birimleridir. Fakat araştırma sahasının kuzeybatısında bulunan Bayat köyü, kent ile birleşmiş ve günümüzde mahalle haline

gelmiştir. Ayrıca Buharaevleri mahallesi sınırları içinde İbrahim Çayırı bağları, Üçtutlar mahallesinde, Ayırık bağları, bir kısmı Bahçelievler ve Kale mahallesi sınırları içinde kalan Hacikerim bağları ile Gülabibey ve Mimar Sinan mahalleleri sınırları içinde kalan Güzelyurt kırsal yerleşmeleri günümüzde kentsel alan içerisinde kalmıştır (Fotoğraf 31).

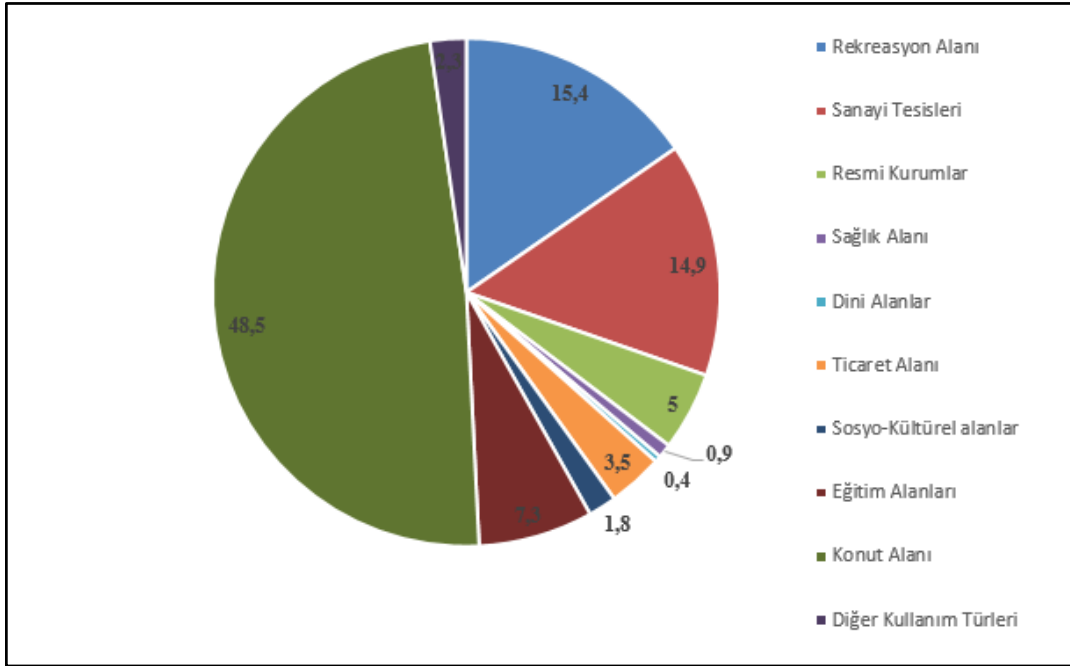
Sonuç olarak Çorum'da kentsel alan kullanımına bakıldığında toplam kullanılan kentsel alanın % 48,5'ini konut alanları, % 14,5'ini sanayi tesisleri, % 15,4'ü yeşil alan (park bahçe, rekreasyon alanı, spor alanları) ile %7,3 ü ise eğitim tesislerinden ve % 14,3'ü ise değer kentsel alan kullanımından oluşmaktadır (Tablo 26).

Tablo 26: Çorum'da Kent İçi Arazi Kullanım Türleri (2019)²⁶

Kullanım Türü	Alan (m ²)	%
Akaryakıt İstasyonu	267763	0,6
Askeri Alan	587718	1,3
Sağlık Alanı	373585	0,9
Rekreasyon Alanı	1370775	3,1
Pazar Alanı	291421	0,7
Dini Alanlar	195196	0,4
Park-Bahçe	5004774	11,4
Ticaret Alanı	1532891	3,5
Küçük Sanayi Sitesi	365068	0,8
Organize Sanayi Sitesi	685863	1,6
Sanayi Tesisleri	5465703	12,5
Sosyo-Kültürel alanlar	780988	1,8
Spor Tesisleri	411151	0,9
Resmi Kurumlar	1619265	3,7
Eğitim Alanları	3184221	7,3
Konut Alanı	21241049	48,5
Diğer Kullanım Türleri	421720	1,0
Toplam	43799151	100,0

Kaynak: Çorum Belediyesi 2017 İmar Planı, 2012 Hâlihazır Harita, 2018 Ağustos, Uydu Görüntüsü ve Çorum Citysurf programından yararlanılarak yazar tarafından üretilmiştir.

²⁶ Çorum 64 km² bir alana yayılmasına rağmen bu tablo oluşturulurken kentin ne kadar alana yayıldığı hesaplaması yerine, parsel kullanım alanı hesaplanarak kent içi arazi kullanım değerleri ortaya çıkartılmıştır. Bu hesaplama yapılırken ulaşım ağları ve refüjler hesaplama dışında tutulmuştur.

Şekil 19: Çorum'da Şehirici Arazi Kullanım Tipleri (2019)

Çorum'da kentiçi arazi kullanımında kent özeğine yakın alanlarda yenileme ve kentsel dönüşüm projeleri ile birlikte arazi kullanımı değişmeye başlamıştır. Özellikle araştırma sahasının batısında bulunan ve kentsel çöküntü alanları haline gelen Çepni, Çöplü, Kunduzhan ve Ulukavak mahallelerinde hızlı bir kentsel dönüşüm yaşanmaktadır. Aşağı sanayi olarak adlandırılan alan ile çevre yolu arasında bulunan ova tabanı arazisi günümüzde planlama içine alınmıştır. İnönü Caddesi; önemli eğitim kurumları, büyük alışveriş merkezi, otellerin toplanması, büyük bir eğlencilen alanının oluşturulması ile kent merkezine erişim kolaylığından dolayı gelecekte önemli değişimlere sahne olacağı ön görülmektedir. İnönü caddesinin devamı olan yeni sanayi caddesi günümüzde arazi kullanım değerlerine bakıldığında %40 oranında tek bir parselden oluşan (İfrazsız boş alan) boş alan kamu mülkiyetindedir. Ancak dönüşümü düşünülen alanda 860'ı ticari, 8'i sanayii işyeri olmak üzere toplam 868 işyeri bulunmaktadır. Yapılan anket çalışmasında²⁷ ticari işletmelerin ortalama büyüklüğü 138 m², ortalama çalışan sayısı ise 2.66 kişidir. Sanayi kuruluşlarda ortalama büyüklük 12.200 m², ortalama çalışan sayısı ise 80.14 kişidir. Ticari işletmelerin %76,91'i ve sanayi kuruluşların % 100'ü oldukları konumdan memnun olup, işyerlerini başka bir yere taşımak istememektedir (Tablo 27, Çorum (Merkez) Revizyon İmar Planı Araştırma Raporu, 2012: 99). Bu boşalan alan kentsel,

²⁷ Dönüşüm alanında bulunan işletmelerin %76.15 anket çalışmasına katılmıştır.

sosyal ve kişisel donatılara ayrılacak böylece büyük bir eğlencenin alanı ortaya çıkacaktır.

Fotoğraf 34: Çorum AHL Park, Anitta Otel ve Semt Pazarı (2019); MİS'in GD'sunda İnönü Caddesi üzerinde Avm ve Otel kurulmasının en önemli nedeni kent merkezi ve çevre yoluna yakınlıktır.

Planlama alanında bulunan işletmelerin yer değiştirmek istememeleri yerel yöneticilerin önündeki en büyük engel olarak durmasının yanında kentin ova tabanında yayılmasının da önüne geçmektedir. Günümüzde kentlerin ova tabanına yayılması sorun oluşturur mu? sorusu akıllara gelmesine rağmen, gelişen teknoloji ve Çorum'da yerleşme sınırının coğrafi eşiklere dayanması, kent merkezinde bulunan bu alanların çöküntü alanı haline gelmesi gibi sebeplerle yakın gelecekte dönüşmesi doğal bir süreç olarak düşünülmektedir. Ancak bu değişim süreci nasıl ve hangi şartlarda olur bunun cevabını vermek son derece güçtür. Önemli sanayi tesislerinin bulunması, öncelikli tercih edilen yer olması ve temel sorunun ekonomik olmasından dolayı planlama sürecinin uzun olacağı görülmektedir.

Tablo 27: Planlanan Bölgede Arazi Kullanım Tipleri

Kullanımlar	Alan (m²)	Oran(%)
Ağaçlık Alan	7.264	0.38
Akaryakıt Ve LPG İstasyonu	21.330	1.12
Belediye Hizmet Alanı	20.797	1.09
İfrazsız Boş Alanlar	759.269	39.70
İfrazlı Boş Alanlar	8.666	0.45
Resmi Kurum Alanı	1.447	0.08
Açık Depolama Alanı	81.769	4.28
Kapalı Depolama Alanı	4.237	0.22
Hal	7.617	0.40
Hurdalık (*)	19.726	1.03
İbadet Tesisleri	1.609	0.08
Kanal	5.001	0.26
Konut Alanı	66.267	3.47
Kooperatif (**)	29.710	1.55
Küçük Sanatlar	166.924	8.73
Mezarlık	7.124	0.37
Otel	911	0.05
Park	18.624	0.97
Sanayi	265.351	13.88
Sera	3.936	0.21
Tarım	48.225	2.52
Ticaret	52.995	2.77
Trafo	994	0.05
WC	213	0.01
Yurt	7.840	0.41
Yollar	304.516	15.92
Toplam	1.912.362	100.00

Kaynak: (Çorum (Merkez) Revizyon İmar Planı Araştırma Raporu, 2012, s. 98).

(*)Plastik, Kağıt, Araba Parçaları, Lastik vb. Ürünler

(**)Çorum Toprak Sanayicileri Kooperatifi, Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği

ALTINCI BÖLÜM

6. ÇORUM'DA KENTSEL BÜYÜME VE ÇEPER KUŞAKLARIN OLUŞUMU

“Tarihi kentler, uzun süren kentsel gelişimin sonucunda bina dokusu ve kent planlamasıyla önemli morfolojik karışıklık gösterirler ve böylece kent morfolojisinde evrensel bir yaklaşımın ortaya çıkmasına olanak sağlar” (Whitehand, 2004: 108).

Kent morfolojisi araştırmaları 19. Yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkmış bir çalışma alanıdır. “M.R.G. Conzen 1960’lı yıllarda, İngiltere’de kentin tarihsel-coğrafi gelişmesinin çözümlenmesine yönelik ayrıntılı çalışmalarıyla, kentsel morfoloji alanında morfogenetik yaklaşımın geliştirilmesinde öncü rol üstlenmiştir” (Ünlü 2016: 16). Conzen’in çalışmalarından etkilenen Whitehand ise tarihsel coğrafi yaklaşım metodunu geliştirmiştir. Böylelikle kent morfolojisi önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir.

“Whitehand, Conzen tarafından ortaya atılan morfogenetik yaklaşımı özellikle konut üretimi, kentsel rant değişimi ve siyasi faktörler açısından iktisadi boyutunu güçlendirerek geliştirdiği çerçeve "tarihsel-coğrafi" yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Whitehand’ın temel yaklaşımı, kentsel büyümenin toplum ile birey, insan ile doğa arasındaki çelişkilere dayalı olarak gerçekleştiği ve bu süreçte farklı dönemlerdeki farklı sosyal ve ekonomik ilişkilere bağlı olarak farklı morfolojik gelişme dönemleri oluştuğudur. Her dönemde üretilen kentsel mekân, bina tipleri ve mekânsal özellikleri ile birlikte maddi olarak cisimleşen sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların içinde doğmaktadır. Bu çerçevede, tarihsel-coğrafi yaklaşım, kentsel mekânı aynı zamanda bir kültürel nesne ve toplumsal eğitimin bir alanı olarak kavramaktadır” (Whitehand, 2001, Ünlü, Baş, 2015).

Çeper kuşaklar kentsel gelişmede önemli bir morfolojik birimdir. Conzen’inde vurguladığı üzere “kent’in çeperinde göreceli olarak yavaş bir şekilde gelişen kuşak biçimindeki bu alanlarda kentin yapılaşmış alanının çevresinde konumlanan kurumsal kullanımlar (dini, kültürel, idari vb.), sanayi, toplumsal hizmetler, geniş bahçeli kır evleri vb. gibi işlevler yer almaktadır” (Conzen M. , 1969: 58). Bu morfolojik arazi kullanımı Çorum’da ilk önce akarsu ağlarına bağlı olarak kendini göstermiştir. Ancak sonraki süreçte kentsel gelişimi sınırlandıran akarsu ağlarının drene edilmesiyle birlikte kentsel yayılma ulaşım ağlarına bağlı olarak gelişmeye devam etmektedir.

Çorum kentinin morfolojisi, bina dokusu, cadde ve sokak sistemleri, arazi kullanımı ve tarihi kent haritaları ile kent planları, uydu görüntüleri ve hava fotoğrafları

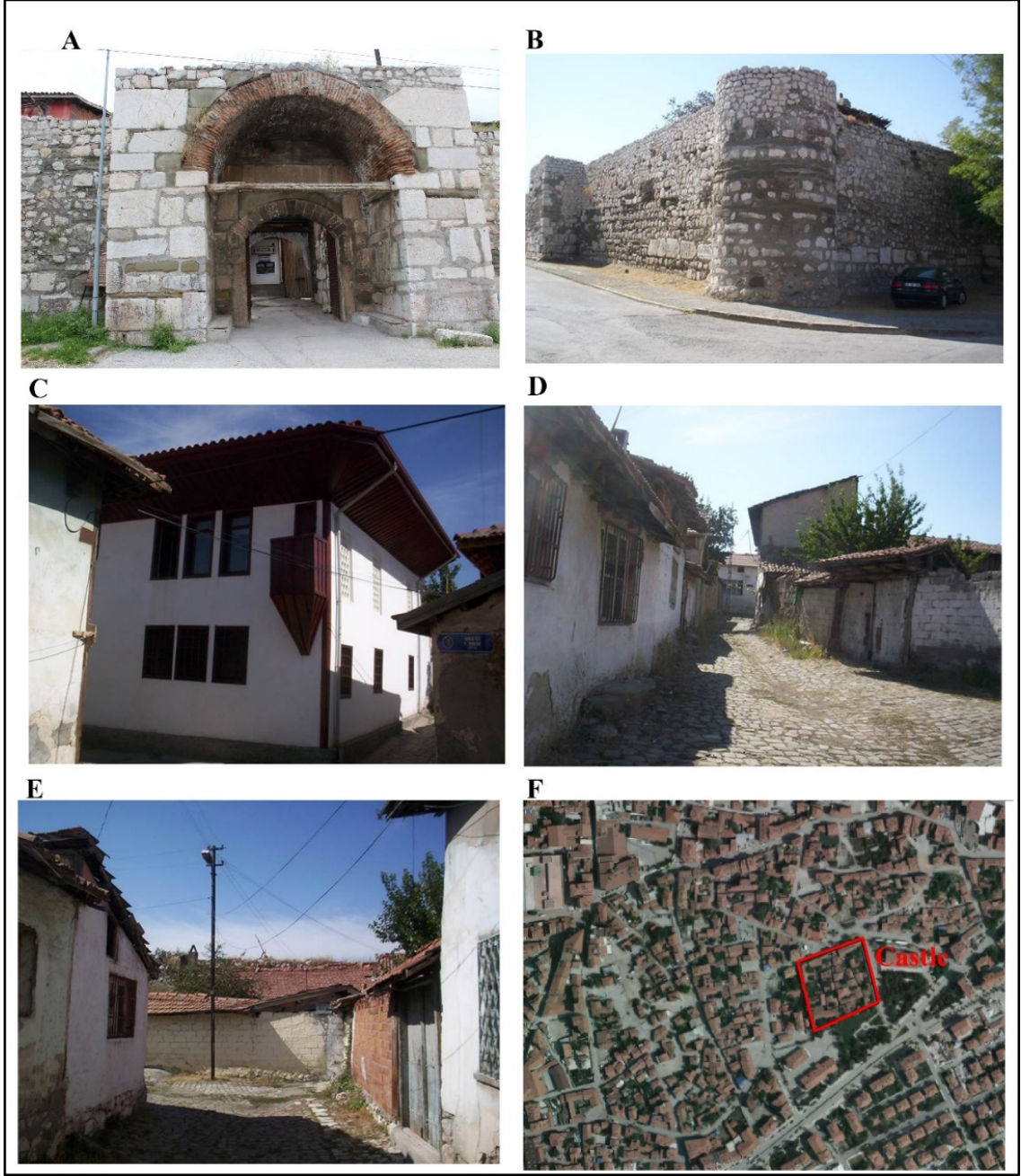
analiz edilerek incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda kentsel morfolojinin oluşumu birbirinden farklı dönemlere ayrılmıştır. Her dönem kendi ekonomik ve sosyal yapısı göz önüne alınarak incelenmiştir. Bu dönemler şunlardır:

- **Tarihi Kent Dokusunda Çeper Kuşak Oluşumu (Formation) ve Değişimi (Modification)**
- **Cumhuriyet Döneminde Çeper Kuşak Gelişimi**
 - Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1960)
 - Sanayileşme ve Hızlı Kentleşme Dönemi (1960-1980)
 - Periferik Kentleşme Dönemi (2000 sonrası)

6.1. Tarihi Kent Dokusunda Çeper Kuşak Oluşumu (Formation)

Çorum'un günümüzde bulunduğu alandaki ilk yerleşme nüveleri 14. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kentin ilk nüvesi kale içerisinde bulunan 4 mahalledir. Çorum kenti 14. Yüzyılda küçük bir kasaba olmasına rağmen önemli ulaşım ağları güzergâhına yakınlığı ve çevresinde verimli tarım alanlarının bulunmasından dolayı büyümeye başlamıştır. Çorum ovasına hâkim bir konumda kurulmuş olan kalenin tam yapım tarihi bilinmemektedir. Kentin ilk yerleşim dokusunu oluşturan kale içerisinde 42 konut ve bir cami vardır. Aynı zamanda kale dış sınırları içerisinde konut alanları bulunmaktadır. Bu alan tarihi kaynaklarda Aşağı Çorum (bala-yı şehr-ı Çorum) (Tuğrul 2015: 58) olarak adlandırılmaktadır.

Çorum'da çeper kuşak oluşumu (formation) ilk izleri; kenti çevreleyen ve çeper kuşağı oluşturan alanlarda genel olarak mezarlıklar, su depoları ve kütüphaneler ile medreseler gibi dönemin kamusal alanlarının yanında bağ ve bahçelerdir. 14. Yüzyılda bütün yerleşim birimi Kale ve çevresinden ibarettir (Fotoğraf 35). Bir merkez çevre ayırımı yoktur. Henüz fonksiyonel alanlar ayrışmamıştır. O döneme göre yoğun nüfuslu yerleşim yeridir. Nüfus kale içi ve çevresinde toplanmıştır. En önemli kent imgesi kaledir.

Fotoğraf 35: Çorum Kalesi Yerleşme Dokusu (2019). A: Kale giriş kapısı B: Kale Dış Suru C: Restore edilen konak D-E: Eski konutlar ve Sokaktan bir görünüm F: Çorum kalesi ve yakın çevresi (bala-yı şehri Çorum). **Kaynak:** C- D-E-Gürsel, 2018, Arşivinden.

Tarihi dönemlerde Çorum'da iç çeper kuşak oluşumu iki dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemler şunlardır:

- Selçuklular Dönemi
- Osmanlı Dönemi'dir.

Türk-Müslüman kentlerinde ilk kent nüveleri cami, türbe ve medreseler etrafında gelişmiştir. Kentin mahalle ayırımında en önemli noktalar camiler ve medreselerdir. Öyle

ki eski Türk-Müslüman kentinde minareler, bağ ve bostanlık alanlar ile mahalle sınırları kolayca ayrılabilir (Aktüre, 1981,1985,1997, Aru, 1998, Faroqhi, 2011, Çelik, Favro , & Indersoll, 2011). Bu alanlar aynı zamanda kentin biçimini belirleyen en önemli kamusal unsurlardır. Bu sebepten dolayı Çorum’da iç çeper kuşak alanı Ortaçağ kentlerinden farklı olarak kentsel alanın bir parçası şeklinde gelişmiştir. Başka bir deyişle kent içinde büyük boşluklar olarak değil de kente bütünleşmiş bir karakterde gelişim göstermiştir. Böylece Avrupa kentlerinde görülen kuşak benzeri kullanımdan farklı, kentsel alanın en önemli bileşeni olarak sürekli kentsel baskı altında olan yerlerdir. Çünkü Çorum’un sanayi öncesi dönemde de kısmen kent özelliği taşıması ve tarımsal karakterli bir kent olmasına bağlı kent dokusu artan nüfusla birlikte giderek sıkılaşmıştır.

Çorum’da iç çeper kuşak oluşumu kalenin kuzeyinde tarihi yol güzergâhında oluşmuştur. Bu dönemde mevcut arazi kullanımında en temel unsur kale ve çevresidir. Kale ve çevresi Çorum kent formunu oluşturan en önemli kentsel örüntü bileşenidir. Ayrıca cadde ve sokak sistemleri ile kenti çevreleyen mezarlıklar kentsel fizyonominin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Çorum kent çeperinde 9 mezarlık bulunmaktaydı. Ancak bu mezarlıklardan günümüze kadar ulaşanları Büyük Mezarlık, Hıdırlık Mezarlığı ve Çiftlik Mezarlığıdır (Fotoğraf 36). Günümüzde Dud Dede Mezarlığı çeper kuşak arazi kullanım türünü korumuş ancak mezarlık alanı Adliye ve park alanına dönüşmüştür. Pir Baba Mezarlığı ise park alanına dönüştürülmüştür. Bu mezarlıklara ek olarak Mürsel Mezarlığı, Milönü Mezarlığı, Kale Mezarlığı, Azab Ahmet Mezarlığı günümüzde ortadan kaybolmuş ve bu alanlar konut tipi kullanıma açılmıştır.

Fotoğraf 36: Çeper Kuşak Alanı Arazi Kullanım Türü (2019); Kent çeperinde bulunan Ulu (Büyük) mezarlık ve Hıdırlık cami/ mezarlığı iç çeper kuşak arazi kullanım türü olarak varlıklarını korumaktadır.

Çorum’da kent formunu sınırlandıran coğrafi unsurlar ise K’de Melikgazi deresi, Sıklık deresi ile G’de Sülüklü deredir. Bu dere ve akarsular hem kent biçimini sınırlandıran hem de kentin kurulup gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Şöyle ki

akarsuların varlığına bağlı olarak kent çeperinde yeni mahallelerin ortaya çıkmasıyla kentsel saçaklanma hızlanmıştır.

Çeper kuşak özelliği gösteren alanlar, kentin büyümesinin doğal bir sonucu olarak değişmeye (modification) daha fazla maruz kalır. 19. yüzyılda²⁸ Çorum kent morfolojisi incelendiğinde çeper kuşak alanlarında değişimler (modification) olduğu görülmektedir. Kent formunda yaşanan değişimlere paralel olarak çeper kuşak kullanımında değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemde güvenlik endişesinin ortadan kalkmasıyla birlikte kent yatayda büyümeye başlamıştır. Bu durum Whitehand'ında vurguladığı üzere kentsel yapılı çevrenin içinde bulunan çeper kuşağın mevcut karakteri üzerinde meydana gelmiştir. Araştırma sahasında bu değişim **kuşak alanlarının yabancılaşması (alienation)** (Conzen 2009: 34) şeklinde gerçekleşmiştir. Kuşak alanları, kentsel gelişimin etkisiyle farklı arazi kullanım alanlarına dönüşerek süreklilikleri ortadan kalkmıştır. Özellikle merkezi iş ve ticaret alanı çevresinde rant ile bu dönüşüm hızlanmıştır. Ayrıca bu alanların kamusal araziler olması hızlı nüfus artışına sahip kentlerde, yerel yönetimler tarafından yeni konut alanı olarak planlanmakta ve dönüştürülmektedir.

Çorum'da yaşanan ilk değişiklik kentsel alanın büyümeye başlaması ile birlikte **iç çeper kuşak** alanının ortadan kaybolmasıdır. İç çeper kuşağı oluşturan önemli kamusal yapılar ya fonksiyon değiştirmiş ya da tamamen ortadan kaybolmuştur. Geçmişte geniş alanlar kaplayan cami, türbe gibi yapılar kentsel yapılı alanın bir parçası haline gelmiştir. Ancak araştırma sahasının ilk çeper kuşağını oluşturan Çorum kalesinin güney ve güneydoğusunda bulunan mezarlıklar, su deposu ve kent merkezine yakın tarım alanları 19. Yüzyılda oluşan yeni kent çeperinin bir parçası olarak varlıklarını sağlamlaştırmıştır (consolidation). Fakat bu dönemde yeni kent merkezinin ortaya çıkmasıyla birlikte araştırma sahasının kuzeyinde bulunan çeper kuşak alanları kentsel baskının etkisiyle tamamen değişime uğramış ve kentsel yapılı çevrenin bir parçası haline gelmiştir.

Kentin yayılmaya başlaması ile çeper kuşak arazilerin kent içindeki yerleri de değişmiştir. Kentin büyümesi ile kentsel örüntünün bir parçası olan çeper kuşak parsellerinde yaşanan dönüşümde parselin ilk ortaya çıkış dönemi önemlidir. Bu parseller ne kadar eskiyse değişim o kadar çok olur. Çünkü bu alanlar bir zamanlar kentin en dış

²⁸ 14. Yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar geçen uzunca bir döneme ait şehiriçi arazi kullanımı hakkında yazılı bir kaynak olmamasından dolayı morfolojik dönüşüm ile ilgili ayrıntı bilinmemektedir. Buna bağlı olarak analizler 19. yüzyıldaki somut veriler üzerinden yapılmıştır.

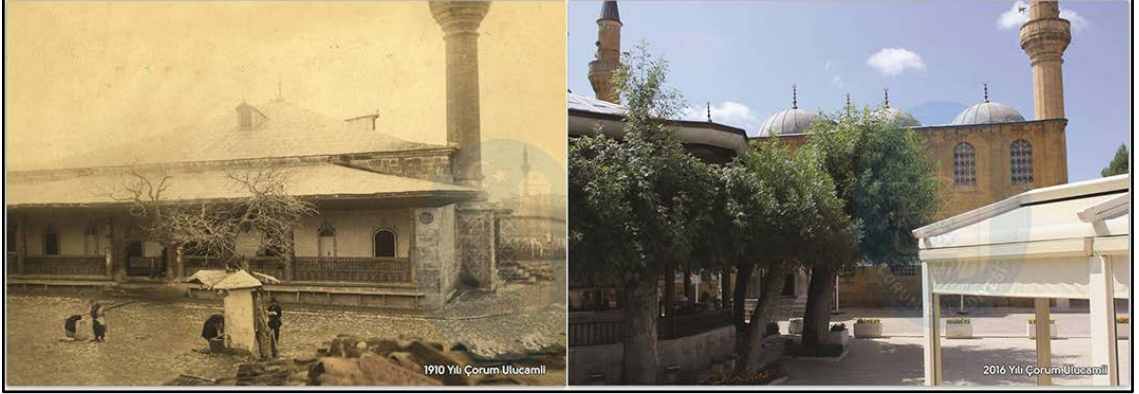
halkaları iken artık merkezi iş ve ticaret merkezinin (MİA) çeperindedir. Bu durumda MİA, iç kuşak alanının bir bölümünü kaplayabilir ve birlikte karma arazi kullanımından oluşan bir 'MİS çerçevesi' (Horwood & Boyce) oluştururlar. "Bu çerçeve iç kuşağın genel karakterinden farklı ve yapısal olarak bağımsızdır çünkü eski konut bölgeleri üzerine kurulan MİS daha küçük parsellere sahiptir ve iç kuşak daha geniş ve düzensiz parsellerden oluşmuştur" (Whitehand, 1967: 232).

Çorum'da yeni MİS alanın ortaya çıkması ile birlikte çeper kuşak kullanımı, Avrupa kentlerinden farklı bir karakter göstermesine neden olmuştur. Bu durum kent morfolojisi temel arazi kullanımdan farklı yeni bir çeper kuşak alanının oluşmasına neden olmuştur. Avrupa kentlerinde görülen İç, Orta ve Dış çeper kuşak oluşumu Çorum'da iki farklı dönemde oluşan iç çeper kuşak alanını ortaya çıkarmıştır. Kent merkezinin değişmesiyle birlikte kale ve çevresinde bulunan eski çeper kuşak varlığını korumuştur (Harita 30).

Bu durumda etkili olan en önemli faktör ise Sülüklü dere dir. Kentsel bir eşik olan dere, kent morfolojisini belirleyen en önemli unsurdur. Aynı zamanda araştırma sahasının kuzeyinde bulunan Melikgazi deresi kent formunu sınırlandıran bir başka coğrafi eşiktir.

Topografik unsurların varlığına göre şekillenen kent formu beraberinde artan nüfus ve yeni konut alanlarının ortaya çıkmasıyla çeper kuşak alanları değişime uğramıştır. Kent çevresinde bulunan düşük yoğunluklu kullanım alanları Cumhuriyet öncesi dönemden 1950'li yıllara kadar İç Çeper Kuşak alanı olarak gelişim göstermiştir. Yeni oluşan bu çeper kuşağın en önemli özelliği mevcut arazi kullanımında kent formunu belirleyen önemli kamusal, tarımsal ve rekreasyonel alanları kapsamasıdır. Ayrıca kent merkezinin Ulu Cami çevresinde gelişmesi ile birlikte eski çeper kuşağı içine alarak yeni bir çeper kuşak ortaya çıkmıştır. Böylece iki farklı dönemde oluşan ve farklı kullanım özelliklerine sahip çeper kuşak alanı oluşmuştur.

Cami-i Kebir (Ulu Cami, Fotoğraf 37) aynı isimle anılan Cami-i Kebir mahallesinde bulunmaktadır. Cami-i Kebir Mahallesi kent özeğini oluşturmaktadır (Harita 30).

Fotoğraf 37: Ulu Cami; Kentin ilk çeper kuşak arazi kullanımlarından olan Ulu Caminin geçmişte ve günümüzde kullanım amacı değişmeyen ender yapılardan biridir. Kaynak: URL 7.

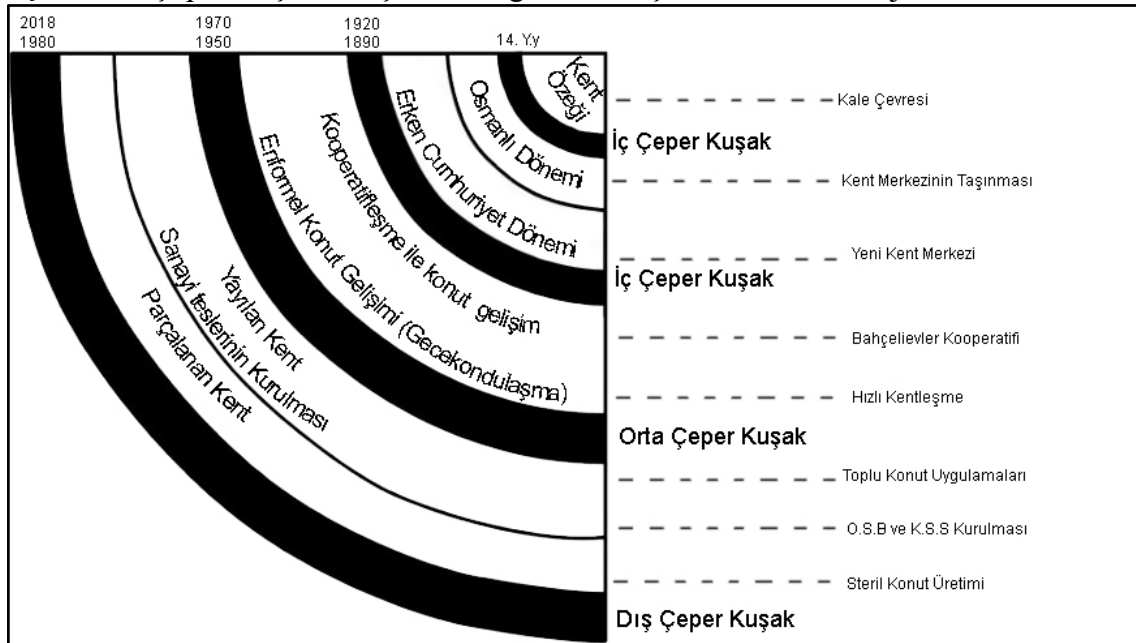
Çöplük çarşısı; Ulu cami yakınlarında ve hükümet konağı çevresinde bulunan çarşıdır. Çarşı ve çevresi genel olarak yoğun nüfusludur ve birincil kent özeğini oluşturmaktadır. Bu alanın neden Çöplük çarşısı adıyla anıldığı bilinmemektedir. Ancak Osmanlı kentlerinde çarşıların fonksiyonel olarak ayrıldığı düşünüldüğünde (Şıra meydanı, Eskiciler arastası gibi) genel olarak aktarların bulunduğu bir çarşı olma ihtimalini güçlendirmektedir. Çöplük çarşı 20. yüzyılın başlarında büyük bir yangın geçirmiş ve uzun süre atıl olarak kalmasından dolayı yöre halkı tarafından çöplük olarak isimlendirilmiştir (Ozulu, 2000: 46). Çarşı 1915 yılında ikinci bir yangın geçirerek, Macar bir mühendise çizdirilen plana göre yeniden inşa edilmiştir.

Tabakhane, şehrin batısında merkezi iş ve ticaret alanına yakın bir alanda kurulmuştur. Tabakhane yer alan dükkânlar, genellikle çevreye koku yayan kirli bir sektör olmasından dolayı her dönem kent dış çeperinde bulunur. “Çorum bölgesinde hayvancılık önemli bir ekonomik faaliyet alanıdır. Bu nedenle bölgede yetiştirilen hayvanların büyük çoğunluğu dericilikte kullanılan küçükbaş hayvanlardan oluşmaktadır (Aktüre, 1985: 127). Dolayısıyla bu yörede toplanan iyi cins deriler Çorum’daki tabakhanelerde işlenerek, Kayseri, Yozgat, Merzifon, Samsun ve Amasya’ya gönderilmektedir. 20. Yüzyılın başlarında Çorum’da toplam tabakhane sayısı 73’tür” (Aktüre, 1985: 129).

1890 yılında kent çeperinde bir diğer önemli arazi kullanım türü ise kent çeperinde bulunan bağ ve bahçeler ile herhangi bir ürün ekilmeyen boş arazilerdir. Daha çok kentin tarımsal ihtiyacını karşıladığı alanlar olması yönünden son derece önemlidir.

Çorum'da tarihi kent dokusunda çeper kuşak oluşumunda en önemli olay kent merkezinin kale dış sınırlarını aşarak, Ulu Cami ve çevresinde gelişmeye başlamasıdır. Böylece klasik çeper kuşak kullanımından farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Kent merkezinin Ulu Cami ve çevresinde gelişmeye başlamasıyla Selçuklu ve Osmanlı döneminde kentin gelişimine bağlı olarak ikili bir iç çeper kuşak alanı oluşmuştur. Bu durum cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlığını korumuştur. Ancak 1950'li yıllarda başlayan kentleşme ile birlikte iç çeper kuşak alanları kentsel gelişimin baskısı altında kalarak dönüşüme uğramış ve günümüzde parçalı bir yapıya dönüşmüştür (Şekil 20).

Şekil 20: Çeper Kuşak Gelişimine Bağlı Olarak Çorum'un Morfolojik Dönemleri³⁰

6.2. Cumhuriyet Döneminde Çeper Kuşak Oluşumu ve Gelişimi

6.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1960)

Cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut kentleri daha modern kentlere dönüştürme girişimleri Çorum'da da görülmüştür. Bu modernleştirme çalışmaları Çorum'da geleneksel kent dokusu ve mahalle sistemi üzerinde değişiklikler yapılmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Değişen yönetim biçiminin bir sonucu olarak erken cumhuriyet döneminde modern toplum yaratma girişimlerine ilk basamağını mevcut kentlerin değiştirilmesiyle başlanmıştır. Merkezi yönetim tarafından kentlerin yeniden planlanması ve daha modern

³⁰ Ünlü, Baş 2015. Mersin Modelinden uyarlanmıştır.

bir görünüme kazandırılması zorunlu hale getirilmiştir. Bu bağlamda yeni yasaya uygun olarak 1933-1934 yıllarında Çorum’da yeniden planlama yapılarak geleneksel dokudaki mevcut mahalle sistemi değiştirilerek 11 yeni mahalle oluşturulmuştur. Çünkü geçmiş dönemlerde mahalle isimlerinde, genel olarak döneminin önemli kişileri, camileri, çeşmeleri ve kent imgeleri kullanılmıştır (Tablo 20, Tablo 21). Bu imgeler mahalle sınırlarının belirlenmesinde de kullanılabilir. Ayrıca bu dönemin yapım politikasında sanayi yapıları, sağlık ve eğitim yapıları, tren istasyonları, postane binaları ile sosyal konutlar, ilk sıralarda yer almıştır. Kültür merkezi olarak kullanılan halkevleri ise bu dönemde inşa edilen önemli bir bina türüdür. Dönemin olumlu girişimlerinden biri de geniş parklar içeren kentsel yeşil alanların planlanmasıdır (Bozdoğan, 2015: 112, Aslanoğlu, 2001: 73-78, Dalkılıç & Halifeoğlu, 2011:74). Nitekim, Çorum’un gelişiminde de yukarıdaki türden imgeler kuşakların ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Fotoğraf 38).

Fotoğraf 38: Küçük Park ve Halk Evi; Çorum Kültür merkezi olarak kullanılan halkevi ve yeniden planlama kararı ile kurulan Küçük parktan bir görünüm. Kaynak: URL 7.

1960 yılına kadar kentin alansal büyümesinin sınırlı kaldığı Çorum’da Erken Cumhuriyet dönemi kamusal kullanımlarından oluşan bir **“İç Çeper Kuşak”** ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetle birlikte yeni kamusal kullanım alanları bir başka deyişle çeper kuşak alanları süreklilik göstermekten ziyade parçalı bir yapıdadır. Daha çok Ankara ve Samsun yolu üzerinde geniş alanlar kaplamaktadır (Harita 31). Çorum’da kentsel büyümenin sınırlı olmasından dolayı çeper kuşak alanlarında önemli değişiklikler olmamıştır. Ancak İç çeper kuşağı oluşturan en önemli kamusal yapılar halkevi, camiler, merkez kütüphane, cezaevi, hükümet konağı, araştırma sahasının güneyinde bulunan un fabrikaları, okullar ve kale ve çevresi kuşak alanı arazi kullanım tipleridir.

1923-1960 yılları arasında kentin imara alınması yönünde yapılan çalışmalar sadece mevcut mahalle ve sokak sistemi üzerinde düzenlemelerden ibarettir. Ancak Bayındırlık

Bakanlığı Fen heyetinde görevli Gustav Öelsner 1/2000 ölçekli bir plan hazırlamıştır (Tekeli, 1986: 213-214). Öelsner kentte imar konusunda yapılacak beş iş saptamıştır;

1. Samsun yolu üzerinde bulunan park ile kentin bağlantısını artırmak ve bu alana spor tesisleri yapmak

2. Kent pazarları oluşturmak, kent merkezinde bulunan hububat pazarını kaldırmak ve eski hükümet konağı yakınlarında arakatlı bir hal (çarşı) tesis etmek

3. Kent merkezi ile erişebilirliği artırmak, birbirine müvazi (paralel) olarak giden her iki ana yolu ve bunların merkez meydanı ile olan ilişkisini artırmak

4. Halkevinin arkasındaki hükümet konağı ile yeni halkevi binası, sinema, inhisar idaresi ve bir belediye binası, postahane, banka ve otel haline getirilerek merkezi bir meydan elde etmek

5. Civardaki kasabalar ile irtibatı sağlayan yollar inşaa etmek

Bunların yanı sıra Öelsner “şehrin etrafı bir yeşil saha ile çevrilmelidir. Bu yeşil kuşak büyük bir park sahası olarak spor tesisini ve yeni iskân mahallesinin methal³¹ mahallelerini, eski ve güzel kaleyi, büyük mezarlığa fidanlığı ve çay kenarını içine almalıdır³². Alman planlama ekolünden olan Öelsner daha önce Hamburg kenti planını yapmış ve genel olarak alman kentlerinde kullanılan çeper kuşak kullanımını Çorum’a önermiştir. Fakat “1940 yılında hazırlanan bu planın uzun süre uygulamada kalmadığı ve dönemin belediye başkanı Baha Çorbacıoğlu tarafından yeni bir plan³³ hazırlattığı bilinmektedir” (Tekeli, 1986: 215).

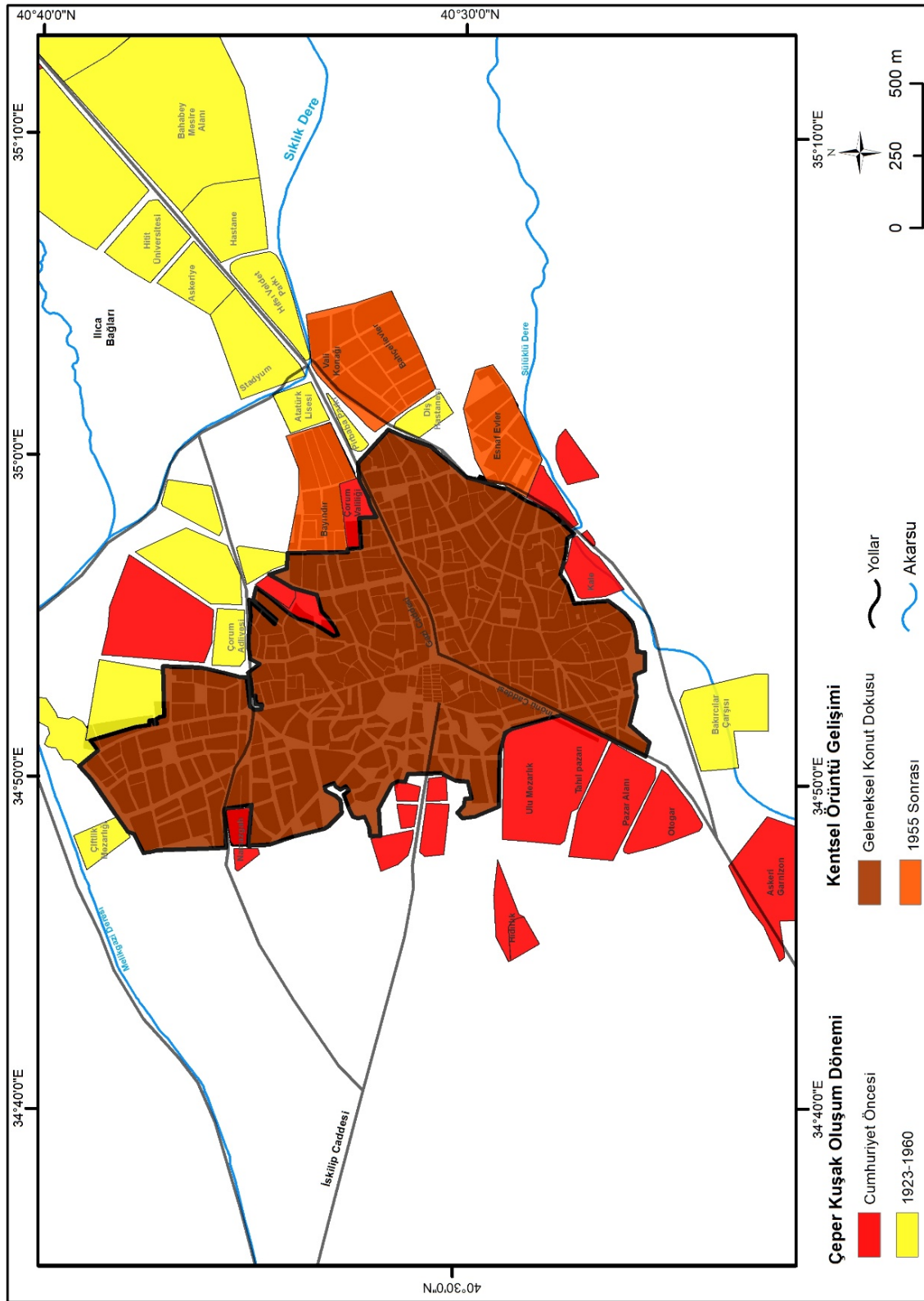

Fotoğraf 39: Çezaevi; İlk olarak çezaevi olarak kullanılan bu bina günümüzde iç çeper kuşak içerisinde çeper kuşak arazi kullanım özelliğini kaybetmiştir. Kaynak: URL 7.

³¹ Methal: Bir yapının giriş yeri, giriş, antre

³² Belediyeler Dergisi, 1940, Sayı VI, Sayfa 34-35

³³ Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan kent planlarının iller bankası, İmar ve iskân Bakanlığı ya da belediyede bulunmadığı için hangi kesimlerinin uygulandığı söyleme olanağına sahip değiliz

Harita 31: Çorum'da Erken Cumhuriyet Dönemi Çeper Kuşak Gelişimi (1923-1960)

Fotoğraf 40: Hıdırlık Camii; İç çeper kuşağın en önemli yapılarından biri olan Hıdırlık Caminden 1910 ve 2016 yıllarında görünüm. Kaynak: URL 7.

1923-1960 yılları arasında çeper kuşak kullanım özelliğine sahip alanların başında kent çevresinde bulunan mezarlıklar gelmektedir. Bu dönemde Türkiye kentlerinde yaygın bir uygulama olan mezarlıkların parka dönüştürülmesidir. Çorum'un KD'sunda Samsun yolu üzerindeki Pirbaba Mezarlığı, fidanlığa dönüştürülmüştür. Ayrıca B'da Çöplü mahallesi sınırlarında Namazgâh Cami yakınlarında bulunan alanlar da parka dönüştürülmüştür.

Bu dönemde kentin imarı konusunda yapılan en önemli işlerden bir diğeri kentteki yeşil alanların geliştirilmesi çabası olmuştur. Kentsel örüntüde, iç çeper kuşağın en önemli unsurlarından biri olan en büyük yeşil alan Ankara-Samsun Yolu üzerindeki büyük parktır (Hıfzı Veldet Velidedeoğlu parkı) 40.000 m²'lik bu parkın kuruluşu 19. Yüzyılın başlarındadır. Bu park daha sonra mesire alanı haline dönüştürülmüştür.

Fotoğraf 41: Büyük Park (Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Parkı); Cumhuriyet döneminde kente kazandırılan yeşil alan. Kaynak: Mahmut Selim Mürsel Arşivi, URL 7.

Ayrıca büyük parkın karşısında Samsun yolu üzerinde bulunan alana Öelster planında ön görülen spor tesisleri ve devlet hastanesi, valilik ve Atatürk Lisesi daha

önceden yapılmıştır (Fotoğraf 42). Böylelikle iç çeper kuşak alanında kamusal alanlar kümelenmiştir.

Fotoğraf 42: İç Çeper Kuşak Arazi Kullanım Türleri (1929-1960): A: Çorum Devlet Hastanesi, B: Çorum Lisesi, C: Çorum Stadyumu, D: Vali Konağı. Kaynak: Mahmut Selim Mürsel Arşivi, URL 7.

6.2.2. Sanayileşme ve Hızlı Kentleşme Dönemi (1960-1980)

1960 yılından sonra Çorum’da hızlı kentleşme hareketleri, kentsel mekânın değişmesine neden olmuştur. Avrupa kentlerinin aksine kent morfolojisinin sınırları sürekli değişmektedir. Kentsel yapıli alan (konut üretim alanları) her geçen gün çeper kuşaklarda yer alan görece daha uygun arsa fiyatlarına sahip alanların aleyhinde gelişmiştir. Akdemir’in de vurguladığı gibi “Merkez-Çevre arasındaki ilişki, coğrafi açıdan önemli bir situasyon ilişkisidir. Her iki kent parçasını büyüten geliştiren ya da küçülten beşeri farklılıklar, kentin morfolojisini daima değiştiren unsurlardır” (Akdemir: 2014: 132). Değişen kentsel yapıli alan daima çeper kuşakların yüksek yoğunluklu kentsel alanların lehine değişmesine ve yeni çeper kuşak alanlarının oluşmasına neden olmaktadır.

1960-1980 yıllarında Çorum’da çeper kuşak arazi kullanımı değişmiştir. Özellikle geçmiş dönemlerde kent çeperinde bulunan ancak kent merkezine yakın alanlar, kentsel istilaya uğrayarak çeper kuşak olma özelliklerini kaybetmiştir. Bunun en bariz örnekleri

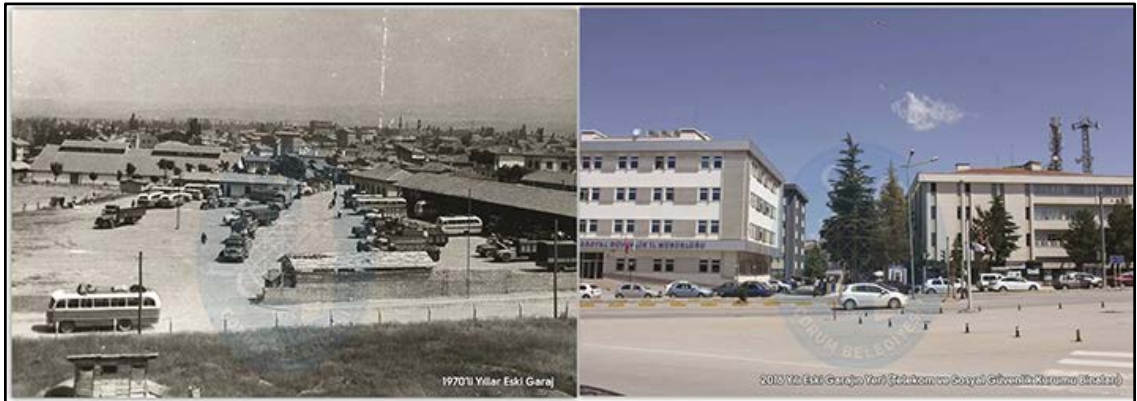
Çorum çevresinde bulunan mezarlıklardan B'da Hıdırlık Mezarlığı ve Büyük Mezarlık ile K'de Çiftlik Mezarlığı çeper kuşak arazi kullanımı olarak kalmıştır. Fakat Çorum kalesinin G'de bulunan Kale Mezarlığı kentsel yapılı alana dönüşmüştür (Harita 32).

Fotoğraf 43: Hıdırlık Cami ve Mezarlığı. Kaynak: URL 7.

Araştırma sahasında yeni konut alanları, geleneksel kent dokusu çevresinde gelişmiştir. Özellikle Bahçelievler kooperatifinin başarıyla uygulanmasıyla birlikte artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için kentin G ve GD'sunda kooperatifler ile kentsel yapılı alan büyümeye başlamıştır (Harita 32).

1960-1980 döneminde sadece konut yapımı ile kalınmamış araştırma sahasının D'da Hıdırlık Mezarlığı ile Büyük mezarlık yakınlarında küçük sanayi sektörlerine ait iş yeri yaptırma kooperatifleri ile eski şehirlerarası otobüs terminali çeper kuşak arazi kullanım çeşidi olarak ortaya çıkmıştır (Fotoğraf 44). Küçük sanayi tesislerinin kümелendiği bu düşük yoğunluklu çeper kuşak alanı iç çeper kuşağın devamında ortaya çıkmıştır.

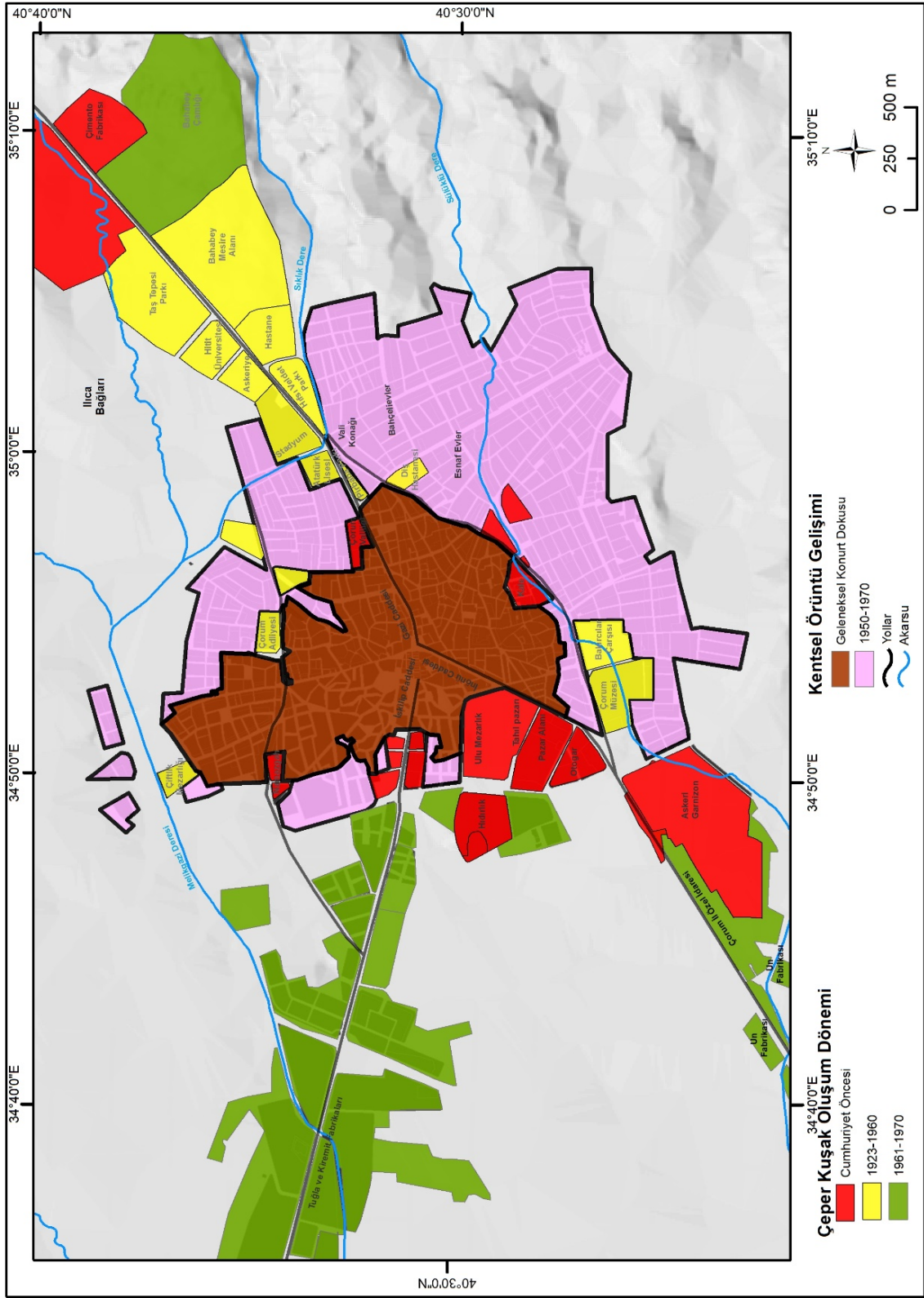

Fotoğraf 44: Eski Garaj; 1970'li yıllarda şehirlerarası terminal olarak kullanılan alan günümüzde fonksiyon değiştirerek çeper kuşak arazi özelliğini korumuş ancak farklı kamusal alana dönüşmüştür. Kaynak: URL 7.

1961-64 yılları arasında Çorum Stadyumu çevresinde yeni spor tesisi alanları kurulmuştur. Samsun yolu üzerinde kent merkezine 8 km uzaklıkta Sıklık tabiat parkı yapılmıştır (Fotoğraf 45). 1965 yılından sonra Büyük mezarlığın kenarında kurulan Pazar alanına 32 adet dükkân yapılarak tahıl pazarı kurulmuştur (Fotoğraf 46, 47). Aynı dönemde Büyük Mezarlığın güneyi sera alanı olarak kullanılmıştır. Bu alanın hemen devamı olan geniş bir alan ise pazar alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1960 yılıyla birlikte kent çevresinde bulunan alanlarda gecekondu gelişmeye başlamıştır. Özellikle Çepni, Kunduzhan, Çöplü ve Ulukavak mahallelerinin merkezi iş ve ticaret alanlarına yakın kent çeperinde gecekondu yaygınlaşmıştır.

Fotoğraf 45: Sıklık Tabiat Parkı; 1965 yılında yapımına başlanan park alanı 1992 yılında mesire alanı olarak kullanılmaya başlanmış ve 2009 yılında T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından Tabiat Parkı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Kaynak: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü 2019.

Fotoğraf 46: Tahıl Pazarı; Ulu Mezarlığın güneyinde bulunan Buğday pazarı 1960'lı yıllarda kentin ekonomik yapısını gösteren en önemli imgesel kalıntılardan biriydi. Fakat bu alan ve devamında bulunan Pazar alanı günümüzde alış veriş merkezine dönüştürülmüştür. Kaynak: URL 5:

Fotoğraf 47: AHL Park; Eski Tahıl Pazarı ve Pazar Yerinin Dönüşümü; İnönü caddesi üzerinde Ulu mezarlığın güneyinde Pazar alanı ve tahıl pazarının yerine kurulmuş 2016 yılından sonra kurulmuş alış veriş merkezi morfolojik dönüşümün göstergelerinden birisidir. Kaynak: URL 6.

1960'lı yılların sonunda başlayan kaçak yapılaşma periferide bulunan hazine arazileri ve tarımsal karakterli araziler kuşak alanlarına dâhil edilmektedir. Ancak ülkemizde uygulanan planlama ve kentsel dönüşüm politikalarından dolayı her zaman

doğru bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmamaktadır. Kentsel çeper kuşak alanları tanımından da anlaşılacağı üzere düşük nüfus yoğunluklu ve konut dışı kullanımları kapsayan alanlar olması gerekmektedir. Ülkemizde çeper kuşak alanlarında gelişmeye başlayan gecekondu alanları genellikle kısa bir zaman diliminde yoğun nüfuslu kentsel alanlara dönüşmektedir. Bu durum hazırlanan nazım imar planlarında çeper kuşak kullanım türü olarak belirlenen alanların kısa bir zaman diliminde kentsel yapıya dönüşmesine neden olmaktadır.

Bu dönemde kent çeperinde bulunan tarımsal araziler ve kentsel yeşil alanlar olarak planlanan alanlarda gecekondu gelişmiştir. Ayrıca 1965 Kat Mülkiyet Kanunu ile birlikte apartmanlaşma dönemi başlamış ve gecekondu önleme bölgeleri ile çeper kuşaklar dönüşmeye başlamıştır. Bu durumun asıl sebebi kentleşme hareketlerinin hızlanması, kırsal kesimden kente yoğun bir göçün olması ve kentsel rantın yükselmesidir.

Çorum'da 1970'li yıllardan sonra Gülabibey mahallesinde Sıklık dere ile Sülüklü derenin birleştiği kentin periferisinde kaçak yapılaşmalar artmıştır. Aynı dönemde Melikgazi dere yatağında bulunan Nadik kırsal karakteri yerleşim alanı kentsel alan içinde kalmıştır. Özellikle Melikgazi dere yatağının ıslah çalışmaları sonucunda kentsel gelişimin yönü değişmiş ve Nadik kırsal yerleşim alanı kentsel alan tarafından istila edilmiştir.

1960-1970 yılları arasında, çeper kuşak alanlarında yaşanan en büyük değişiklik, İskilip yolu üzerinde bulunan sanayi tesislerinin gelişim göstermesidir. 1960 yılından sonra tuğla ve kiremit fabrikasının sayısı hızla artmaya başlamıştır. Büyük bir cazibe merkezi haline gelen bu sektör, kentleşme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İskilip yolunun kuzeyinde bulunan alanlarda çok sayıda gecekondu kurulmasının temel sebebi sanayi tesislerinin varlığıdır (Harita 32).

Fotoğraf 48: Çöplü Mahallesi Çöküntü Alanları (2019); Çöplü mahallesinin hem kent merkezine yakın olması hemde İskilip yolu üzerinde gelişen tuğla ve kiremit fabrikasına yakınlığına bağlı olarak 1960’lı yıllardan sonra alt gelir grubu konutları artmıştır.

Kentin önemli kamusal alanları güneybatıda Ankara yolu üzerinde kümelenmeye başlamıştır. Çünkü kentsel rantın yükselmesi ile birlikte görece daha ucuz ve hazine arazileri olan bu alanlarda kentin önemli kamusal yapıları kümelenmiştir. Böylece **orta çeper kuşağın** gelişimi başlamıştır.

1960’lı yılların sonunda gelişmeye başlayan “**orta çeper kuşak**” arazi kullanımında, büyük alan gerektiren kamusal alanlar (DSİ, Karayolları, Orman Bölge Müdürlüğü, Meteoroloji gibi) çeper kuşak karakteri göstermektedir. Bunun yanı sıra spor alanları ve mesire alanları orta çeper kuşak içerisinde yer almıştır. Bu dönemde göze çarpan bir diğer olgu ise iç çeper kuşakta yer alan kamusal alanların konut alanlarına dönüşmeye başlamasıyla kuşak alanı özelliğini kaybetmesidir. Kamusal alanlar ile konut örüntüsünün farklı gelişim yönlerine sahip olması bir başka önemli unsurdur. Konut örüntüsü daha çok kentin GD’sunda kooperatif yapılaşmalarla artarken, kamusal alanların daha çok ova tabanında gelişmeye başladığı görülmektedir (Harita 32).

Bu dönemde göze çarpan bir diğer olgu ise kentte daha önceki dönemlerde sabitleyici hatlarından (flaxtion line) biri olan Sıklık dere ıslah çalışmalarıdır. Yer altına alınan dere, kentsel yayılmayı sınırlayıcı özelliğini kaybetmiştir. Buna karşılık araştırma

sahasının kuzeyinde bulunan Melikgazi deresi ve bu dereyi takip eden karayolu, orta çeper kuşak arazi kullanımları için sınırlandırıcı hat işlevi görmektedir.

1960’lerde başlayan orta çeper kuşak oluşumu ve konut alanlarındaki değişim ile yakından ilgilidir. İlişkinin etkenleri şunlardır:

- **Kaçak Yapılaşma:** hemen hemen tüm Türkiye kentlerinde görülen kaçak yapılaşma, daha çok kente yakın ve hazine arazileri üzerinde gelişen plan dışı kaçak yapılarıdır. Genellikle kentsel yapıli alanların çevresinde plan dışı yapılaşmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel sebebi ise bu dönemde yapılan planların kentlerin bu denli hızlı büyüyeceğini ön görememesi ve kente yeni gelenlerin ekonomik olarak yetersiz bütçeye sahip olmalarıdır. “Çeper kuşakların tanım gereği “konut dışı” kullanımları kapsadığı göz önüne alınırsa, plan dışı konut alanlarının çeper kuşağın parçası değil, kentin konut bölgeleri içerisindeki bir morfolojik bölge olarak görülmesi gerekir. Bununla birlikte Türkiye’de gecekondu gelişmelerinin genellikle planlarda yeşil alan vb. çeper kuşak kullanımları için öngörülen, yerleşime elverişsiz bölgelerde gerçekleşmiş olması, gecekondu alanları ile çeper kuşak alanlarını potansiyel olarak etkileşim içindeki kentsel öğeler haline getirmektedir” (Ünlü, Baş, 2015: 20).

- **Kooperatifleşme ile Çeper Kuşak Alanlarının Dönüşmesi:** Özellikle kent planlarında çeper kuşak alanı olarak belirtilen alanların, kooperatiflerce ve gecekondu önleme alanı olarak ilan edilmesiyle birlikte yap-satıcılar tarafından konut alanına dönüştürölme çalışmalarıdır. Kent çeperinde bulunan yeşil alanlar kentsel alan içine alınarak çeper kuşakların dönüşmesine neden olmaktadır. Araştırma sahasında bulunan ve orta çeper kuşak kullanım alanı olan park ve mezarlık alanları kaçak yapılar tarafından istila edilmesi sonrasında yerel yöneticiler bu alanları yapı kooperatiflerine vererek dönüştürölmesine neden olmuştur. Benzer gelişim ve değişimleri tüm ülke kentlerinde görmek mümkündür. Bu alanlar kuşak alanı özelliğini tamamen kaybederek kentsel yapıli çevreye dönüşmektedir.

6.2.3. 1980 Sonrası Çeper Kuşaklarda Değişim ve Dönüşüm

1980’li yıllardan sonra Çorum’un iktisadi ve sosyal yapısında meydana gelen değişimler bütün çeper kuşakları etkilemiştir. Nüfus artışı, yeni konut bölgeleri, toplu konut uygulamaları, ulaşım ağları, sanayi yapıları, teknolojik gelişmeler ve yaşam tarzı değişim/dönüşümün temel etkenleridir.

1980 yılına kadar iç ve orta çeper kuşak alanları gelişim gösterirken bu dönemden sonra “Dış Çeper Kuşak” kullanım alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Orta Çeper kuşak

ile iç içe girmiş olan dış çeper kuşak, orta çeper kuşağına göre daha da saçılmış ve coğrafi eşikler dış çeper kuşak karakteri kazanmıştır. Görece uzun bir oluşum dönemine sahip olan dış çeper kuşak özellikle Binevler Projesi ile aynı dönemlerde başlayan büyük spor alanları, hastane yerleşkeleri, kamu parkları, sanayi alanları, üniversite kampüsü, lise ve dengi okulların kümelenmesi ile dış çeper kuşak sürekli bir karakter kazanmaya başlamıştır (Harita 33).

Dış çeper kuşağın geliştiği dönemde ortaya çıkan Binevler³⁴ projesi, kentten uzakta ilk periferik kentleşme eğilimi ile birlikte kentsel gelişim kuzeye doğru hızlanmıştır. Süreci yalnızca bu toplu konut alanı ile tanımlamak hatalı bir tespit olur. Toplu konut alanları öncelikle tüm Türkiye’de olduğu gibi Çorum’da **“uniform mahalleler”** ortaya çıkarmıştır. Binaların, sosyal yaşamın, iktisadi yaşamın benzeştiği nüfus kitleleri bir araya gelmiştir. Kente yeni eklemlenen kent parçalarının kentsel alanları genişletmesi metropolitan kent anlayışını da doğurmuştur (Akdemir, 2014: 145).

Dış çeper kuşağın geliştiği süreçte kentin kuzeye ve güneye doğru saçaklandığı; güneyde yüksek yoğunluklu yapılardan oluşan geçmişte gecekondular tarafından kaplı alanlar yapsatçılar tarafından genellikle 5 katlı yeni bir morfolojik düzen oluşturmuştur. Buna karşılık araştırma sahasının kuzeyinde daha düşük yoğunluklu ancak yüksek katlı yapılardan oluşan bir yapılaşma tarzının 1980’lerde ve 1990’larda Ulukavak ve Buharaevleri mahalleleri gelişmiştir.

Türkiye’de toplu konut uygulamalarında yer seçiminin, coğrafi çevre şartlarından ziyade arazi varlığına bağlı olarak ana ulaşım aksları ve çevresinin seçildiğini görüyoruz (Doğanay, 1989). Ancak bu durum araştırma sahasında tam tersi bir yapıdadır. Çünkü Binevler konut kooperatifi kent çevresinde yerleşmeye en uygun arazilerinin üzerinde genellikle iki katlı kurulmuştur. Binevler projesinin başarı ile tamamlanmasıyla birlikte daha öncede bahsedildiği üzere kentsel gelişim kuzeye doğru kaymıştır. Kent merkezi ile arasında bulunan 5 km’lik alan hızlı bir şekilde gelişmeye ve nüfuslanmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde kent içinde kalan Ankara-Samsun karayolunun güzergâhı değiştirilerek araştırma sahasının kuzeyinden, Binevler konut kooperatifinin güneyinden geçirilmiştir. Böylece Binevler ve yeni çevre yoluna bağlı olarak kentsel gelişim hızlanmıştır (Harita 33).

³⁴ “Binevler Konut Kooperatifi, kent merkezinden 5 km uzakta kurulmuştur. Çinici’nin yaptığı ankete göre “Binevler kooperatifi üyelerinin % 27.5’i esnaf, %20.8’i memur ve subay, % 17.4’ü işçi, % 6.5’i ev hanımı, % 3.7’si çiftçi, %2.7’si sanayici ve tüccar olduğu görülmektedir” (Çinici, 1973, s. 104-105).

Harita 33: Çorum'da Çeper Kuşak Gelişimi (2019)

Özellikle 1990 yılından sonra Binevler konutlarının batısında bulunan alanda Buharaevleri mahallesindeki toplu konut uygulamaları (Fotoğraf 49) ile birlikte kentsel gelişim ulaşım ağlarında yaşanan değişikliğe bağlı olarak Buharaevleri ve Ulukavak mahallelerine yönelmiştir.

Fotoğraf 49: Buharaevleri Ayrık Nizam Konut Tipi; Toplu Konut yasasının çıkmasından sonra 1986 kamulaştırma yapıldıktan parselasyonu yapılmış ve kooperatiflere satılmıştır. Günümüzde 275 binada 4927 hane vardır. Bu hanelerde ise toplam 12.512 kişi ikamet etmektedir.

Geçmiş dönemlerde kent çevresinde bulunan bu alanlar günümüzde yoğun nüfuslu kentsel alanlara dönüşmüştür. Son dönemlerde üst gelir gurubuna mensup kişilerin yer seçiminde son derece önemli bir mekân haline gelmiştir. Toplu konutlar ve Binevler konutlarından sonra iki katlı lüks villa siteleri bu alanda artmaya başlamıştır (Fotoğraf 50).

Fotoğraf 50: Buharaevleri Villa Tipi Konutlar.

Sonuç olarak kentsel büyüme örüntüsü içerisinde iç, orta ve dış çeper kuşaklar, farklı dönemlerde oluşmuştur. Çorum, Avrupa kentlerinden farklı morfolojik dönemler geçir ve dönemlerde ortaya çıkan çeper kuşaklar ile meydana getirdikleri kentsel büyüme örüntüsü günümüzdeki kent fizyonomisini ortaya çıkarmıştır.

Çorum'da iç çeper kuşak oluşumu iki farklı karakterde ortaya çıkmıştır. **Birincisi;** Selçuklu ve Danişmentler döneminde kentin büyümesinde etkili olmuştur. Osmanlı döneminde güvenlik endişelerinin ortadan kalkmasıyla birlikte kent merkezinin Ulu Cami çevresinde gelişmesi ve erken cumhuriyet döneminde yeni çeper kuşak kullanımlarının ortaya çıkmasıyla ilk kent özeği durumunda olan kale ve çevresi önemini kaybetmiş ve çeper kuşak arazi kullanım türü haline dönüşmüştür. Araştırma alanında yaşanan morfolojik dönüşüm ile Anadolu kentlerinin morfolojik gelişimini açıklamada yeni bir model ortaya çıkmıştır (Şekil 20). Çünkü bu dönemden sonra araştırma sahasında iç ve orta çeper kuşak özelliğine sahip alanlar kentsel örüntünün içinde kaybolarak kuşak benzeri bir gelişim göstermemiştir.

Orta çeper kuşağın oluşumunda özellikle 1950'lerden sonra başlayan kentleşme eğilimleri sonucunda ortaya çıkan arazi kullanım türleri belirleyici olmuştur. Bu dönem araştırma sahası kooperatifleşme ile gelişen kent olmanın yanında ve enformelleşen kent görünümündedir. Özellikle artan sanayi yatırımları sonucunda kente yeni çalışma alanları ortaya çıkmış buda çevresindeki kırsal alandan göçü tetiklemiştir.

Dış çeper kuşak oluşumu ise 1970'lerde başlayan Ancak 1980'li yıllarda etkisini gösteren kentleşme hızıyla birlikte Çorum, coğrafi ünitelere bağlı olarak yayılan ve ayrışan bir büyüme dönemi geçirmektedir. Aynı zamanda sanayi tesislerinin kent dışında yer seçimi, kent içerisinde kamusal alanların yeterli olmaması ve kent çevresinde bulunan geniş kamusal alanların varlığına bağlı olarak gelişim göstermiştir.

Dünyanın çok farklı alanlarında bulunan kentler üzerinde kent morfolojisi çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu kentlerin hemen hemen hepsi benzer topografik şartlara, tarihi geçmişe, kent planlarına ve kentleşme dönemlerine sahip kentlerdir. Bu yüzden Batı Avrupa kentlerinin gelişimini açıklamada kullanılabilen morfolojik gelişim modeli Anadolu kentlerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bunun temel sebepleri şunlardır:

- Topoğrafya,
- Kent Tarihi
- Kent ekonomisi,

- Sanayileşme,
- Kentsel Gelişimi
- Konut planı farklılığı
- Kaçak yapılaşma
- Kentsel nüfusun değişimi

Yukarıda sayılan faktörler kentler özelinde artırılabilir yahut azaltılabilir. Tüm bu sebeplerden dolayı Çorum’da çeper kuşak gelişimi Avrupa kentlerinden farklı olarak **devamlılıktan ziyade parçalı ve birbirinden kopuk bir görünüm sergilemektedir.** Özellikle 1950’li yıllardan sonra başlayan kentleşme hareketleri kent morfolojisinin değişmesinde en etkili unsurdur. Batı Avrupa’da çeper kuşaklar büyük alanlar gerektiren kamu denetiminde olan alanlar olmasına karşın, ülkemizde kamusal alanların yetersiz olması, planlama kararlarında kamusal alanların yeterince üzerinde durulmaması gibi sebeplerle çeper kuşakların kent içerisinde sürekli bir kuşak oluşturması imkânsızlaşmaktadır. Ayrıca mevcut çeper kuşak arazi kullanım alanları artan kentsel rantın etkisinde kalarak değişime (Modification) uğramaktadır. Ülkemizde büyük şehirlerde örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Araştırma sahasında bu dönüşüme örnek olarak kent çevresinde bulunan küçük mezarlıkların bazıları konut alanlarına dönüşürken, bazı alanlar ise fonksiyon değiştirerek çeper kuşakta farklı bir arazi kullanım türü oluşturmuştur.

Araştırmanın tezi; sıkça vurgulandığı üzere, çeper kuşakların oluşumu ve kentsel gelişmeye yönelik yapılan açıklamalarda, **çeper kuşak kuramına kaynaklık eden Batı Avrupa şehirlerinin aksine, farklı karakter gösteren Anadolu şehirlerindeki çeper kuşak oluşum sürecinin analizi üzerinedir.** Çeper kuşak gelişim kuramına kaynaklık eden kentler değerlendirildiğinde bu farklılık net bir şekilde anlaşılabilir.

6.3. Çorum'da Konut Alanlarının Morfolojik Dönüşümü

Kentsel alanlar tarih serüvenlerinde sit ve sitiasyona, kültürel, sosyo-ekonomik ve politik sebeplere bağlı olarak dönüşüm geçirmektedir. Ancak kentsel alanın değişimini sadece kentin geçirdiği sosyo-ekonomik süreçlerle veya sadece kent formunun geçirdiği fiziksel süreçle açıklamak yetersiz kalmaktadır. Morfolojik bölgelendirme ile kentlerin geçirdikleri süreçler ortaya konulabilmektedir. Bu konuda farklı morfoloji okullarının çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar İngiliz, Fransız ve İtalya okullarının temsilcileri tarafından yapılmaktadır. Özellikle İngiliz ekolü morfoloji çalışmalarında kentlerin nasıl kurulduğu, kurulmasında etkili olan faktörlerin neler olduğu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların öncülerinden olan M.R.G. Conzen çalışmalarında kent formunun binalardan, parsellerden ve cadde ve sokaklardan oluştuğu görüşü üzerinde yoğunlaşarak morfogenetik bölgelendirme ile kentlerin gelişimini açıklamaya çalışmıştır.

“Tarihsel-coğrafi yaklaşımda morfolojik bölgeler parsel, bina, yapı adası, sokak özelliklerindeki benzerliklere dayalı olarak kent içinde farklı büyüklüklerde benzer özellikler gösteren homojen alanlar olarak ele alınmaktadır” (Conzen, 1960, Moudon, 1997: 4, Ünlü & Yener, 2015: 22). Bu morfolojik bölgeler üç farklı dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemler şunlardır (Ünlü, Baş, 2015: 22).

- Birikim Dönemi (Accumulation)
- Dönüşüm Dönemi (Transformation)
- Yerine Geçme Dönemi (Replacement)

Çorum'da konut alanlarının morfolojik dönüşümünde üç morfolojik dönemde farklı kent dokusu ve formu ortaya çıkmıştır. **Birikim dönemi** olarak adlandırılan dönemde, genel olarak bir ailenin yaşadığı bir haneye dayalı kentsel doku oluşmuştur. Aile çoğunlukla geniş aile tipidir. Haneler ise yatay olarak yan yana sıralanmış bir doku niteliğindedir. Geleneksel dokuda ortaya çıkan konut tipi daha çok kentin alt ve orta sınıfının konut ihtiyacını karşılamıştır. Çepni, Kunduzhan ve Ulukavak mahallelerinin İskilip caddesi ile kent merkezi arasındaki kesimleri günümüzde çöküntü bölgelerine dönüşmüştür. Bu alanların çöküntü bölgesine dönüşmesinde en önemli faktör şehre ilk gelen göçmenlerin kent merkezi çevresine yerleşmeleridir.

Modern konut yapımı girişimlerinin ilk örnekleri 1960 yıllarla birlikte başlamıştır (Fotoğraf 51). Öncelikle geleneksel kent dokusunun bir devamı olarak ortaya çıkmış ve kent merkezinden uzaklaşmak isteyen üst gelir grubuna sahip kişilerin tercihleri ile belirlenmiştir. Sonraki süreçte kentleşme ve sermaye birikimine bağlı olarak yeni çalışma

alanlarının ortaya çıkmasıyla hızlı kentleşme süreci yaşanmıştır. Bu süreçle birlikte geleneksel kent dokusunu çevreleyecek bir biçimde kent çeperinde bulunan boş parseller dolmaya başlamıştır. Özellikle Gülabibey, Kale, Yavruturna mahallelerinde yeni konut bölgeleri ortaya çıkmıştır. Kentsel örüntü içinde birbirinden farklı dönemlerde ve farklı tercihlerin belirleyici olduğu birinci aşamada genel olarak tek aile yapı tipine dayalı bir kentsel doku oluşmuştur. Geleneksel kent dokusu içinde tek katlı müstakil konut tipi gelişirken, kooperatifleşme ile oluşmaya başlayan modern dokuda iki katlı konut tipi ortaya çıkmıştır.

Fotoğraf 51: Kooperatifleşmeyle Başlayan Süreçte Ortaya Çıkan Tek Aile Tipi Konut Üretim Türü (2019); Kentsel büyümede önemli bir role sahip olan kooperatifleşme sonucunda benzer tip ve planda iki katlı villalar üretilmiştir.

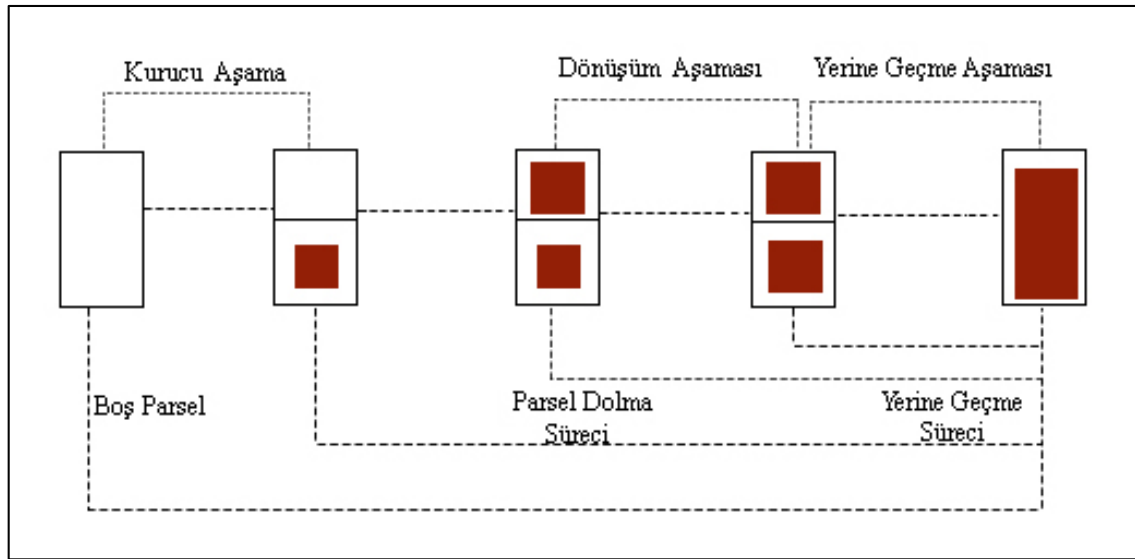
İkinci dönem olan **Doygunluk aşamasında** yer değiştirme süreçleri ile tek aile tipi konut üretimi yerini apartman tipi konut alanlarının karakterize olduğu yeni bir kentsel örüntü ortaya çıkarmıştır. Özellikle 1950’li yıllardan sonra artan hızlı kentleşme ile birlikte konut sorunu tüm kentlerde görüldüğü gibi Çorum’da da ortaya çıkmıştır. Özellikle 1966 yılında Kat Mülkiyet kanununun yürürlüğe girmesiyle konut üretim türü değişmiştir. Hızlı kentleşme ile konut üretiminin yapsatçılar ve gecekondularla biçimlenmeye başladığı yeni bir dönem başlamıştır. Mevcut kentsel örüntü apartmanlaşma ile birlikte değişmiştir. Bu dönemde yapsatçı konut üretim sistemi ile

Türkiye’de toplam konut stokunun %40-45’i, kooperatiflerle %10 ve gecekondularla ise %40-45’i karşılanmıştır (Şenyapılı, 1996: 347, Bilgin, 1992: 83, Mutdogan, 2014: 9). 1970-1990 yılları arasını kapsayan bu dönemde kentsel yapıların bir kısmı doğrudan boş parseller üzerinde kurulurken, bir kısmı ise mevcut yapıli parseller üzerinde bulunan iki katli konutların yıkılmasıyla yerlerine apartmanlar yapılmıştır. Apartmanların kat sayısı ana caddelere yakın alanlarda genelde 5-6 kat olabilirken merkezi iş ve ticaret alanlarında 9-11 katli, kentsel doku içerisinde caddelere göre daha dar sokak bölünmesinin olduğu alanlarda ise 3-4 katli yapıların gelişmesine olanak vermiştir.

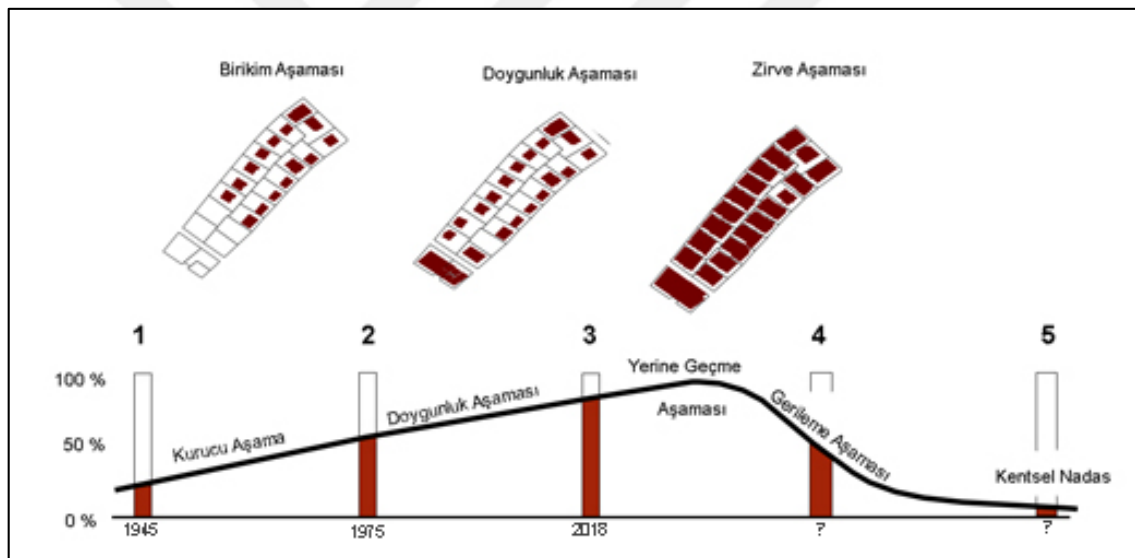
Zirve aşamasında ise tek aile tipi yapılar mevcut konut dokusunda neredeyse ortadan kalkmış, dikey kentleşme hızlanmıştır. Kentleşmenin de etkisiyle mevcut parsellerde en üst düzey yoğunluğa ulaşmaya başlanmıştır. Özellikle 1984 yılında Toplu Konut Yasasının çıkmasıyla apartmanlaşmayı artırmak, farklı gelir gruplarına yönelik konut üretmek yasanın öncelikli amacını oluşturmuştur. Ayrıca kent çeperinde orta ve üst gelir grubuna yönelik steril konut alanları inşa edilmeye başlanmıştır. Çorum’da 1990’lı yıllarla birlikte steril konut üretimi ve gecekondulu alanlarının dönüşümü kentsel fizyonominin değişmesinde neden olmuştur. 2000’li yıllarla birlikte TOKİ tarafından kent çeperinde alt ve orta sınıfının konut ihtiyacını karşılamak üzere yeni konut alanlarının açılması üniform mahallelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca küreselleşmenin etkisiyle şehir manzaralı, kentsel örüntünün dışında çeperlerde kendi kendine yeten kapalı sitelerin üretilmeye başlanması ile kentsel fizyonomi günümüzdeki biçimini almıştır.

Böylece morfolojik dönüşüm kent ölçeğinde gerçekleşmiş ve konut alanlarının morfolojik dönüşümünde Kurucu Aşama, Dönüşüm Aşaması ve Yerine Geçme Aşamaları bir arada gerçekleşmiştir. Kentin yeni gelişen alanlarında daha çok boş parselden doğrudan tüm parseli kullanan çok katli apartman tipi yapılar ortaya çıkarken, 2000 yılı öncesinde ise daha çok kurucu aşamadan dönüşüm aşamasına ve son olarak mevcut parseldeki yapılar yıkılarak yerine geçme aşaması yaşanmıştır.

Şekil 21: Morfolojik Değişim Modeli ve Bina-Parsel Kullanımı (Ünlü, Baş, 2015:22)

Şekil 22: Çorum’da Bina-Parsel Kullanımı (Conzen ve Ünlü’den uyarlanarak³⁵)

Çorum’da parsel kullanımına bütüncül olarak bakıldığında, parsellerin kullanım oranı merkezden çevreye doğru gidildikçe azalmaktadır. Araştırma sahasında yapıli alan içerisinde 55.225 parsel çeşitli kentsel amaçlar için kullanılmaktadır. Kentsel yapıli çevrenin %53,8’ni konut alanı olarak kullanılan binalardan oluşurken, %7’si sanayi ve ticaret alanı olarak kullanılan yapılardan, %3,6’sı ise kamu kurum ve kuruluşlarına ait

³⁵ Conzen'in 1962 yılında İngiltere kentleri için yeniden gelişim döngüsü (redevelopmant cycle) modelinden uyarlanarak Çorum'a uygulanmıştır. Ayrıca aynı model 2015 yılında Ünlü ve Baş tarafından Mersin çalışmasında parsel tiplerine dayalı kentsel örüntünün tanımlanmasında kullanılmıştır.

binalar ile okul, üniversite, araştırma binaları ile öğrenci yurtlarından oluşmaktadır (Tablo 28).

Tablo 28: Çorum'da Parsel Kullanım Türleri (2019)

Kullanım Türü	Yapı Adedi	Parsel Kullanım
Bina	29701	53,8
Ticaret	3876	7,0
Kamu	2016	3,6
Toplam	35593	64,4

Kaynak: Çorum Belediyesi, Numarataj işleri, 2012 Hâlihazır Haritası, 2018 Mevcut yapılı alan sayısal verileri,

Morfolojik gelişim tarihi süreçlerle şekillendiği için mahalle sınırlarından ya da diğer idari sınırlardan farklı bir alan ve sınıra sahiptir. Her morfolojik birimin ayrı kendisine özgü bir hikâyesi vardır. Mekânsal ve kültürel ögeler morfolojik bölgelerin sınırlarını belirler. Araştırma sahasında her bir yapı adasında bulunan parselin niteliği, sokak ve mahalle ölçeğinde değişim gösterir. Bu değişimler göz önünde bulundurularak Çorum morfolojik açıdan 11 farklı bölgeye ayrılmıştır (Harita 34). Bu morfolojik bölgeler şunlardır;

- Kent merkezi ve çevresinden bulunan tarihi kent dokusu
- Bahçelievler (kendi içinde 3 farklı alt bölgeye ayrılmaktadır)
- Binevler
- Buharaevleri
- Ulukavak (kendi içinde 4 farklı alt bölgeye ayrılmaktadır)
- Düşük yoğunluklu bağ evleri
- Akkent (Düşük gelir grubu ev tipi)
- Gülabibey ve Kale mahalleleri
- Kale
- Gülabibey
- Mimar Sinan mahallesi

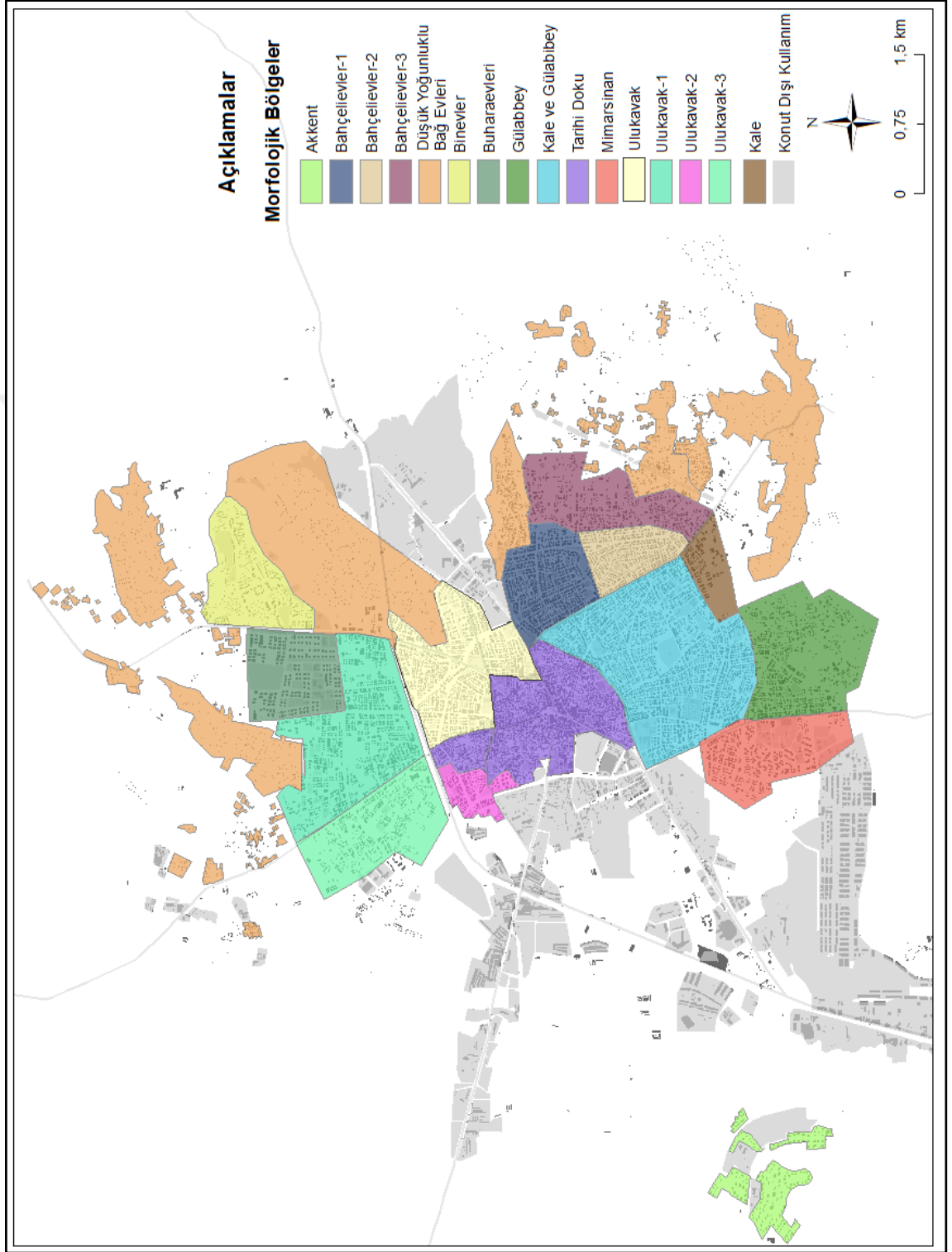
Tüm bu morfolojik bölgeler birbirinden farklı gelişim dönemlerine sahiptir. Kent merkezine yakınlık ve uzaklığa göre farklı karakter kazanmalarına neden olmuştur. Çorum, kent merkezi hariç bütün olarak oldukça yeni bir yapıdadır. Böylece her bir morfogenetik bölge kentleşme sürecinde farklı karakterde yerleşme dokusunun oluşmasına yol açmıştır. Bu bakımdan her bir karakter bölgesi kentin büyüme süreci

içerisinde ele alınan çeper kuşak alanlarının oluşumuna koşut olarak ortaya çıkan morfogenetik bölgelerdir.

Kent ölçeğinde ilk dönüşüm döneminde genel olarak iki katlı bahçeli evler şeklinde kentsel alan yatay olarak yayılırken, bu iki katlı kentsel konutlar 1965 yılından sonra çıkarılan yasalarla birlikte yerlerini apartmanlara bırakmaya başlamıştır. Sonraki dönemlerde de kentsel ranttan dolayı arazi sahipleri ve yasal düzenlemelerle apartman tipi gelişim hızlanmıştır. Böylece mevcut arazi kullanımında bina yapıları ve kapladıkları alanlar artarken buna karşılık boş alan (open space) kullanımı azalmaya başlamıştır. Bu morfolojik değişikliğin ana sebebi ise kent nüfusunun artış göstermesidir. 1955 yılında tam olarak kaç hane olduğu bilinmemekle birlikte günümüzde toplam hane sayısı 116.948'dir. Beraberinde kentsel nüfusun gelişimine bakıldığında 1955 yılında 25.765 olan nüfusun günümüzde yaklaşık on kat artarak 259,205'e ulaşmasıyla kent içerisinde yetersiz otopark ve eğlencilen alanı eksikliği en belirgin sorunların başında gelmektedir. Ayrıca eğitim, sağlık ve yaşam alanı haricindeki kentsel ihtiyaçlar sınırlı düzeyde karşılanabilmektedir.

Tablo 29: Çorum'da Mevcut Yapıların Kullanım Türleri (2019)

Kullanım Türü	Adet
Mesken	116948
Ofis ve İşyeri	21330
Binalar	29701
Okul, Üniversite, Araştırma, Yurt	1095
İkamet Harici	269
Toplam	148881

Harita 34: Çorum'da Morfogenetik Bölgeleendirme (2019)

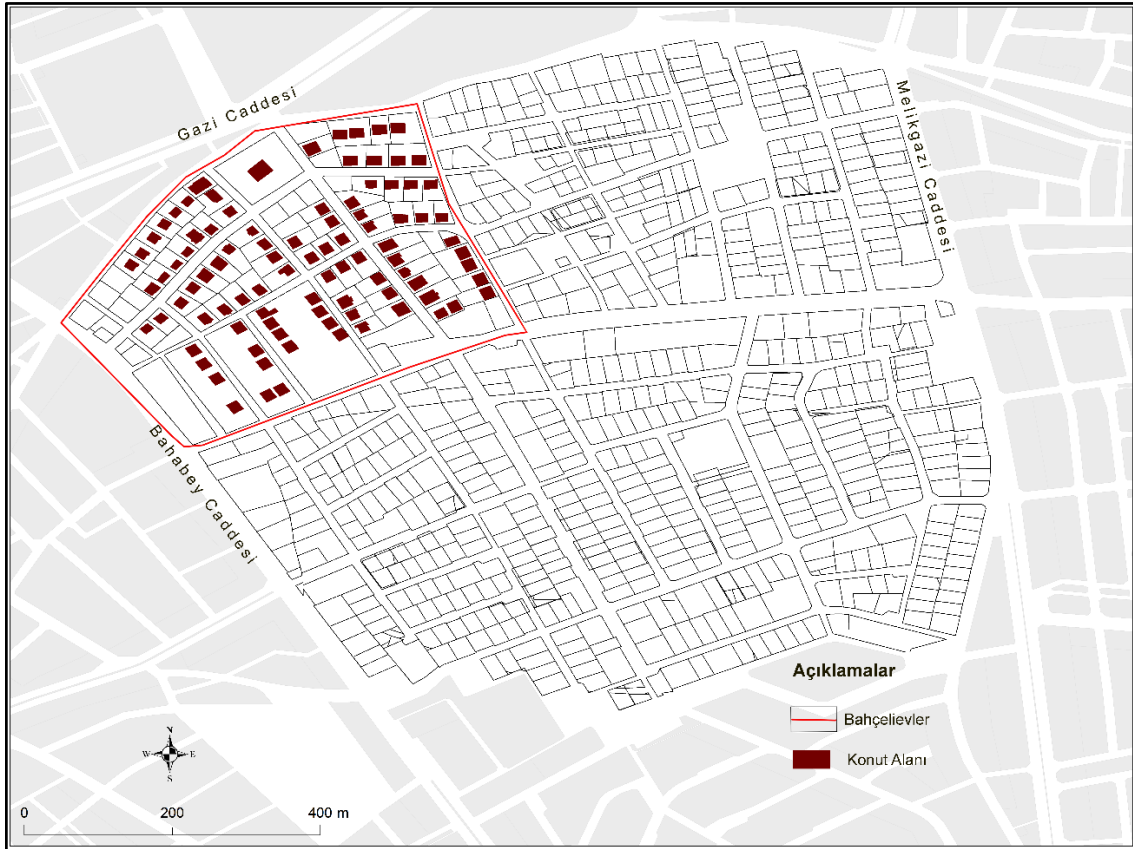
Çorum'da farklı dönemlerde gelişim gösteren ancak bu gelişim dönemlerinde birbirinden farklı aktörler tarafından şekillenen alanlarda binalar, parseller ve cadde sokakların değişimi incelenmiş ve buna bağlı olarak morfolojik bölgeler ve morfolojik dönemler genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Böylece kentsel gelişimde konut alanlarının dönüşümü ve kentleşme ile kent formunun nasıl değiştiği açıklanmaya çalışılmıştır. Çorum'da konut alanlarının morfolojik dönüşümü Bahçelievler, Ulukavak ve Buharaevleri mahalleleri örneklem alınarak mahalle ve yapı/parsel boyutunda analiz edilmiştir. Bu mahalleler kentin en eski ve en yeni kurulan kentsel parçaları olmalarının yanında her dönemde iç, orta ve dış çeper kuşağı aşarak gelişen konut alanları olmasından dolayı seçilmiştir.

6.3.1. Bahçelievler Mahallesi Morfolojik Dönüşüm Aşamaları

Çorum'da morfolojik dönemlerden ilki kurucu aşamadır. Bu dönemde daha çok kentin iç çeper kuşağı çevresinde yeni yerleşim alanlarının ortaya çıkmasıyla kendini göstermektedir. Kent özeği oldukça eski yerleşime sahip olan Çorum'da mevcut kentsel yapıyı alana ek olarak 1945-1960 yılları arasında yeni konutlar eklenmeye başlamıştır. Bu dönem daha çok kentin yatay olarak büyüdüğü, coğrafi eşiklerin aşılmaya başlandığı ilk süreçtir.

İç çeper kuşağın doğusunda bulunan Bahçelievler mahallesinin ilk nüvesi Bahçelievler konut kooperatifinin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bahçelievler kooperatifinin amacı kentte bulunan orta ve üst sınıfın yeni konut ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur. İsminden de anlaşılacağı gibi Ankara Bahçelievler Mahallesi konut kooperatifinden etkilenmiştir. Dönemin belediye başkanı Baha Çorbacıoğlu'nun girişimleriyle hız kazanmıştır. 1960'lı yıllara dek süren ve ilk morfolojik dönemde kooperatif yapılaşmasında iki katlı, bahçeli, benzer plana sahip konut alanları gelişmeye başlamıştır (Fotoğraf 52, Harita 35).

Harita 35 : Kurucu Aşama: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1945-1955)

Bu morfolojik süreçte ilk dönem yapıları parselasyonu tamamlanan kentsel alan üzerinde gelişmeye başlamıştır. Kent çevresinde bulunan, kent merkezine yakın boş arazilerin parselasyonundan sonra gelişmeye başlayan Bahçelievler konut kooperatifinin başarılı olması üzerine Yeşilyurt konut kooperatifi ve Şenyurt konut kooperatifleriyle mevcut parseller dolmaya başlamıştır (Harita 36). Kentsel nüfusun artmaya başlaması bu yayılmadaki en önemli etken olarak görülmektedir. Bu dönemde artan kentsel nüfusla birlikte kamusal kullanım türleri de kentsel mekâna yayılmaya başlamıştır. Özellikle yeni vali konağının da Bahçelievler mahallesi içine kurulması kentsel gelişimin ilk sıçrama yaptığı yer olmasına neden olmuştur.

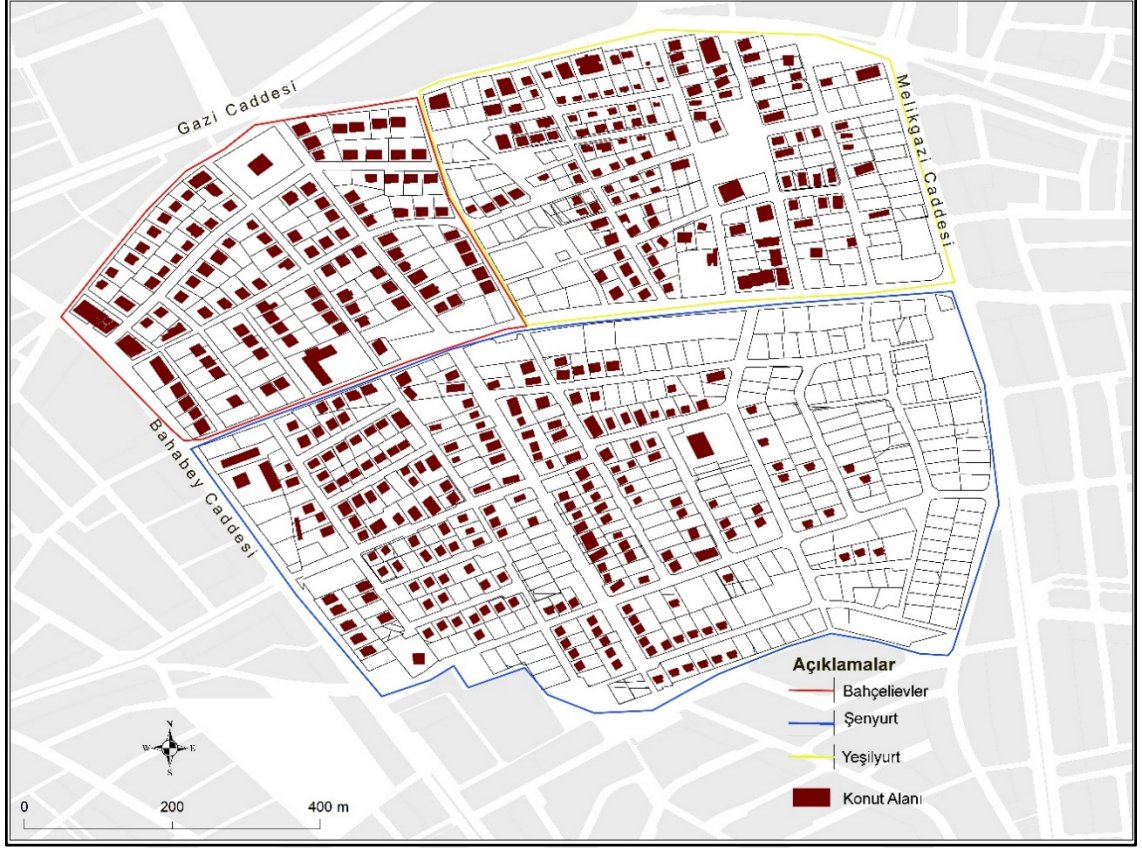

Fotoğraf 52: Bahçelievler Kooperatif Konut Tipi (2019); Günümüzde Bahçelievler 1. Sokakta Morfolojik süreçleri yaşamayan ender yapılardan birinden görünüm.

1960'lı yıllarla birlikte kentsel örüntü genel olarak parsel parçalanmasından ziyade tek bir parselde bahçeli geniş bir arazi kullanımı üzerine kurulmuştur. Bu dönemde Bahabey caddesinin gelişmeye başlamasıyla parseller dolmaya başlamıştır. Bina, parsel ve sokak örüntüsünün belirginleşmeye başladığı bir dönemdir. Üç farklı konut kooperatifinin başarıyla tamamlanması ve kentin üst gelir grubuna sahip kişilerin yerleşmeye başlamasından dolayı kentin en cazip kentsel yerleşim alanı haline gelmiştir. Kentleşme ile birlikte mevcut arazi kullanımında konut alanlarının payı artmaya başlamıştır.

1970'li yıllara kadar devam eden bu süreç **birikim aşamasını** oluşturmaktadır. Çorum'da birikim aşaması kentsel konutların daha çok yatay olarak gelişme gösterdiği bir dönemdir. Kent yatayda büyümekte ve çeper kuşak alanlarına ulaşmaya başlamaktadır.

Harita 36: Kurucu Aşama: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1955-1960)

Çorum'da kentleşme ile birlikte kent çevresinde bulunan arazi fiyatlarının yükselişe geçmesiyle birlikte tek arsada tek konut yapımı probleme dönüşmeye başlamıştır. Özellikle 1965 yılında Kat Mülkiyet kanununun yürürlüğe girmesiyle hem kentin sosyo-ekonomik hem de morfolojik yapısında değişimler başlamıştır. Özellikle ülkemizde tüm kentlerde otomobil sahipliğinin artması kentlerin çeperlere doğru büyümesine neden olmuştur. Çorum bu dönemle birlikte hem çeperlere doğru yatayda büyümüş hem de mevcut konut alanlarının dönüşmeye başlamasıyla **“Dönüşüm Dönemi (transformation)”** ne girmiştir.

1970-1990 yılları arasını kapsayan dönemde kentsel yapıların bir kısmı doğrudan boş parseller üzerinde kurulurken, bir kısmı mevcut yapıları parseller üzerinde bulunan iki katlı konutların yıkılarak yerlerine apartman yapılmaya başlanmıştır. Apartmanların kat sayısı ana caddelere yakın alanlarda genelde 5-6 kat olabilirken kentsel doku içerisinde caddelere göre daha dar sokak bölünmesinin olduğu alanlarda 3-4 katlı yapıların gelişmesine olanak vermiştir. Ancak Bahabey Caddesi kentin sekonder iş ve ticaret merkezine dönüşmesinden dolayı dikey yapıların artmasına neden olmuştur. Genel olarak

9-11 katlı alt katları ticaret hane, üst katları ise konut alanı olarak kullanılan apartman blokları ortaya çıkmıştır.

Harita 37: Dönüşüm Aşaması: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1970-1990)

1970-1990 dönemi bir önceki dönemde, geniş parseller içinde iki katlı konut yapılarından oluşan kent dokusu yerine, bölünen parseller parsellerin boş kısımlarında yeni apartman yapımı ve daha önce kooperatif yapısı olarak yapılan iki katlı konutların yıkılarak yerlerine apartman yapım süreci başlamıştır. Bu süreç **yerine geçme süreci** olarak adlandırılmaktadır. Genel olarak daha önceki birikim döneminde iki katlı yapılar, yerlerini yüksek katlı (skyline) apartman tipi konutlara bırakmıştır. Böylece Çorum’da konut alanlarının morfolojik dönüşümünde **“Doygunluk dönemi”**ne geçilmiştir.

Fotoğraf 53: Yerine Geçme Süreci (2019); Çorum Bahçelievler mahallesinde mevcut iki katlı konutlara ek olarak yeni konut tipi 4-5 katlı konutlar gelişmeye başlamıştır.

Özellikle Bahabey caddesinden sonra kentin bir diğer önemli caddesi olan Melikgazi Caddesine (Melikgazi dere yatağının ıslah edilmesinden sonra gelişmeye başlamış) bakan boş parsellerde apartmanlar dolmaya başlamıştır. Böylece Bahabey caddesine alternatif yeni bir güzergâh gelişmeye başlamıştır. Kentsel gelişimi sınırlayan coğrafi bir eşik olan Melikgazi deresinin ıslah edilmesiyle kentsel gelişim hızlanmış ve boş parseller artan kentsel nüfusa bağlı olarak hızla dolmaya başlamıştır. Böylece bir sonraki sürece geçilmeye başlanmıştır.

Üçüncü morfolojik dönüşüm süreci olarak adlandırılan **Yerine Geçme Dönemi**'de (**replacement**) önceki dönemlerde ortaya çıkan arazi kullanımında önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde mevcut parseller üzerinde bulunan iki katlı yapılar yıkılarak yerlerine apartman blokları yapılmaya başlanmıştır. Kentin ana omurgasını oluşturan caddeler üzerinde bulunan ve geçmiş morfoloji döneminde üretilen 4-5 katlı konut alanları yıkılarak aynı parsel üzerinde 9-11 katlı yeni yüksek katlı yapılar ortaya çıkmıştır. Kentin kurucu aşamasında üretilen 2 katlı müstakil yapıların neredeyse tamamı bu dönemde dönüşmeye başlamıştır. Aslında 1965 yılında çıkarılan kat mülkiyet

kanunundan sonra başlayan bu süreç 1975 yılında kentsel nüfusun artmaya başlamasıyla birlikte mevcut parsellerin yeniden bölünerek aynı parselde hem kooperatif yapısı hem de apartman bloku aynı parsel içerisinde gelişim göstermiştir. Ancak 2000’li yıllarla birlikte mevcut parsel kullanımı en üst düzeye çıkmıştır. Bu dönem en yoğun parsel kullanımının görüldüğü “**Zirve Aşaması**” olarak adlandırılmaktadır.

Harita 38: Yerine Geçme Aşaması: Bahçelievler Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (2000-2018)

1960'lı yılların sonunda üretilmeye başlanan apartman konut tipi, giderek yaygınlaşmış ve Bahçelievler mahallesinin baskın konut dokusu haline gelmiştir. 1955 yılında iki katlı konut sayısı 127 iken, 1970 yılında 308 konuta çıkmıştır. 20 bina ise apartman tipi konut olarak Bahabey Caddesi üzerinde inşa edilmiştir. Ancak 1970'den sonra müstakil konutların sayısı azalırken, apartman tipi konut sayısı artmıştır. 1970 yılında toplam konutların %93,9 u müstakil konutlardan oluşmuşken, oran 1990 yılında %23,6'ya olmuş, günümüzde ise toplam konutların ancak %10,2'i iki katlı müstakil konuttur. (Tablo 30).

Tablo 30: Bahçelievler Mahallesi Konut Yapım Dönemleri

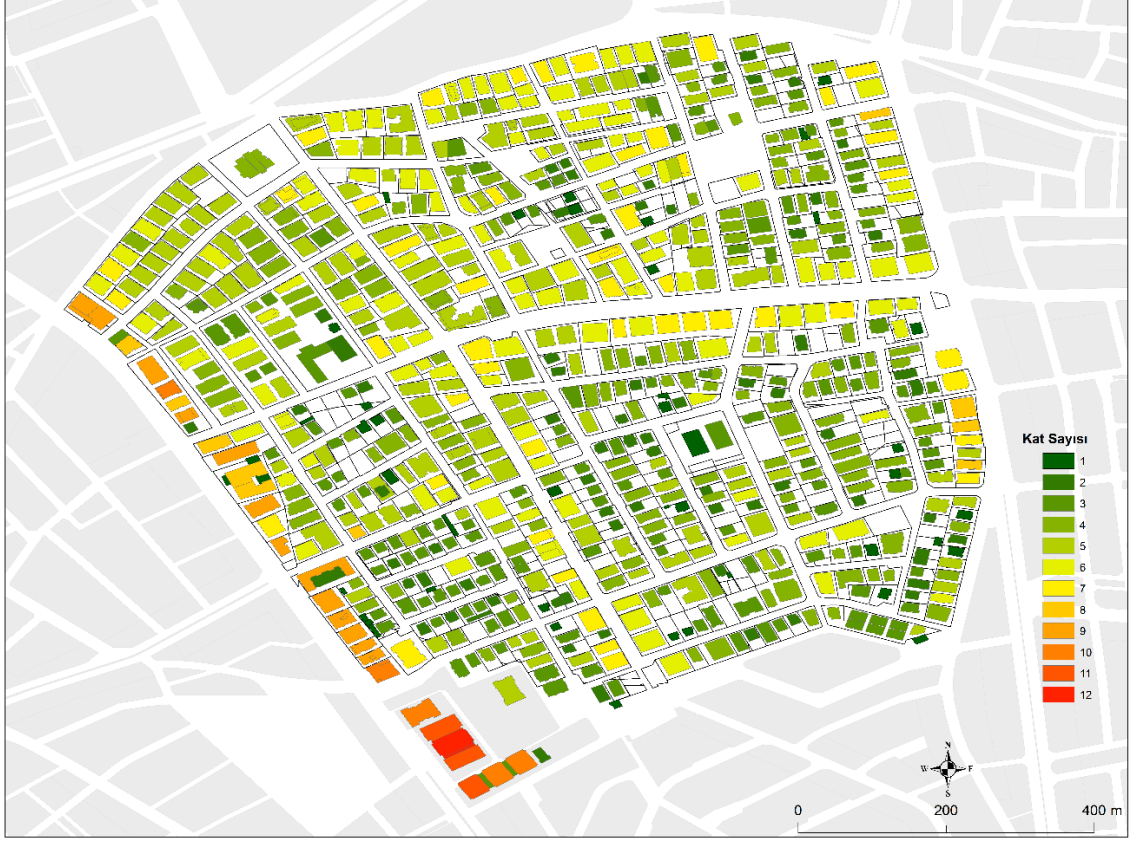
Konut Tipi	1955	1970	1990	2018
Müstakil	127	308	232	118
Apartman	...	20	750	1044
Toplam	127	328	982	1162
Yüzde %	100	93,9	23,6	10,2

Kaynak: Çorum Belediyesi yapı ruhsatları incelenerek yazar tarafından üretilmiştir

Fotoğraf 54: Bahabey Caddesi (2019); 1970’li yıllarda başlayan morfolojik dönüşümle birlikte ve kentin sekonder iş ve ticaret merkezi haline gelen cadde yüksek yoğunluklu skyline yapılaşmanın en yoğun görüldüğü yerdir.

Günümüz arazi kullanımında mevcut parsellerin neredeyse tamamının kentsel yapılar tarafından örtüldüğü görülmektedir. Kentin önemli caddeleri üzerinde bulunan cadde ve sokaklarda yüksek katlı konutlar yaygınken, iç kesimlerde ise daha az katlı konut tipi gelişim göstermektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere Bahabey caddesine bakan parsellerde bulunan tüm apartmanlar 9-12 kat iken, görece daha az gelişmiş olan Melikgazi Caddesinde ise en yüksek kat sayısının 7 ile sınırlandırıldığı görülmektedir (Harita 39).

Harita 39: Bahçelievler Mahallesi Kat Sayısı Görünümü (2018)

6.3.2. Ulukavak Mahallesi Morfolojik Dönüşüm Aşamaları

Bir diğer önemli morfolojik dönüşüm alanlarından olan ve İç çeper kuşağın kuzeyinde bulunan Ulukavak mahallesi kentin en eski yerleşim birimlerinden biridir. 1824 yılından 1931 yılına kadar geçen sürede adı Hacı İshak mahallesi olarak geçmektedir. Ancak daha öncede bahsedildiği üzere mahalle sisteminin yeniden düzenlenmesiyle Ulukavak mahallesi olarak adlandırılmıştır.

Birikim dönemi olarak adlandırılan süreç 1970'lere kadar uzanmaktadır. Bu ilk morfolojik dönemde mevcut konut dokusuna ek olarak tek katlı veya iki katlı, bahçeli müstakil evler ile büyümeye başlayan Ulukavak mahallesi, mevcut bağ ve bahçe alanlarının 1930'lu yıllarda parsellere ayrılmasıyla dolmaya başlamıştır. Bu dönemde Çorum'un erişilebilirliğini artırma yönünde yapılan çalışmalar sonucunda gelişen Osmancık Caddesi ile Fatih Caddesi, Ulukavak mahallesinin en önemli omurgasını oluşturmaktadır. Ulukavak'ın kuzeyinde bulunan parseller ise kentsel alanın sınırlarını oluşturmaktadır (Harita 40).

Harita 40: Kurucu Aşama: Ulukavak Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1945-1970)

1960'lı yıllarla birlikte Bahçelievler mahallesinden farklı olarak kentsel örüntü tek bir parselde bir konut gelişiminden ziyade birden çok konut yapımının gerçekleştiği, hisseli parsellasyon olarak adlandırılan alanlarda karma konut tipinin ortaya çıktığı bir sürece dönüşmüştür. Özellikle önemli kamusal yapılardan biri olan Çorum Adliye binası ve Adliye meydanının inşası ile birlikte Fatih Caddesi kentin en işlek caddelerden biri haline gelmiştir. Kent merkezine yakınlığından dolayı mevcut tarihi konut dokusuna ek olarak Osmancık Caddesi ve Fatih Caddesi üzerinde apartman tipi konut üretimi gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde bina, parsel ve sokak örüntüsü belirginleşmeye başlamıştır. 1970'li yıllara kadar devam eden mevcut konut dokusuna ek olarak kentsel yapılar eklenmesi **birikim aşamasını** oluşturmaktadır. Bu dönemde kentsel alanın en kuzey sınırını oluşturan bir yapıdadır.

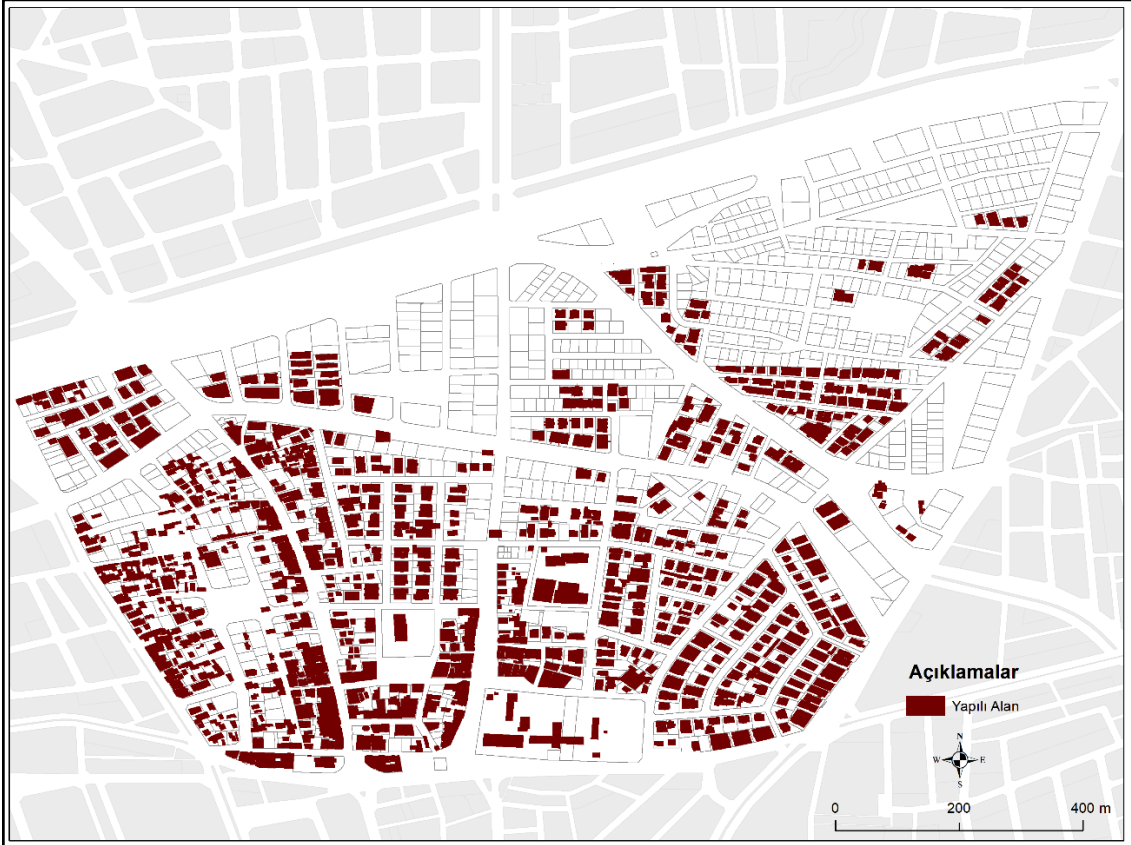
Kentleşmenin hızlanması ile birlikte kent özeğine yakın Ulukavak mahallesi hızla yapılaşmaya başlamıştır. Ancak Bahçelievler mahallesinden farklı olarak daha çok orta ve düşük gelir grubuna mensup kişilerin yerleşim alanı olarak gelişim göstermeye başlamıştır. Fakat kentleşmenin hızlanması ile birlikte artan gecekondu tipi yerleşim alanlarının da yaygın olarak görülmeye başlandığı bir mahalledir (Fotoğraf 55).

Fotoğraf 55: Ulukavak Mahallesi Birikim Dönemi Konutları (2019)

Ulukavak mahallesinde asıl önemli gelişmeler Binevler konut kooperatifinin kurulmasından sonra başlamıştır. Bu dönemde hem mevcut konut alanları dönüşürken hem de boş olan paftalarda apartman tipi konut alanları gelişmeye başlamıştır. 1970-1990 yılları arasını kapsayan bu dönem “**Dönüşüm Dönemi (Transformation)**”dir.

Harita 41: Dönüşüm Aşaması: Ulukavak Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1970-1990)

1970-1990 yılları arasını kapsayan bu dönemde kentsel yapıların bir kısmı doğrudan boş parseller üzerinde kurulurken, bir kısmı ise mevcut yapıli parseller üzerinde bulunan tarihi dokudaki konutlar ile 1950’li yıllardan sonra gelişen enformel (illegal-gecekondü) konutlar yıkılarak yerlerine apartman yapılmaya başlanmıştır. Apartmanların kat sayısı ana caddelere yakın alanlarda genelde 5-6-7 kat olabilirken kentsel doku içerisinde caddelere göre daha dar sokak bölünmesinin olduğu alanlarda 3-4 katlı yapıların gelişmesine olanak vermiştir. Ancak kentsel örüntü içinde ana caddelerin uzağında bulunan alanlarda genel olarak 1-2 katlı konutlar varlığını korumaktadır (Fotoğraf 56).

Fotoğraf 56: Ulukavak Mahallesinde Farklı Dönemlerde Oluşmuş Konutlar (2019); Birikim, Yerine geçme ve Dönüşüm aşamalarını birlikte yaşayan Ulukavak mahallesinde farklı konut tipleri bir aradadır.

Kentsel gelişim Binevler Konut alanı ile kent özeği arasında bulunan yaklaşık 5 km’lik alana yönelmeye başlamıştır. Aynı zamanda 1986 yılında kentin en önemli ulaşım ağı olan Ankara-Samsun yolunun Ulukavak mahallesinin kuzeyinden geçmesi dönüşüm sürecini hızlandırmıştır.

1990 yılından sonra araştırma sahasının kuzeyinde Binevler ile kent özeği arasında bulunan Ulukavak mahallesi morfolojik dönüşümün son aşaması olan **Yerine Geçme Dönemine** girmiştir. Bahçelievler mahallesinden farklı olarak Ulukavak mahallesinin doğusunda bulunan boş parsellerin tamamında apartman tipi konutlar gelişirken doğusunda ise mevcut konut dokusu değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Kentsel çöküntü alanı görünümünde kalan bu alanlarda kentsel dönüşüm projeleri ile birlikte yeniden dönüşüme uğraması beklenmektedir. Kent özeğine yakınlıktan dolayı morfolojik doygunluk ve dönüşüm süreçleri iç içe girmiş durumdadır. Anadolu kentlerinde yaygın bir durum olan kent özekleri ve çevresinde çöküntü alanları araştırma sahasında da önemli bir morfolojik karakter oluşturmaktadır.

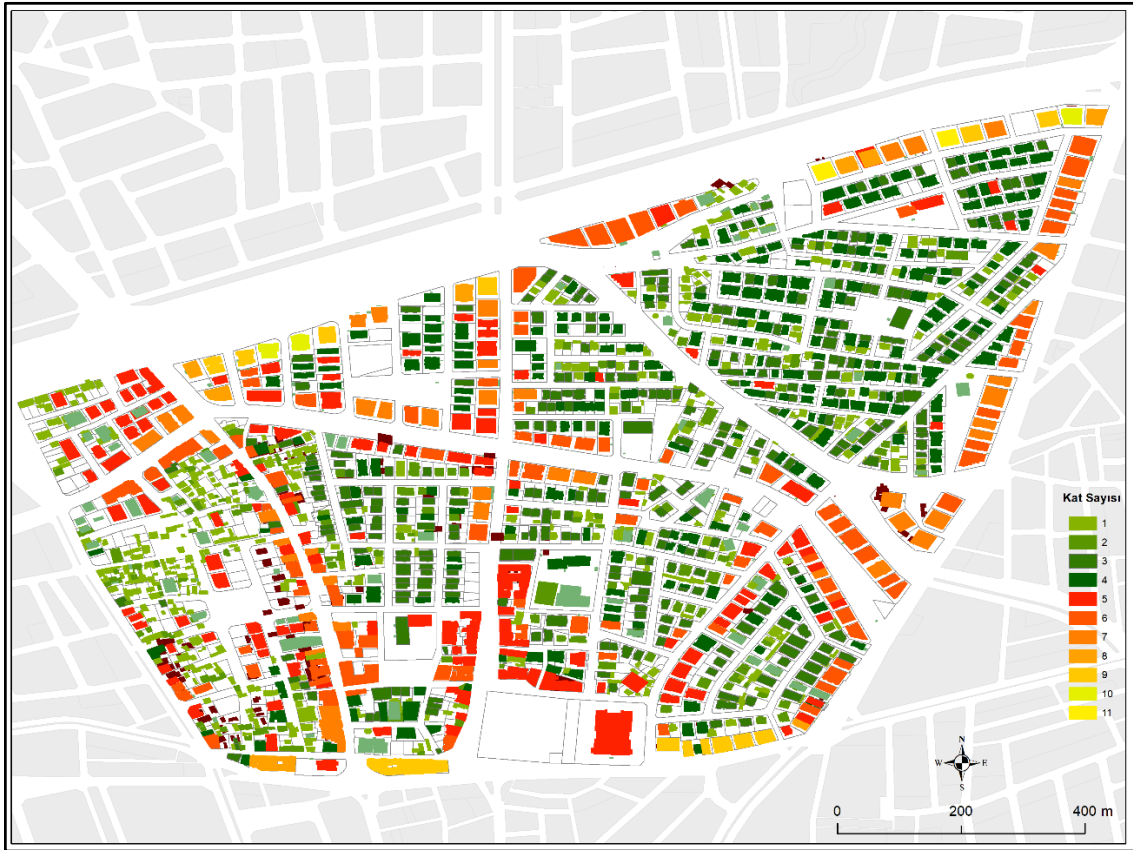
Harita 42: Ulukavak Mahallesi'nde Yerine Geçme ve Doygunluk Aşaması (1990-2018)

Geleneksel kent dokusuna ek olarak 1960'lı yıllarda başlayan apartmanlaşma özellikle 1990 yılından sonra zirve noktasına ulaşmıştır. Ulukavak mahallesi'nde bulunan parsellerin tamamına yakını dolmuştur. 1955 yılında toplam konutların %92,9'u müstakil konutlardan oluşurken bu oran 1970'de %76,6'ya 1990'da %61,8'e ve günümüzde ise %32'ye gerilemiştir (Tablo 31). Ana caddeler üzerinde bulunan parsellerde 5 ve üzeri kat sayısına sahip konutlar gelişirken, örneklem alanın doğusunda bulunan tarihi doku ve ara sokaklarda ise 1-3 katlı yapılar gelişim göstermiştir (Harita 43).

Tablo 31: Ulukavak Mahallesi Konut Yapım Dönemleri

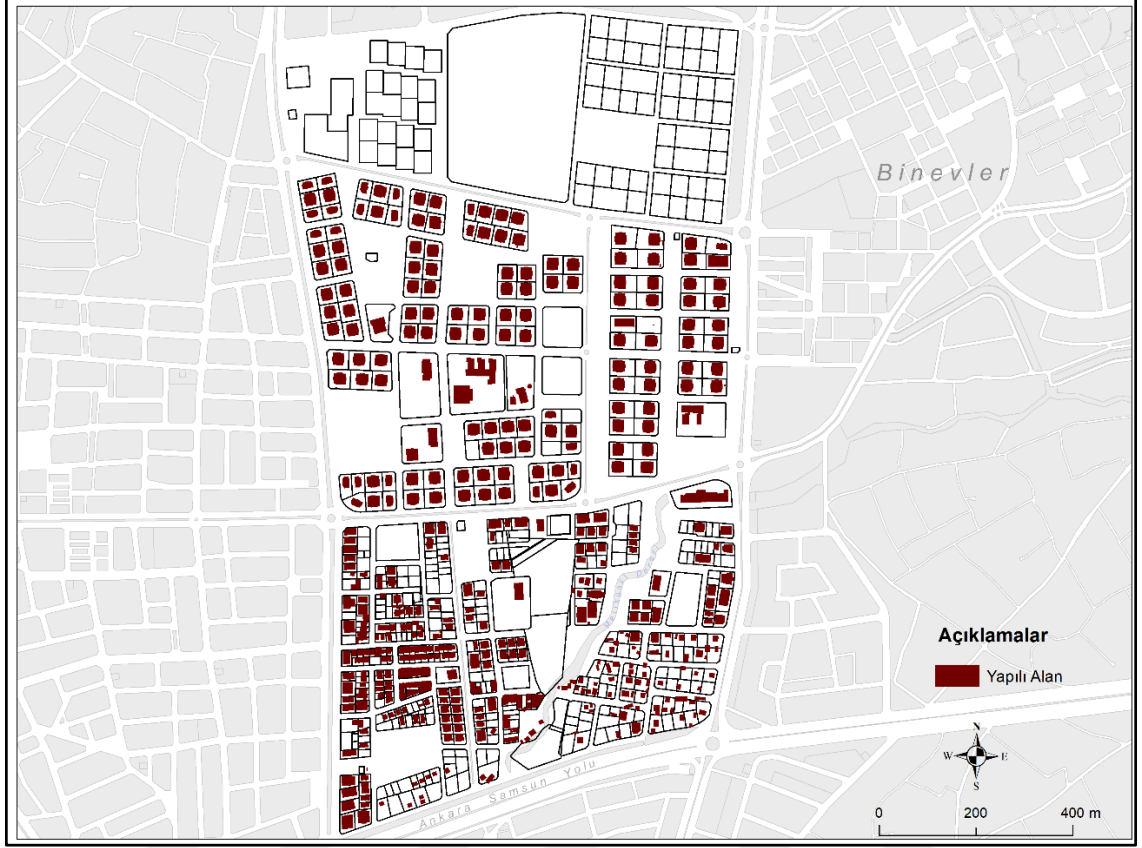
Konut Tipi	1955	1970	1990	2018
Müstakil	408	512	648	631
Apartman	31	156	400	1341
Toplam	439	668	1048	1972
Yüzde %	92,9	76,6	61,8	32,0

Harita 43: Ulukavak Mahallesi Kat Sayısı Görünümü (2018)

6.3.3. Buharaevleri Mahallesi Morfolojik Dönüşüm Aşamaları

Örnekleme olarak seçilen bir diğer morfolojik dönüşüm alanı ise Araştırma sahasının kuzeyinde Orta çeper kuşak ile dış çeper kuşak arasında planlı dönemde gelişim gösteren Buharaevleri mahallesidir. Kentin en yeni kurulan mahallelerinden biridir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra gelişim göstermeye başlamış ve günümüzde de devam eden kentin en önemli kentsel gelişim alanlarının başında gelmektedir. Birikim aşamasını 1980'li yıllarda öncelikle enformel konut gelişim alanı olarak başlamıştır. Daha önce de anlatıldığı gibi 1986 yılında Buharaevleri gecekondu önleme alanı ilan edilmiş ve toplu

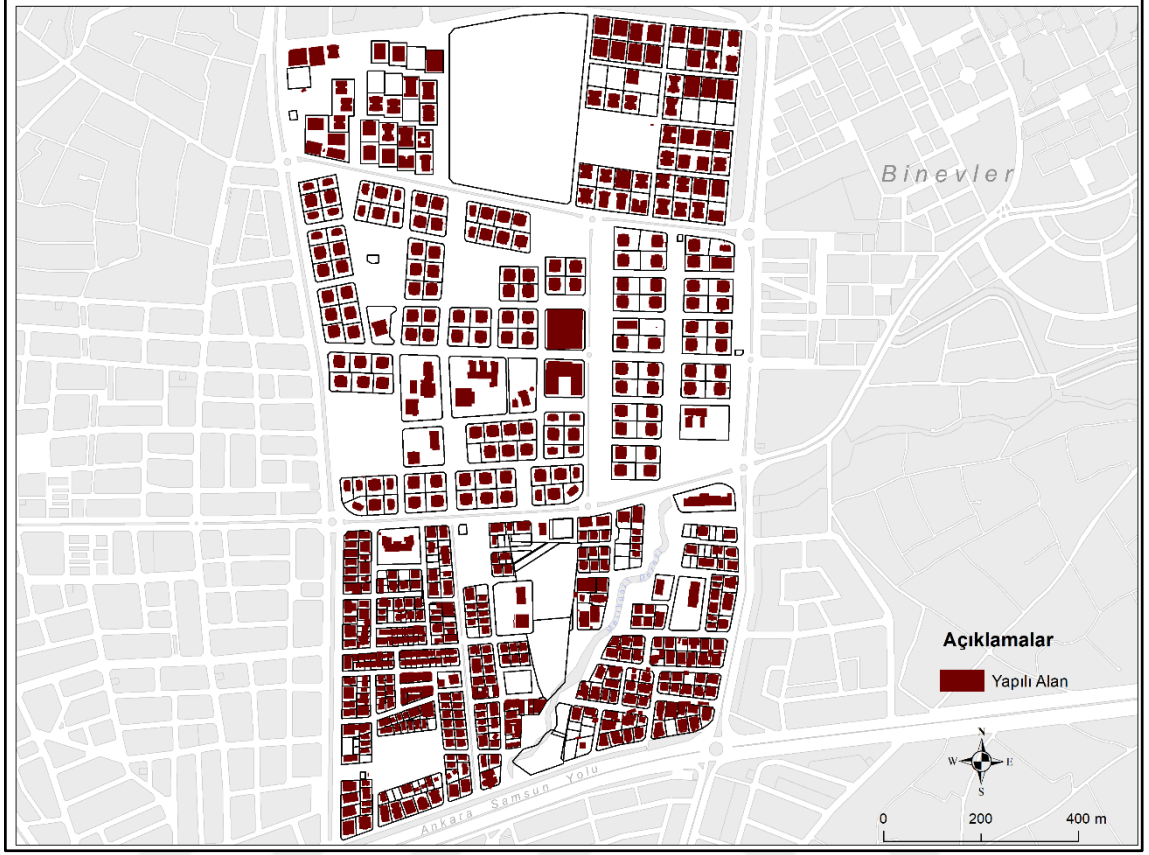
Harita 45: Dönüşüm Aşaması: Buharaevleri Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (1990-2000)

Buharaevleri mahallesinde yerine geçme süreçleri daha çok Melikgazi dere yatağının ıslah edilmesiyle aynı parselde çok katlı konut yapımı ile başlamıştır. Kuzeyde bulunan boş parsellerde steril mekan üretimi şeklinde konut yapıları ortaya çıkmıştır. Toplu konut alanının bitmesinden sonra kentsel gelişim hızlanmış ve çevrede bulunan boş yapı adalarında kapalı siteler gelişmiştir. Morfolojik gelişimin son aşaması olarak doğrudan boş parseller üzerine çok katlı apartman tipi konutlarla kaplanmıştır (Harita 46).

Son aşamada kent formunda üç farklı kent dokusu bir arada bulunmaktadır. Örnekleme alanının gelişmesinde etkili olan Toplu konut alanı ayırık nizam planlaması ile kurulurken, güneyde bulunan enformel konut alanları daha çok bir parselde birden fazla konutun bir arada bulunduğu karmaşık bir dokuya sahiptir. Son olarak toplu konutların kuzeyinde 2000 yılından sonra gelişmeye başlayan parsellerde ise parsel kullanma oranları artarak tek bir parselde çok katlı konut yapımı ile farklı kentsel doku özelliği ortaya çıkarmıştır.

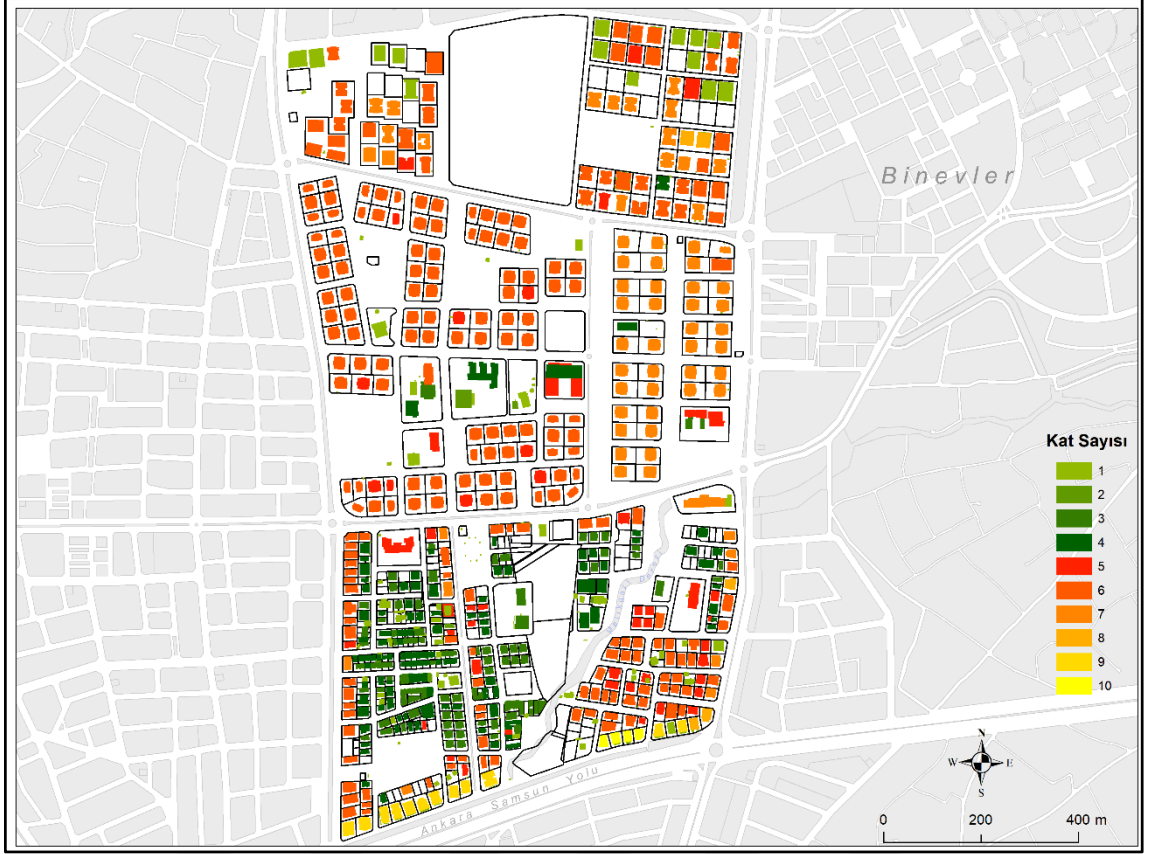
Harita 46 :Yerine Geçme Aşaması: Buharaevleri Mahallesi Kentsel Mekân Kullanımı (2000-2018)

Konut alanlarının zaman içerisinde gelişimine bakıldığında parseli-hisselasyon konutlarının toplam konut alanı içindeki yeri her geçen dönem azalmıştır. 1990 yılında yaklaşık %75 oranında olan bu kentsel yapılar günümüzde yerlerini apartman tipi konut alanlarına bırakmıştır. Mevcut arazi kullanımında apartman tipi konut alanları mevcut konut tipinin %90.8'ni oluşturmaktadır (Tablo 32). Özellikle ana caddeler üzerinde bulunan parsellerde çok katlı yapılar gelişirken ara sokaklarda daha çok 1-3 katlı yapılar gelişim göstermiştir. Gelecekte artan kentleşme ile birlikte bu alanların da dönüşme olasılığı yüksektir (Harita 47).

Tablo 32: Buharaevleri Mahallesi Konut Yapım Dönemleri

Konut Tipi	1990	2000	2018
Müstakil	172	102	58
Apartman	57	368	570
Toplam	229	470	628
Yüzde %	75,1	21,7	9,2

Harita 47: Buharaevleri Mahallesi Kat Sayısı Görünümü (2018)

Sonuç olarak Bahçelievler, Ulukavak ve Buharaevleri morfolojik dönemlerinin genel olarak özetlenirse üç farklı morfolojik dönemde birbirinden farklı kent formunun ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Kurucu aşamada genel olarak tek aile yapı tipine dayalı bir kentsel doku oluşmuştur. Bu doku geleneksel kent dokusunun bir devamı olarak ortaya çıkmış ve kent merkezinden uzaklaşmak isteyen üst gelir grubuna sahip kişilerin tercihleri ile belirlenmiştir. İkinci dönem olan Doygunluk aşamasında yer değiştirme süreçleri ile tek aile tipi yerini apartman tipi konut alanlarının karakterize olduğu yeni bir kentsel örüntü ortaya çıkarmıştır. Zirve aşamasında ise tek aile tipi yapılar mevcut konut dokusunda neredeyse ortadan kalkmış, dikey kentleşme hızlanmıştır. Kentleşmenin de etkisiyle mevcut parsellerde en üst düzey yoğunluğa ulaşmaya başlanmıştır.

SONUÇ

Bu doktora tez çalışmasında Anadolu yerleşme tarihi içinde önemli bir yere sahip olan Çorum'da, coğrafi, kültürel, siyasi ve ekonomik yapının kenti nasıl değiştirdiği, tarihi coğrafi yaklaşım yöntemi kullanılarak açıklanmıştır.

Çorum, yerleşme tarihi bakımından köklü bir geçmişe sahip, İç Anadolu bölgesi ile Karadeniz bölgesi arasında, Yeşilırmak'ın kollarından Çorum çayının hayat vermesiyle varlığını sürdürmüş, orta büyüklükte bir kent görünümündedir. Kentin morfolojik gelişiminde geçmişten günümüze çok farklı aktörler rol oynamıştır. Kent bir yandan yerel dinamiklerle şekillenirken, diğer yandan ülke genelinde yaşanan kentleşme eğilimlerinden etkilenmiştir. Kentsel büyüme örüntülerinin oluşumu ve bu süreçte ortaya çıkan kent parçalarının morfolojik dönüşümünü de etkilemektedir.

Çorum'da kent morfolojisinin oluşması ve gelişmesinde doğal ortam özelliklerinin önemli bir etkisi vardır. Çorum'da hızlı kentleşmeye, kent fizyolojisinin eşlik etmemesi yanlış arazi kullanımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda:

- Çorum ovası ve çevresinin nüfus taşıma kapasitesi üst düzeye çıkmıştır. Jeomorfolojik birimler kentsel yapılar ile doldurulmakta ve kent biçimi değişmektedir.
- Kentsel konutlar kuzeye, kuzeydoğuya ve güney batıya yayılma eğilimindedir. Kentin gelecek planlarında da bu büyüme yönü öngörülmüştür (Harita 48). 1/100.000'lik çevre düzeni planında 2000 yılı nüfus verilerine göre 2005 yılında yapılmış ve bu dönemde kentin mevcut nüfusu 161.321 olarak değerlendirilmiştir. Kentte mevcut nüfus yoğunluk 58 (kişi/hektar), 2026 yılında kentin en çok 241.400 kişi olacağı, kentsel gelişimin ise 3328³⁶ ha, yoğunluğun ise 50 (kişi/hektar), gelişme alanı yoğunluğunun ise 30 (kişi/hektar) olacağı ön görülmüştür. Ancak kentsel gelişim planlamada ön görülen alanlara doğru olsa da nüfus planlamasında ön görülen rakama daha kısa sürede ulaşılmıştır. Günümüz Çorum kent nüfusu 263.894'tür. Kentsel yapıli çevre 4740 (ha) ve nüfus yoğunluğu ise 55,67'e ulaşmıştır. Kentin yerleşim alanı nüfus yoğunluğu ise 69'dur (Tablo 33).

³⁶ Çevre Düzeni planlarında kentsel alanda bulunan sanayi tesisleri, Organize sanayi bölgeleri çıkarılarak nüfus yoğunluğu hesaplamaları yapılmaktadır. Ancak bu alanlar kentin kullanılan arazileri olmasından dolayı çıkarılması, hesaplamalarda yanlışlamalara neden olabilir. Bu karışıklığı gidermek için hesaplamalarda kentsel yapıli alanın tamamı hesaplamaya katılmıştır.

Tablo 33: Kentsel Alan Planlaması³⁷

Yıllar	Nüfus	Kentsel Alan (ha)	Nüfus Yoğunluğu (kişi/ha)	Gelişme Alanı Nüfus Yoğunluğu	Yerleşim Alanı (ha)	Yerleşim Alanı Nüfus Yoğunluğu (kişi/ha)
2000	161.321	2.794	57,74	58	2.300	70
2019	263.894	4.740	55,67	53	3.828	69
2026	241.400	4.828	50,00	30	3.328	73
2030	398.000	8.711	45,70	26	5.933	67

• Kentin üst ölçek planı olan Samsun-Çorum-Tokat 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni planı ve 1/5000 ölçekli kent bütünü nazım planı karşılaştırıldığında, çevre düzeni planında esas alınan nüfus projeksiyonu ile kentin nüfus büyümesi arasında büyük farklar vardır. Bu fark kentin morfolojik gelişiminin planlarda ön görülemediğini göstermektedir.

• Çevre düzeni planları, kentlerin fizyonomisini genel hatlarıyla gösteren şematik gösterimler olup, ön görülen alanların tamamına yerleşileceği anlamına gelmez. Bu alanların sınırları, orta ve alt ölçekli çalışmalarla doğal, beşeri ve yasal eşikler dikkate alınarak, plan hükümlerinde belirtilen nüfus projeksiyonları ve alansal büyüklüğü aşmayacak şekilde düzenlenebilmektedir (Çevre Durum Plan Hükümleri). Böylelikle Çorum'da kentsel örüntünün gelişim alanları yasalarla belirlenmiş ve kentsel görünümün (townscape) sınırları kabaca çizilmiştir.

• Çorum'un nüfusu, planlamalardan da anlaşılacağı üzere havzanın fizyolojik sınırlarının ötesine taşma eğilimindedir.

• Kentin horizontal yayılımı: kır-kent yaklaşımını artırmış, kuzey, kuzeydoğu ve doğu, güneydoğuda çeperlerde bulunan kırsal yerleşmeler kentsel alan tarafından kapılmaya başlanmıştır.

• Kent çeperinde kırsal alanlar kırsal karakterini yitirecek, kentsel mimari ve yaşam tarzı belirginleşmeye başlayacaktır.

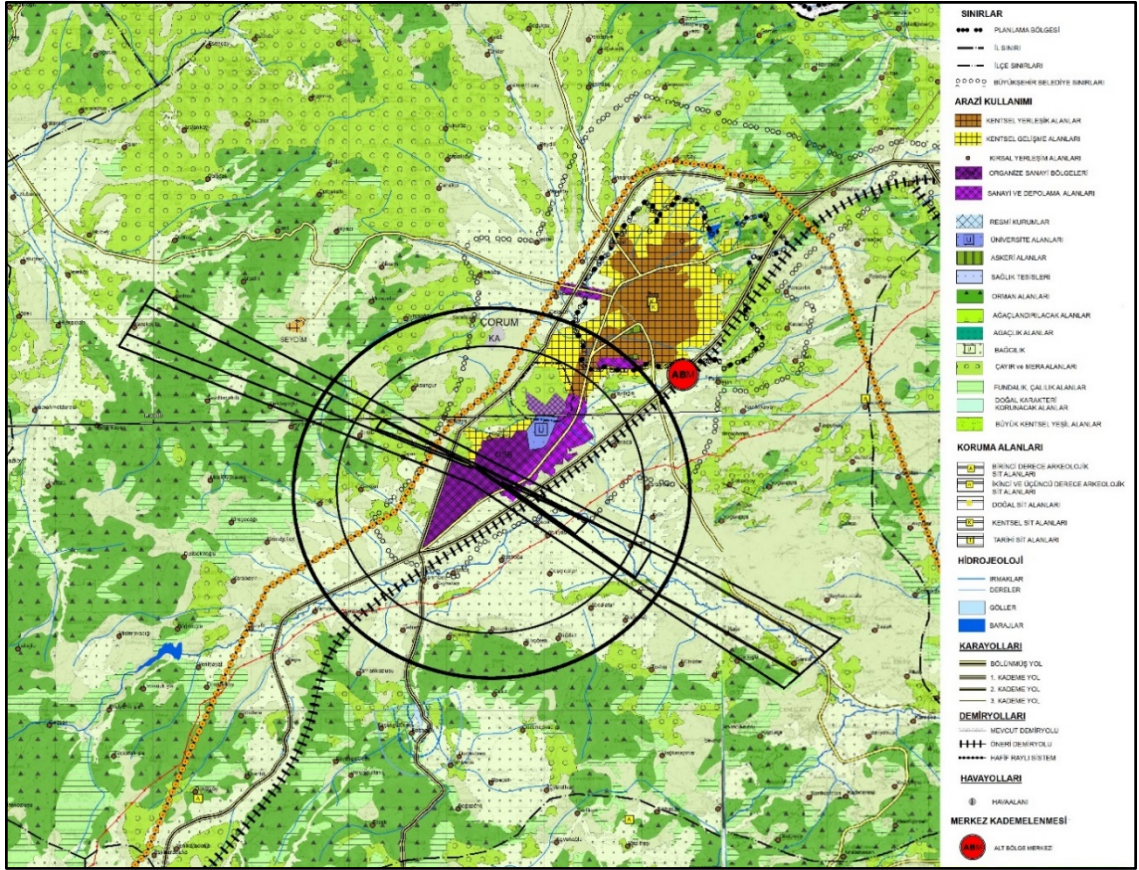
• Horizontal büyüme ve kırsal alanların istilası ile birlikte kentsel derişiklik (kompaktlık) artacak, kentte sıçramalı büyüme ile yeni çeper kuşak alanı ortaya çıkacak, aynı zamanda dikey (skyline) yapılaşma ile içe doğru yığılma ve çizgisel gelişim (lineer gelişim) devam edecektir.

³⁷ 2026 yılı Kentsel alan ve Nüfus Projeksiyonu 1/100000 Çevre Düzeni planından alınmış, 2030 yılı projeksiyonu ise Nazım İmar Planı kaynak alınarak hazırlanmıştır.

• Kentleşme ile sürekli değişen Çorum kent sınırları ele alınırken, ölçeğin bir ucunda kentsel alan değerlendirilmeli, diğer ucunda ise kırsal alan planlanmalıdır. Böylece yayılan kentsel dokusu içerisinde kırsal alanların ekonomik ve toplumsal yapısı göz önünde bulundurulmalıdır.

• Çorum'da kanat kentleşme süreci, toplu konut uygulamaları ile çeper kuşakları dönüşümünü hızlandırarak, kentsel yayılmanın şerit-bant modeline uygun olarak ana ulaşım akslarını izleyerek, merkezden çevreye doğru şeritler halinde yayılımını artıracaktır. Böylece ikincil kent merkezleri ortaya çıkarak kentsel alanlar ile fonksiyonel arazi kullanımının eğilimi değişecektir.

Harita 48: Çorum Çevre Düzeni Planı (2026).

Kaynak: Samsun-Çorum-Tokat Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan Açıklama Raporundan alınarak yazar tarafından aslı korunarak düzenlenmiştir.

- Çorum’da kentsel büyüme ve içsel dönüşümlerle birlikte çeper kuşak alanları kentsel değişime en çok uğrayan alanlardır. Bu alanların çoğunlukla hazine arazileri olmaları bu değişimi kolaylaştırmaktadır.

- Çorum’da İç çeper kuşak arazi kullanım alanları tarihi öneme sahip cami, mezarlık, müze gibi yapıları barındırmasından dolayı kentsel sit alanı olarak belirlenmiştir. Selçuklu ve Osmanlı döneminden beri varlıklarını koruyan bu alanlar, kente karakter kazandırarak geleneksel kent dokusu ile modern dokuyu birbirinden ayırmıştır.

- Kentin ilk yayılım alanlarının sınırlarını belirleyen iç çeper kuşak arazileri kentsel değişimden en çok etkilenen alan olmalarından dolayı kuşak benzeri görünümünden uzaklaşarak parçalı bir görünüm kazanmıştır.

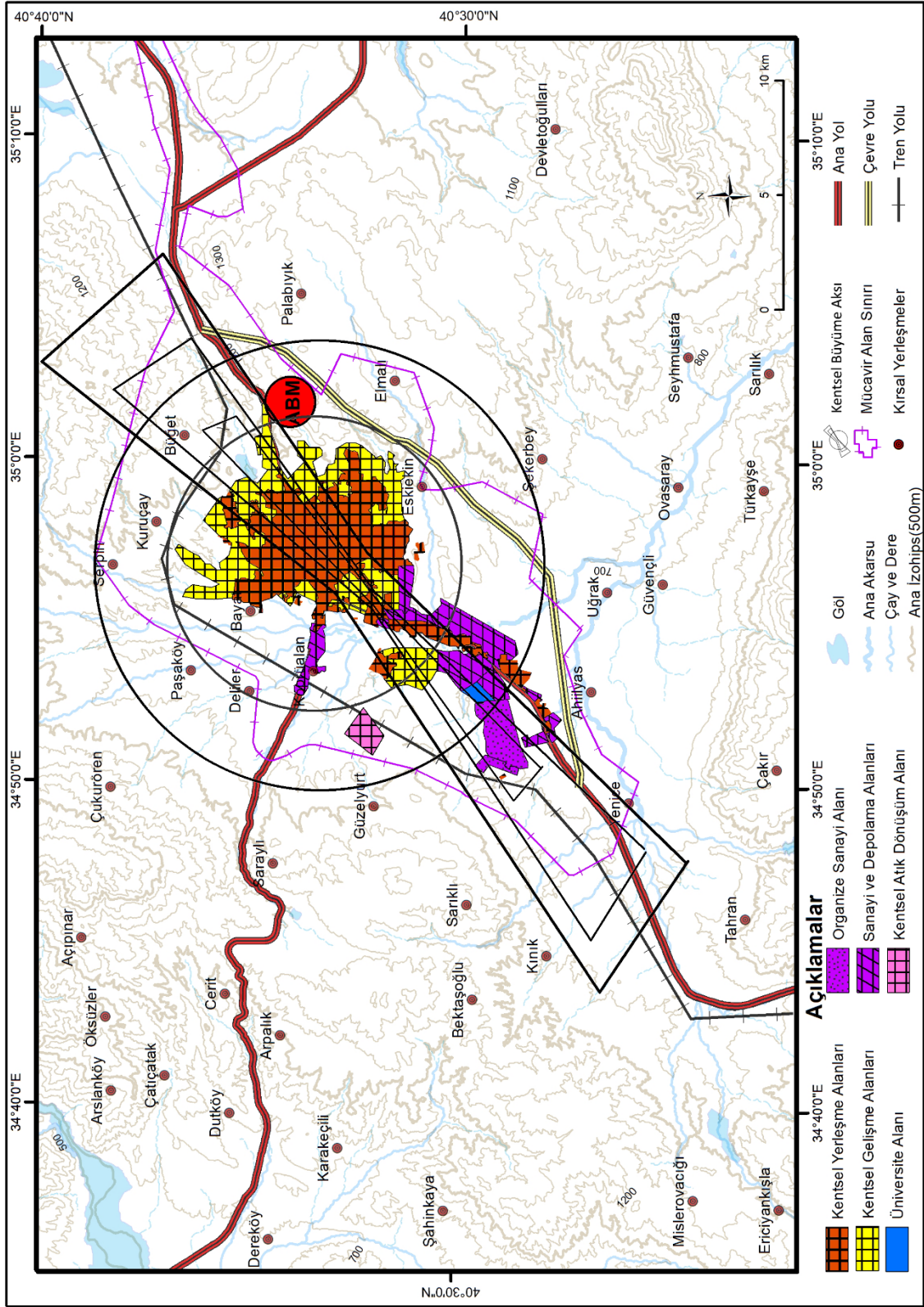
- Bu parçalılık Türk-İslam kent doku ve formunun izlerini taşımakta ve hızlı kentleşmenin kent formu üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu yönü ile planlı kentleri açıklamada kullanılan modellerin Anadolu kentlerini açıklamada eksik kalmasına neden olmuştur.

- Orta ve Dış çeper kuşak oluşum dönemleri hızlı kentleşme ile paralellik göstermekte ve sürekli değişim içinde olan alanlardır.

- Orta çeper kuşak alanı, kent planlarında yerleşilebilir alana dönüştürülmesi ön görülmektedir. Artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için orta çeper kuşak alanları hızla kamulaştırılarak konut alanına dönüştürülmesi planlanmaktadır.

- Çorum’da orta çeper kuşağın kent özeğine yakınlığı ve günümüzde çöküntü bölgesi olarak görülmesi bu dönüşümü hızlandırmaktadır. TOKİ uygulamaları ile mevcut bölgelere yakın alanlarda bulunan gecekondular çok katlı apartmanlara düştürülürken, kent merkezine yakın sanayi tesisi alanları ise çeşitli rekreasyon alanlarına dönüşmektedir.

- Çorum Hıdırlık mevkinde bulunan İç ve Orta çeper kuşak bölgesinde bulunan sanayi tesisi alanlarının boşaltılma kararı alınmış ve bu alanın büyük bir kısmı Kent Park rekreasyon alanı olmuştur (Fotoğraf 57).

- Çorum'da periferik kentleşme ile dış çeper kuşak sınırları belirsizleşmektedir. Çünkü bu alanlar kapalı konut site yerleşmeleri ve toplu konut uygulamaları ile tüketilmektedir.

- Kentsel gelişme ile dış çeper kuşaklarda bulunan sanayi ve depolama alanları kentsel örüntü içinde kalarak gelecekte dönüştürülmesi planlanacak önemli yerler haline gelecektir.

- Çorum'da iç ve orta çeper kuşak arazileri, geçmiş dönemlerde kentin çeperinde, saçaklarında bulunan sanayi tesisleri, mezarlıklar ve stadyum gibi alanlar kentsel örüntü içinde kalmış ve morfolojik özelliklerini kaybetmekte olan alanlardır. Stadyumların AVM'lere dönüştürülmesi, mezarlık alanlarının konut alanlarına dönüştürülmesi gibi birçok örnek başka şehirlerde görülmüştür.

- Çorum'da iç, orta ve dış çeper kuşak alanları kentsel peyzajın, kent tarihinin ve kentin ekonomik gelişiminin izlerini taşıyan en önemli alanlardır. Kentsel kuşak alanı planlamaları ile kent tarihine ve kimliğine uygun düzenlemeler yapılması için önemli ipuçları barındırmaktadır. Böylece çeper kuşak alanları kentin periferisinde kalan alanlar olmaktan ziyade kente kimlik ve bellek kazandıran en önemli gelişim alanlarıdır.

Fotoğraf 57: Çorum Orta Çeper Kuşak arazilerinden biri olan Hıdırlık Mevki (2019). Kaynak URL 8.

KAYNAKÇA

- Akarsu, İ. (1959). Çorum Bölgesinin Jeolojisi. *Türkiye Jeoloji Bülteni, Cilt 1, Sayı 7, s. 19-29.*
- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- Akdemir, İ. O. (2004). *Gölbaşı İlçesinin (Adıyaman) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilimdalı (Basılmamış) Doktora Tezi, Elazığ
- Akdemir, İ. O. (2013) (a). Elazığ'ın Kentleşme Sürecinin Coğrafi Analizi. *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*. 2, s. 1033-1054. Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ.
- Akdemir, İ. O. (2013) (b). Şehrsel Fonksiyonlar-Doğal Ortam İlişkileri: Elazığ Eğitim Fonksiyonu Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 1-18, Elazığ.
- Akdemir, İ. O. İncili, Ö.F. (2013). Şehir Morfolojisi ve İktisadi Yapı İlişkileri: XIX.Yüzyıl Kilis Şehri Örneği ve Coğrafi Ortam ve Kent Fizyolojisi ilişkileri: XIX. Yüzyıl Kilis Şehri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 79-102, Elazığ.
- Akdemir, İ. O. (2014). Periferik Kentleşme Sürecinin Etkenleri: Elazığ Modeli. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 131-151, Elazığ
- Akova, S. B. (2011). Ayvalık Şehrinin Nüfus Özellikleri. *Sosyoloji Dergisi*(22), 59-87.
- Aktüre, S. (1981). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti, Mekansal yapı Çözümlemesi*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Aktüre, S. (1986). Çorum Tarihi. *19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum* (s. 122-166). Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum.
- Aktüre, S. (1997). *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Aliağaoğlu, A., & Uğur, A. (2010). *Şehir Coğrafyası*. Nobel Yayın, Ankara.
- Ainworth W.F., Travel and Reseaches in Asia, Mesopotamia, Chandeia and Armenia, on W. Parker, London.
- Aslanoğlu, İ. (2001). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938) (Cilt 7). O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Aru, K. A. (1998). *Türk Kenti*. Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul.
- Ateş, s., Erkal, T., Mutlu, G., Bulut, Ş., Osmañcelebioğlu, R., Özata, A. (2002). *Çorum Kenti İle Merkez İlçesi Yerbilim Verileri ve Doğal Afetler*. MTA Rapor No:10593, Ankara.

- Avcı, S., (2004). Şehirsel Yerleşmelerin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler ve Türkiye Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, Cilt 3, Sayı 9, S. 9-28, İstanbul.
- Aytaç, Ö. (2006). Mekan(ın) Sosyolojisi: Toplumsalın Yeniden Kuruluşu. E. Eğribel , U. Özcan, *Sosyoloji ve Coğrafya* (s. 876-896). Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.
- Bakır, Ö. (1986). Bizans Danışmend Selçuklu ve Beylikler Döneminde Çorum. *Çorum Tarihi* (51-78). Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Balık, H. (2012). Kent İklimi Planlama İlişkisinin Stuttgart ve Hong Kong Kenti Örneklerinde Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Barke, M. (1990). Morphogenesis, Fringe Belt and Urban Size. An exploratory essay. T. R. Slater, & (ed.), *The Built Form of Western Cities* (s. 279-299). Leicester University Press, Leicester.
- Bayhan, İ. H. (1969). *Şehir Planlaması*. İskender Matbaası, Ankara.
- Beaujeu-Garnier, J. (1980). *Géographie Urbaine*. A. Colin, Paris.
- Bilgin, İ. (1992). *Konut Üretiminin Karşılaştırmalı Analizi*. YTÜ Mimarlık Fakültesi Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul.
- Birlik, M. (2015). *Kentsel Morfolojiye Bütüncül Bakış*. Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I, Mersin.
- Birsel, C. (2015). *Kent Tarihi Araştırmalarında Mekanbilimsel Bir Yaklaşım: Batıda ve Türkiye'de kentsel Morfoloji Çalışmalarının Öncüleri*. Mersin: Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I, Mersin.
- Blacker, C. P. (1947). Stages in Population Growth. *Eugenics Review*, 88-101.
- Bobek, H. (1928). *Innsbruck - Eine Gebirgsstadt, ihr Lebensraum und ihre Erscheinung*. Engelhorn, Stuttgart.
- Bobek, H., Lichtenbergert, E., (1966), Wien:Bauliche gestalt und Entwicklung seit der Mittle des 19 Jahunderts (Graz)
- Bozdoğan, S. (2015). *Modernizm ve Ulusun İnşası, Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Bulduk, Ü. (1991). Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri. *Türk Kültür Tarihi Çorum*, 129-167, Ankara.

- Bulduk, Ü. (1995). Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Burgess, E. W. (1925). 'The growth of the city'. R. Park, E. Burgess, & R. D. McKenzie içinde, *The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (s. 47-62). University of Chicago Press, Chicago.
- Calhoyn, , C. J. (2002). *Dictionary of Social Sciences*. Oxford University Press, Oxford.
- Canan, F. (2017). Kent Geometrisine Bağlı Olarak Kentsel Isı Adası Etkisinin Belirlenmesi: Konya Örneği. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(3), 69-80, Adana.
- Canpolat, F. A. (2017). Pınarbaşı İlçesi'nin (Kayseri) Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Carter, H. (1983). *An Introduction to Urban Historical Geography*. University of Wales Press, Cardiff.
- Castells, M. (1983). *The City and The Grassroots, A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movement*. Edward Arnold, London.
- Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Conzen, M. R.G. (1960). Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis. *The Institute of British Geographers*, 27.
- Conzen, M.R.G. (1969). *Alnwick, Northumberland: A Study in Town Plan Analysis* (ilk baskı 1960 b., Cilt 27). Institute of British Geographers, London.
- Conzen, M. P. (2009). How Internalize Their Former Urban Fringes: a cross-Cultural Comparison. *Urban Morphology*, Cilt 1, Sayı 13, 29-14, Birmingham.
- Cömert, N. Z. (2013). Testing an Integrated Methodology for Urban Typo-Morphological Analysis on Famagusta and Ludlow. Submitted to the Institute of Graduate Studies and Research, Doktora Tezi Eastern Mediterranean University, Kuzey Kıbrıs.
- Çavdar, N. (2016). 19. Yüzyıl Ortalarında Çorum Sancak Merkezinde Nüfus ve Ekonomi, Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu, S. 577-594, Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Cristaller, W. (1933). *Central Place Theory*. Stuttgart.
- Çelebi, E. (1970). *Seyahatname*. Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.

- Çelik, Z., Favro , D., Indersoll, R. (2011). *Şehirler ve Sokaklar*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Çetin, B. (2012). Antakya ve İskenderun-Dört Yol Çevresinde Suburbanizasyon (Banliyöleşme). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 259-282, Cilt 17, Sayı 28, Erzurum.
- Çınar, T. (2000). Bahçekent Modelinin Düşünsel Kökenleri ve kentbilimine Katkıları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 55(1), 206-391, Ankara.
- Çinici, A. B. (1973). *Çorum - Orta Anadolu'da Bir Toplu Konut Uygulaması İçin Ülke-Bölge-Kent Ölçeklerinde Çalışmalar*. Ajans Türk Matbaacılık, Ankara.
- Çinici, A. B. (1996). *Çorum Binevler, Gerçekleşen Bir Ütopya*, Altuner Yayıncılık, İstanbul.
- Dağlıoğlu, H. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal. İ. H. Uzunçarşılı, *Çorum Vilâyetinin Mülkî Taksimâtına Tarihi Kısa Bir Bakış*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- Dalkılıç, N., & Halifeoğlu, M. (2011). Erken Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır'da Kamu Binaları: 1923-1950 Dönemi. *Mimarlık*(358), 74-85.
- Dean, J. S. (1988). A model of Anasazi behavioral adoption. G. J. Gumerman , *The Anasazi in a Changing Environment*, (s. 25-44). Cambridge University Press, Cambridge.
- Demirbağ Turan, İ. (2016). *Çorum Çayı Havzası'nın Uygulamalı Jeomorfolojisi*. Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi. Samsun.
- Denker, B. T. (1976). *Şehir İçi Arazi Kullanılışı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın, İstanbul.
- Doğanay, H. (1983). Erzurum'un Şehirsiz Fonksiyonları ve Başlıca Planlama Sorunları. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum.
- Doğanay, H. (1985). Erzurum'da Sanayileşme ve Şehirsiz Arazi Kullanılışı. *Kentleşme-Sanayileşme Etkileşimi-Bir Sanayi Kentinin Planlama ve Uygulama Sorunları ve Eskişehir Örneği Kolokiyumu*. Eskişehir.
- Doğanay, H. (1989). Doğu Anadolu Bölgesine Yönelik Toplu Konut Uygulamasının Coğrafi Planlama Esasları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 131-153.
- Doğanay, H. (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Gazi Büro Kitapevi, Ankara.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Ducom, E. (2005). "Fringe belts in french cities: comparative study of Rennes, Nantes, Tours", *Approaches in Urban Morphology, Division of Geography, Newcastle upon Tyne*, 34-43, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00150853>.
- Duru, B., Alkan, A. (2002). *20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce*. İmge Yayınevi, Ankara.
- Dündar, A. (2004). *Çorum'da Cami ve Mescitleri*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Dündar, A. (2007). Çorum Şehir ve Mimari Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Bir Haritaya Göre). *Dini Araştırmalar* , 185-224.
- Ergenç, Ö. (2012). *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar*. Tarih Vakfı, Ankara.
- Erkal, T., Taş, B. (2013). *Jeomorfoloji ve İnsan: Uygulamalı Jeomorfoloji*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Erkoç, E. (2001). *Çorum İli ve İlçeleri*. Kardeş Matbaacılık, Çorum.
- Ersoy, M. (2009). *Kentsel Planlamada Arazi Kullanım Standartları*. TMMOB, Ankara.
- Esen, N. E. (2014). *Şehir Kavramlarının Yolculuğu*. Karist Baskı Çözümleri, İstanbul.
- Faraqhi, S. (1986). Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatnamelerine Kadar Çorum. *Hitit Festivali* (s. 79-120). Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Faroqhi, S. (2011). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. (N. Berktaş, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Garnier, J. B. (1956). *Geographie de la Population*. Librairie de Medicis, Paris.
- Geisler W. (1924). *Die Deutsche Stad: ein Beitrage zur Morphologie der Kulturlandschaft, Forschungen zur Deutschen Landes-und Volkskunde 22*, Elgelhorm, Stuttgart
- Genç, S., Kurt, Z., Küçümen, Ö., Saraç, G., Acar. (1991). *Merzifon Dolayının Jeolojisi*. MTA, Ankara.
- Gökçen, A. (2007). Anadolu Selçuklu Beylikler Döneminde Çorum Şehri. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Göney, S. (2017). *Şehir Coğrafyası II*. Beta Basım, İstanbul.
- Gu, K. (2010). Exploring the fringe belt concept in Auckland: An Urban Morphological Idea and Planning Practice. *New Zealand Geographer* , 44-60.
- Gülensoy, A. E. (2013). Çorum Merkez İlçede Arazi Kullanımının Zamansal Değişimi (1987-2011) ve Çevresel Etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 169-194, Ankara.

- Günel, N. (1993). Marmara ve Ege Bölgelerinde Kır Yerleşmelerinin Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi* (24), 143-154.
- Göney, S., (2017). *Şehir Coğrafyası II*, İstanbul, Beta Yayınları
- Halbert, D., & Colin, T. (1982). *Urban Geography: A First Approach*. John Wiley & Sons.
- Hallaçoğlu, Y. (1988). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Hamilton W.J.,1842, Researches in Asia Minor, Pontus and armenia, s. 378-379, Jonn Murray, London.
- Harriss, C., & Ullman, E. (2002). Kentin Doğası. B. Duru, & A. Alkan, *20. Yüzyıl Kenti* (s. 55-75). İmge Kitapevi, Ankara.
- Hassinger.H. (1916). *Kunsthistoricher Atlas von Wien Österreichische, Kunsttopographie* 15,Vienna
- Hazar, D., Kubat, A. S. (2015). *Kentsel Planlama ve Tasarım Süreçlerinde Kentsel Kuşak Alanları: İstanbul ve Barselona Kentleri Karşılaştırmalı Değerlendirmesi*. Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I, Mersin.
- Hisarlıgil, H. (2009). Enerji Etkin Planlamada Konut Adası Tasarımı: Hipotetik Konut Adalarının Ankara Örneğinde Mikroklima Analizi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Hoyt, H. (1939). *The structure and growth of residential neighborhoods in American cities*. Federal Housing Administration, Washington,
- Kaptan, E. (1976). *Türkiye'De Madencilik Tarihi Ve Kalayın Kökeni Hakkında. Kahramanmaraş, Tokat, Ordu, Kastamonu, ve Çorum Bölgesindeki Eski Çüruf Depolarında Yapılan Bir Araştırma*. MTA, Ankara.
- Kara, A. (2008). *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı*. Kilim Matbası, İstanbul.
- Karaboran, H. (1989). Cumhuriyet'e Kadar Çukurova Nüfusu. *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 115-121.
- Karaboran, H. (1989). Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 81-118.
- Karaboran, H. (1992). *Türkiye Coğrafyasına Giriş*. F.Ü. Fen Ed. Fak.Coğ. Teksir Basım, Elazığ.

- Karadoğan, S. (2019). Kuruluş Yeri Açısından Diyarbakır Kentinin Sitüasyonu ve Jeoloji-Jeomorfoloji İlişkileri. *Uluslararası Katılımlı 72. Türkiye Jeoloji Kurultayı* (s. 890-895). Jeoloji Mühendisleri Odası, Ankara.
- Kasapoğlu, E. (2007). TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası. *Haber Bülteni*, s. 3.
- Kaya, A. Y. (2014). Kentleşmenin Coğrafi Analizi: Keçiören (Ankara) Örneği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Keleş, R. (1998). *Kent Bilim Terimler Sözlüğü*. İmge Kitapevi, Ankara.
- Keleş, R. (2015). *Kentleşme Politikası*. İmge Kitapevi, Ankara.
- Keskin, E. (2009). Roma ve Bizans Dönemi. *Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum* (s. 118-127), Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Çorum.
- Kılıç, M. (2008). Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımının Hukuki ve Sosyo-Ekonomik Boyutları: Çorum ili Merkez İlçesi Toprak Sanayi İşletmeleri Örneği. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çorum.
- Klaiber, C. (1912). *Die grundrissbildung der Deutschen stadt im mittelalter unter besonderer berücksichtigung der Schwäbischen*. E. Wasmuth, Berlin.
- Knox, P., & Pinch, S. (2006). *Urban Social Geography*. Pearson Education Ltd., London.
- Kocabey, H., & Şahinci, E. (1986). *Çorum Tarihi*. Şahinci Kitapevi, Ankara.
- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T., & Seçkiner, P. (2008). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Korkmaz, Ş. (2009). Çorum Adının Ortaya Çıkışı. Y. Bayram, *Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum* (s. 113-115). T.C. Çorum Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Çorum.
- Köseoğlu, N. (1939). Çorum'un 350 Yıl Evvelki ile Bugünkü Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma . *Çorumlu Dergisi*, Sayı 8,9.
- Kropf, K. (2009). *Aspects of Urban Form*. Urban Morphology, International Seminar on Urban Form.
- Kubat, A. S., & Topçu , M. (2009). Antakya ve Konya Tarihi Kent Dokularının Morfolojik Açından Karşılaştırılması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(6), 334-347.

- Küçük, E., Kubat, A.S. (2016) Bir Kent Araştırması Dalı Olarak “Kentsel Morfoloji”: Conzen İle Söyleşi, Şehir & Toplum, Sayı 4, İstanbul.
- Larkham, P., & Jones, A. (1991). *A Glossary of Urban Form* (Cilt 26). Historical Geography Research Series, Birmingham.
- Lynch, K. (1981). *Good City Form*. MIT Press, Cambridge.
- Lynch, K., & Rodwin, L. (1958). A Theory of Urban Form . *Journal of the American Institute of Planners*, 44, S. 201-204.
- Madabipour, A. (1996). *Design of urban space: an inquiry into a socio-spatial process*. John Willey & Sons Ltd, West Sussex.
- Meier, J. B., & Roring, H. C. (1990). *Das Blockkonzept – Analyse und Bewertung Eines. Planungsinstrumentes*.
- Mumford, L. (1961). *The City in History, Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*., Harcourt, World, New York.
- Mutdoğan, S. (2014). Türkiye’de Çok Katlı Konut Oluşum Sürecinin İstanbul Örneği Üzerinden İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 1-27.
- Moudon, A.V. (1997) Urban Morphology as an Emerging Interdisciplinary Field Urban Morphology, 1,3-10
- Notestein, F. W. (1953). Economic problems of population change. *Oxford University Press*, 13–31, London.
- Oliveria, V. (2016). *An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities*, Springer International Publishing.
- Oliveria, V. (2018). *Teaching Urban Morphology*, Springer International Publishing.
- Orcutt, J. D. (1991). Environmental Variability and settlements Changes on the Pajarito Plateau., *Society For American Archeology, American Antiquity*., 56(2), 315-332, New Mexico
- Osmay, S. (1998). 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* (s. 139-1544). Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ozulu, A. (2000). Çorum'da Bir Çarşı Çöplük. *Çorum Çevre Dergisi*, Sayı.8, 17-25, Çorum.
- Özgür, E. M. (1999). Türkiye Nüfusunun Yaş Yapısı. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 7, 159-174.

- Özgür, E. M. (2011). Nüfus Coğrafyası, Ders Notları. Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- Ramsay, W. M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*. Eilliam Clowes and Sons Limited, London.
- Roncayolo, M. (1985). *Histoire de la France Urbaine*. Paris.
- Sabuncuoğlu, M. İ. (1973). *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, Kısım II / Çorum Maarif Hayatı Hakkında Bazı Notlar*. Kardeş Matbaası, Ankara.
- Schlüter. O, (1899). Bemerkungen zur Siedlungsgeographie, *Geographische Zeitschrift*, 5,65-68
- Siedler, E. J. (1974). *Märkischer städtebau im Mittelalter: Beiträge z. Geschichte d. Entstehung, Planung u. baulichen Entwicklung d. märkischen Städte*. Springer, Berlin.
- Simone, A. (2007). At the Frontier of the Urban Periphery. *Sarai Reader* , 462- 470.
- Stewig, R. (1964). *Byzanz-Konstantinopel-Istanbul*. Geogr. Inst. d. Univ.
- Stewig, R. (1966). *İstanbul'da Çıkmaz Sokaklar ve Gecekondu Meselesi*. (R. Turfan, & M. Ş. Yazman, Çev.) İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul.
- Şahin, İ. (1993). *Çorum* (Cilt 8). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- Şenalp, M. (1974). *Tertiary Sedimentation in part of Çankırı-Çorum Basin, Central Anatolia*. Imperial College, London.
- Şenyapılı, T. (1996). Yeni Sorunlar Eski Çözümler: Kentsel Mekanda Bir Gecekondu Yolculuğu, *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme*. Y. Sey, *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (s. 345-354). Tarih Vakfı Yayınları, s: 345-35, İstanbul.
- Şinik, M. (2016). *Kentleşme ve Kent Morfolojisi İlişkileri; Ceyhan Örneği*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Tanoğlu, A. (1966). *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve Yerleşme* (Cilt 1). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enst. Neşriyatı No:45.
- Tanoğlu, A. (1977). *Yerleşme Coğrafyası*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul.

- Taş, B., Yener, M. (2009). Afyonkarahisar İlinde Yerleşmelerin Yükselti Basamaklarına Göre Dağılışı. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(7), 45-161.
- Tekeli, İ. (1986). 1923-1950 Döneminde Çorum'daki Gelişmeler. *Çorum Tarihi*, 5. *Hitit Festivali Komisyon Raporu* (s. 197-230). Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Tekeli, İ. (2010). *Mekânsal ve Toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Thompson, W. (1929). Population. *American Journal of Sociology*, 956-975.
- Tuğrul, N. (2015). *Çorum Tarihi ve Coğrafyası*. Çorum.
- Turan Demirbağ, İ. (2016). *Çorum Havzası ve Çevresinin Uygulamalı Jeomorfolojisi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2002). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*. Çantay Kitapevi. İstanbul.
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar: Urbanization and Urban Functions in Turkey*. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Uğuz, M. Sevin, M. Duru, M. (2002). Türkiye Jeoloji Haritası 1 / 500000, Sinop Paftası, MTA, Ankara.
- Uluç, S. (1986). Çorum ve Çevresi. *Çorum Tarihi* (s. 19). Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum,
- Uzun, C. N. (2006). Ankara'da Konut Alanlarının Dönüşümü:Kentsel Dönüşüm Projeleri. T. Şenyapılı, *Cumhuriyetin Ankarası* (s. 198-215). ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Ülkü, Y. (2005). *Ankara Kentinde Kentsel Isı Adası Etkisinin Yaz Aylarında Uzaktan Algılama ve Meteorolojik Gözlemlere Dayalı Olarak Saptanması ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Üner, S. (1972). *Nüfus Bilim Sözlüğü*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-17, Ankara.
- Ünlü, T., Baş, Y. (2015). Mersin'de Morfolojik Süreçlerin Değerlendirilmesi. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu I: Temel Yaklaşımlar ve Teknikler*, (s. 14-30). Mersin.
- Vilagrassa, J. (1990). The fringe-belt concept in a Spanish context: the case of Lleida, in Slater, T. R. (ed.) *The built form of Western cities*, Leicester University Press 300-18, Leicester.

- Weber, M. (2012). *Şehir-Modern Toplumun Oluşumu*. (M. Ceylan, Çev.) Yarın Yayınları, İstanbul.
- Whitehand, J. (1967). Fringe belts: a neglected aspect of urban geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*(41), 223-233.
- Whitehand J., (1987), *The changing face of cities*, Blackwell Ltd, Oxford:1-24
- Whitehand, J. (2001). British Urban Morphology: the Conzenian Tradition. *Urban Morphology*, 103-109.
- Whitehand, J. (2001). The Pysical Form of Cities: A Historico-Geographical Approach. R. Paddison, *Handbook of Urban Studies* (s. 69-87). SEGA, London.
- Whitehand, J.W.R. And Morton, N.J. (2003). Fringe Belts and the Recycling of Urban Land: An Academic Concept And Planning Practice, *Environment and Planning B: Planning and Design* 30, 819-39.
- Whitehand, J. (2004). *Thinking About Urban Form*. Peter Lang AG, European Academic Publisher, Bern.
- Whitehand J.W.R. (2007). “Conzenian Urban Morphology and Urban Landscapes”, 6th International Space Syntax Symposium, 01-09, İstanbul.
- Whitehand, J.W.R., Gu, K., ve Whitehand, S.M. (2011). “Fringe belts and socioeconomic change in China”, *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38, 41-60.
- Wirth, L. (1938). *Urbanism as a Way of Life* (Cilt 44). The American Journal of Sociology, The University of Chicago Press, Chicago.
- Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. A. A. Bülent Duru, *20 Yüzyıl Kenti*, (s. 78-106). İmge Kitapevi, Ankara.
- Witherick, M., Ross, S., & Small, J. (2001). *A Modern Dictionary of Geography*. Arnold, Oxford University Press, London.
- Yalçın, O. (1969). *Çorum*. Özyürek Yayınevi, İstanbul.
- Yazar, H. (2016). 16. Yüzyıl Çorum Nahiyesi’nde Nüfus ve Yerleşim Özellikleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 1089-1110. Çorum.
- Yılmaz, A. (2005). *Çorum Sanayii*. Etüt Yayınları, Samsun.
- Yılmaz, M. (2002). *Çorum İlinde Endüstri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.

- Yılmaz, M. (2004). Çorum İlinde Endüstrinin Tarihsel Gelişimi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 57-71, Ankara
- Yılmaz, M., Terzi, F. (2015). Çeper Kuşakların Mekânsal Büyüme Üzerindeki Etkisi: Bursa. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı I*, (s. 231-244). Mersin Üniversitesi Yayınları no: 44. Mersin.
- Yılmaz, N. (2004). Farklılaştıran ve Ayrıştıran Bir Mekanizma Olarak Kentleşme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*2, 249-268.
- Yüceşahin, M. (2003). Şehirleşme Süreci Bakımından İnegöl İlçesi Şehirselleşmeleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 75-95.
- Yüceşahin, M. M., Tuysuz, S. (2011). Ankara Kentinde Sosyo-mekânsal Farklılaşmanın Örüntüleri: Ampirik Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2 159-188.
- Yüceşahin, M., & Özgür, M. E. (2006). Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekansal Örüntü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 15-35.
- Zelinsky, W. (1966). *A Prologue to Population Geography.*, N.J. Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs.

Raporlar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defteri 444, H:927/M:1520.

1973 Çorum İl Yıllığı.

Belediyeler Dergisi, 1940, Sayı VI, Sayfa 34-35

2012. Çorum (Merkez) Revizyon İmar Planı Araştırma Raporu. Ankara: Barlas İmar Planlama Müşavirlik Ltd. Şti.

2013 Samsun-Çorum-Tokat Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Plan Hükümleri T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü

OECD. (2011). *OECD Regional Typology*. https://www.oecd.org/gov/regional-policy/OECD_regional_typology_Nov2012.pdf,: OECD Publishing.

Yurt Ansiklopedisi “Çorum Maddesi” 1981. s. 2022, İstanbul

İnternet Kaynakları

URL 1:<http://www.actionbioscience.org/environment/voogt.html>, 01.03.2019

URL 2: <http://www.corumkulturturizm.gov.tr/TR-58707/muzeler.html>, 02.05.2019

URL 3: <http://www.corumtime.com/dunyanin-en-dar-sokagi-corumda>, 02.05.2019

URL 4: <https://www.corumosb.org.tr>, 02.05.2019

URL 5: <https://www.corumlu.com> 21.04.2019

URL 6: <https://tr.redsearch.org/images/386730>, 21.04.2019

URL 7: <http://kentarsivi.corum.bel.tr/dijital-arsiv/fotograf-arsivi/>, 21.04.2019

URL 8: <http://www.corumhakimiyet.net>, 21.04.2019

EK 2: Sanayi Tesisi Uygunluk Analizi

	İş Yeri Sayısı	Ankete katılan İş Yeri sayısı	Zemin kat kullanım alanı (m ²)	Çalışan sayısı	Gitmek isteyenler	Yerinden memnun olanlar
Toptan Ticaret	5	3	840	38	1	2
Gıda	24	23	3028	66	9	14
Diğer	168	134	28432	404	25	109
Ticaret Toplam	197	160	32300	508	35	125
Yüzde %		81,22	163,96	3,18	21,88	78,13
Büro	15	9	1548	61	1	8
Eğlen. Kon.	32	28	2565	55	1	27
Hizmet Toplam	47	37	4113	116	2	35
Yüzde %		78,72	87,51	3,14	5,41	94,59
Depo	28	4	7659	10	1	3
Boş	59		7354			
Küçük san.	529	453	66868	1107	113	340
Sanayi Toplam	860	654	118294	1741	151	503
Yüzde %		76,05	137,55	2,66	23,09	76,91

Kaynak: Çorum Belediyesi büro çalışmaları

Ek 3: Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Aşır Yüksel KAYA
Öğrenci Numarası	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Enstitü Anabilim Dalı	Coğrafya
Programı	Beşeri Ve İktisadi Coğrafya
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Doç.Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR
Tez Başlığı (Türkçe)	Çorum Kent Morfolojisi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 259 sayfalık kısmına ilişkin, 22.05.2019 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Doç. Dr. İlhan Oğuz AKDEMİR
 Danışmanın Adı-Soyadı
 (İmzası)

Prof. Dr. Saadettin TONBUL
 Anabilim Dalı Başkanı
 (İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

1986 Kaman/Kırşehir doğumluyum. İlkokul eğitimimi Kaman'ın Kurancılı kasabasında orta ve lise eğitimimi Ankara'da tamamladım. Lisans eğitimimi 2009 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak Fen Edebiyat, Coğrafya Bölümünde lisans eğitimimi tamamladım. 2010 yılında Esri Türkiye firmasında Coğrafi Bilgi Sistemleri proje uzmanı olarak çalıştım. Yüksek Lisans öğrenimimi 2014 yılında Fırat Üniversitesi, Coğrafya Bölümünde tamamladım. 2014 yılında Coğrafya Anabilim dalında, doktora öğrenime başladım. 2018 yılında Birmingham City Üniversitesinde Misafir Araştırmacı olarak çalıştım ve 2012 yılından itibaren Fırat Üniversitesi, Coğrafya bölümünde, Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktayım.